

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор серії – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко

Заснований у 2008 р.

ВИПУСК 21

МАРІУПОЛЬ – 2019

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2008 р.

Видання включено до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** (Польща) та міжнародної бази даних періодичних видань **Ulrich's Periodicals Directory**, а також до фонду наукової електронної бібліотеки «**Киберленинка**», індексується у вільній пошуковій системі повнотекстових наукових публікацій **Google Scholar** та в електронній базі наукових робіт **Scilit** (Швейцарія).

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 27.11.2019 р.)

Головна редакція:

Головний редактор – доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов Маріупольського державного університету Олена Георгіївна Павленко.

Заступник головного редактора – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету Наталія Андріївна Городнюк.

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри італійської філології Маріупольського державного університету Наталія Миколаївна Лоскутова.

Відповідальний за англійськомовний супровід – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри італійської філології Маріупольського державного університету Мараховська Наталя Владиславівна.

Члени редакційної колегії:

Безчотнікова С. В., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);

Вінтонів М. О., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка);

Грива Е., д-р філософії, професор (Університет Західної Македонії, м. Козані, Грецька Республіка);

Гутнікова А. В., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет);

Іллюмінаті Поркарі К., д-р філософії, професор (Римський університет Тор Вергата, м. Рим, Італійська Республіка);

Кіклевіч О. К., д-р філол. наук, професор (Вармінсько-Мазурський університет, м. Ольштин, Польща);

Ковалів Ю. І., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

Ленська С. В., д-р філол. наук, доцент (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка);

Ліпіна В. І., д-р філол. наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);

Луценко Л. О., канд. філол. наук, доцент (Криворізький державний педагогічний університет);

Махачашвілі Р. К., д-р філол. наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Маркос Х. М., д-р філософ. і філол. наук, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);

Петров О. О., канд. філол. наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського);

Почепцов Г. Г., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);

Проценко І., д-р філософії, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);

Теджасвіні Н., д-р філософії, професор (Університет Ліннань, Гонконг).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com
Електронна версія видання знаходиться на: <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/>

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 50 примірників. Замовлення № 072/19

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Белінська В. Є. МОВНИЙ СТИЛЬ ПОЕЗІЇ А. КИЧИНСЬКОГО: ТРАДИЦІЙНІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ РИСИ.....	9
Городнюк Н. А. ПАЛІМПСЕСТИ КУЛЬТУРИ, АБО КОНЦЕПТ ТВОРЧОСТІ ЯК САМОСТВОРЕННЯ У ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА.....	17
Гуцуляк С. І. ОБРАЗ МАТЕРІ В ПІСНЯХ МИХАЙЛА ТКАЧА.....	22
Дуркалевич В. В. КВАЗІНАУКОВИЙ СЕКОНД-ХЕНД СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ФАЛЬСИФІКАЦІЙНО-ПЛАГІАТНІ СТРАТЕГІЇ.....	28
Зубенко С. О. ПОЕЗІЯ П. АНТОКОЛЬСЬКОГО 1910-х – 1920-х рр. В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОСТІ О. БЛОКА.....	37
Кулакевич Л. М. ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ Ю. СМОЛИЧА «ОСТАННІЙ ЕЙДЖЕВУД» ЯК ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ЕКШЕНУ.....	42
Нікольченко Т. М., Нікольченко М. В. ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ЛІТЕРАТУРІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АВТОБІОГРАФІЧНОГО ТВОРУ РОМАНА ІВАНИЧУКА «БЛАГОСЛОВИ, ДУШЕ МОЯ, ГОСПОДА...».).....	49
Новицька О. А. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ МОДИФІКАЦІЇ РЕАЛІСТИЧНОГО НАРИСУ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО.....	57
Новодворчук О. В. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ ОЛЕСІ МАМЧИЧ.....	63
Одарчук Н. А., Коляда Е. К., Калиновська І. М. ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО СВЯЩЕННИКА В ТВОРАХ ЛЮБОВІ ВАСИЛІВ-БАЗЮК.....	67
Павленко О. Г. АВТОРСЬКЕ «Я» В ПЕРЕКЛАДАХ МИКОЛИ ДМИТРЕНКА.....	75

Стасик М. В. БІБЛІЙНІ МОТИВИ В РОМАНІ ВАЛЕНТИНА ТЕРЛЕЦЬКОГО «В.І.Н.».....	84
Шморлівська Л. І. ЄВРЕЙСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ ДЕНИСА ЛУКІЯНОВИЧА.....	91

ЛІНГВІСТИКА

Баранова С. В., Плетенко К. П. ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕВФЕМІЗМІВ ЯК МОВНОГО ФЕНОМЕНУ.....	99
Бондаренко А. І. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕМПОРАЛЬНОГО КОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ В НАЇВНІЙ (ДОНАУКОВІЙ) КАРТИНІ СВІТУ.....	104
Волкова С. Г. НЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ.....	112
Гордиенко Е. В. НОМЕНКЛАТУРА В СИСТЕМЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОГРАФИИ.....	117
Добровольська О. Я. НАЗВИ ГОНЧАРІВ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ДЕТЕРМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ.....	124
Колеснікова І. А. КУЛЬТУРА МОВИ: ГРАМАТИЧНА ІНВАЗІЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ.....	130
Куца А. А., Колодіна Л. С. ГЕНДЕРНО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ АНТРОПОНІМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХНІ СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	135
Луньова Т. В. КОНЦЕПТ «РЕАЛЬНІСТЬ» В ЕСЕ ДЖОНА БЕРГЕРА ПРО ВІНСЕНТА ВАН ГОГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	141
Пахненко И. И., Телетова С. Г. ЯЗЫКОВАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО ОРГАНИЗАЦИИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНЕКДОТА.....	148
Романова Н. В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЙ В ТЕКСТАХ «МЛАДШЕЙ ЭДДЫ».....	157
Сабліна С. В. НОМІНАТИВНІ ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНИХ МІСТЯН У СФЕРІ ЗООНІМІЇ.....	166

Садовая А. Ю. КОМПАРАТИВНА МОДЕЛЬ МИРА В ИДИОСТИЛЕ А. СУРОВА.....	174
Ситар Г. В., Рогова М. О. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ КАНДИДАТА У ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ С. ТІГПКА (НА МАТЕРІАЛІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2010 РОКУ)....	182
Тищенко Т. В. ІНТОНАЦІЯ ЧОЛОВІЧИХ НЕГАТИВНИХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ.....	187
Трифонов Г. В., Мірко А. О. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКОГО ГУМОРУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У КІНОСТРІЧЦІ «ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОГО».....	192
Федорова Ю. Г., Восводіна Н. М. ВЕРБАЛЬНИЙ КОНТУР КОНЦЕПТА «CYBERSPACE» В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	199
Цупікова О. А. РЕКЛАМНИЙ ДИСКУРС ЯК ОДИН ІЗ ТИПІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ..	206
Шабан А. В., Жарікова Ю. В. РЕЛІГІЙНИЙ КОНЦЕПТ БОГ / ΘΕΟΣ / GOD В НОВОГРЕЦЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ.....	212
Shalova N., Zarivna O. LEXICAL MEANS AND TECHNIQUES OF ACHIEVING THE TRANSLATION EQUIVALENCE OF COMPOUND TERMS IN THE FIELD OF MECHANICAL ENGINEERING AND INFORMATION TECHNOLOGY.....	218
Shara L., Lebedieva E., Gvozd O. SUFFIX MORPHEMES IN THE ATTRIBUTES OF TWO-COMPONENT ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS AS STYLE DISTINCTIVE MARKERS OF OFFICIAL DISCOURSE.....	224
Щербій Н. О. МЖКАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ЗВОРОТНИХ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ.....	233
Яценко П. І. УСКЛАДНЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПІДРЯДНО-СУРЯДНОГО ПОЛІНОМА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ).....	242
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	250
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»...	256
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ.....	259

CONTENTS

LITERATURE

Bielinska V. THE LANGUAGE STYLE OF A. KYCHINSKYI POETRY: TRADITIONAL AND INDIVIDUAL FEATURES.....	9
Horodniuk N. PALIMPSESTS OF CULTURE, OR THE CREATIVITY CONCEPT AS SELF-CREATION IN VALERIY SHEVCHUK'S PROSE.....	17
Hutsuliak S. THE IMAGE OF MOTHER IN MYKHAILO TKACH'S SONGS.....	22
Durkalevych V. QUASI-SCIENTIFIC SECOND HAND OF CONTEMPORARY LITERARY STUDIES: THE STRATEGIES OF FALSIFICATION AND PLAGIARISM.....	28
Zubenko S. 1910–1920'S POETRY OF P. ANTOKOLSKY IN THE CONTEXT OF O. BLOCK'S CREATIVE WORK.....	37
Kulakevych L. ART FEATURES OF THE Y. SMOLYCH'S NOVEL «THE LAST EDGEWOOD» AS THE FIRST UKRAINIAN «ACTION»	42
Nikolchenko T., Nikolchenko M. HIGHLIGHT OF THE STATE FORMATION PROBLEM IN LITERATURE (BASED ON THE AUTOBIOGRAPHICAL WORK BY ROMAN IVANYCHUK «BLESS THE LORD...».).....	49
Novytska O. GENRE AND STYLISTIC MODIFICATIONS OF REALISTIC ESSAY OF ANTON KRUSHELNYTSKY.....	57
Novodvorchuk O. LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF OLESYA MAMCHYCH' POETRY FOR CHILDREN.....	63
Odarchuk N., Koliada E., Kalynovska I. THE IMAGE OF THE UKRAINIAN ORTHODOX PRIEST IN THE LITERARY WORKS OF LIUBOV VASYLIV-BAZIUK.....	67
Pavlenko O. TRANSLATING SELVES OF MYKOLA DMYTRENKO.....	75
Stasyk M. BIBLE MOTIFS IN THE NOVEL «V.I.N.» BY VALENTYN TERLETSKY.....	84

Shmorlivska L.

THE JEWISH THEME IN THE LITERARY WORKS OF DENYS LUKIYANOVYCH.....	91
--	----

LINGUISTICS

Baranova S., Pletenko K.

LINGUISTIC PROBLEMS OF IDENTIFICATION OF EUPHEMISMS AS A LANGUAGE PHENOMENON.....	99
--	----

Bondarenko A.

REPRESENTATION OF THE TEMPORAL CODE OF THE NATIONAL LINGUISTIC CULTURE IN THE NAÏVE (PRE-SCIENTIFIC) WORLDVIEW.....	104
--	-----

Volkova S.

NOLOGISMS IN MODERT ENGLISH BASED ON THE INTERNET RESOURCES...	112
--	-----

Gordiyenko O.

NOMENKLATURE IN THE SYSTEM OF ENGLISH MEDICAL TERMINOGRAPHY.....	117
---	-----

Dobrovolska O.

MIDDLE ENGLISH NAMES OF POTTERS: THE DETERMINANT ANALYSIS OF THE SERIES OF SYNONYMS.....	124
---	-----

Kolesnikova I.

STANDARD OF SPEECH: GRAMMATICAL INVASION AS A LINGUISTIC PHENOMENON.....	130
---	-----

Kutsa A., Kolodina L.

GENDER DIFFERENTIATED ANTHROPONYMS IN ENGLISH LANGUAGE AND THEIR STRUCTURAL FEATURES.....	135
--	-----

Lunyova T.

THE CONCEPT «REALITY» IN JOHN BERGER'S ESSAY ABOUT VINCENT VAN GOGH AS AN INSTRUMENT OF FINE ARTWORKS INTERPRETATION.....	141
--	-----

Pakhnenko I., Tielietova S.

LANGUAGE GAME AS A MEANS OF LINGUISTIC ANECDOTE ORGANIZATION.....	148
--	-----

Romanova N.

REPREZENTATION OF EMOTIONS IN THE TEXTS OF «YOUNGER EDDA».....	157
--	-----

Sablina S.

NOMINATIVE PRIORITIES OF MODERN CITY RESIDENTS IN THE ZOONOMY AREA.....	166
--	-----

Sadova G.

COMPARATIVE MODEL OF THE WORLD IN A. SUROV'S IDIOSTYLE.....	174
---	-----

Sytar H., Rohova M. LANGUAGE FEATURES OF PROGRAM BY S. TIHIPKO, CANDIDATE FOR PRESIDENT OF UKRAINE (BASED ON 2010 PRESIDENTIAL ELECTION OF UKRAINE INFORMATION).....	182
Tyshchenko T. INTONATION OF MALE NEGATIVE EVALUATIVE UTTERANCES IN MODERN ENGLISH DIALOGICAL SPEECH.....	187
Tryfonova H., Mirko A. PROBLEMS OF THE TRANSLATION OF ITALIAN HUMOR IN THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE MOVIE «THE TAMING OF THE SCOUNDREL»	192
Fedorova Yu., Voievodina N. VERBAL CONTOUR OF THE ‘CYBERSPACE’ CONCEPT IN THE MODERN ENGLISH-LANGUAGE WORLD’S PICTURE.....	199
Tsupikova O. ADVERTISING DISCOURSE AS ONE OF INSTITUTIONAL DISCOURSE TYPES.....	206
Shaban A., Zharikova Y. RELIGIOUS CONCEPT «БОГ / ΘΕΟΣ / GOD» IN GREEK, ENGLISH AND UKRAINIAN PROVERBS.....	212
Shalova N., Zarivna O. LEXICAL MEANS AND TECHNIQUES OF ACHIEVING THE TRANSLATION EQUIVALENCE OF COMPOUND TERMS IN THE FIELD OF MECHANICAL ENGINEERING AND INFORMATION TECHNOLOGY.....	218
Shapa L., Lebedieva E., Gvozd O. SUFFIX MORPHEMES IN THE ATTRIBUTES OF TWO-COMPONENT ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS AS STYLE DISTINCTIVE MARKERS OF OFFICIAL DISCOURSE.....	224
Shcherbii N. INTERCATEGORICAL STATUS OF REFLEXIVE VERBAL NOUNS IN SLAVIC LANGUAGES.....	233
Yatsenko P. THE COMPLICATION OF THE SYNTACTICAL STRUCTURE OF SUBORDINATE-COORDINATE POLYNOME IN MODERN GERMAN (ON THE MATERIAL OF SCIENTIFIC DISCOURSE).....	242
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	253
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. VOLUME: PHILOLOGY».....	256
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS.....	259

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.21-1.09

В. Є. Белінська

МОВНИЙ СТИЛЬ ПОЕЗІЇ А. КИЧИНСЬКОГО: ТРАДИЦІЙНІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ РИСИ

У статті проаналізовано риси індивідуального мовомислення українського поета А. Кичинського відповідно до особливостей духовного сприйняття поетом довколишньої реальності, висвітлено деякі новаторські риси авторської версифікації, а також його пошуки й досягнення у створенні фразеологізмів та метафоричних конструкцій. Зроблено висновок, що поет «двох століть» якнайкраще сполучає і традиційні риси етнічної мовної картини світу, і новаторські здобутки в умовах швидкоплинного розвитку світу.

Ключові слова: А. Кичинський, мовна картина світу, індивідуальний мовний стиль, версифікація, метафорична конструкція, фразеологізм.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-9-16

Наше сьогодення вимагає від усіх галузей публічного спілкування насамперед ширості. Лише за такої умови читач (слухач, глядач) повірить авторові художнього твору – письменнику, музиканту, сценаристу, сприйнявши та зрозумівши його думки. З іншого боку, сама літературна творчість, попри її, здавалося б, архаїчність, завжди буде **актуальною**, але за означеної вище умови, а також із використанням певних новаторських форм, які також ефективно впливають на читачеве сприйняття.

Поезії новаторство було властиве у всі періоди її існування, навіть у часи тоталітарного чи авторитарного режимів, коли тематика публічних виступів була обмеженою. Проте тоді поети експериментували з формою (напр., В. Маяковський або П. Тичина), таким чином привертаючи увагу читача чи слухача. Сьогодні творча молодь також вишукує всіляких нових засобів висловлення – і вже не лише формальних, а й смислових. У такому соціально-творчому контексті найбільшу цікавість викликають поети, які й в попередньому столітті були активними авторами, і в чинному залишаються ними, відшукуючи нові теми та форми висловлення власного світобачення. До них відносимо А. Кичинського, якого можна назвати поетом «двох століть».

Про ідіостиль авторів художніх творів писало чимало українських науковців (К. Голобородько, І. Голубовська, Т. Космеда, А. Приходько, О. Селіванова та ін.), зазначаючи при цьому, що він невід’ємно пов’язаний із мовною картиною світу (далі – МКС) – і не лише індивідуальною (авторською), але й загальною (колективною) етнічною, що репрезентує й певні особливості поетичної мови, й концепти того етносу. Ця МКС у вербальному вигляді є етномовною, тобто маніфестує мовомислення такої спільноти. А автор, як її представник, описує довколишнє середовище за мовними стереотипами означеного колективного мовомислення. С. Єрмоленко визначає мовно-естетичні чинники ідіостилу, зокрема знання етнічної культури, а також освітні,

зокрема «в процесі здобування освіти і входження в національну культуру» [3, с. 7–8]. Власне етнічні ознаки конкретизується за етнолінгвістичним підходом (І. Голубовська, В. Жайворонок та ін.), оскільки вони «належать до унікальних понять етнічної культури» [2, с. 92]. Зрештою, попри теоретичну й практичну вивченість зв'язків МКС (індивідуальної та етнічної) й індивідуального мовного стилю, мова кожного окремого автора художніх творів (зокрема поетичних) потребує уважного вивчення з огляду на її унікальність.

Зважаючи на вищенаведені положення, **метою** нашої статті визначаємо аналіз деяких індивідуальних рис мовомислення українського поета А. Кичинського – як традиційних, так і модернових. Серед окремих **завдань** дослідження слід назвати виявлення мотивів і обставин формування поетової МКС, визначення особливостей інтимної лірики, аналіз прийомів авторської версифікації, новаторських пошуків і досягнень у створенні фразеологізмів та метафоричних конструкцій.

А. Кичинського називаємо поетом «двох століть» не суто формально – як їх представника, а через активну творчу діяльність і в умовах радянського устрою, і в умовах незалежної України з відповідними перцептивними орієнтирами та мотивами. Так, першу збірку поезії «Вулиця закоханих дерев» було видано в умовах так званого застою (1976 рік), коли загальний вал ідеологічних утисків уже минув і, за словами Л. Талалай, «зникли декларативна “революційність” і пафос, властиві творам шістдесятників. Поети вимушені були шукати для висловлення наболілого інших художніх засобів, неоднозначних образів, поглиблюючи підтекст і відповідно підвищуючи художній рівень своєї поезії. Громадянська позиція висловлювалася не прямолінійно, а розчинялася в текстах, що на перший погляд були далекі від соціальних проблем» [7, с. 376].

Означені риси Л. Талалай приписує й А. Кичинському, який є класичним представником етнічної МКС, оскільки народився й виріс в українському степовому селі (Чаплинський район Херсонської області), а тому традиційними об'єктами його поетичного опису є елементи концептів «село», «степ» і взагалі концептосфери «Природа». При цьому метафори, створені поетом, виявляють тонкі чутливі асоціації в зіставленні живих і неживих об'єктів природи: «*Постукав дощик нігтиком у шибку*» [6, с. 59] (передання звуку стукотіння дощу у вікно, коли скло голосно відлунує саму чіткість таких стуків); «*в полі конюшина // вся аж цвіте, цілюючи коня*» [6, с. 59] (метафоричне передання візуальної позиції – кінь губами збирає квітки конюшини); «*Нечутно // пройшовся містом дощ*» [6, с. 103] (передання ефекту швидкого проходження дощу). У такому зіставленні залучено людські характеристики (*дощик постукав*, як людина, *конюшина цвіте*, як дівчина, *дощ пройшовся*, як істота), що є чутливими й щирими у зверненні до читача.

З боку ж читача (у зворотному напрямку) найбільший ефект виявляється від сприйняття візуальних картин. Таким чином, наприклад, у фрагменті «*Сліпуча тріщина у небі грозовому*» [6, с. 65] сприймається грозове небо, коли блискавка неначе прорізає його, залишаючи на мить яскраву тріщину, а у строфі «*Це небо чи ріка? // Це хмарка а чи волок? // Це слід від літака // а чи небесний сволок?*» [6, с. 96] – чисте небо, виділені елементи якого зіставляються із земними – природними (ріка) чи породженими людиною (волок, слід від літака).

У ландшафтному описі візуальний та аудіальний аспекти сполучаються, створюючи загалом експресивну картину. Наприклад, у фрагменті «*За містом – поле, а за полем – ліс. // Ставок. // Село. // На комині лелека. // Пил на шляху. // Сліди від ніг, коліс*» послідовність виділених іменників створює статичний контекст, для чого поет і використовує називні речення. Далі ж долучаються до опису

звукові елементи, маніфестовані послідовністю дієслів: «*Загримить* електричка за лісом, // *і здригнеться* від гуркоту ліс <...> // *і вся ніч гуркотітиме*, наче // на квадратних колесах вагон» [6, с. 103, 104]. Це загалом створює вже динаміку опису, і саме в другій частині визначаються метафоричні конструкції, серед яких авторським є алюзійна ознака на *квадратних колесах вагон*, що виявляє найвищий ступінь шуму.

Також в описах А. Кичинського присутній і тактильний аспект, коли читач крім того, що бачить і чує, ще й ніби відчуває певну характеристику певного об'єкта. Наприклад, у поезії «І все це в повітрі, густім, як бурштин...» [6, с. 64] поет характеризує повітря через порівняння «*густе, як бурштин*», «*густе, ніби скло*», ознаки «*сутемне від хмар*» та «*що вже палахтить*», і в цій послідовності ознак відчуваємо наростання експресії – від згущення до палахкотіння.

Ще одна традиційна ознака української поезики, що властива й А. Кичинському, – пісенність, яка не просто становить відповідні фонетичні конструкції, але й є тематикою окремих його творів. Наприклад, він описує пісню не лише як явище, а й процес. Так, у творі «Українська пісня» автор акцентує на важливості такої мовної одиниці, як корінь слова: «*Корені* слів, // розгалужені в давній мелодії, // переплелися, // мов *корені* трав і дерев. // В пам'яті мови, // в чорноземі етимології // кожен *корінчик* – // неначе оголений нерв» [4, с. 63]. Тобто поет говорить про *корінь* у його первинному біологічному значенні («частина рослини, що міститься в землі»), а не в переносному, застосованому в лінгвістиці («головна частина слова») [1, с. 575]. Про це свідчать одиниці *розгалужені, переплелися, чорнозем, корінчик* із відповідного біологічного семантичного поля, а також порівняння *мов корені трав і дерев*, що безпосередньо вказує на саме цю семантику.

Іншими словами, у *мелодії* переплелися не якісь морфеми (частини слова), а *слова*, які там навіки *розгалужені*, закріплені. З іншого боку, у другій половині аналізованої строфи говориться саме про мову, де *чорнозем етимології*, що можна сприймати як ознаку продуктивності мови, передбачає саме неосяжне поле тих мовних *корінців*. Тобто поет метафорично описує матерію і пісні, і взагалі мови. Відповідно до наведеного можна переінакшити фразеологічний вислів самого поета «*Поезія без слів – як вогнище без диму*» [4, с. 19] на «*Пісня без слів – як вогнище без диму*», оскільки другий варіант більш реальний (існує навіть такий музичний – суто інструментальний – жанр «пісня») з мелодійним контентом.

Ще одна традиційна тематична площина – інтимна, де реальний контент таких творів зрозумілий лише автору, однак для читача ліричний герой – традиційно він сам або близька йому (їй) людина. Метафоричні конструкції створюють у таких творах контекст або мажорний, або мінорний.

У першому випадку в поета спостерігаємо зіставлення, наприклад, із космічними елементами: «*Тільки в темному сріблі ріки // темне золото тіла твого // мерехтить, мов далекі зірки*» [6, с. 67] (мажорна ознака маніфестована словосполученням *золото тіла твого*); водними: «*Я купавсь // в солом'яному морі золотому // я плив до тебе й, тонучи у ньому, // за кожну соломиночку хапавсь*» [6, с. 65] (мажорна ознака – колористичне золоте забарвлення віртуального моря, а також традиційно позитивна для людей сутність купання, плавання). При цьому, хоча метафоричне зіставлення моря з пшеничним полем є стертим, традиційним, у поета воно стає авторським – через включення уявних дій (відчуттів) *купатися, пливти, тонутти*.

У мінорному контексті інтимні відчуття ліричного героя можемо диференціювати на кілька різновидів:

– відчуття перед розставанням із коханою, коли ще залишається сподівання на повернення: «*Між будинками свище протяг, // та не рветься між ними нить. // Мов листочок, // вікно навпроти // крізь простуджену ніч летить*» [6, с. 75] (мінорні елементи – негативно конотовані словосполучення *свище протяг, простуджена ніч, порівняння вікна з листочком*);

– відчуття під час розставання: «*Йди – як дощ іде. // Як дощ – не озираєсь*» [6, с. 70] (мінорні елементи – виділені дієслова, негативно конотовані через форму наказового способу);

– відчуття після розставання: «*Більшим без неї не стане твій світ, // бо в ньому тобі, наче докір, услід // з-під вогника свічки чорнітиме гніт*» [6, с. 76] (мінорні елементи – виділені конструкції з негативно конотованими одиницями *без, докір, чорнітиме*, що загалом створюють настрій невдоволеності собою);

– загалом сумні відчуття: «*В'ється хміль по тичинках дощу, // припадає листочком до неба*» [6, с. 72] (мінорний елемент – атмосфера самотності – через традиційні образи дощу та листочка, що підкріплений дієсловом із семантикою чутливості *припадає*).

Між традиційними та нетрадиційними тематичними площинами можемо визначити й трансцендентальну та сакральну, що наявна в ландшафтних описах А. Кичинського. Наприклад, у фрагменті «*Світиться над головою // лелечого колеса німб, // і розгортається в небо // земної дороги сувій*» [6, с. 98] окрім виділеного метафоричного напрямку *земної дороги* такою ознакою є зіставлення з німбом *лелечого колеса*, що має для поета статус святого, маніфестований дієслівним словосполученням *світиться над головою*, в якому всі елементи традиційно позначають ознаку трансцендентальності.

Із трансцендентальністю пов'язуємо сакральність – відповідно темі християнських цінностей, що характеризує творчість А. Кичинського пізнього періоду. Це хронологічно продовжує перелік тематичних площин поета, куди Л. Талалай зараховує традиційні радянські теми війни, великих «комсомольських» будов тощо, за допомогою яких молодий поет уникнув тиску критиків-ідеологів, а також мотиви села й української природи [7, с. 377].

Основний показник сакральності – ядерна лексема Бог – присутня в авторських фразеологізмах А. Кичинського на кшталт «*Що печальніша дорога, // то сильніша віра в Бога, // без якої нам – хана*» [4, с. 32] (виділений нами). У цьому фрагменті також присутній сленгізм *хана* (традиційне значення «кінець»), що підсилює категоричність ставлення автора до віри в Бога, в чому відчувається суб'єктивний чинник, базований на власному усвідомленні.

В іншому мікротексті поет характеризує світ як Боже творіння: «*Боже праведний, Боже всевишній! // Із чиїх кісточок навесні // Твої сливи, черешні та вишні // проростуть, ніби з горла пісні? // Над чиею німою золою // у Твоїм пелюстковім диму // відбринить золотою бджолою // моє сонце, що кане в пільму?*» [4, с. 50]. Для цього використовуються конкретні показники – виділені традиційні сакральні формули, а також присвійний займенник *Твій*, оформлений з великої літери, що позначає таку всевишню власність. Як протиставлення Божої вічності А. Кичинський уживає займенникове словосполучення *моє сонце* на позначення власного життя – із природною ознакою його кінця (*кане в пільму*).

Сакральні традиційні образи *хрестика* та *дзвона* А. Кичинський уводить у мікроконтекст метафори «*сіє погляд Господній*», де космічні елементи *сонце* та *хмара* постають своєрідним фоном: «*Ранок недільний. Хрестик натільний // Дзвін великодній. // Сяє крізь хмару з сонцем на пару // погляд Господній*» [4, с. 14]. Виділені

означальні словосполучення створюють семантичний контекст Великодня як одного з найбільших свят українців-християн. Також із хрестиком поет зіставляє орнітологічні елементи: «**Хрестик жайворонка // все висить і висить // на невидимій нитці**» [5, с. 84] (візуальне зіставлення за формою з додатковою ознакою статичності – через словосполучення **висить на нитці**, де повторення виділеного дієслова позначає тривалість цього стану).

Як проміжний висновок можна зазначити, що до традиційних ознак поетичної мови А. Кичинського належать метафоричність, мелодійність, інтимність, сакральність. Натомість у площині нетрадиційності відзначимо поетичні експерименти, що апріорі передбачають словесну гру, оригінальність віршування, власне вербальні новації, зокрема й авторські фразеологізми.

Словесна гра. У строфі «**І Крим, і Рим, і Римарук, // і рима «рук» до слова «рук», // і творчих мук офсетний друк, // і чорний ринок ранку**» [4, с. 6] до виділених паронімів (одноформатних іменників) варто додати ще й консонантну градацію приголосного звуку **р** (ще у словосполученні **чорний ринок ранку**), що **загалом** асоціюється з відомими логопедичними каламбурами (на кшталт «Карл у Клари вкрав корали»). Таке казуальне римування може бути й нечастотним, але акцентованим саме на конкретну ознаку. Наприклад, у строфі «**І слухав нас, набравши в рот // води із Прип'яті, народ, // котрий, здавалося, от-от // знайде свою дорогу**» [4, с. 6] виділена римована пара іменників репрезентує відповідно непрямий додаток і підмет, що спричинило зміну порядку слів у реченні, де постав препозитивний присудок і постпозитивний підмет, а також розривання між рядками фразеологізму **набравши в рот води**, який характеризує народ як громадськи неактивний.

Таке римування створює експресію через поетичну ритмічність, задля якої й відбувається інверсія. У таких випадках зміни порядку слів може й не бути: «**Життя продовжувало йти, // як світло серед темноти**» [4, с. 7] (виділяємо римовані одиниці). Відповідно до предмета нашого дослідження в цих фрагментах однієї поезії присутні ознаки темпоральної динаміки, виражені у словосполученнях **життя продовжувало йти** та **знайде свою дорогу** виділеними одиницями.

Оригінальність віршування. Версифікаційна майстерність А. Кичинського полягає не лише в словесній грі, але й в оригінальному римуванні, що контрастує з показово простим: «**Віконце в Європу мале іще. // На заході день догора. // За «Чорним квадратом» Малевича // ховається чорна діра**» [4, с. 15]. При цьому просте римування **догора / діра** виконує й свою важливу роль – створення експресії (більшою мірою через тверду основу слів і ситуативну епатажність). Зі смислового боку, у цій строфі поет як професійний художник пропонує свою версію пояснення відомої в стилі авангардизму (супрематизму) картини: **віконце в Європу – то чорна діра**. На нашу думку, автор натякає на невизначеність перспективи життя країни у складі Європи.

У строфі «**Цвіте акація над маєм, // і те цвітіння не минає**» [5, с. 4] виділено римування, що відбувається між іменником і дієсловом, які разом із препозитивними службовими одиницями (відповідно прийменником і часткою) відрізняються за кількістю складів, однак загальна кількість складів у кожному рядку є однаковою, а тому закон традиційної версифікації поетом дотримано.

Поет сам пише про римування, використовуючи означені вище приклади: «**Рим римується із Кримом, // але це не так важливо. // Крим і Рим пройти ще можна,**

// *а хотілось би – весь світ*» [4, с. 42]. У цьому разі виділені топоніми позначають суто локальний вимір на відміну від загального, вираженого сполукою весь світ.

А. Кичинський часто використовує поетичну фігуру полісиндетон, через повторення сполучників, відокремлюючи метафори одну від одної. Так, у фрагменті «*І місяця щербатий диск. // І смерть безсмертників у склянці*» [6, с. 107] полісиндетон допомагає акцентувати увагу і на зовнішньому вигляді місяця (*щербатий диск*), і на фітоелементі кімнатного натюрморту (*безсмертники у склянці*), що становить ще й елемент антитези (*смерть безсмертників*).

Варто відзначити й такий прийом, як повторення чи протиставлення епітетів. Наприклад, у фрагменті «*Високий світ. Низенькі двері. // Широкий світ. Вузенькі двері. // Веселий світ. Печальні двері*» [5, с. 5] не всі виділені означення є початково епітетами, однак у цьому контрастивному мікроконтексті вони отримують образне забарвлення: *низенькі* та *вузенькі* двері не за розміром, а у порівнянні зі світовими масштабами (світ – загальний, двері хатини – узуальні). Однак епітет *печальні* вже характеризує сумну долю всієї хатини та родини, що тут мешкала кількома поколіннями.

Авторські фразеологізми. А. Кичинський створює чимало власних фразеологізмів, які в певному мікроконтексті виконують підсилювальну роль. Наприклад, у строфі «*Отож-бо листя на деревах // помічаємо лиш тоді, // коли воно починає падати. // І що більше його лягає на землю, // то густіше у небі птахів, // наполоханих кольором вогню*» виділений зворот репрезентує семантико-синтаксичну причинно-наслідкову модель «*чим – тим*», при цьому підсилюючи колористичний контент: чим більше червоного листя падає, тим більше ця суцільна маса нагадує зверху вогонь і тим більше привертає увагу не лише птахів, але й людей. Далі в цій поезії контент змінює свій акцент із колористичного на темпоральний: «*А листя падає, падає, падає. // І що швидше одне відлітає за вітром, // то повільніше інше пливе за водою. // Все повільніше і повільніше*» [4, с. 45]. Тут спостерігаємо іншу причинно-наслідкову модель – «*що – то*», яка формує швидкісну опозицію «*швидше – повільніше*». Ще одна опозиція виявляє більш прихований характер: *вітер* (атрибут швидкоплинності) – *вода* (у цьому разі – атрибут повільності, розміреності), причому остання не часто має таку ознаку від автора, традиційно відзначаючись саме швидкістю. Також потрібно відзначити традиційну для поета візуальність, що відтворює повільну динаміку, сформовану за допомогою повторення дієслова *падає* та прислівника *повільніше*.

Зрештою відповідні стилістичні фігури, особливості версифікації та комплекс кінематографічних ознак поетичної мови А. Кичинського створюють експресію його ландшафтних описів. Наприклад, це досягається за допомогою різноманітних повторів із функцією смислової градації:

– повторення одного слова: «*Гойдається колиска. // Гойдається гойдалка. // Гойдається маятник*» [5, с. 7] (синтаксична конструкція складається з окремих речень, які мають предикативну основу, що загалом створює динамічну картину за формою та часову – за смисловим наповненням);

– повторення двох конструкцій у межах одної строфи (одного тематичного контексту): «*І буде стежина сира. // І буде рукою подати // до нашого з вами села, // до білої нашої хати*» [5, с. 6] (повторюються однакові форми – дієслово з часткою та прийменник із займенником, які за своєю функцією є службовими – частиною присудка та означенням);

– повторення різних форм одного прикметника: «*Малесенька // малюсінька, // манюнька, // одним одна, // самісінька-сама, // на яблуньці // розкрила дзьобик // брунька, // а навкруги – // куди не глянь – // зима*» [5, с. 7] (крім виділених

аналізованих форм, фрагмент наповнений здрібнілими – займенниковими *одним одна, самісінька-сама*, іменниковими *яблунька, дзьобик, брунька*);

– градація різних одиниць одного семантичного поля: *«лишень розкрила дзьобик – // і щечече, // цвірінькає, // витьохкує, // кує»* [5, с. 8] (виділені дієслова на позначення співу різних пташок виділяються автором також і візуально – в окремих рядках).

З цього можна зробити висновок, що ознаки нетрадиційності й модерновості полягають в окремих версифікаційних, поетико-стилістичних прийомах, які загалом не змінюють індивідуального мовного стилю, додаючи йому лише нових, сучасних барв.

Отже, дослідивши окремі ознаки мови поезій А. Кичинського, можемо зробити висновок, що в його творчості як поета «двох століть» якнайкраще виявляються та сполучаються і традиційні риси етнічної мовної картини світу, і новаторські здобутки в умовах швидкоплинного розвитку світу. Серед перших – проаналізовані нами метафоричність ландшафтного опису (зокрема його візуальність і аудіальність), ознаки інтимних і сакральних відчуттів і пісенність його поезій, серед других – ситуативне застосування оригінальних прийомів версифікації та стилістичних фігур. Усе це підвищує експресивність творів митця та надає їм ширості й відвертості.

У площині вивчення мовомислення А. Кичинського надалі плануємо дослідити ознаки кінематографічності (візуальності, тактильності) його поезій, репрезентованих у метафоричних конструкціях.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.; Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i hol. red. V. T. Busel. – Kyiv; Irpin: Perun, 2001. – 1440 s.
2. Голубовська І. О. Синтаксичний мовний рівень як індикатор світоглядних основ етносу / І. О. Голубовська // Мовні і концептуальні картини світу. – 2004. – № 10. – С. 96–105; Holubovska I. O. Syntaksychnyi movnyi riven yak indyikator svitohliadnykh osnov etnosu / I. O. Holubovska // Movni i kontseptualni kartyny svitu. – 2004. – № 10. – S. 96–105.
3. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд / С. Єрмоленко. – Київ: НДІУ, 2007. – 443 с.; Yermolenko S. Mova i ukrainoznavchyi svitohliad / S. Yermolenko. – Kyiv: NDIU, 2007. – 443 s.
4. Кичинський А. Бджола на піску: вірші, поеми / А. Кичинський. – Херсон: Айлант, 2003. – 123 с.; Kychynskyy A. Bdzholo na pisku: virshi, poemu / A. Kychynskyy. – Kherson: Ailant, 2003. – 123 s.
5. Кичинський А. В гості до мами: вірші, поема / А. Кичинський. – Київ: Веселка, 1991. – 94 с.; Kychynskyy A. V hosti do mamy: virshi, poema / A. Kychynskyy. – Kyiv: Veselka, 1991. – 94 s.
6. Кичинський А. Світло трави: вірші, поема / А. Кичинський. – Сімферополь: Таврія, 1979. – 64 с.; Kychynskyy A. Svitlo travy: virshi, poema / A. Kychynskyy. – Simferopol: Tavriia, 1979. – 64 s.
7. Талалай Л. Срібна голка і нить золота: поезія А. Кичинського / Л. Талалай // Кур'єр Кривбасу. – 2011. – № 262–263. – С. 376–384; Talalai L. Sribna holka i nyt zolota: poezii A. Kychynskoho / L. Talalai // Kurier Kryvbasu. – 2011. – № 262–263. – S. 376–384.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2019.

V. Bielinska

**THE LANGUAGE STYLE OF A. KYCHINSKYI POETRY:
TRADITIONAL AND INDIVIDUAL FEATURES**

The present paper is aimed to analyse some individual traditional and modern features of the linguistic thinking of the Ukrainian poet A. Kychinskyi. Among the specific tasks of the study are the identification of motives and circumstances of the formation of the poetic LPW, the definition of intimate lyrics, the analysis of techniques of authorial verification, innovative searches and achievements in the creation of phraseologies and metaphorical constructions.

The features of the A. Kychinskyi's individual linguistic style are analyzed in accordance with the peculiarities of the spiritual perception by the poet of the surrounding reality, some innovative features of the author's verification are revealed, as well as the search and achievements in the creation of phraseological and metaphorical constructions. It is concluded that the poet of «two centuries» combines in the best way both the traditional features of the ethnic linguistic picture of the world, and innovative achievements in the conditions of rapid development of the world.

A. Kychinskyi is a poet of «two centuries» not purely formally but as their representative, because of his active creative activity both in the conditions of the Soviet system and in the conditions of independent Ukraine with corresponding perceptual orientations and motives. In A. Kychinskyi's works both the traditional features of the ethnic linguistic picture of the world and innovative achievements in the conditions of fast-paced development of the world are best revealed and combined. Among the first are the metaphorical analyzes of the landscape description (including its visual and audio ones), the signs of intimate and sacral sensations and the poetic nature of its poetry. The landscape description, the visual and audio aspects are combined to create a generally expressive picture.

Between the traditional and non-traditional thematic issues we can define the transcendental and the sacral, which is presented in the landscape descriptions of A. Kychinskyi. Among innovative there is the situational use of original techniques of versification and stylistic figures. The poetical experiments involve word play, originality of verse, verbal innovations in particular, including authorial phraseologisms. Signs of unconventionality and modernity exist in individual versification, poetry and stylistic techniques, which generally do not change the individual linguistic style, adding to it only new, modern colors. Appropriate stylistic figures, features of versification and a complex of cinematic features of A. Kychinskyi's poetic language create expression of his landscape descriptions. All this enhances the artist's expressiveness and gives them sincerity and frankness.

Key words: *A. Kychinskyi, linguistic picture of the world, individual linguistic style, versification, metaphorical construction, phraseology.*

УДК 821.161.2-3.09

Н. А. Городнюк

ПАЛІМПСЕСТИ КУЛЬТУРИ, АБО КОНЦЕПТ ТВОРЧОСТІ ЯК САМОСТВОРЕННЯ У ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

У статті досліджено концепт творчості як самостворення в контексті барокової ідеї митця-деміурга у прозі Валерія Шевчука. Творчість письменника розглядається як постмодерний палімпсест, крізь який «просвічують» різні культурні фрагменти: численні цитати, алюзії, асоціації, «уламки» інших текстів, концепцій, знаків, значень і кодів.

Ключові слова: *постмодернізм, палімпсест, концепт творчості, образ митця-деміурга, текст, Вал. Шевчук.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-17-22

Образ палімпсесту – старовинного рукопису, в якому давні й нові нашарування переплітаються, проглядаючи одне крізь одне, – на думку дослідників, найповніше характеризує стан постмодерної культури та специфіку тексту, створеного мовою цієї культури [2, с. 213]. У цьому плані Ю. Лотман говорив про необхідність для «мислячих» семіотичних структур отримати початковий імпульс від іншої мислячої структури, а текстогенеруючим механізмам – отримати пусковим механізмом певний текст іззовні [4, с. 4]. Пусковим механізмом у постмодернізмі, як відомо, виступає сама культура як величезне сховище текстів, невичерпне джерело варіацій та інтерпретацій. І якщо в модернізмі культура постає матеріалом для автора, підпорядковуючись меті зображуваного та авторській концепції, то у постмодернізмі вона стає об'єктом зображення і в формальному, і в змістовому аспектах, тобто одночасно виступає і предметом, і засобом рефлексії. Твори Валерія Шевчука у цьому плані є дуже симптоматичними. Як і в його попередника Х. Л. Борхеса та сучасників У. Еко і М. Павича, тема творчості й взагалі культуротворення у В. Шевчука стає головним предметом письменницьких роздумів. Причому ця тема не обмежується лише зображенням психології людини-творця, а сягає онтології та аксіології творчості взагалі, тобто філософії творчого акту як самостворення. А реалізується все це, знову ж таки, засобами самої культури: нескінченними запозиченнями й повторами, цитатами та автоцитаціями, алюзіями й ремінісценціями, подвоєнням коду та структурою «тексту в тексті». Тож проза Шевчука постає «текстом культури», палімпсестом (досить упізнаваними у цьому плані є визначення-синоніми «клаптикова ковдра», «мозаїка», «калейдоскоп»), що вимагає не лише культурологічного, але й культурософського прочитання, тобто аналізу на рівні філософії культуротворення. **Мета** нашої розвідки – проаналізувати концепт творчості як самостворення в контексті барокової ідеї митця-деміурга у прозі Валерія Шевчука, а творчість письменника розглянути як небароковий постмодерний палімпсест.

С. Кусков говорив про характерний для палімпсеста ефект усепросвічування: проглядання різних шарів тексту, гру ними [2, с. 213]. У текстах Шевчука просвічуються різні культурні фрагменти: уламки інших текстів, концепцій, знаків, значень і кодів. Як митець-культуролог, він виходить із розуміння культури як мови, тому звертається до криптографічної свідомості людини культури, обігруючи різні рівні її культурної рефлексії – як елітарної езотеричної, так і масової екзотеричної.

На думку дослідників, сутність постмодерністського палімпсеста визначає «певний тіньовий, езотеричний, прихований, як підводна частина айсберга, бік нинішнього тексту культури, котрий лише в окремих художніх феноменах спливає на поверхню й одразу ж набуває впливу...» [2, с. 216]. Шевчуком (як, власне, і Борхесом, Павичем та Еко) майстерно створюється ілюзія культурної езотеричності власних текстів: його творчість – це текстовий айсберг, що на різних рівнях прочитується по-різному; масив культурних алюзій, знаків, значень та асоціацій, який ніколи не відкривається повністю і через те справляє враження тайнопису, криптотексту культури.

Текст, за Ю. Лотманом, це не тільки генератор нових смислів, а й конденсатор культурної пам'яті: «Сума контекстів, у яких даний текст набуває осмисленості і які певним чином ніби інкорпоровані в ньому, може бути названа пам'яттю тексту» [4, с. 21]. Для текстів Шевчука таким контекстом прочитання є Бароко, його онтологія та аксіологія, історіософія й естетика, поетика і риторика, символіка та емблематика. У творчості письменника Бароко виступає і знаком культури, і цитатою, і пусковим механізмом тексту, і його культурною пам'яттю. Акцентуємо увагу на низці мислеобразів Бароко, які набувають у прозі митця концептуального значення і дозволяють зробити висновок про необарокову сутність його постмодернізму. Зокрема, це концепт творчості як самостворення та ідея митця-деміурга. Шевчук досліджує перебування людини в культурі, її буття в культурі, філософію творення і психологію сприйняття нею культурних цінностей. Його герой – це «людина творча», що постає, у першу чергу, як суб'єкт культури. За Шевчуком, буття можливе лише як існування в культурі. У створеній ним моделі світу неможливе буття поза культурою, оскільки саме завдяки їй людське життя набуває осмисленості. Джерела образу «людини творчої» у Шевчука сягають барокової ідеї митця-деміурга, яка, у свою чергу, постає добре обґрунтованою альтернативою постмодерністському гаслу «смерті автора» (близького, по суті, до ніцшеанського вигуку «Бог мертвий»).

Відзначимо, що в системі Бароко митець мав виняткове значення – як другий Бог (за Скалігером), оскільки вже самою своєю творчістю уподібнювався до першого Креатора всього суцього, а відтак, повинен був наслідувати довершеність його творіння (світу і Біблії) своєю недовершеною копією (звідси мислеобраз «світ як текст» і «текст як світ», тиражований постмодернізмом). У добу Бароко трансляція духовних цінностей уможливлювалася лише за допомогою книги (тобто саме існування інформації було можливе тільки у книзі), тому книготворчість для Бароко була визначальною й інтерпретувалася як вища робота духу, як самовдосконалення і самостворення. Головним мотивом, що розгортається у більшості творів Шевчука, є смислова пара – герой і текст, який потрібно або створити, або відтворити, щоб самовизначитись і досягти внутрішньої цілісності, осмислити власне життя і наповнити його смислом, усвідомити свою причетність до культуротворення і до сфери духовних цінностей, тобто до вічності, як вище призначення людини, як протиставлення небуттю.

Вже в романі «На полі смиренному», побудованому як палімпсест «Києво-Печерського патерика», автор підкреслює звертання героя-оповідача до другоканонічного жанру синаксару, ставлячи тим самим проблему творчості й канону, догми та ересі, етики самого письменницького чину, а також питання про ступінь свободи митця у суспільстві. У своїй інтерпретації канону та другоканонічності письменник недвозначно показав, що попри все середньовічний книжник мав більшу свободу вибору, ніж митець тоталітарного суспільства.

У романі «Дім на горі» книготворчість постає як єдність часів і поколінь: для правнука старого «книжника» Івана Шевчука записи діда – це «сокровенний

згорток із сокровенними письменами» [7, с. 122], Хлопець повертається з мандрів для того, щоб прочитати, пізнати їх і не дати їм загинути. Сам твір представлено як «текст у тексті»: тринадцять оповідань другої частини роману під назвою «Голос трави» постають як творчий доробок героя першої та мають виразні особливості палімпсесту. Вже сама наявність другої частини вказує на взаємну ув'язаність у бутті культури і діда, і правнука: цей композиційний прийом виконує одночасно і функції сюжетного коду, оскільки містить вказівку на те, що онук здійснив свій намір зберегти й видати книгу діда.

Герой роману «Стежка у траві» – юний літописець Віталій Волошинський, помирає молодим, залишаючи по собі «людський документ» – свої спостереження та роздуми над історією найближчої околиці. Письменник марно наголошує на літописності повісткування свого героя, адже літопис, за Ю. Лотманом, – це текст з визначальною функцією кінця: літописи потенційно «не можуть» закінчитися – вони принципово вимагають продовження [5, с. 261]. Відтак кінець тексту героя сприймається не як кінець у загальному розумінні, а як умовне призупинення, що мало б заперечувати смерть Волошинського. Згадаймо, саме ім'я Віталій – символізує життєві сили, а найсуттєвішої життєвою силою хворого героя виявляється книготворчість, що, за Шевчуком, адекватна самостворенню.

Відкрита кінцівка повістей «Початок жаху», «У пащу дракона», незавершеність творчого акту їхніх героїв передбачає, що їхнє життя на цьому не обривається: творець не може померти, не закінчивши справи свого духу і не завершивши свого творчого задуму. Так, з усіх героїв роману «Око прірви» живим лишається лише той, хто має створити книгу – не дати загинути безслідно усьому побаченому, почутому і пережитому, а вписати його у Книгу буття. Герої Шевчука не бояться смерті як такої, вони бояться померти передчасно – бояться не закінчити писання тексту свого життя, не скінчити роботу духу. Так, герой роману «Дім на горі» Іван Шевчук – хвора літня людина – поспішає дописати своє оповідання, відчуваючи близьку смерть, і помирає, поставивши останню крапку.

Книготворчість визначає вкоріненість у культурі, а відтак і в бутті героїв роману-триптиху «Три листки за вікном». Зокрема, герой першої частини твору Ілля Турчиновський у випадку, коли його навідує смерть, лякається тільки одного, що може не дописати книгу, адже вбачає свою сутність «в потребі сказати своє Слово» [8, с. 55]. Книга надає смислу його існуванню і рятує від марноти. Згадаймо, І. Турчиновський – справжня історична особа, яскравий представник мандрівних дяків, із творів якого до наших днів дійшла (та й то не повністю) лише автобіографія. Власне, сам твір Шевчука є постмодерною версією цього тексту. Таким чином, за палімпсестністю повісті «Ілля Турчиновський» постає ще одна глибинна думка: книга, що лишається після людини, – це завжди гарант соціокультурного безсмертя її автора.

Герой другої частини «Трьох листків» Петро Турчиновський уже «вписаний» у культуру тим, що, за сюжетом, є родичем Іллі Турчиновського та учнем Самійла Величка. Родинні та дружні зв'язки героя мають, по-перше, створювати ілюзію вірогідності, по-друге, продемонструвати буттєву ув'язаність у культурі. Герой записує до своєї «книжиці» історії Петрів утекших, вбачаючи у них своїх духовних двійників, відчуваючи їх частинами свого розпорошеного єства. Ці історії («тексти в тексті») становлять основу його книги (їх палімпсестність детально проаналізована О. Гриценком [1, с. 130–131]). Ми ж акцентуємо увагу на етимології імені Петро, що в перекладі з грецької означає «скеля, камінь» (порівняймо у Біблії: «...ти – Петро, і на цьому камені Я створю Церкву Мою, і врата пекла не подолають її» (Мв., 16:18)). Отже, пишучи свою книгу, герой зводить «будівлю» духовності, церкву своєї душі,

що дозволяє зробити висновок про інтерпретацію концепту творчості у Шевчука як самостворення. Навіть для героя третьої частини твору Киріяка Сатановського творчість постає первинною духовною потребою, і нехай його «Чорна книга» – це варіант анти-книги, а сам він – опонент Бога у творчості, але креативність у її чистому вигляді для героїв Шевчука є й інстинктом, й усвідомленою необхідністю. Більше того, концепт творчості у романі «Три листки» репрезентовано на рівні триєдинства у змістовому і формальному аспекті твору. Так, на рівні зовнішньої композиції три повісті, присвячені проблемам становлення творчої особистості (людини культури) трьох культурних епох, поєднані автором в одне ціле – триптих. Принцип потрійності, цілком очевидно реалізований на формальному рівні, на рівні назви підноситься до найбільш семантично значущих художньо-естетичних принципів, а саме до жанру, образу та ідеї трилисника. Трилисник – це особлива форма циклізації, об'єднання в художню єдність трьох творів, як правило, ліричних віршів [3, стпб. 1096]. Водночас за посиланням на поетичні жанри постає співвіднесеність зі смисловим полем лексеми: трилисник у геральдиці є одним із найдавніших символів єдності, гармонії, пізніше – Трійці, – це від жанрового поняття виводить нас на вищий щабель художньо-естетичної та філософської абстракції – трьох листків як принципу зображення філософської рози давніх мистиків, а також езотеричного принципу потрійності, що лише називається, але ніколи не розкривається повністю. Отже, образ трилисника, винесений у назву твору, дозволяє увиразнити й поглибити художньо-естетичне значення принципу потрійності (долаючи тим самим певну обмеженість триптиха) і зробити крок у бік семантики та аксіології триєдинства. Трилисник у Шевчука є проміжною ланкою між власне жанром та ідейно-змістовим ядром твору (сміслообразом триєдинства як вищої творчої потенції). Так, три іпостасі людини культури, створені Шевчуком, уособлюють творчість, креативність у її чистому вигляді: творчість постає для кожного з них первинною духовною необхідністю, здатністю пізнавати себе і світ. Кожен шукає у ній рятунок від небуття, вона є для них своєрідною можливістю доторкнутися до вічності. Можна сказати, що єдиним героєм Шевчука є людина-творець – зі своїми сумнівами, страхами, непевністю, роздвоєністю і нестримною жадобою цілісності, тобто творчості як самостворення. Концепцію творчості як самостворення і виражає ідея триєдинства. Зокрема, відомо, що триєдинство втілює вищу цілісність (як єдність монади й дуади): тріада є символом єдиного Бога в момент створення Всесвіту [6, с. 495–496]. На сакральному рівні потрійність і єдність тотожні – це стійкий мотив різноманітних релігійно-міфологічних систем. Саме число три у різних системах має стійке значення творчого елемента, Бога, Абсолюта і є символом універсальної значущості та динаміки (тріада незмінно означає творчість, творення в нумерології, теогонії та церемоніальній магії).

Отже, Валерій Шевчук звертається до образу тріади як творящої єдності, реалізуючи принцип триєдинства як творчості. Усвідомити Трійцю як єдність, поєднати три частини в одне ціле – означає прийти до первинної Єдності, що є сутністю Бога як творчої потенції. Здатність творити є головною атрибутивною властивістю божественної субстанції, відтак творчість людини постає ознакою піднесення останньої до божественного першоджерела: у своїй творчості митець наближається до Бога – першого і найдовершенішого креатора усього сущого. Таким чином, маємо своєрідну реалізацію барокової ідеї митця-деміурга, що цілком окреслює концепт творчості у прозі Валерія Шевчука: здатність творити – це те, що різнить людину з-поміж іншої «твари» (тобто створеного) й уподібнює до Бога, відтак творчість

це і є Бог; будучи первинною духовною потребою, творчість постає як самостворення, а культуротворення виступає вищим призначенням людини.

Список використаної літератури

1. Гриценко О. Про деякі властивості клаптикових ковдр / О. Гриценко // Київ. – 1987. – № 5. – С. 128–131; Hrytsenko O. Pro deiaki vlastyvosti klapykovykh kovdr / O. Hrytsenko // Kyiv. – 1987. – № 5. – S. 128–131.
 2. Кусков С. Палимпсест постмодернизма как «сохранение следов традиции» / С. Кусков // Вопросы искусствознания. – 1993. – № 2–3. – С. 213–225; Kuskov S. Palimpsest postmodernizma kak «sokhranenie sledov traditsii» / S. Kuskov // Voprosy iskusstvoznaniya. – 1993. – № 2–3. – S. 213–225.
 3. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А. Н. Николюкина. – Москва : Интелвак, 2001. – 1600 с.; Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy / pod red. A. N. Nikol'yukina. – Moskva : Intelvak, 2001. – 1600 s.
 4. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек–текст–семиосфера–история / Ю. М. Лотман. – Москва : Языки русской культуры, 1996. – 447 с.; Lotman Yu. M. Vnutri myslyashchikh mirov. Chelovek–tekst–semiosfera–istoriya / Yu. M. Lotman. – Moskva : Yazyki russskoy kultury, 1996. – 447 s.
 5. Лотман Ю. Структура художественного текста / Ю. Лотман. – Москва : Искусство, 1970. – 383 с.; Lotman Yu. Struktura khudozhestvennogo teksta / Yu. Lotman. – Moskva : Iskusstvo, 1970. – 383 s.
 6. Символы, знаки, эмблемы : энциклопедия / авт.-сост. В. Андреева и др. – Москва : Астрель, 2004. – 556 с.; Simvoly, znaki, emblemy : entsiklopediya / avt.-sost. V. Andreeva i dr. – Moskva : Astrel, 2004. – 556 s.
 7. Шевчук В. О. Дім на горі // Шевчук В. О. Вибрані твори : Роман-балада. Оповідання / В. О. Шевчук. – Київ : Дніпро, 1989. – С. 17–446; Shevchuk V. O. Dim na hori // Shevchuk V. O. Vybrani tvory : Roman-balada. Opovidannia / V. O. Shevchuk. – Kyiv : Dnipro, 1989. – С. 17–446.
 8. Шевчук В. О. Три листки за вікном : Роман-триптих / В. О. Шевчук. – Київ : Радянський письменник, 1986. – 587 с.; Shevchuk V. O. Try lystky za viknom : Roman-tryptykh / V. O. Shevchuk. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1986. – 587 s.
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2019.

N. Horodniuk

PALIMPSESTS OF CULTURE, OR THE CREATIVITY CONCEPT AS SELF-CREATION IN VALERIY SHEVCHUK'S PROSE

The article explores the creativity concept as self-creation in the context of the baroque idea of the artist-demiurge in prose by Valeriy Shevchuk. The writer's creativity is seen as a postmodern palimpsest the various cultural fragments is «shining through»: numerous quotations, allusions, associations, «fragments» of other texts, concepts, signs, meanings and codes.

The theme of creativity and formation of cultural in Valeriy Shevchuk's prose becomes the main subject of writer's musings. At that, this topic is not limited to the depiction of the psychology of the creator, but achieves the ontology and axiology of creativity generally, that is the philosophy of creative act as self-creative. And it is realized by the ways of the culture itself: endless borrowings and repeats, quotations and self-citations, allusions and reminiscences, doubling of the code, and using the structure of «text in text». So Shevchuk's prose appears as a «text of culture», a palimpsest. The author is a master of creating the illusion of cultural esotericism in his own texts. His work is a text iceberg,

and it reads differently at different levels. An array of cultural allusions, signs, meanings, and associations never opens fully and thus gives the impression of secret writing, cryptotext of culture.

Baroque, its ontology and axiology, aesthetics and poetics are the keys for reading for Shevchuk's texts. A number of Baroque concepts are through ones in the prose of the artist. It deduces that postmodernism of writer has the neo-Baroque essence. In particular, it is confirmed by the concept of creativity as self-creation and the idea of the artist-demiurge. Shevchuk explores a person's existence in culture, his or her existence in culture, the philosophy of creation and the psychology of perception of cultural values. His character is a «creative man» who emerges first of all as a subject of culture. According to Shevchuk, the only possible being is an existence in culture. The being outside of culture is impossible (in Shevchuk's model of world), because only through it the human life becomes meaningful. The origins of image of a «creative person» by Shevchuk arise out of the Baroque idea of the artist-demiurge, which is a well-founded alternative to the postmodern slogan «death of the author».

The main motif that is manifested in most of Shevchuk's works is a semantic couple – a hero and a text. The last one must either be created or reproduced to self-define and achieve inner integrity, to comprehend own life and to fill it with meaning, to realize own complicity in cultural formation and in the sphere of the spiritual values, that is, to eternity. And the eternity is the higher purpose of man, which is an opposition to nothingness. This motif is analyzed in the novels «On a Humble Field», «The House on the Mountain», «The Path in the Grass», «Three Leaves behind the Window», «The Eye of the Chasm», and the tales «The Beginning of Horror», «To the Dragon's Jaws».

Key words: *postmodernism, palimpsest, creativity concept, image of artist-demiurge, text, Val. Shevchuk.*

УДК 821.161.2-146.09

С. І. Гуцуляк

ОБРАЗ МАТЕРІ В ПІСНЯХ МИХАЙЛА ТКАЧА

У статті висвітлено характерні особливості образу матері в пісенній ліриці Михайла Ткача: сакральний зміст, елегантність, дидактизм та ін. Доведено, що образ матері є віссю обертання так званого «маминоного світу» – одного з головних концептів Ткачевої поезії загалом. Запропоновано розглядати пісні про матір як окрему тематичну групу в межах інтимної пісенної лірики М. Ткача.

Ключові слова: *пісня, образ матері, «мамин світ», сакральне, фольклор.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-22-28

Постановка проблеми. Більша частина творчого життя М. Ткача припала на радянську епоху, тож без обов'язкового «славослів'я» не обходилася жодна його книжка. Як і без справжньої поезії. Нині це можна як завгодно називати – чи бунтом проти, чи втечею в – але в доробку М. Ткача, зокрема й зазначеного періоду, є цілий пласт чудових інтимних поезій, низка з яких покладені на музику та навіть стали народними піснями. В них сублімовано багато не вимовленого вголос, в очі, того,

що могло б з'явитися в «недозволенних» віршах, **тож на часі** – процес декодування. Проте він має бути максимально уважним до слова, хоч би з огляду на те, що йдеться не лише про митця, який бунтував чи втікав, а про поета з ліричним типом світосприйняття, незмінним і після політичних зрушень.

Тематично-образний зріз усієї пісенної поезії М. Ткача доволі вдало демонструє книга «Пісня для тебе», яка була опублікована 2002 року, до 70-ліття поета, і є, по суті, його лебединою Піснею. Сюди ввійшла патріотична та інтимна лірика. Ядро другої групи становлять пісні про кохання. За якісними й кількісними характеристиками на особне чільне місце також заслуговують пісні про матір, аналіз яких і є **метою** цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу. Певна річ, такий тематичний поділ відносний, бо в Ткачевій поезії все взаємопов'язане; це – гармонійний світ, причому не разючий Всесвіт, один із наймодніших образів II половини ХХ ст., а затишний мамин світ. Попри віяння космічної епохи, він вабив і Ткачевих сучасників, бо «як подумаєш – так мало треба: / Лише на мить заплющить очі згадкою / Про вічну постать матері над грядкою / Під добрим вигином старого неба» [8, с. 141]; або ж: «на широкій столичній вулиці – / Старенька сільська жінка / В терновій хустині, / В козульці сатиновій синій, / У чорній спідниці, / З двома важкими клунками / В засмаглих рученьках жилавих / Нагадала мені мою маму, / І я зовсім забув, / Що збирався писати про космос, / І написав про те, / як мама грядки дбайливо прополюють» [12, с. 144].

Микола Славинський розмірковує над останніми рядками: «Чому все ж таки лірик внутрішньо запрограмував написати про неоглядний, безпросвітно чорний, холодний космос, а не про те, як «мама грядки дбайливо прополюють»? Може, тому, що незорий космос – це престижна, абстрактно виражена тема, а самотужки скопані матір'ю грядки – це життя, болючі будні, синівський сором?» [12, с. 144].

Змістімо акценти з причини космічної «запрограмованості» на причину відмови від неї, яку, очевидно, не варто шукати на поверхні. За спостереженням В. Будного, образ матері належить до найбільш освоєних українською національною психоестетикою символів. Дослідник виводить культ Матері-землі із хліборобського способу життя українців, «тоді як у народів з кочовим минулим переважає образ Батька. Як спостеріг Г. Гачев, «російський письменник мовби не знає, що робити йому з матір'ю, згадує її, ніби виконуючи досадний ритуал правдоподібності (хтось же повинен народити героя), а потім відправляє на той світ» [1, с. 356].

Заради чистоти «експерименту» треба навести й інші міркування Г. Гачева: «Для росіянина істотне питання «Чий я?». Якщо інша людина само-стоїть, self-made, то росіянину важливо, до чого прихилитися «Чий я?». Навіть за прізвиськом – (чий я?) Мамин [підкресл. наше. – С. Г.], Волгін, Пушкін, Іванов – ці присвійні суфікси -ін-, -ов-» [3]. З ідеї такої «несамостійності» росіянина виведено й ідею російського патріотизму.

Ідея українського патріотизму у виконанні М. Ткача бере початок із батьківської хати. Але із застереженням, що образ самого батька майже не зустрічається, як і узагальнений образ батьків, ближчий – образ батьківського порогу. Всі життєві дороги ведуть ліричного героя або з дому, читай: від матері (образи хати й матері часто накладаються), або ж додому, в мамин світ, як у пісні «При дорозі криниченька»: «*Ти по ній дороги вивіри під небом, – / І простеляться вони з усіх сторін / В мамин світ, що над порогом тільки в тебе, / До чистенького джерельця на поклін*» [13, с. 26].

Метафора «мамин світ» – справжня художня знахідка в тому значенні, що М. Ткач знайшов точний образ для обрамлення патріотичних почувань ліричного героя. З одного боку, поет часто використовує порівняння України з матір'ю: «*Будь*

вовік незалежна, наша мати» [13, с. 38]; з іншого – мати є найважливішою частиною внутрішнього життя ліричного героя, довкола якої нарошуються найдорожчі спогади про рідне село, дитинство.

Як стверджує Ж. Марфіна, «типovими для українського фольклору є ситуативні асоціації *мати – розставання й мати – повчання»* [7, с. 104]. У пісні «При дорозі криниченька» асоціація «мати – повчання» співіснує з іншою – «мати – чекання». Мотив чекання сина найпоширеніший у народних піснях про війну, сповнених драматичного звучання. Ткачева героїня чекає сина в гості у мирний час, але все одно непокоїться: «*Ой чому його так довго не видно?»* [13, с. 26]. Цей образ утілює архетип матері-берегині, яка тривожиться за свій рід, захищає і виховує дітей.

У народних піснях образ матері виконує дидактичну функцію: мати «виступає [...] доброю чуйною порадицею (застерігає дочку від необдуманих вчинків, не пускає до хлопця-гультя; сина застерігає від дівчат, що вмюють чаклувати)» [5, с. 325]. Продовження цієї традиції є природним кроком для М. Ткача-поета, чиему стилю загалом притаманний дидактизм. Його героїня закликає сина берегти почуття приналежності до роду й землі: «*Не засій глухими травами сліди»* [13, с. 26].

Твори «При дорозі криниченька» і «Сину, качки летять» не випадково розміщені поруч у Ткачевій пісенній збірці. Між ними багато спільного в тематиці, образах і стилістичних засобах, загальній тональності. Тут виразно звучить тема громадянського виховання, і виховну функцію знову покладено на образ матері, що однозначно є атрибутом інтимної лірики поета. М. Ткач акцентує на взамонаснаженні інтимного й патріотичного, особистого й національного через антиградацію: «*Через Україну, / Через нашу хату / Вже качки летять»* [13, с. 22]. У пісні «Сину, качки летять» дидактична складова розкривається через два основні постулати: «прилітай», тобто не забувай свого коріння, і «не блуди» – не зрадь рідного. Прикметно, що мовлення матері узагальнене, афористичне.

Образ сильної матері оспівано і в «Баладі про скорботну матір», написаній під впливом тетраптиху П. Тичини «Скорбна мати» (1918). На відміну від свого попередника, який синтезує народнопоетичне й біблійне, М. Ткач не розгортає біблійної лінії. Відповідно й мати, що в обох творах уособлює повоєнну Україну, в «Баладі...» – земна. Хоча мотив утрати сина, безумовно, спричиняє появу аналогій із Матір'ю Божою. Народнопоетичний образ свічі (у Тичини він відсутній), за спостереженням Т. Шевчук, уособлює материнське страждання [15, с. 15].

«Ще за Шевченка українська поезія була дужа, може, найдужча в світі образом матері-страдниці, – вважає П. Скунець. – Малишко цей образ проніс крізь війну і виніс з війни неопалимим» [9, с. 103]. Під враженням від «Балади...» й інших антивоєнних творів легко припустити, що М. Ткач перейняв почесну естафету. Але ні, перше враження потребує суттєвого уточнення. Поезія М. Ткача справді «дужа» образом матері. Та придивімося до її обличчя, сказати б, узагальненого, цілісного, витвореного низкою рис у багатьох віршах (їх вистачило б на тематичну збірку, а то й не на одну): хіба страждання проступає найвиразніше? Очі, голос, рухи матері видають, швидше, світлий смуток, легку зажуру. Для її постаті навряд чи характерна монументальна велич, приміряна в «Баладі...»: «*Вічності в очі глянула мати – / Вічний вогонь заметався в очах»*; «*А мати досі / У світ підносить / Своє прокляття отій війні»* [14, с. 242]. Парадокс, однак «справжню» Ткачеву матір у відповідних обставинах більше нагадує героїня Д. Луценка з пісні «А мати ходить на курган»: «*В степ на курган крутий іде, / В степ на курган крутий іде / Старенька зморена журавка. // В далеких обр'ях пливуть / Біляві марева туманів, / А їй здається, ніби йдуть, / А їй здається, ніби йдуть / Сини – журавлики кохані. // Стомили крилонька*

вони, / В курган лягли спочить від грому, – Та вірить мати, що сини, / Та вірить мати, що сини / Колись повернуться додому» [6, с. 203].

Звернімо увагу й на те, що тут утілено улюблений мотив М. Ткача, запозичений із фольклору, – мотив материнського чекання. Він присутній у пісні про війну «А льон цвіте» В. Юхимовича («А льон цвіте синьо-синьо, / А мати жде додому сина» [16, с. 143]), а в «Пісні про матір» С. Пушика – набуває афористичної форми: «І доти всі діти живуть по світах молодими, / Допоки чекають, допоки живі матері» [10, с. 73]. Для порівняння в піснях Б. Олійника, де схожий до Ткачового образ матері – ніжної, люблячої, працьовитої, послідовніше простежується мотив материнського відходу («Пісня про матір», «Сиве сонечко»).

У творі «Чуєш, мамо» тема війни розкривається крізь призму двох вимірів – історичного як реального («*Ти мені по війні дарувала щастя-долю*» [13, с. 75]) і культурного як переосмисленої в пісні реальності («*В пісні край твого поля / Вічний сон солдата береже тополя*» [13, с. 75]). Поет користується уже знайомою з «Балади...» галереєю образів: матері (його драматизм підкреслений образами сльози й болю), засіяного поля (символ життя: «*В полі, мамо, з пісні проросло жито. // Буде, мамо, наша пісня жити!*» [13, с. 75]), смерті солдата (перифраз «вічний сон»). Хоча голос війни тут звучить доволі виразно, провідною все ж є тема синівської любові. Отже, варто зарахувати цей твір до групи пісень, присвячених матері.

У доробку М. Ткача образ матері наповнений виключно позитивними конотаціями, на відміну від фольклору, де зафіксоване й протилежне, «виразно негативне сприйняття жінки-матері, яке пов'язане з певними побутовими ситуаціями, зокрема з мотивом примусового шлюбу [...]». Таке саме негативне сприйняття образу жінки-матері в опоетизованих родинно-побутових ситуаційних контекстах, у яких йдеться про взаємини невістки й свекрухи» [7, с. 105–106]. Обидва випадки стосуються авторитарного поводження, іншими словами, гіперболізованого і спотвореного вияву виховної функції, що Ткачевій героїні не властиво.

Поет створив сам образ любові – терплячої, вірної, відданої, ніжної, жертвовної, без умовностей, позначеної смутком неминучої розлуки. Цей портрет не випадково нагадує образ Богоматері. Автор свідомо проводив між ними паралель: або опосередковано – через акцент на спільних рисах, або ж безпосередньо – здебільшого за допомогою тропів: «*Мов пречиста Мадонна божественним ликом, / Осінула мене Берегиня моя*» [13, с. 54]; «*Світилась мати, мов свята*» [13, с. 66]; «*Як хлібові й сонцю молитва моя: – / Мама Марія, мама Марія*» [13, с. 85]; «*Бачу сиву тебе, / Берегиню свою, / В очах – Від Мадонни замрія*» [13, с. 85].

Відома пісня М. Ткача «Мама Марія» завершується вигуком «аве Марія!», що відсилає читача до християнської молитви, а відтак – до пісень на слова Д. Павличка «Ave, Maria!» та В. Івасюка «Ave, Марія» (зادля обережності автор мусив змінити надто гучну для радянського часу назву на «Елегія для Марії»), поеми І. Багряного «Ave Maria» тощо.

Найближче до Ткачового стоїть вірш А. Ярмутьського «Ave Марія», що теж є молитовним звертанням до матері та в якому теж обіграно автобіографічний момент: ім'я поетової матері – Марія («*Мамо, ти зवेशся Марією теж*» [11]). Ліричних героїв об'єднує прагнення до високості: «*Мамо моя, доторкнутися мрію / До високосної / до висоти*» [11] (А. Ярмутьський), «*Всі горби перейду, / Хоч важка крутизна, / Спочину на вищій горі я*» [13, с. 85] (М. Ткач). А образ матері традиційно пов'язаний із мотивом чекання: «– Сину, на рідний поріг прилети!» [11] (А. Ярмутьський), «*Чую, кличеш мене, / Як виходиш на шлях, / Чоло сподіванням зоріє*» [13, с. 85] (М. Ткач).

Характерно, що в пісні «Чуєш, мамо» матір порівнюється з вишнею. В «Українській міфології» В. Войтовича зазначено, що вишня є «символом взаємної любові, весни, краси, мужності» [2, с. 132]. М. Дмитренко вважає, що це «символ світового дерева, дерева життя; символ сонця; святе Боже дерево; символ дівчини, матері, рідної домівки, рідного краю; любові, злагоди; символ України» [4, с. 15]. Він зазначає, що: «Б. Грінченко у своєму «Словнику» фіксує лексему «вишній», тобто високий, верховний, небесний, Божий, і наводить вислів: «Господи вишній, чи я в тебе лишній?» Схожі звертання є в піснях: «Мамо (варіант: мамко; ненько), моя вишня, чи я в тебе лишній?» [4, с. 15]. Отже, Ткачеве порівняння матері з «вишенькою біленькою» можна розглядати як ще один засіб сакралізації образу.

Мати наділена не лише божественними рисами, а й божественною силою – обирати долю для дитини: «*В шатах писаної хати / Колисала мене мати, / А коли ще колисала, / Мені долю написала*» [13, с. 66]. Образ долі переплітається з образом пісні («*Просила мати в солов'я / Для мене пісню на світанку, / Щоб доля писана моя / Благословила на співанку*» [13, с. 66]). Особливе місце відводиться образіві колискової пісні: «*Вічна пісня та, / Що з дитинства несучи через всі літа*» [13, с. 75].

Усі священні атрибути дитинства в М. Ткача пов'язані з образом матері: колискова – мамина, хата – мамина, криниця – мамина тощо. По суті, світ дитинства – це мамин світ (знову виринає знайомий образ). Дорослий почасти теж, бо, по-перше, постійно шукає наснагу в минулому, а, по-друге – звіряється з маминими заповідями, найперша серед яких – любов до України: «*Все, що змалку дала мені матір у віно, / В незрадливій любові освячував я. // І була в тій любові завжди Україна...*» [13, с. 55].

Висновки. М. Ткач позиціює рідний край як унікальне в багатьох розуміннях (географічному, культурному, особистісному та ін.) місце. Рис унікальності надано й образіві матері: «тільки мати може вічно ждати» [13, с. 91]; «ніхто ніколи так не приголубить, / Як ласкава й вірна мамина рука» [13, с. 63]. Без сумніву, треба говорити й про унікальність Ткачевих пісень про маму як літературного й музичного явища. І саме в цьому аспекті залишається ніша для подальших історико-літературних і теоретичних досліджень – як, завдяки чому літературне явище стає музичним.

Список використаної літератури

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : підруч. / В. Будний, М. Ільницький. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с. ; Budnyi V. Porivnialne literaturoznavstvo : pidruch. / V. Budnyi, M. Pnytskyi. – Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2008. – 430 s.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – 2-ге вид. стереотип. – Київ : Либідь, 2005. – 664 с. ; Voitovych V. Ukrainska mifolohiia / V. Voitovych. – 2-he vyd. stereotyp. – Kyiv : Lybid, 2005. – 664 s.
3. Гачев Г. Национальные образы мира : лекция [Электронный ресурс] / Г. Гачев // Полит.ру. – 2007. – 24 мая. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2007/05/24/kulturosob/> ; Gachev G. Natsionalnye obrazy mira : lektsiya [Elektronnyu resurs] / G. Gachev // Polit.ru. – 2007. – 24 maya. – Rezhim dostupa : <http://polit.ru/article/2007/05/24/kulturosob/>
4. Дмитренко М. Священне дерево життя / М. Дмитренко // Слово Просвіти. – 2008. – № 12 (20–26 берез.) – С. 15 ; Dmytrenko M. Sviashchenne derevo zhyttia / M. Dmytrenko // Slovo Prosvity. – 2008. – № 12 (20–26 berez.) – S. 15.
5. Лановик М. Українська усна народна творчість / М. Лановик, З. Лановик. – 3-тє вид., стер. – Київ : Знання-Прес, 2005. – 591 с. ; Lanovyk M. Ukrainska usna narodna tvorchist / M. Lanovyk, Z. Lanovyk. – 3-tie vyd., ster. – Kyiv : Znannia-Pres, 2005. – 591 s.

6. Луценко Д. Вибране : поезії / Д. Луценко. – Київ : Дніпро, 1986. – 343 с. ; Lutsenko D. Vybrane : poezii / D. Lutsenko. – Kyiv : Dnipro, 1986. – 343 s.

7. Марфіна Ж. «Мати моя, порадице в хаті...» (архетип мати в усній народній творчості) / Ж. Марфіна // Культура слова. – 2011. – Вип. 75. – С. 101–106 ; Marfina Zh. «Maty moia, poradnytse v khati...» (arkhetyp maty v usnii narodnii tvorchosti) / Zh. Marfina // Kultura slova. – 2011. – Vyp. 75. – S. 101–106.

8. Мисик В. Лан : вибране / В. Мисик. – Київ : Вид-во худ. літератури, 1970. – 200 с. ; Mysyk V. Lan : vybrane / V. Mysyk. – Kyiv : Vyd-vo khud. literatury, 1970. – 200 s.

9. Поезія у вимірах часу : відповіді на питання ЛП // Літературна панорама. 1987 : зб. / упоряд. Г. М. Сивокін. – Київ : Дніпро, 1987. – Вип. 2. – С. 102–108 ; Poeziia u vymirakh chasu : vidpovidi na pytannia LP // Literaturna panorama. 1987 : zb. / uporiad. H. M. Syvokin. – Kyiv : Dnipro, 1987. – Vyp. 2. – S. 102–108.

10. Пушик С. Твори : в 6 т., 7 кн. / С. Пушик. – Івано-Франківськ : Гостинець ; Нова Зоря, 2005. – Т. 2 : Поєми, пісні, вірші для дітей, переклади, повісті. – 596 с. ; Pushyk S. Tvory : v 6 t., 7 kn. / S. Pushyk. – Ivano-Frankivsk : Hostynets ; Nova Zoria, 2005. – T. 2 : Poemy, pisni, virshi dlia ditei, pereklady, povisti. – 596 s.

11. Синівська молитва. Вірші та пісні про матір : антологія [Електронний ресурс] / упоряд. М. Дмитренко // Українське життя в Севастополі. – Режим доступу : http://ukrlife.org/main/mother/mother_ua.htm ; Synivska molytva. Virshi ta pisni pro matir : antolohiia [Elektronnyi resurs] / uporiad. M. Dmytrenko // Ukrainiske zhyttia v Sevastopoli. – Rezhym dostupu : http://ukrlife.org/main/mother/mother_ua.htm

12. Славинський М. Освідчення в любові (Поезія останніх років : тенденції, проблеми, перспективи) / М. Славинський // Література і сучасність: літературно-критичні статті. – Київ : Рад. Письменник, 1987. – Вип. 20. – С. 15–24 ; Slavynskiy M. Osvidchennia v liubovi (Poeziia ostannikh rokiv : tendentsii, problemy, perspektyvy) / M. Slavynskiy // Literatura i suchasnist : literaturno-krytychni statti. – Kyiv : Rad. Pysmennyk, 1987. – Vyp. 20. – S. 15–24.

13. Ткач М. Пісня для тебе : пісні, романси, хори / М. Ткач. – Київ : Музична Україна, 2002. – 216 с. ; Tkach M. Pisnia dlia tebe : pisni, romansy, khory / M. Tkach. – Kyiv : Muzychna Ukraina, 2002. – 216 s.

14. Ткач М. Струна : вибране / М. Ткач. – Київ : Київ. правда, 2002. – 488 с. ; Tkach M. Struna : vybrane / M. Tkach. – Kyiv : Kyiv. pravda, 2002. – 488 s.

15. Шевчук Т. Фольклоризм современной украинской поэзии : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.09 / Татьяна Николаевна Шевчук. – Минск, 1986. – 20 с. ; Shevchuk T. Folklorizm sovremennoy ukrainskoy poezii : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.09 / Tatyana Nikolaevna Shevchuk. – Minsk, 1986. – 20 s.

16. Юхимович В. Вибране : поезії / В. Юхимович. – Київ : Дніпро, 1984. – 367 с. ; Yukhymovych V. Vybrane : poezii / V. Yukhymovych. – Kyiv : Dnipro, 1984. – 367 s.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2019.

S. Hutsuliak

THE IMAGE OF MOTHER IN MYKHAILO TKACH'S SONGS

M. Tkach is seen as a poet with a lyrical type of worldview, with a lyrical voice that remained unchanged even after political transformations. His literary heritage contains the big layer of wonderful intimate poems, some of which became songs and even folk songs. The book «Song for you» which could be called M. Tkach's swan song (it was published in 2002, to the poet's 70th birthday) represents pretty accurate his entire song poetry in its thematic and image variety. This book includes patriotic and intimate lyrics, and love songs make the major part of the second group. But there is the one more part which claims to have

a separate significant place within intimate lyrics. We mean the songs about mother. The purpose of this article is to analyse them.

The characteristic features of M. Tkach's image of mother (such as sacrality, melancholy, didacticism, etc.) are highlighted in this article and it is also proved that the image of mother is the axis of rotation of so-called «mother's world» – one of the main concepts of M. Tkach's poetry.

M. Tkach traced the origins of the idea of Ukrainian patriotism from parents' house. But it must be noted that the image of father is rare in M. Tkach's poetry, as well as the generalized image of parents, in contrast to the image of the parents' doorstep, for example. All the life ways lead Tkach's lyrical hero from home, in other words – from mother (the images of home and mother are often superimposed), or back home, into mother's world.

The «mother's world» metaphor is poet's true imaginative achievement. It is hard to find more appropriate image to describe the completeness of patriotic feelings of lyrical hero. On the one hand, the poet often compares Ukraine with mother, on the other – mother is the most important part of the inner life of lyrical hero. This part is in the centre, the most precious memories of lyrical hero (of his native village and his childhood) are structured around it. They are mother-centred, so the lullaby is called mother's and the house is called mother's and the well too.

M. Tkach presents the native land as the place unique in different meanings (geographical, cultural, personal, etc.). In such a way he talks about mother, what is emphasized by using the construction «only mother» and others like that. But the main thing we must admit is the uniqueness of M. Tkach's songs about mother as the literary and musical phenomenon.

Key words: *song, image of mother, «mother's world», sacrality, folklore.*

УДК 82.0(477)

В. В. Дуркалевич

КВАЗІНАУКОВИЙ СЕКОНД-ХЕНД СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ФАЛЬСИФІКАЦІЙНО-ПЛАГІАТНІ СТРАТЕГІЇ

У статті досліджено особливості розгортання і модифікації автометаописової й авторефлексійної активності як окремого типу інтелектуальних практик, покликаних монітувати й коригувати літературознавчий процес на рівні теоретико-методологічних й ціннісно-етичних аспектів. За допомогою кейс-методу показано деструктивні спроби входження у поле культурної продукції.

Ключові слова: *авторефлексія, автометаопис, українське літературознавство, моніторинг, плагіат, культурна практика, теорія і методологія літературознавчих досліджень.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-28-37

Семіотичний підхід призвичаїв розглядати культуру у категоріях знаків, текстів і мов. Для цього ж підходу характерним є розуміння культури як складної та динамічної системи, яка постійно самоорганізовується й реорганізовується шляхом актуалізації розмаїтих практик метаопису й автометаопису. У запропонованій статті

спробуємо звернути увагу на особливості розгортання семіози на рівні українського літературознавчого процесу й автометаописових практик як своєрідних полів критичного спостереження. Таке дослідження покликане, з одного боку, реактуалізувати тезу С. Павличко про міф нетеоретичності літературознавчого твору, з іншого, – підтвердити слушність її міркувань щодо смислотвірного і критичного характеру літературознавчого дискурсу [8].

Мета статті полягає у показі особливостей конституювання авторефлексійного дискурсу у сфері пострадянського українського літературознавства як окремої культурної практики. До основних завдань дослідження належать: реконструкція проблемно-тематичних, риторичних і стратегічних домінант згаданого дискурсу; аналіз його динаміки та з'ясування його основних функцій.

Дискурсивні поля автометаописових практик нашаровуються передусім навколо літературно-критичної (йдеться тут, зокрема, про тематичні добірки статей на сайтах «Літакценту» або «Читомо»), історико-літературної (Див., зокрема, наукові розвідки, уміщені в збірнику «Нова історія української літератури» (2005), що друкувалися протягом 2001–2004 рр. у часописі «Слово і Час») й теоретико-методологічної проблематики, представлені у працях С. Андрусів, Г. Грабовича, Р. Гром'яка, Т. Гундорової, Л. Демської-Будзуляк, С. Павличко, І. Фізера та ін. У рамках запропонованої статті зосередимося на розгляді останньої зі згаданих сфер.

У своїх текстах і публічних виступах Я. Грицак часто наголошує на особливому статусі наукової спадщини І. Лисяка-Рудницького, передусім на унікальній проблемно-тематичній сконденсованості його праць, а відтак невичерпності їх інтерпретаційного і діалогічного потенціалу у контексті української історіографії. Подібну, у типологічному плані, роль відіграють в українській науці про літературу напрацювання С. Павличко. Показовим прикладом може тут слугувати її стаття з 1993 р. під назвою «Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві». Згадану статтю можна розглядати як своєрідний діагностично-прогностично-рекомендаційний скрипт, за яким розгортатиметься функціонування українського літературознавства як структурного елемента наукового поля й поля культурної продукції. Цікавим є й те, що засигналізовані у статті проблеми, пов'язані із процесами літературної й літературознавчої деканонізації, методологічної переорієнтації й риторичної реідентифікації стануть своєрідною структурною матрицею, яка значною мірою формуватиме рамки й зміст розгортання авторефлексивного дискурсу та його репрезентаційних модифікацій – від оглядово-підсумкових («Українське літературознавство у контексті світової культури ХХ століття: тенденції розвитку, проблеми функціонування, дискурсалізація» Р. Гром'яка) через періодизаційно-мапувальні («20 років незалежного літературознавства: здобутки та втрати» Л. Демської-Будзуляк) до концептуально-етіологічних («Методологічний тиск» Т. Гундорової) й дихотомічно-метафоричних («Сучасне українське літературознавство: тексти і контексти» С. Андрусів). Оперування контекстуально-горизонтальною перспективою аналізу веде до дихотомічної характеристики ландшафту сучасного українського літературознавства, його поділу на дві основні методологічні «зони»: традиційне (колоніальне / тоталітарне / радянське / академічне / монометодологічне) та новаторське (постколоніальне / посттоталітарне / українське / інтерпретаційне / поліметодологічне) [1, с. 48]. Своєю чергою, перспектива контекстуально-вертикальна стає своєрідним методологічним анамнезом, що відсилає до відмінних культурних й інтелектуальних досвідів, просторів і практик, відтак до твердження про теоретико-методологічну варваризацію Заходу [3, с. 17].

Важливим моментом у конституюванні авторефлексивності літературознавчого дискурсу стало також питання інституціоналізації літературознавства як системи академічних практик й стану і статусу академічної інституції як такої. Симптоматичними у цьому плані виявилися позиції діаспорних гуманітаріїв, які акцентували на важливості та перспективності університетського літературознавства, спираючись при цьому на відмінне розуміння українських реалій. Відтак поряд з оптимістично-дефінітивним твердженням про те, що місце філології «у стінах академічних установ. Захищена тут академічною свободою, вона може розвиватись і як наука, що змагає до одного онтологічного визначення. Тут і тільки тут їй гарантований високий інституційний статус, тут вона *sine qua non*» [11, с. 9], звучить скептично-реалістичний голос, згідно із яким, в інституційному плані «наша гуманістика взагалі, а літературознавство зокрема, переживають глибинну застійну кризу, розв'язки якої поки що не видно навіть на обрії» [2, с. 11]. Йдеться тут передусім про відсутність системних реформ у сфері культурної політики й гуманітарної освіти, а також про брак позитивних змін на рівні політики кадрової. Про деструктивні постколоніальні особливості українських академічних реалій писалося як для внутрішнього вжитку («Сучасне українське літературознавство: тексти і контексти» С. Андрусів), так й для інтелектуального експорту («Współczesne literaturoznawstwo ukraińskie: sytuacja nieustającego «między» С. Андрусів), з акцентом на корупції, що «руйнує увесь український суспільний організм» [16, с. 66].

У сфері зацікавлень метаописових практик, котрі можна розглядати і як своєрідний моніторинг добробуту вітчизняного академічного поля, не могли не з'явитися питання *етичного* й *ціннісного* характеру. Згадувана вже стаття С. Павличко виявилася знаковою й у цьому плані. Для цієї дослідниці літературознавство – це, з одного боку, частина глобального культурного знання, яке вимагає від кожного окремо взятого адепта науки самостійного і свідомого його освоєння, з іншого, – діалогічна і критична практика спільноти, спрямована на витворення інтелектуального простору, де відбувається невинне продукування і циркуляція нових смислів. На думку авторки: «Можлива нетеоретичність літературознавчого твору – міф. І справа не в тому, щоб у кожній невеликій статті викладалася теорія, важливо, щоб у її автора був певний філософський світогляд, візія з загальних питань науки» [8, с. 485]. Ситуація, однак, починає набувати критичного характеру тоді, коли засада «нетеоретичності літературознавчого твору» виходить далеко за межі «невеликої статті» і здобуває статус спочатку спорадичного, а згодом й системного явища. Показовою у цьому плані можна вважати гучну полеміку, що розгорнулася свого часу навколо докторської дисертації П. Іванишина. Її текстуальна презентація знайшла своє відбиття, зокрема, на сторінках квітневого випуску часопису «Критика» за 2007 р. під промовистою назвою «Фабрикування науки» [10], де автора дисертації звинувачували, серед іншого, у новій гібридній, советськонаціоналістичній ідеологізації літературознавства (Г. Грабович); втраті критеріїв науковості, розмиванні меж між наукою та ідеологією, дилетантському розумінні філософських ідей (Т. Гундорова); нефілологічному характері роботи, відсутності широкого світового історико-літературного контексту, політичній риториці, далекій «від об'єктивності і наукового підходу» (М. Гольберг); відсутності новизни (С. Пролеєв); псевдонауковій термінологічній еквілібристиці (Й. Петровський-Штерн); свідомій і цілеспрямованій еkleктизації методологічної бази дослідження (С. Захаркін); саморобному літературознавчоподібному жаргоні (Т. Кознарський). Своєю чергою, 2018 рік став знаковим у плані виявлення й обговорення наукової нечесності на масову скалю (64 % відсотки плагіату [5]), якою виявилася чергове дисертаційне дослідження,

цього разу Д. Дроздовського. Подія набула не тільки загальноукраїнського, але й міжнародного розголосу [4]. Важливим, однак, видається у цій ситуації не стільки сам факт скоєного, бо він, на превеликий жаль, не поодинокий, але його масштаби й, що надзвичайно суттєво, засигналізований стан системно-інституціонального провокування і толерування плагіату: «У нашому ж суспільстві плагіат є способом кар'єрного зростання, безвідповідальності і терпимості» [12]. Відтак з'являються надзвичайно влучні, бо з глибоким діагностично-пізнавальним й інтерпретаційним потенціалом, метафори «вірусу» й «раку», які, з одного боку, вражають і роз'їдають «українську науку, зокрема гуманітарну» [12], а з іншого, – показують брак нетолерантності до плагіату.

Виникає, отже, питання, чи вірус фабрикування науки і рак академічної недоброчесності вражають передусім тексти, що претендують на статус докторських дисертацій, чи підвладні їм також тексти, які продукуються у рамках ритуалу кандидування у кандидати (передусім філологічних наук)? Аби бодай частково відповісти на ці запитання, скористаємося кейс-методом і переглянемо три статті, безпосередньо чи опосередковано присвячені творчості А. Хцюка (тексти написані одним автором і з'явилися протягом 2017–2019 рр. у журналі «Молодий вчений»). Вибір текстів, звісно, не випадковий. Тематика багатокультурності, пограниччя, пам'яті сприяє багатоаспектній контекстуалізації Хцюкової діалогії як у польській, так і в українській гуманістиці (Див., напр., книги Б. Жонголович «Andrzej Chciuk. Pisarz z antypodów» (1999); О. Сухомлинова «Етнокультурний дискурс у літературі польсько-українського пограниччя ХХ століття» (2012); В. Дуркалевич «У пошуках нарративної ідентичності: індивідуальний міф у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца» (2015)). Відтак спроба пошуку власного місця на добре окресленій вже мапі хцюкоцентричних студій мала б вирізнятися неабиякою оригінальністю у плані постановки запитань та способів їх розв'язання. Як радить собі із такими викликами авторка статей у «Молодому вченому»?

У статті «(Не)наше місто: конкуруюча пам'ять про міжвоєнний Дрогобич у польській та українській літературах» авторка заявляє, що аналізуватиме *літературу*, але для зіставлення використовує белетризовану прозу А. Хцюка, яку називає «повістями», спогади-інтерв'ю Г. Гринберга, спогади й статті авторів, прізвища й праці яких не називає. У рубриці «Постановка проблеми» авторка відсилає до статистичних даних, заміщених у праці «Нариси з історії Дрогобича», зазначаючи, що йдеться про *національність*: «Згідно з переписом 1921 р., населення міста налічувало 26 756 осіб, з яких 44,3 % становили євреї, 31 % – поляки, 24,4 % – українці та незначна кількість представників інших національностей [4, с. 152]» [13, с. 304]. Однак, коли подивитися у вказане джерело, то виявиться, що такої інформації там немає! У «Нарисі» на с. 153 (не 152, як це подає авторка статті) йдеться не про *національність*, але про *віросповідання*, а оригінальний текст має такий вигляд: «Згідно з переписом 1921 р., населення Дрогобича складало 26 тис. 756 чол. Римокатоликів нараховувалось 8 тис. 265 чол. (31 %), греко-католиків – 6 тис. 513 чол. (24,4 %); євреїв – 11 тис. 833 чол. (44,3 %) населення. Незначна кількість жителів належали до інших конфесій» [7, с. 153]. Намагаючись на власний спосіб переказати (?) прочитане в одній із праць А. Вольдана (?), авторка пише: «На думку дослідників, таке загальне уявлення про життя в Галичині було нав'язане ще панівною Австрією і розглядало монархію як Космос, «мозаїку народів», що мирно співіснують під владою доброго цісаря, який забезпечує своїм мешканцям врегульоване і безпечне існування» [13, с. 304]. Авторка подає джерело переказаного (?) нею фрагменту: у списку літератури під позицією номер дев'ять до її «статті» фігурує праця «Mit Galicji

w prozie polskiej». Пошуки першоджерела показують, однак, що праця А. Вольдана називається «Mit Austrii w literaturze polskiej», де на с. 106 міститься наступний фрагмент: «Літературі міжвоєнного періоду нечужим також є уявлення про давню Австрію як космос, який пропонує своїм мешканцям врегульоване й безпечне існування» [17, с. 106]. Жодних, отже, «нав'язувань», і жодної «панівної Австрії» тут немає. До перекручень, спотворень і фальшувань вдається авторка статті й тоді, коли відсилає до монографії К. Котинської (?), бо у списку літератури під сьомою позицією вказує працю «Lwów. O odczytaniu miasta na powo». За її словами: «У міжвоєнний період патріотична національна пам'ять Дрогобича (sic!) була змушена враховувати нове розуміння ідентичності, яке проголошувало її не однозначною і незмінною константою (sic!), а навпаки, розглядало її як вільний конструкт, де Інший розцінювався як «чужий», «дикий», «гірший» [13, с. 306]. Першоджерело містить, однак, цілком іншу інформацію, адже у ньому йдеться не про Дрогобич, а про Львів і методологію сучасного писання про нього: «Патріотична суспільна пам'ять» Львова [...] як однозначно польського чи українського мусить до того ж враховувати сучасну візію ідентичності як вибору, конструкту, а не чогось, що є раз і назавжди даним. Міжвоєнний період, у який розвинулася творчість авторів, що про них буде мова в цьому розділі, оперував архаїчним, із сучасного погляду, розумінням Іншого як «чужого», «дикого», «гіршого» [6, с. 64]. Розглянемо наступний фрагмент аналізованої статті: «Події листопада 1918 р. та подальша розбудова української влади у місті спричинили (sic!) появу спогадів (sic!), які були сконцентровані довкола розбудови української влади в місті і більше представлені як пам'ять від імені «ми» (sic!). Вони свідчать, як активізувалося українське суспільство практично у всіх сферах міського життя, акцентують на запровадженні українських шкіл [1, с. 466], часописів, товариств [2, с. 485, с. 515, с. 592], гуртків, самоіндефікації вчителів тощо» [13, с. 306]. Попри те, що у квадратних дужках подані сторінки, авторка не вказує ані авторів, ані текстів, а в списку літератури фігурують лише два томи матеріалів «Дрогобиччина – земля Івана Франка» (1973, 1997). Розглянемо, що ж, властиво, міститься на вказаних сторінках. На с. 466 є початок *статті* «Рідна школа» в Дрогобичі», бо саме так окреслює її жанрові характеристики автор, С. Гаврищук, який, до того ж, пише текст не від імені «ми», але обирає форму я-нарративу, розповідаючи про діяльність «Кружка Українського Педагогічного Товариства». Відтак шкільництву присвячена ціла стаття, а не лише інформація на с. 466. Далі авторка подає сторінки з тому за 1997 р., сигналізуючи, що йтиметься про дрогобицькі часописи й товариства міжвоєнного періоду. Звернення до першоджерел показує, однак, що такої інформації там немає. На с. 485 йдеться про організацію колгоспів і голосування за приєднання Західної України до СРСР в селі Уличному (Див.: Кульчицький Ю. Улично 1930–1940-х років. Ріст культурно-національної свідомості, С. 478–492). На с. 515 також немає даних про часописи і товариства міжвоєнного Дрогобича, є натомість репродукція маловідомого малюнка Б. Шульца з 1941 р. й інформація про О. Козловського, О. Борковського й І. Франка як літераторів і видавців, пов'язаних із Дрогобиччиною, а стаття (не спогади!), у якій містяться згадані факти, називається «Письменники на Франковому підгір'ї» і належить авторству М. Шалати (С. 499–552). Своєю чергою, на с. 592 О. Яцків розповідає, зокрема, про концерти, організовані товариствами «Просвіта» й «Відродження», але не в міжвоєнному Дрогобичі, а в Аргентині 1947 й 1948 рр. (Див. статтю: «Круті дороги трьох мистців-дрогобичан», С. 578–592). Якщо у показаних вище прикладах авторка подає сторінки *навмання*, без авторів, цитат і джерел, то подальший фрагмент демонструє її вміння залапковувати текст *без* сторінок: «Проте у міжвоєнний період таке трактування зазнає кардинальної зміни

і монархія сприймається вже не як «цїсарство святого спокою» [8], а як «примусова нелюдська спільнота» [9]» [13, с. 304–305]. Таке квазіцитування одразу ж викликає питання про те, чи авторка взагалі знайома із «цитованими» текстами, адже це об'ємні праці іноземних науковців. До відвертих маніпуляцій інформацією, до того ж, із гротесковим дилетантством, вдається авторка й у наступному фрагменті: «Початок Першої світової війни, коли після короткотривалої втрати Австрія відновила свій вплив на цих землях і почала гостро виступати проти незалежності Польщі, став переломним моментом в оцінці поляками австрійського панування в Галичині. Зокрема дещо змінилося їхнє ставлення до українців. Як свідчить польська національна пам'ять (sic!), вони почали сприймати українців як близьку їм культуру: «Це ж бо звичайні люди, такі самі, як ми і ви» [5, с. 172], натомість євреї сприймалися і українцями, і поляками, як «абсолютно Інші», як «заповідник незвичної інакшости» [5, с. 207]» [13, с. 305]. Що ж це за підавстрійська «польська національна пам'ять» і чи справді йдеться про українську і польську рецепцію євреїв в підавстрійській Галичині? Звісно, що ні, адже обірвана (!) цитата про «звичайних людей» відсилає до анекдотичної сценки, яка виникла між А. Хцюком і його двоюрідними братами з Катовиць, котрі хотіли побачити, як виглядають українці в Дрогобичі, а в «заповіднику інакшости» А. Хцюк висловив власні, а не українців (!), думки про єврейську дільницю Лан.

Розглянемо тепер деякі особливості другої, у хронологічному плані, статті «Функціонування опозицій *Свій – Інший* у формуванні національної ідентичності мешканців міжвоєнного Дрогобича у повістях А. Хцюка» [15]. Ось один з абзаців: «В основі ідентифікації *Свій – Інший – Чужий* у місті на пограниччі був концепт *Чужого*, який сформувався у мешканців у результаті повсякденного досвіду. При цьому якщо антиномія *Свій – Чужий* була результатом зіткнення культур, то проміжна категорія *Іншого* свідчила про певну культурну акцептацію, певну взаємодію та діалогізм. До того, як життя у місті почало сприйматись крізь призму національних відносин, вона слугувала для розрізнення *Іншого – Чужого*. Однак у 30-і роки ХХ ст. категорія *Іншого* набула якісно нових ознак [10]» [15, с. 208]. Тут впадає в око плагіат і цинічне підтасовування джерел. Цілий абзац авторка «скомпонувала» з фрагментів статті О. Сухомлинова «Образ росіянина як чужого у повісті Марії Шофер «Гжєнди»». Ось перший поцуплений фрагмент: «Варто зазначити, що якщо антиномія *свій – чужий* є результатом зіткнення культур, то проміжна категорія *Іншого* свідчить про культурну акцептацію, певну взаємодію та її діалогізм» [9]. А ось другий: «У той же час, особливо у тридцяті роки, коли сприйняття й інтерпретація оточуючого світу почали ґрунтуватись на національних критеріях, образ *Іншого / Чужого* набував якісно нових ознак [Див. 4]» [9]. До того ж, те, що в О. Сухомлинова було відсиланням до четвертої позиції у списку літератури (йдеться про роботу О. Лінкевич «Wizerunki obcego a rzeczywistość społeczna pogranicza w Galicji Wschodniej w dwudziestoleciu międzywojennym»), в «статті» нашої авторки зайняло позицію номер десять і замаскувалося під прочитаний й опрацьований нею текст! За браком місця перейдемо до специфіки «цитування» у статті з 2019 р. під назвою «Жанрова своєрідність діалогії Анджея Хцюка у контексті польської постмодерної прози». У двох попередніх «статтях» твори А. Хцюка послідовно називалися авторкою «повістями». У третій статті перекреслюється подавана попередньо жанрова ідентифікація, натомість пропонується нова – «автобіографічний ліричний роман» (!), причім без будь-яких обґрунтувань і покликань на корпус найважливіших праць про постмодернізм як культурне і літературне явище, без показу самого «контексту польської постмодерної прози». Авторка, мабуть, вирішила, що якщо існує праця Л. Лавринович «Постмодернізм в українській, польській

та російській прозі: типологія образу-персонажа», то тексти А. Хцюка також можна назвати постмодерністськими. Не оминулося й тут без іманентної плагіато-фальсифікації. Для ілюстрації візьмемо такий фрагмент: «Це поєднання є виразним прикладом метафоричного виразу М. Бахтіна «пам'ять жанру», який стверджує, що «жанр завжди той і не той, завжди і старий і новий одночасно», «жанр живе теперішнім, але завжди пам'ятає своє минуле, свій початок», тому здатний забезпечити «єдність і безперервність літературного розвитку» [1, с. 122]» [14, с. 258–259]. Під номером один, на який покликається авторка, у списку літератури фігурує праця М. Бахтіна «Проблеми поезики Достоевского» за 1972 р. Перевірка джерела показує, що такого фрагменту на с. 122 у книзі М. Бахтіна за 1972 р. немає. На згаданий фрагмент – в ідентичній формі вибіркового скорочення (!) і з тією ж сторінкою (!) – натрапляємо, натомість, у статті Н. Бернадської «Постмодернізм і «пам'ять жанру»». Н. Бернадська, однак, цитує М. Бахтіна за виданням 1979 року. Звідси – й інша сторінка. На жаль, брак місця не дає можливості зробити докладного аналізу згаданих «статей». Про питання теоретичного чи методологічного характеру не доводиться й говорити, однак не через брак місця, а тому, що про теорію й методологію наукових досліджень авторка «Молодого вченого» не має жодного поняття. Якщо ж повертатися до згадуваної вже метафори, то усі три обговорювані «статті» містять не тільки рак, але рак, який пожирає і розкладає самого себе у вигляді дилетантизму і цинічної фальсифікаційно-плагіатної еквілібристики.

Підсумовуючи, підкреслимо, що українське металітературознавство конституюється як окрема інтелектуальна, ширше – культурна, практика із характерними для неї завданнями (аналітично-описовим, порівняльно-зіставним, корекційно-моніторинговим), функціями (творення культурних смислів і сприяння їх циркуляції в академічному полі, актуалізація критичної авторефлексії, конституювання спільноти, що поділяє цінності зі сфери якісної інтелектуальної продукції) і стратегіями (канонізації, реканонізації й деканонізації, контекстуалізації, мапування). Аналіз динаміки метаописових практик показав, що з початку двотисячних відбувається виразний поворот у бік етики й аксіології літературознавчих досліджень, а також посилення апелятивно-превентивних стратегій, спрямованих передусім на підвищення порогу чутливості щодо академічної недоброчесності. Результати дослідження конкретного випадку не тільки вказують на розмаїття і системний характер «технік» продукування квазінаукового кічу, але спонукають задуматися над особливостями конституювання і функціонування тожсамості непокликаних (у веберівському розумінні). Відтак, постає питання про можливу перманентну невротизацію і приховану імпульсивність як побічні ефекти гри у наукову творчість. Тому цинізм фальсифікаційно-плагіатних практик можна розглядати не тільки як результат впевненості у підтримці середовищ, що толерують квазінауковий секонд-хенд, але і як виразну захисну стратегію перед загрозою невизнання з боку спільноти, що керується цінностями наукової доброчесності.

Список використаної літератури

1. Андрусів С. Сучасне українське літературознавство: тексти і контексти / С. Андрусів // Слово і Час. – 2004. – № 5. – С. 48–53 ; Andrusiv S. Suchasne ukrainske literaturoznavstvo : teksty i konteksty / S. Andrusiv // Slovo i Chas. – 2004. – № 5. – S. 48–53.
2. Грабович Г. Літературне історіописання та його контексти / Г. Грабович // Критика. – 2001. – Ч. 12. – С. 11–15 ; Hrabovych H. Literaturne istoriopysannia ta yoho konteksty / H. Hrabovych // Krytyka. – 2001. – Ch. 12. – S. 11–15.

3. Гундорова Т. Методологічний тиск / Г. Грабович // Критика. – 2002. – Ч. 12. – С. 14–17; Hundorova T. Metodolohichniy tysk / H. Hrabovych // Krytyka. – 2002. – Ch. 12. – S. 14–17.

4. Гундорова Т. Як плагіат кандидата наук і консультанта МОН спустошує поле науки / Т. Гундорова // Українська правда. – 2018. – 8 жовтня. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/10/8/233488/>; Hundorova T. Yak plahiat kandydata nauk i konsultanta MON spustoshuie pole nauky / T. Hundorova // Ukrainska pravda. – 2018. – 8 zhovtnia. – Rezhym dostupu : <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/10/8/233488/>

5. Комісія знайшла в дисертації Дроздовського 64 % плагіату // Читомо. – 2018. – 16 листопада. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/komisiia-znajshla-v-dysertatsii-drozdovskoho-64-plahiatu/>; Komisiia znaishla v dysertatsii Drozdovskoho 64 % plahiatu // Chytomo. – 2018. – 16 lystopada. – Rezhym dostupu : <http://www.chytomo.com/komisiia-znajshla-v-dysertatsii-drozdovskoho-64-plahiatu>

6. Котинська К. Львів : перечеитування міста / К. Котинська; пер. з пол. О. Сливинський. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. – 240 с.; Kotynska K. Lviv : perechytuvannia mista / K. Kotynska; per. z pol. O. Slyvynskiyi. – Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2017. – 240 s.

7. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич : Коло, 2009. – 320 с.; Narisy z istorii Drohobycha (vid naidavnishykh chasiv do pochatku XXI st.) / nauk. red. L. Tymoshenko. – Drohobych : Kolo, 2009. – 320 s.

8. Павличко С. Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві // Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко. – Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 483–489; Pavlychko S. Metodolohichna sytuatsiia v suchasnomu ukrainskomu literaturoznavstvi // Pavlychko S. Teoriia literatury / S. Pavlychko. – Kyiv : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2002. – S. 483–489.

9. Сухомлинов О. Образ росіянина як чужого у повісті Марії Шофер «Гженди» / О. Сухомлинов // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – Вип. VII, Ч. 1. – С. 141–149. – Режим доступу : <http://suchomlynov.pl/assets/files/publikacje/Obcy.pdf>; Sukhomlynov O. Obraz rosiiianyna yak chuzhoho u povisti Marii Shofer «Gzhendy» / O. Sukhomlynov // Aktualni problemy inozemnoi filolohii: lnhvistyka ta literaturoznavstvo : mizhvuz. zb. nauk. st. – Berdiansk : BDPU, 2011. – Vyp. VII, Ch. 1. – S. 141–149. – Rezhym dostupu : <http://suchomlynov.pl/assets/files/publikacje/Obcy.pdf>

10. Фабрикування науки / Г. Грабович, Т. Гундорова, М. Гольберг [та ін.] // Критика. – 2007. – Ч. 4. – С. 14–19; Fabrykuvannia nauky / H. Hrabovych, T. Hundorova, M. Holberh [ta in.] // Krytyka. – 2007. – Ch. 4. – S. 14–19.

11. Фізер І. Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями / І. Фізер // Слово і Час. – 2006. – № 4. – С. 3–9; Fizer I. Zustrichi chy zitknennia ukrainskoi filolohii iz zakhidnymu metodolohichnymu stratehiiamy / I. Fizer // Slovo i Chas. – 2006. – № 4. – S. 3–9.

12. Швадчак Н. Плагіат б'є по науці – чи є кому відповісти? / Н. Швадчак // LB.ua. – 2018. – 17 жовтні. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/society/2018/10/17/410178_plagiat_bie_nautsi-chi_ie.html; Shvadchak N. Plahiat bie po nautsi – chy ye komu vidpovisty? / N. Shvadchak // LB.ua. – 2018. – 17 zhovtni. – Rezhym dostupu : https://ukr.lb.ua/society/2018/10/17/410178_plagiat_bie_nautsi-chi_ie.html

13. Яворська О. (Не)наше місто : конкуруюча пам'ять про міжвоєнний Дрогобич у польській та українській літературах / О. Яворська // Молодий вчений. – 2017. – № 4.3. – С. 304–307; Yavorska O. (Ne)nashe misto : konkuruiucha pamiat pro mizhvoiennyi Drohobych u polskii ta ukrainskii literaturakh / O. Yavorska // Molodyi vchenyi. – 2017. – № 4.3. – S. 304–307.

14. Яворська О. Жанрова своєрідність діалогії Анджея Хцюка у контексті польської постмодерної прози / О. Яворська // Молодий вчений. – 2019. – № 4.2. – С. 256–259; Yavorska O. Zhanrova svoieridnist dylohii Andzheia Khtsiuka u konteksti polskoi postmodernoї prozy / O. Yavorska // Molodyi vchenyi. – 2019. – № 4.2. – S. 256–259.

15. Яворська О. Функціонування опозиції Свій – Інший у формуванні національної ідентичності мешканців міжвоєнного Дрогобича у повістях А. Хцюка / О. Яворська // Молодий вчений. – 2018. – № 3.1. – С. 206–210; Yavorska O. Funktsionuvannia opozytsii Svii – Inshyi u formuvanni natsionalnoi identychnosti meshkantsiv mizhvoiennoho Drohobycha u povistiakh A. Khtsiuka / O. Yavorska // Molodyi vchenyi. – 2018. – № 3.1. – S. 206–210.

16. Andrusiw S. Współczesne literaturoznawstwo ukraińskie : sytuacja nieustającego «między» / S. Andrusiw // TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. – 2013. – Vol. VIII. – S. 58–68.

17. Woldan A. Mit Austrii w literaturze polskiej / A. Woldan. – Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury, 2002. – 280 s.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2019.

V. Durkalevych

QUASI-SCIENTIFIC SECOND HAND OF CONTEMPORARY LITERARY STUDIES: THE STRATEGIES OF FALSIFICATION AND PLAGIARISM

The article examines the specifics of constitution and modification of self-depicted and self-reflective activity as a separate type of cultural practice which is called to monitor and correct the literary studies process at theoretical and methodological levels as well as at value and ethical levels. The author demonstrates, with the help of the case study, the destructive coming into the field of cultural production.

Ukrainian meta-literary studies are formed as intellectual, further – cultural, practice with its specific tasks (analytical and descriptive, comparative and combinational, correctional and observational), functions (the creation of the cultural meaning and the encouragement of its circulation at the scientific field, the animation of critical self-reflection, the creation of community which shares common values connected with the field of high quality cultural production) and strategies (canonization, recanonization and decanonization, contextualization, mapping).

The analysis of meta-descriptive practices has shown that from the very beginning of the 2000th the noticeable turn from theory and methodology to ethic and axiology has taken place, and the activation of appeal and preventive strategies has been observed. These appeal-preventive strategies are targeted at increasing of intolerance to scientific dishonesty sensitivity threshold.

The obtained results of the case study, on the one hand, point to a diversity and systematic character of quasi-scientific kitsch production «techniques». On the other hand, they make one think about the constitutional and functional peculiarities of not invited identity (in the Weber sense).

Then the question arises: whether the permanent neuroticism and hidden implosion are the possible side effects of the scientific creativity game. Therefore, cynicism of falsification-plagiarism practices can be considered as the result of one's certainty of the support from the community, which tolerates quasi-scientific second-hand as well as a distinctive defensive strategy against the threat of non-recognition by the community, guided by the values of scientific virtue.

In this paper the fundamental role of S. Pavlychko's issue «The methodological situation in contemporary Ukrainian literary studies» has been underlined. The author states that all subsequent issues in the field of Ukrainian postcolonial literary and meta-literary studies directly or indirectly refer to the main points contained in S. Pavlychko's texts. This prominent researcher underlined the impossibility of non-theoretical status of literary criticism research papers.

Key words: *self-reflection, self-meta-description, Ukrainian literary studies, monitoring, plagiarism, cultural practice, theory and methodology of literature studies.*

УДК 821.161.1-1

С. О. Зубенко

ПОЕЗІЯ П. АНТОКОЛЬСЬКОГО 1910-х – 1920-х рр. В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОСТІ О. БЛОКА

У статті досліджено вплив поезії Олександра Блока на ранню лірику Павла Григоровича Антокольського. Вперше досліджено раніше невідому ранню лірику поета, що дозволило уточнити періодизацію його творчості та виділити у ній період «учнівства», що припав на 1910-і роки. Доведено, що поетика ранньої лірики П. Антокольського, її тематика та образність зумовлені впливом символізму, перш за все, творчістю О. Блока і багато поетичних рішень поета є наслідуванням, в якому експлуатуються різноманітні засоби виразності й клішовані образи.

Ключові слова: *символізм, спадщина поета, клішовані образи, учнівство.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-37-42

П. Антокольський увійшов у літературу у той час, коли її вигляд визначала поезія. Як справедливо зазначали Андрій Тоом і Анна Тоом, «... в Петербурзі і Москві вирувало літературне життя: один за одним виникали поетичні гуртки, раз у раз з'являлися нові яскраві індивідуальності. Предмет загального захоплення – вірші Олександра Блока, поета старшого покоління. Але вже в повний голос заявили про себе і молоді таланти, майже однолітки Антокольського: Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Цветаєва, Маяковський, Єсенін – сильні, яскраві особистості, впевнені в собі поети, на рівних сперечалися з попереднім поколінням. А він – все ще наївний юнак, до того ж дуже сором'язливий» [3, с. 5]. Попри яскраву талановитість та на підтримку М. Цветаєвої, молодий поет не вважав свої ранні твори гідними публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перша збірка віршів П. Г. Антокольського вийшла у світ в 1922 р., проте критика не звернула на неї особливої уваги. Лише в 1933 році його поезії була присвячена спеціальна стаття

А. Тарасенкова «Творчість Павла Антокольського», опублікована як вступна стаття до сьомої збірки віршів поета «Вибране». Слід зауважити, що поезія П. Антокольського вивчена фрагментарно і неповно. Спостереження таких дослідників як Л. Аннінського, Т. Бек, І. Грінберга, В. Динник, Р. Ігошиної, С. Крилової, Л. Левіна, Т. Летапурс, К. Нікітіної, Л. Озерова, Д. Резнікова, А. Тарасенкова не дають уявлення про повний обсяг і різноманітність його спадщини та не звертаються до ранньої лірики П. Г. Антокольського.

Творчість поета було заведено розглядати в контексті радянської поезії та вважати часом його входження в літературу 1920-і роки. Ця точка зору не є коректною та переглядається у зв'язку з введенням в науковий обіг понад двохсот раніше невідомих творів, що вперше були надруковані лише у 2010 році у збірці «Далеко это было где-то...». Ця збірка є результатом наполегливої роботи нащадків поета – Андрія Тоома, професора Державного університету Пернамбуко (Бразилія) і Анни Тоом, професора Міжнародного Університету Туро (США) з архівом П. Г. Антокольського.

Метою дослідження є аналіз вперше надрукованих ранніх віршів П. Г. Антокольського, що дозволяє уточнити періодизацію його творчості та виділити у ній період «учнівства», що припав на 1910-і роки. Сформульована мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- окреслити шляхи засвоєння поетом тематики та образності поезії О. Блока;
- уточнити місце поезії П. Антокольського тієї пори в контексті російської поезії постсимволізму.

Виклад основного матеріалу. П. Антокольський як поет сформувався у Срібний вік російської поезії й пройшов шлях, що почався із захоплення символізмом, футуризмом і акмеїзмом. Як і багато його сучасників, він не був прихильником революції 1917 року, проте вписався в нову соціокультурну ситуацію, став відомим поетом, який мав своїх читачів і шанувальників. Перекодування його письменницької репутації дозволяє говорити про нього, як про поета Срібного віку, з художнім і культурним багажем якого пов'язані особливості його віршів наступних років.

Зумовленість перших творів символістською тематикою і поетикою визнавав і сам поет. У автобіографічній повісті «Мої записки» він писав про те, як вперше почув виступ О. Блока в Тенишевському училищі у Петрограді навесні 1920 року і про невдалу спробу познайомитися з поетом: «І ось він закінчив зовсім, пішов з естради, був оголошений наступний поет, але я зрозумів, що після Блока мені слухати нікого і пішов донизу за пальтом. Коли вийшов і пішов по набережній Фонтанки, відразу побачив, що попереду йде Блок у чорному фетровому капелюсі, легкий, витончений, безтурботний, стукає палицею по тротуару. В зубах у нього диміла цигарка. Він кинув її за парапет у воду, закурив іншу. Я йшов слідом за ним. Він неуважно озирнувся, глянув на мене, прискорив крок. “Підійти або не підійти, окликнути чи не треба” – поки я мучився цією дилемою, він зник. Мені і до цього дня здається, що я зробив помилку, не познайомившись з Блоком. А тоді, вона і поготів мучила мене. Ось, здавалося, можливість, яка дається раз у житті. Чому я не скористався нею, чому не покликав цього потрібного мені чоловіка, найвподобанішого, зачитаного до дірок поета, якому я так зобов'язаний» [1, с. 244]. Вплив особистості О. Блока, блоківської образності й поетики на творчість П. Антокольського виявився досить істотним.

Так, в уривку з поеми «Корабли» (1915) поет створює навіть образ сучасника, що нагадує той, який описаний у повісті П. Антокольського:

Внезапно он прощался. И в окне
Я долго видел силуэт
В смешном плаще, в широкополой шляпе.
Он незаметно для меня входил
В мои дела [1, с. 15].

Однак слід визнати, що без авторського коментаря цей образ міг бути розглянутий і як стилізований образ незнайомця, що зустрівся ліричному герою на пристані, який вабив його романтикою далеких мандрів. У цьому сенсі «Корабли» можуть бути зіставлені не тільки з поемою О. Блока «Её прибытие» (1904), але і з рядом ранніх віршів Е. Багрицького. Ключовим для такого зіставлення є поетичний образ «блакитних кораблів».

У П. Антокольського «співрозмовник мого мовчання» шепотів «о странах без названья, / И мне являлись в золотой пыли / Все те же голубые корабли» [1, с. 15]. Таким чином, можна з упевненістю говорити, що невідомий «у смішному плащі», що входив «у справи» ліричного героя, це саме О. Блок: він відкрив «сумуючому і томному» юнаку «вдали от моря в городе огромном / на севере...» [1, с. 15] новий і невідомий світ.

У поемі О. Блока:
Там, на рейде, в час мечты!
Далеко за полночь – в дали
Неизведанной земли –
Мы печально провожали
Голубые корабли.
Были странны очертанья
Черных труб и тонких рей... [2, с. 113].

В уривку поеми П. Антокольського ця блоківська поема ніби коротко переказується у другій частині твору. Але коли зачарованість блоківськими образами минає, ліричний герой оглядає життя – і бачить «балаганчик» [1, с. 15] – ще одне відсилення до творчості О. Блока. Звернемо увагу: ліричний герой майже прямо зізнається в тому, що джерелом його натхнення є не стільки життя, похмура дійсність, скільки творчість його попередників і сучасників:

И много строк негданных теснится,
И много встреч недостижимых снится,
И много лиц проходит предо мной.
И груди книг растут сплошной стеной [1, с. 15].

Залежність від книжкової, символістської, в основному, блоківської тематики та образності, – «купи книг», – у творчості поета 1915–1916 років є очевидною. «Вірші виривалися, як з помпи, жалюгідні, наслідувальні, з цілими строфами, списаними у Блока» [1, с. 235], – згодом іронізував сам П. Антокольський. Сприймав молодий поет від О. Блока й образ «прекрасної Дами», яку, як і сучасник, він іменує «Вона», «Її», «Незнайомка». Входять у його вірші й образи Коломбіни, П'єро та Арлекіна.

У вірші «Юность» експлуатується блоківський образ «Її», проте в іншому, ніж в О. Блока, контексті. Можна сказати, що створюваний молодим поетом світ є еkleктичним, зітканим з різних, і часом несумісних, поетичних образів і прикмет світу. Наприклад, хрестовий похід несподівано поєднаний із Сонцебогом:

Пройти метель судьбы и полдень райских роз,
Пройти подземный мрак и райскую дорогу,
Искать Её везде, молиться Ей и Богу,
И в строфы претворить магический вопрос.

И знать: Она простит. <...>
... Крестовый путь в начале.
Мой рдяный Солнцебог не перешел в зенит.
И струны, что поют, о главном умолчали.
И стаи кораблей томятся на причале... [1, с. 27].

У вірші «Коломбина» (1915) тема блоківської п'єси розробляється від першої особи: Коломбіна звертається до П'єро, зізнаючись йому, що не любила його:

Вы думали, Пьеро, что это только поза?
И вы поверили, что я всегда лгала?
И вы не видели, как расцветала роза,
Как в сердце нищее вся нежность изошла? [1, с. 27].

Цей вірш відкриває свого роду невеликий поетичний цикл, в який можна включити драматизований вірш «Comedia dell'arte» і вірш «П'єро умирает», які були написані майже одночасно. Їх можна вважати варіаціями на блоківську тему.

Вірш «Comedia dell'arte» при всьому його наслідувальному характері, містить спробу філософського осмислення буття. На відміну від інших творів тут даються імена дійових осіб і розписані репліки, як і у п'єсі:

Коломбіна. Пьеро! Мой печальный товарищ, мой милый,
Не плачь! Мы шутили. Ведь это – игра.
Пьеро. Довольно! Игре прекратиться пора. <...>
Она ведь забудет.
Игру или жизнь забывают равно [1, с. 28].

У репліках дійових осіб ключовими словами є «гра» і «любов». Вірш завершується афористичним фіналом:

Ушла Коломбина. Пьеро умирает.
Не плачь, Арлекин. Далеко до конца.
Иди и не бойся: пылают сердца,
Но сердце твое никогда не сгорает [1, с. 29].

Наступний вірш циклу називається автоцитатою з попереднього: «П'єро умирает», що встановлює циклічний зв'язок між ними, проте поет виходить з умовного світу своїх персонажів і оголює почуття ліричного героя. Він закоханий і знехтуваний, він відчуває байдужість не тільки коханої, а й усього світу: «Разве не все вам равно / Встретить на улице друга / Или услышать, как выюга / Будет стучаться в окно» [1, с. 29]. Лише у фінальних рядках ліричний герой знову надягає маску П'єро, вигукуючи: «Я ворочусь поутру / Кончить ночную игру... / Эй, Коломбина! Прощайте...» [1, с. 30].

Подібні варіації П. Антокольського зустрічаються й у віршах 1916 року. У них виникають образи терема, у якому живе лірична героїня, непереступаемого порогу, блакитної річки, вірного слуги [1, с. 60]; серенади, золотої ризи, замка, лютні, вінця, обітниці [1, с. 61]; образи в'язниці, палацу, мандрівника [1, с. 59]; терема високого, нового неба, міста святого [1, с. 58]; лицарів Діви, Пречистої Діви [1, с. 55] і т.д. Завершенням цього ряду може бути впізнаваний початок віршованої строфи: «Улица. Осень. В ночи...», що нагадує хрестоматійно відоме «Ночь. Улица. Фонарь. Аптека» О. Блока.

Висновки. Поетика ранньої лірики П. Антокольського, її тематика і образність зумовлені впливом символізму, перш за все, творчістю О. Блока. Звернення до досвіду О. Блока відбувалося в період кризи символізму і багато поетичних рішень поета є наслідуванням, в якому експлуатуються різноманітні засоби виразності та клішовані образи: таємниці, безвір'я, розчарування, пошуку шляхів, функції поета і поезії;

поетичні образи кубка, блакитних кораблів, Балаганчика і його персонажів, Незнайомки, Її, терема, непереступаємого порогу, блакитної річки і т.д. Публікація невідомих творів П. Антокольського та їх введення до наукового обігу є важливим кроком для створення цілісного уявлення про обсяг спадщини поета та її джерела, особливості та еволюцію її розвитку і, у кінцевому підсумку, про місце його творчості в історії літератури.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розгляд подальшої, більш зрілої поезії П. Г. Антокольського у контексті поезії символізму.

Список використаної літератури

1. Антокольский П. Г. Далеко это было где-то... : Стихи. Пьесы Автобиографическая повесть / П. Г. Антокольский ; сост., публикация, коммент. А. Тоома, А. Тоом. – Москва : Дом-музей Марины Цветаевой, 2010. – 464 с. ; Antokolskiy P. G. Daleko eto bylo gde-to... : Stikhi. Pesy Avtobiograficheskaya povest / P. G. Antokolskiy ; sost., publikatsiya, komment. A. Tooma, A. Toom. – Moskva : Dom-muzeu Mariny Tsvetaevoy, 2010. – 464 s.

2. Блок А. А. Поэзия, драмы, проза / А. А. Блок. – Москва : Олма-Пресс, 2001. – 800 с. ; Blok A. A. Poeziya, dramy, proza / A. A. Blok. – Moskva : Olma-Press, 2001. – 800 s.

3. Тоом Ан. От составителей / Ан. Тоом, А. Тоом // Антокольский П. Г. Далеко это было где-то... : Стихи. Пьесы. Автобиографическая повесть / П. Г. Антокольский ; сост., публикация, коммент. А. Тоома, А. Тоом. – Москва : Дом-музей Марины Цветаевой, 2010. – С. 1–10 ; Toom An. Ot sostaviteley / An. Toom, A. Toom // Antokolskiy P. G. Daleko eto bylo gde-to... : Stikhi. Pesy Avtobiograficheskaya povest / P. G. Antokolskiy ; sost., publikatsiya, komment. A. Tooma, A. Toom. – Moskva : Dom-muzeu Mariny Tsvetaevoy, 2010. – S. 1–10.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019.

S. Zubenko

1910–1920'S POETRY OF P. ANTOKOLSKY IN THE CONTEXT OF O. BLOCK'S CREATIVE WORK

Pavel Antokolsky's took his first steps in poetry when literary life in Petersburg and Moscow was raging: new poetic circles were formed and new bright personalities appeared. The poems composed by Alexander Block, an older generation poet, were the object of general admiration. But young talents, almost of the same age as Antokolsky, such as Akhmatova, Pasternak, Mandelstam, Tsvetaeva, Mayakovsky, Yesenin, etc. represented themselves as strong, bright personalities, confident poets and competed on equal terms with the previous literary generation. However, despite his bright talent, the young poet did not consider his early works worth publishing. Many of them remained unknown until 2010 when the book «Daleko eto bylo gde-to...» («It was somewhere far away...») was published. This book appeared as a result of exploring the poet's archive by his descendants Andrew Toom, professor at Pernambuco State University (Brazil) and Anna Toom, professor at Touro International University (USA).

P. Antokolskiy's poetry has always been researched in the context of the Soviet poetry and it has been also believed that 1920s was the time when he started his career in literature. The researchers such as L. Anninsky, T. Beck, I. Grinberg, R. Igoshina, T. Letapurs, K. Nikitina, L. Ozerov, D. Reznikov, A. Tarasenkov, etc. also investigated the poetry by P. Antokolskiy in this context.

However, the early poems of P. Antokolsky, which were published only in 2010, enable to clarify the periodization of his creative work and to distinguish the period of «apprenticeship» that took place in the 1910s.

P. Antokolsky established himself as a poet in the Silver Age of the Russian poetry and at first was fascinated with symbolism, futurism and acmeism.

The theme and images of P. Antokolsky's early lyrics are influenced by symbolism and above all, by O. Block's creative work. Referring to the experience of O. Block was due to the crisis of symbolism and many poetic decisions of P. Antokolsky present the imitation, which exploits various means of expression and clichéd images: mysteries, disbelief, disappointment, search for ways, functions of the poet and poetry; poetic images of the cup, blue ships, the Balaganchik and his characters, the Stranger, Her, the Thorem, the steady threshold, the blue river, etc. The publication of P. Antokolsky's unknown works is an important step in creating a holistic view of his poetry and its origin, features and evolution of its development and, ultimately, the place of his creative work in the history of literature.

Key words: poetry, symbolism, images, apprenticeship.

УДК 821.161.2-3.09

Л. М. Кулакевич

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ Ю. СМОЛИЧА «ОСТАННІЙ ЕЙДЖЕВУД» ЯК ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ЕКШЕНУ

У статті досліджено історію наукового побутування термінів «бойовик» та «екшен», запропоновано їх уточнене визначення. Проаналізовано жанрові особливості роману Ю. Смолича, на підставі яких твір можна класифікувати як перший український екшен (щільність подій у часі, неймовірні перепони, кліфхентери, щасливий фінал тощо). Підкреслено, що у вибудованих Ю. Смоличем перипетіях чітко проглядає архетипний сюжет, що простежується в казці про Коція Безсмертного. Акцентовано, що, ураховуючи час створення роману (1925) і розвиток екшену як жанру кіно, Ю. Смолич не міг дотримуватися жанрового канону екшену, адже його ще не існувало, відповідно письменник самостійно виробив художні прийоми, які нині вважаються канонічними для згаданого жанру.

Ключові слова: екшен, бойовик, авантюрний роман, образ супермена, канон екшену

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-42-48

Художня спадщина українського письменника Юрія Смолича ще не стала об'єктом системного наукового дослідження. Маємо лише нариси життя і творчості письменника, написані З. Голубевою, Є. Старинкевичем, С. Шаховським, нечисленні розвідки його творчості В. Олефір, А. Носко, В. Піскунова. Переважна байдужість українських радянських науковців до творів Ю. Смолича, ігнорування його здобутків сучасними українськими літературознавцями певною мірою можна потрактувати як покарання письменника за таємну співпрацю з органами НКВД / МГБ / КГБ, участь у спецвиробках серед українських емігрантів. **Актуальність** вивчення творчого

здобутку Ю. Смолича зумовлена тим, що саме він вважається зачинателем української наукової фантастики. Для повної картини літературного процесу в Україні в 20–30 рр. ХХ ст. вивчення творчого здобутку цього культурного діяча є необхідною. Маємо всі підстави стверджувати, що роман Ю. Смолича «Останній Ейджевуд» є першим в українській літературі репрезентантом жанру екшену.

У сучасному українському літературознавстві поруч із терміном «екшн/екшен» побутує термін «бойовик» [7, с. 210]. Дослідниця масової літератури в Україні С. Філоненко, ґрунтовно опрацювавши закордонні та українські студії про екшен / бойовик, зазначила, що цей жанр сформувався як суто «чоловічий», адже «розповідає історію про героїзм чоловіка», при цьому вона акцентує: «Бойовик будується на гіперболізації чоловічої сили» [7, с. 210]. Іронічно, але влучно описала класичний бойовик О. Забужко: «Брюс Лі або Чак Норріс, лупцьований у фіналі смертним боєм, після завершального нокдауну (який неекранному, справдешньому тілові гарантовано вбезпечив би довічну інвалідність, та й то по багатьох місяцях лікарняного стаціонару) РАПТОМ героїчним зусиллям волі спинається на носі й голірuch порішає всіх своїх кривдників, хоч би їх була й чота» [Caps Lock автора – О.З.] [2, с. 59].

Традиційно вважається, що бойовик інстальовався в культурі насамперед як унікальний американський жанр кіно в 50-х роках ХХ ст. і найбільш популярним став у 80–90 роках. Однак самим терміном «бойовик» в українському культурному просторі активно послуговуються вже в 20–30 рр. ХХ ст. доказом чого є стаття SANDCOOD про особливості розвитку українського радянського кіно [1], а також анонс на оповідання Ю. Шовкопляса [3]. SANDCOOD, аналізуючи сучасний йому кіноринок (1927), включає до «боевиків» не тільки фільми з «головоломними трюками» [8, с. 45], але й мелодраматичні стрічки «Бела», «Княжна Мері», «Перемоги жінки». Із загального стилю огляду випливає, що її автор іронічно означає згаданим жанром («боевик») все, що, на його думку, не варте уваги, скороминуще: «Старе кіно було приємне, «как летом вкусный лимонад», але прізвищ цього лимонаду до нас історія майже не донесла. <...> Зараз молодь кінова стоїть перед дверима кінофабрики і з заздністю поглядає, як старі сиві, кінокорифеї «акордно» крутять ідеологічно витримані художні кінобоевики» [8, с. 45]. Оскільки згадане оповідання Ю. Шовкопляса відповідає жанровим канонам детективу, можемо говорити про термінологічну невпорядкованість у літературознавстві та кіно 20–30 рр. ХХ ст. через новизну обох жанрів (і детективу, і бойовика) для української культури.

Якщо орієнтуватися на термін «екшен», то його народження як кіножанру слід прив'язати, на нашу думку, до 1914 року, коли одночасно видруковувалися частини роману «Небезпечні пригоди Поліни» і знімалися серії фільму за участю популярної актриси німого кіно Пірл Вайт. Оскільки серіал мав касовий успіх, то згодом було знято низку фільмів, об'єднаних в серіал «Таємниці Нью-Йорка» (1913–1915; у США демонструвався під назвою «Подвиги Елен», «Нові подвиги Елен», «Роман Елен»), «Залізний кіготь» (1916), «Пірл в армії» (1916–1917), «Фатальний перстень» (1917), «Будинок ненависті» (1918), які радянські кінокритики в 60-х роках ХХ ст. охарактеризували як «багатосерійні бойовики» [4, с. 116]. Повторюваними конструкторами зазначених стрічок німого кіно є протистояння хорошої героїні та поганого героя / злочинця; простий (зазвичай однолінійний) сюжет; інтенсивна зміна подій, що тримають читача / глядача в постійній напрузі (втечі, погоні, переховування тощо); наявність сцен насилля (перестрілки, катування, викрадання людей і їх вбивання, бійки). Принципово важливим для нас є те, що головний актант цих фільмів – струнка білявка. У протистоянні з індіями, злочинними

угрупованнями, шпіонами їй доводиться стріляти, бігати, мов спринтер, плавати в морі й в підвалі зі щурами, стрибати з даху на дах, водити машину, на швидкості перелазити з одного автомобіля на інший, літати на повітряній кулі тощо, тобто так чи інакше проявляти навички та вміння супергероя. Безперечно, у серіалі є «справжні» чоловіки (поліцейський, детектив, адвокат), однак їм відводиться вторинна роль – «Deus ex machina» – несподіваного чудесного спасіння для героїні. Усе це унеможливорює використання щодо вказаних стрічок терміна «бойовик», а при використанні останнього заперечує усталені уявлення про час появи бойовика і його становлення як власне чоловічого жанру. Та все стає на місце, якщо ці поняття не ототожнювати.

Ураховуючи здобутки літератури й кіно, вважаємо, що доцільніше говорити про бойовик як більш пізню модифікацію вестерну, адже в обох жанрах використовуються сюжетні конструкції та тип героя європейського лицарського роману, однак, відповідно до реалій американського життя, де давній родовід утратив свій сенс, шляхетного лицаря було послідовно замінено на ковбоя / трапера / шерифа / поліцейського / спецпризначенця. Нині вже канонізувався корпус кодів / штампів жанру бойовика: герой – «справжній чоловік» – має усунути особисту чи державно / планетарно значущу загрозу у вигляді астероїда, злочинця зі зброєю масового знищення, навести лад у місті / країні / світі; нещадно лупцюючи ворогів і не зважаючи на можливу свою загибель, він прямує до мети, його не страшить смерть людей навколо нього (помічників і ворога, і героя). Визначальною характеристикою бойовика є фізична підготовленість героя – він секретний агент, поліцейський чи колишній військовослужбовець, що побував у «гарячих» точках планети, тому має навички боротьби з тероризмом; його суперник – дуже розумний і фізично сильний злочинець, корумпований високопоставлений службовець, багатий («Рембо», реж. Т. Котчєфф, 1982; «Міцний горішок», реж. Д. Мактирнан, 1988; «Подвійний удар», реж. Ш. Леттич, 1991; «Універсальний солдат», реж. Р. Еммерих, 1992; «П'ятий елемент», реж. Л. Бессон, 1997).

На нашу думку, термін «бойовик» як український еквівалент терміна «action» не зовсім вдалий, адже звучує сегмент творів, які сміливо можна включити до цього жанру, адекватнішими були б терміни «пригодник», «дійовик» (англ. *action* – це насамперед «дія», хоч і в значенні «бій / бійка» воно також вживається) чи навіть «подієвик». На користь останнього схилився б і Ю. Смолич, який у своїй студії ««Natur-mort» у художній літературі» (1927) наголосив: «Сенс художньої літератури в оперуванні подіями, – в групуванні подій» [6, с. 159]. При цьому він уточнив: ««Подійність» в художній літературі тим відрізняється від тієї ж таки подійності в житті, що подія в житті, це сума дрібніших подій, а описана в літературному творі, вона стає вже системою тих-же дрібніших подій. Бо вони не просто відбуваються, а організовуються задумом <...>» [6, с. 159].

Терміни «екшен» / «пригодник» / «дійовик» / «подієвик» семантично розмаїтіші, ніж усталений «бойовик», тим більше, що карколомні дії героїв включають, насамперед, втечі, погоні, переховування, допомогу в порятунку, пошуки й викрадення чого-небудь, та не завжди – бійки / бої. На противагу бойовику, де героєм обов'язково має бути дорослий фізично вправний чоловік, який демонструє «гіпермаскулінну поведінку» [7, с. 211], в екшені може діяти й дитина, підліток, жінка, тваринки. Елементи екшену наявні в античному романі Апулея «Золотий осел». Найбільш показовим зразком екшену, на нашу думку, є славнозвісний фільм «Один вдома» (реж. К. Коламбус, 1990), де восьмирічний хлопчик Кевін Макалістер декілька діб мусив протистояти двом дорослим грабіжникам. Канонами екшену відповідає

мультсеріал «Чип і Дейл поспішають на допомогу» («Chip'n Dale Rescue Rangers», компанія «Disney»; 1989–1990), фільм «Армагедон» (реж. М. Бей, 1998).

Пропонуємо трактувати термін «екшен» як модифікацію авантюрно-пригодницького метажанру (адже представлений нині не тільки в кіно і літературі, але й комп'ютерних іграх, й, очевидно, з цієї ж причини практично не трапляється в сучасних словниках та енциклопедіях з літературознавства), в основі якого карколомні дії та вчинки героя, його надлюдські зусилля задля отримання чого-небудь (дуже часто метою пошуку / боротьби є важлива інформація, оприлюднення якої й позбавляє злочинця сили), порятунку себе / близької людини / цілого людства. Концептуально важливою ознакою / конструентом екшену є жорстке часове обмеження – герой / учасник позбавлений часу на роздуми, тому має діяти негайно. У такому аспекті до екшенів можна залучити роман Жуль Верна «Навколо світу за 80 днів»: англієць Філеас Фогг заклався об'їхати всю планету за 80 днів, використовуючи транспортні можливості XIX ст.; і все б нічого, але герою довелося долати непередбачувані халепи й каверзи детектива Фікса, що змушує читача / глядача перебувати в постійній напрузі. Поняття «екшен» вважаємо ширшим, ніж поняття «бойовик», який синтезував у собі канони екшену й вестерну, як, наприклад, трилер поєднав художні засоби та прийоми екшену та готичного роману. Ураховуючи те, що у 20–30 рр. XX ст. українська культура була орієнтована на західноєвропейську / світову культуру, можна припустити, що Ю. Смолич був ознайомлений із кінокартинами за участю Пірл Вайт (очевидно, саме вона вплинула і на тип героїні в повісті «Господарство доктора Гальванеску»).

В основі роману Ю. Смолича «Останній Ейджевуд» лежить класична фабула пригодницького жанру – герой виконує важливу місію, що змушує його долати неймовірні труднощі, наявний також основний жанротвірний елемент екшену – жорстке часове обмеження, яке й змушує героїв діяти особливо активно. В альтернативній реальності Ю. Смолича Есесерія має лише шість днів аби усунути небезпеку чи хоч би підготуватися до нападу капіталістичних країн. Проблему має вирішити Володимир (Во) – представник силової структури, що відповідає за зовнішню безпеку країни. Через акцентованість подієвого плану образ Во максимально схематичний, позбавлений індивідуальності (жодної деталі про зріст, вік, очі, якісь вподобання тощо), що загалом було характерною рисою і вестерну, й екшену, адже обидва розвиваються насамперед як жанри німого кіно, коли сценарії створювалися під конкретних акторів. З іншого боку, в образі героя чітко простежуються риси супермена – він водить мотоцикл, аероплан Юнкерс, володіє європейськими мовами, знає радіосправу і таємне шифрування, однак у романі ніде не йдеться про його фізичну силу, він не вступає в жодну бійку (тому про приналежність роману до жанру бойовика годі й говорити).

Оскільки в романі описуються саме моменти активної дії героїв (які ні на мить не відволікаються від мети, щоб хоч поїсти чи відпочити!), це виформовує відчуття особливої щільності подій у часі, що також є традиційною жанровизначальною рисою екшену. Відповідно до жанрового канону екшену ситуація в романі максимально ускладнюється: треба дізнатися формулу газів, а про це знає лише Рада військової хемії (РВХ); РВХ настільки засекречена, що навіть на засіданнях імена членів не згадуються; найближче засідання має відбутися через дві години (ще одне жорстке часове обмеження, що особливо загострює інтригу). Подальші події роману розгортаються в дусі сучасних американських фільмів: герої захоплюють авто, озброєні браунінгом і в масках нахабно вдираються в студію звукозапису в пошуках мікрофона, згодом захоплюють АТС і зачиняють зв'язаного вартового у вбиральні тощо. У перебігу подій

роману «Останній Ейджевуд» вирішальну роль грає концепт випадковості. Так, щасливий збіг обставин уможливує отримання потрібної інформації за максимально короткий час: після невдалих спроб створити надпотужний мікрофон для підслуховування, зневірені герої несподівано отримують допомогу від працівниці АТС. За збігом обставин герої приєднуються до телефонної лінії саме в мить, коли голова РВХ повідомляє військовому міністерству якусь адресу, час, пароль і дату.

Володимир домагаються всі – шофер автомобілю, працівниця АТС, секретар Центрального комітету чорношкірий Том, що постають делегатами американського суспільства, демонструючи цим санкціонованість дій героя. Відповідно до естетики екшену розвиток подій у романі Ю. Смолича постійно ускладнюється: оскільки канал зв'язку викрито, шифр компартії розгадано поліцією, герой має доправити формули до своєї країни, а для цього довелося викрасти відомого винахідника і літуна Грільпарцера і під його виглядом відлетіти на аероплані [5, с. 117]. На шляху додому героєві доводиться долати неймовірні перепони (через дві доби Во разом із напарником долітає до кордону рідної країни, але на кордоні їх обстрілюють; через брак бензину літальний апарат падає в гущу людей [5, с. 159]). Для максимального загострення стану напруженості в читача в романі неодноразово використано кліфхентер: оповідь про Во обривається декілька разів, переключаючись на Гайю, потім – на повстанців в Індії та в підземному Ейджевуді, доводячи реципієнта до нестями невідомістю про долю героїв (чи урятувався Во в авіатрощі, чи вижила Гайя у сховищі). Звертаємо увагу, що романом «Останній Ейджевуд» Ю. Смолич вводить в українську літературу новий топос – тунелі метрополітену (згодом цей топос активно розроблятимуть творці хорорів, трилерів, коміксів). Надсекретна хімлабораторія знаходиться на периферії – на одній з найменших станцій нью-йоркського метрополітену в промисловому районі – Ейджевуд (закрито в 1932 році, тому згадується тільки в американській версії Вікіпедії [9]). Легальний вхід у хемарсенал – «цинічно неприховані ворота метрополітену, що охоронялися системою «самоконтрольних і самошпигунських варт» [5, с. 103].

Для підтримання інтриги в лініях вторинних героїв Ю. Смолич вводить нового героя, використовує в романі елементи шпигунського наративу (підслуховування таємної розмови Джойса і Юбералеса невідомою людиною за порт'єрою, зрадливість (хтось виказав час заколоту), перевдягання, маскування обличчя перуками, бородами, окулярами, використання фальшивих паспортів, потаємні двері в підземеллі). Можна припустити, що письменник, створюючи роман, сподівався на його екранізацію: у текст умонтовано багато видовищних сцен, описаних за принципом панорамної зйомки, монтажу крупного і середнього плану (як от демонстрація протесту в Нью-Йорку, заколоту в підземному Ейджевуді, похорон Рудольфа; евакуація містян в Есесерії, паніка юрби під час повітряної тривоги; повстання в Індії; масове отруєння сміхотним газом), акцентуацією на візуально вражаючих моментах, натуралістичним описом непривабливих ситуацій (як, наприклад, опис в'язнів у газових камерах; авіатроща, у якій людей порозривало на шматки; масова смерть через задуху в сховищі).

У вибудованих Ю. Смоличем перипетіях (просто знищити ворога неможливо, але його можна подолати, знайшовши його вразливе місце) чітко проглядає архетипний сюжет, що простежується в казці про Кошія Безсмертного, смерть якого акумульовано в голці / яйці / качці / зайці / скрині. У романі «Останній Ейджевуд» колективний ворог (капіталісти всього світу), уособлений в образі багатія Юбералеса, фізично слабкого і боягузливого, однак невразливого завдяки запасам отруйних газів. Тому Володимир, мов казковий герой, має знайти таємні лабораторії, викрасти зразки газу, встановити їхню формулу й цим знешкодити ворога, що алюзивно сприймається

як відламування кінчика казкової голки. Моделюванню образу ворога як абсолютного Зла підпорядковано топос Нью-Йорка, який легко вкладається в казкову матрицю, згідно з якою ворог знаходиться за морем / океаном. У 20–30 рр. ХХ ст. Нью-Йорк перетворюється на центр промисловості, торгівлі, зв'язку, набуваючи статусу центра світу, та в художній версії українського роману – це оселя Зла, що оприявнюється через низку ситуацій та деталей (сирени нічного Нью-Йорку розтинали тишу «сатанинським реготом»; РВХ засідає о 12 ночі тощо). Так, скляна АТС як реїфікація надсучасних технологій, викликає асоціації з казковою кришталевою горою (кришталь – різновид важкого скла), до якої вирушав казковий герой, щоб отримати владу над життям і смертю [3, с. 290]. В альтернативній реальності Ю. Смолича американське місто – це не тільки атмосфера розкошів, «пишних» автомобілів, вишуканих вин і страв, але й топос злої волі, що акцентовано й маркуванням у просторі міста барів. Семіотично значущим при цьому є образ алкоголю, який актуалізує семантику отруєної свідомості: після демонстрації учасники розходяться по барах і кав'ярнях, де в цей день були акційні знижки на пиво, після чого, не розібравшись, вбивають секретаря комфракції Тіля. Прикметно, що й секретна лабораторія знаходиться під гуральнею (застаріла назва горілчаного заводу), що можна декодувати як те, що багатії однаковою мірою ненавидять американський й червоний робітничий клас, тільки перший знешкоджують алкоголем, а другий прагнуть знищити газами.

Отже, науково-фантастичний роман Ю. Смолича «Останній Ейджевуд» за своїми жанровими ознаками є екшеном. Як слушно зауважила О. Забужко, українські митці неодноразово раніше від своїх європейських колег «вловлювали» ідеї, які згодом ставали загальнолюдським духовним надбанням, українцям зосталося хіба що «розводити навздогінці руками та рахувати, на скільки то років Коцюбинський був випередив «неореалістичну» тему «безгрунтянства», М. Куліш – концепцію «абсурдного бунту», а Підмогильний – проблематику французького екзистенціалізму» [2, с. 144]. Певною мірою це стосується, на нашу думку, і здобутків Ю. Смолича. Ураховуючи час створення роману «Останній Ейджевуд» (1925) і розвиток екшену як жанру кіно, немає підстав говорити про те, що Ю. Смолич дотримувався жанрового канону екшену, адже його ще не існувало. Переконані, що спираючись на світові досягнення в жанрі пригодницької літератури та німого кіно, Ю. Смолич самостійно виробив художні прийоми, які згодом незалежно від українського письменника будуть також розроблені у світовій літературі та кіно і стануть канонічними для жанру екшену.

Список використаної літератури

1. Анонс на оповідання Ю. Шовкопляса «Ніж і серце» // Універсальний журнал. – 1929. – № 4. – С. 86; Anons na opovidannya Yu. Shovkoplyasa «Nizh i serce» // Universalnyj zhurnal. – 1929. – № 4. – С. 86.
2. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О. Забужко. – 2-ге вид., випр. – Київ : Факт, 2001. – 340 с. ; Zabuzhko O. Khroniky vid Fortinbrasa. Vybrana eseistyka 90-kh / O. Zabuzhko. – 2-he vyd., vypr. – Kyiv : Fakt, 2001. – 340 s.
3. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Ленинград : ЛГУ, 1986. – 365 с. ; Propp V. Ya. Istoricheskie korni volshebnoy skazki / V. Ya. Propp. – Leningrad : LGU, 1986. – 365 s.
4. Разумовский А. Пирл Уайт / А. Разумовский // Звезды немого кино : сб. / сост. В. Головской. – Москва : Искусство, 1968. – С. 114–132 ; Razumovskiy A. Pirl Uayt / A. Razumovskiy // Zvezdy nemogo kino : sb. / sost. V. Golovskoy. – Moskva : Iskusstvo, 1968. – С. 114–132.

5. Смолич Ю. Збірка вибраних творів у 4-х т. / Ю. Смолич. – Харків : Книгоспілка, 1930. – Т. 3 : Останній Ейджевуд. Хома. – С. 5–217 ; Smolych Yu. Zbirka vybranykh tvoriv u 4-kh t. / Yu. Smolych. – Kharkiv : Knyhospilka, 1930. – Т. 3 : Ostannii Eidzhevud. Khoma. – S. 5–217.

6. Смолич Ю. «Natur-mort» у художній літературі / Ю. Смолич // ВАПЛІТЕ. – 1927. – № 4. – С. 158–177 ; Smolych Yu. «Natur-mort» u khudozhnii literaturi / Yu. Smolych // VAPLITE. – 1927. – № 4. – S. 158–177.

7. Філоненко С. Масова література в Україні : дискурс / гендер / жанр : моногр. / С. Філоненко. – Донецьк : Ландон–XXI, 2011. – 432 с. ; Filonenko S. Masova literatura v Ukraini : dyskurs / hender / zhanr : monohr. / S. Filonenko. – Donetsk : Landon–XXI, 2011. – 432 s.

8. Cood Sandi Безпаспортний фільм / Sandi Cood // Нова генерація. – 1927. – № 2. – С. 44–47 ; Cood Sandi Bezpasportnyi film / Sandi Cood // Nova heneratsiia. – 1927. – № 2. – S. 44–47.

9. Edgewood station (New York) [Electronic resource]. – Mode of access : [https://en.wikipedia.org/wiki/Edgewood_station_\(New_York\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Edgewood_station_(New_York))

Стаття надійшла до редакції 23.09.2019.

L. Kulakevych

ART FEATURES OF THE Y. SMOLYCH'S NOVEL

«THE LAST EDGEWOOD» AS THE FIRST UKRAINIAN «ACTION»

The scientific development of the term «action» has been investigated and its clarified definition has been suggested in the article. The genre features of Y. Smolych's novel which allow to classify this work as the first Ukrainian action have been analyzed: the protagonist performs an important mission, his doings include, first of all, fleeing, chasing, hiding, searching and stealing; there is a strict time limit that forces the characters to be extremely active. Because of accentuation of the action plan, the protagonist's character is the most schematic and devoid of personality, which in general was a trait of both western and action, which developed primarily as genres of silent cinema, when scripts were created under specific actors. It has been emphasized that the Superman features are clearly showed in the protagonist's character – he drives a motorcycle, an airplane, speaks European languages, knows radio technologies and secret encryption, but in the novel, there is no mention of his physical strength, he does not enter into any fight. The fact that the novel describes exactly the moments of active action of the characters creates a sense of special time density of events, which is a traditional genre-defining trait of the action. The events of the novel resemble modern American movies: heroes seize cars, armed with browning and masked break into the recording studio in search of a microphone, later capture ATS and close the tied security guard in the restroom, etc. In accordance with the action's aesthetics, the development of events in the novel by Y. Smolych is constantly complicated, the hero has to overcome incredible obstacles, the cliffhanger is used repeatedly. It has been pointed out that via the novel «The Last Edgewood» Y. Smolych introduces into Ukrainian literature the new topos – the subway tunnels. It has been emphasized that in the peripeteia built by Y. Smolych (it is impossible to kill the enemy simply, but it can be overcome by finding his vulnerable place) the archetypal plot is viewed clearly, which is traced in the tale about Koshchiiy the Immortal. It has been stated that taking into account the time of the creation of the novel (1925) and the evolution of action as a genre of cinema, Y. Smolych could not adhere to the genre's canon, because it had not existed yet, so the writer independently developed artistic techniques that are now considered canonical for the genre mentioned.

Key words: action, adventurous novel, the image of Superman, action's canon.

УДК 821.161.2-312.6.09

Т. М. Нікольченко
М. В. Нікольченко

**ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ЛІТЕРАТУРІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ АВТОБІОГРАФІЧНОГО ТВОРУ РОМАНА ІВАНІЧУКА
«БЛАГОСЛОВИ, ДУШЕ МОЯ, ГОСПОДА...»)**

У статті аналізується автобіографічний твір видатного українського письменника Романа Іванічука «Благослови, душе моя, Господа...» під кутом зору проблеми «Письменник і державотворення», яка особливо гостро постає на зламі епох. Після падіння СРСР вона була однозначною – якою бути державі Україна. В епіцентрі літературних і політичних подій завжди знаходилися українські поети та письменники, і серед них важливе місце належить Р. Іванічуку, який був не лише митцем, а й політиком – депутатом Верховної Ради першого скликання.

Ключові слова: державотворення, література, письменник, спогади, художність.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-49-56

Загальна постановка проблеми. Питання становлення народу, нації, держави завжди були й будуть злободенними в історії людства. В сучасності особливої ваги набуває процес націєтворення, державності в Україні, яка з великими труднощами виборює право бути незалежною країною.

Актуальність обраної теми для статті зумовлена потребою осмислення у літературознавстві мотивів сучасного українського державотворення, пошуків шляхів побудови нового суспільства, зафіксованих у творах письменників.

Дослідження проблеми. Спроби узагальнити ці питання вже зустрічаються. Йдеться про автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій «Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: еволюція, поетика, прагматика» Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики (Біловолю Ю. Є., Запоріжжя – 2010) [1]. Як зазначає дисертантка, потреба аналізу цього питання викликана «необхідністю вивчення й надання належної оцінки творчості визначних письменників-публіцистів у період зміни суспільно-політичного устрою України й набуття нею нового політичного статусу. Аналіз мотивів державотворення дозволяє представити уроки довершеності публіцистичного слова, акумульовані у творчості письменників, та, спираючись на їхній досвід, краще зрозуміти особливості політичного дискурсу незалежної України й спроектувати можливі моделі її розвитку» [1].

Своє дослідження авторка дисертації ґрунтує на творчому доробку таких знаних майстрів слова, як О. Гончар, І. Драч, П. Мовчан, Ю. Мушкетик, Б. Олійник, Д. Павличко й В. Яворівський. Їх вона вважає найбільш яскравими представниками державотворчого процесу серед митців кін. ХХ – поч. ХХІ ст., а їхню публіцистику – зразком індивідуальної майстерності, джерелом, на основі якого можна повно й усебічно дослідити процеси державотворення в Україні. «Ці особистості були не лише свідками, а й реальними учасниками державотворення нашої країни. Їхня публіцистика на зламі епох, що охопила перебудовчі процеси, розпад величезної імперії СРСР, утворення нових незалежних держав і перші десятиліття їх існування

часто була тим аналітичним і впливовим носієм інформації, що висвітлював і аналізував ці історичні події» [1].

Виклад основного матеріалу. Аналіз твору Романа Іваничука «Благослови, душе моя, Господа...» ми здійснюємо на проблемно-тематичному рівні, а саме – прослідковуємо мотиви побудови незалежної української держави. Серед письменників, які присвятили свій талант проблемам націєтворення, Р. Іваничук посідає особне місце. Це видатний письменник сучасності, автор багатьох збірок новел та оповідань, повістей, понад двадцяти історичних романів. «Об'єднують усі романи Іваничука в один цикл, в один великий роман про рідну історію не тільки сам матеріал, історія, спільні події й герої, наскрізні образи-символи, а й наскрізні ідеї, передовсім найбільш визначальна – ідея любові до рідної землі й народу як смислу існування людини» [3, с. 315–318]. Його книга спогадів «Благослови, душе моя, Господа...» побачила світ у 1993 році [4]. У передньому слові до книги сказано: «*Письменник за фахом і політик із необхідності, депутат Верховної Ради України Р. Іваничук прослідковує цього разу історію свого покоління, процес становлення його національної свідомості в умовах московсько-більшовицького поневолення, та передовсім зафіксує нинішній день – день першого року незалежності України з його парламентськими баталіями, партійною боротьбою, новітнім літературним процесом із характеристикою добре знайомих йому літературних та політичних діячів*» [4]. Також зазначено, що «*Роман Іваничук про все пише свою правду, напевне суб'єктивну, та при цьому він не шкодує і самого себе... Книга «Благослови, душе моя, Господа...» – один із перших мемуарних творів про нашу сучасність*» [4]. Цілий рік день у день письменник викладав свої враження від пережитого. У цьому своєрідному літописі сконцентрована величезна кількість спогадів про непрості події, пов'язані зі створенням незалежної України після розпаду СРСР.

Твір є взірцем мемуарної літератури. В епіцентрі мемуарів головними дієвими особами є автор твору, доба, яку він змальовує, тобто конкретний часопростір. На цю особливість мемуаристики звертали увагу чимало дослідників у цій галузі, зокрема О. Галич, О. Зарицький, І. Єгоров, М. Лейтис, Б. Мейлах, Н. Москаленко та ін. Як зазначає О. О. Стадніченко, «є нагальна потреба в необхідності розглянути функціональність категорії художнього часу в українській мемуаристиці, зокрема на прикладі мемуарів Романа Іваничука, оскільки саме час та простір можна назвати стрижнем будь-яких спогадів, бо всі події, про які йдеться у творі, відбуваються у просторі й часі. Отож з'ясувати, як переплітаються в художній тканині документального твору різночасові площини: сучасне, минуле і майбутнє і простежити роль художнього часу та простору в сутності літератури non fiction і є завданням ... дослідження. Час і простір як особливі сюжетотворчі категорії яскраво простежуються в багатьох документальних творах. У контексті досліджуваної проблеми цікавими є щоденникові записи, спогади і роздуми Р. Іваничука «Благослови, душе моя, Господа...» [6, с. 165]. Наскрізною жанровою ознакою мемуарного твору є наявність суб'єктивного осмислення подій, тому про події особистого життя героя не слід забувати, тим більше, що автор аналізованого твору був активним учасником подій, про які він пише.

Твір складається з двох частин: «Література і держава», «Держава і література». Здається, що це не просто спогади, це своєрідний погляд на проблеми – митець і влада, митець і зрада, проблема минулого і майбутнього нашого народу. І головне – місце письменника у віковичному потягу народу до здобуття власної незалежності. Отже, з погляду письменника, майстер слова не може відсторонитися від цих одвічних питань, якщо йому по-справжньому болить доля нації.

Досліджувати мемуарну («спогадову літературу») – досить нелегка справа [2]. Про твір Р. Іваничука «Благослови, душе моя, Господа...» ми можемо сказати словами самого автора в одному з виступів: «Кожен письменник має право написати щось особисте. Мемуарну літературу будуть читати завжди». Але «особисте» у цих спогадах настільки тісно переплелось з питаннями становлення письменника, з питаннями державності, з філософськими роздумами про минуле, теперішнє і майбутнє України, що твір вже виходить за межі спогадів. Радше, це твір поліфонічного звучання за глибиною і кількістю поставлених проблем, і його більш глибоке дослідження ще чекає свого часу.

Слід завважити, що літературна критика поцінувала більшість творів Р. Іваничука; про цей твір зустрічаємо вже не поодинокі згадування у контексті різних проблем, піднятих у цьому творі. Звертаємось до нього, як до непроминального явища в сучасній українській літературі саме тому, що кожне слово із цієї книги, хоч і присвячене подіям минулого, екстраполюється у сьогодення. Важливими нам видаються перші рядки цієї книги: *«Живемо в добі, коли політики або нічого не знають і не можуть передбачити майбутнє, або суть безсилі коригувати хід історії, коли закони впливають із несправедливих засад, а якщо справедливими народжуються, то не є чинні; коли церква, виборсавшись із приниження і негачії, виконує не духовну, а політичну функцію – тож на допомогу людям, які зайшли в безвихідь, а радше впали у зневіру, приходять, немов у середньовіччі, ворожбитів, відьми і упирі, а теж змодернізовані види окультних сил – екстрасенси, контактери, інопланетяни...»* [4, с. 5].

Це свідчення зболеної душі письменника лягло на папір саме 05 вересня 1991 року, на початку першого дня вільної України після проголошення Верховною Радою УРСР Акта Незалежності України. Не зважаючи на тяжкі роздуми про те, що Україна з певних причин *«опинилася в національному середньовіччі»* [4, с. 6], письменник висловлює оптимізм із того, що Україна буде по-справжньому незалежною державою. Цю впевненість він ґрунтує на тому, що його життя *«пройшло через спробу творення української державності в 1917–1921 роках, вигартувалось у трагедії сорокових років і займає певне місце в нинішній боротьбі за незалежність України»* [4, с. 5–6]. Отже, письменник повинен присвятити свій талант розбудові незалежної України. Ця думка проходить наскрізно через увесь твір «Благослови, душе моя, Господа...».

Розповідаючи про своє дитинство, про становлення як письменника і громадянина, Р. Іваничук звертається до пам'яті Т. Шевченка, І. Франка, М. Грушевського, переплітаючи роздуми про їхню діяльність замальовками про прекрасне – природу рідного краю. Для автора поняття незалежності України і його «малої батьківщини» неподільні. Автор формулює найстрашніше поняття для людини – це *неволя*. Саме боротьба з цим явищем для письменника звучить у роздумах, коли він згадує про своїх побратимів по перу Б. Олійника, Ю. Мушкетика, С. Хмару, Б. Гориня, І. Драча, Григора Тютюнника, І. Плюща, Д. Павличка і про тих багатьох людей, які надихали його на життєвому шляху, слугували прикладом і не тільки... Це був і батько, і мати, і брат Євген, і університетські наставники – і професор Михайло Возняк, і професор Михайло Рудницький, і професор Юрій Мушак, *«який знав усі мертві мови світу...»* [4, с. 10], і Тарас Франко. Не оминає письменник і того явища, що поруч із високою професурою в освіті *«до керма пхалися озброєні єдиновірним лєнінським вченням неучи і пройдисвіти»* [4, с. 53].

Свої спогади автор презентує невід'ємно від розвитку української літератури. Починаючи з 10-го розділу книги, автор наголошує, що українська література

пройшла складний шлях свого становлення. Важко не погодитись із письменником у його твердженні, що *«український народ ... мусив витворити для свого порятунку новий політичний інститут, у якому б едукацію здобували не регіментарі, що із озброєним до зубів військом відвойовують народіві незалежність, а мислителів, які йдуть на приступ ворожої фортеці з натужною мислю»* [4, с. 73–74]. За словами письменника, українська література, як ніяка література світу, стала національно заангажованою, бо їй відводилася роль «будителя нації». Слушною вважаємо думку автора, що *«без політизації літератури ми б не вижили як нація, давно б уже втратили не тільки мистецтво, а й елементарні національні ознаки»* [4, с. 75].

Серед тих письменників, які виборювали незалежність України у першому українському парламенті, був Роман Іваничук (1990–1994). Та він, як митець, застерігає молоде покоління літературних побратимів: політизація літератури закінчиться, коли буде побудоване по-справжньому демократичне суспільство. Тому слід рухатися вперед – від політизованої літератури до чистого і незалежного мистецтва. І цю думку автор проносить через усі роздуми, викладені у розділі «Література і держава». Тут і аналіз перших паростків українського модернізму: поетична творчість Ігоря Калинця, Віктора Неборака, Івана Малковича, Василя Герасим'юка, Ігоря Римарука, прозові твори Юрія Андруховича, Євгена Пашковського, Галини Пагутяк, Ярослава Павлюка, і спроба проаналізувати інші явища тогочасної української літератури. Становлення літературної молоді – Григора Тютюнника, Івана Драча, Ніни Бічуї, Володимира Яворівського, Василя Симоненка, Василя Стуса і багатьох інших майбутніх майстрів слова відбувалося на очах Р. Іваничука. Велику увагу автор приділяє ролі письменників та культурних діячів, які в умовах незалежної держави виборювали її справжню незалежність від закостенілого партійно-державного апарату, що суцільно складався з чиновників колишньої партійної номенклатури.

Через усю цю книгу спогадів проходить наскрізна лінія – діяльність творчої інтелігенції, у якій відбулося справжнє прозріння; молода творча молодь вже не може мовчати в ситуації, коли на кону стоїть майбутнє молоді держави – України. Автор згадує про арешти й переслідування Михайла і Богдана Горинів, Михайла Косіва, Теодосія Старака, Івана Геля, Мирослави Зваричевської, Ганни Садовської, Михайла Осадчого, Михайла Масютка, Вячеслава Чорновола, Стефанії Шабатури, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Івана Дзюби, Ірини Калинець, Василя Симоненка, Василя Стуса та багатьох інших, кого було заарештовано після «хрущовської відлиги» під час подальшого реваншистського брежнєвського «похолодання».

Останній розділ першої частини спогадів автор дописував 9 березня 1992 року [4, с. 138] – у день святкування 178-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка. Ця річниця наштовхнула письменника на роздуми: *«Десять українських письменників було нагороджено Державною премією України ім. Т. Шевченка – найвищою для українця нагородою»* [4, с. 138]. Символічно Іваничук зазначає, що *«у списку нагороджених письменників – чотири колишні в'язні: два сталінські – Борис Антоненко-Давидович та Іван Багряний і два брежнєвські – Ігор Калинець і Тарас Мельничук. Два помертно, два – при житті»* [4, с. 138]. І далі – роздуми про те, що знані люди стояли на чолі походу від літератури до держави. *«А завтра переймуть у них естафету молодші митці – а може, уже й перейняли – ті, котрі підуть підпоручниками молоді української держави до новоякісного мистецтва...»* [4, с. 139]. Автор наголошує, що для нації, особливо тієї, де письменники та вчені завжди були провидцями, освічених талановитих людей ніколи не буде забагато: *«Якраз цим ... відрізняємося від інших народів*

як психоетнічний тип, вихований не солдафонською грубістю, а високими гуманістичними ідеями» [4, с. 139].

Аналізуючи літературне і державне життя тих років, письменник простежує і свій складний непростий шлях змушнення, своє становлення як письменника, і ту велику відповідальність, яку повинен відчувати кожен митець, якщо він по-справжньому вболіває за долю свого народу. Він вже дійшов до тієї межі, коли переборов страх перед партійною номенклатурою, що забороняла не лише писати історичні, аналітичні твори, а й читати їх. Ось як він про це пише, згадуючи арешти української інтелігенції у січні 1972 року: «...З рук у руки передавалася праця Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», яка відкрила українському народові очі на смертельну небезпеку національного зникнення, і кожен з нас думав: якщо Іван (Дзюба) не боявся її написати, то чи зможу я боятися читати? Читали потаємно «Раковий корпус» О. Солжениціна, неопубліковані поезії і щоденник Василя Симоненка, ходила по руках праця історика М. Брайчевського «Возз'єднання чи приєднання?», «Український вісник» В. Чорновола ... Україна нарешті мусила заявити світові, що вона прокинулася, і на першу лінію боротьби вийшла інтелігенція» [4, с. 140].

Друга частина книги має назву «Держава і література». Письменник зазначає, що має надію на те, що література, виконавши свою функцію державотворення, нарешті стане по-справжньому незалежною від держави і буде знаходитися відносно неї у справжній опозиції. Повинне відбутися «поступове відчуження літератури від уже створеної держави, і створять згодом самодостатню літературу, що стане дзеркалом, в якому дозиратимуть сусідні народи ступеня нашої державної цивілізації» [4, с. 141].

Як стверджує автор, це є надзвичайно складним і незвичним для нього самого. Але до мистецької незалежності слід звикати. Письменник наголошує, що стан справ у літературі потребує змін. Він зазначає, що «протягом віків українські письменники чітко розділювалися на три підневільні табори: табір апологетів панівної системи, щедро оплачуваних сюзереном; табір конформістів (я їх називаю «валенродами»), які теж перебували на утриманні держави й мусили їй за це відплачувати лояльністю, а за непослух були карані передусім матеріально, – і найменшчисельніший табір нонконформістів, бунтарів, котрі відкидали будь-які зобов'язання супроти сюзерена, відкрито виступали проти нього, за що були гнані, голодні й ув'язнювані» [4, с. 142].

На цю особливість політичної тактики письменників звернув увагу В. Підпригора у статті «Польська тематика в циклі історичних романів «Меч і мисль» Романа Іваничука» [5]. Слід зазначити, що Р. Іваничук не б'є себе в груди, зображаючи безкомпромісного борця із системою, а свідчить, що він знайшов для себе місце в «лівому крилі другого, конформістського табору» [4, с. 142.]. Саме у цьому крилі літератури формується нове явище – «шістдесятництво».

Спогади письменника рясніють і глибоким аналізом літературного процесу в Україні. Україна не мала своєї держави, а за кордоном європейськими мовами перекладалися твори про «зореносну радянську дійсність» Вадима Собка, Василя Козаченка, Олександра Левади, Олександра Корнійчука, Василя Большака, Юрія Збанацького та інших «апологетів панівної системи», які в інших країнах ніякого розголосу не мали. Саме це, як зазначає письменник, призвело до того, що читачі зневірилися, що з-під пера «заяляних у 30-х роках нечуваною в історії людства машиною червоного терору письменників типу Миколи Бажана, Андрія Головка, Юрія Яновського, Максима Рильського, Павла Тичини, Володимира Сосюри» [4, с. 143] та багатьох інших вийде «здорове зерно» справжньої літератури. Письменник

змальовує титанічні пошуки виходу з кризи, у якій опинилася українська література. *«Шістдесятники» писали багато, часто навіть лише «для шухляди». Дехто (автор зараховує до них і себе) «відкуповувалися здебільшого політичною мовчанкою» [4, с. 144]. Адже в цей час «не славословити більшовизм і не відрікатися привселюдно від національних святощів – для цього теж потрібна була мужність» [4, с. 144].*

Після двох років своєї діяльності в українському парламенті письменник роздумує: чим він прислужився Україні в цей непростий час? А далі йдуть слова, про які повинен пам'ятати кожен літератор: *«Я – жрець літератури й культури, і нічого, крім літературно-культурницької праці, не вмію. Політика – не моя справа. Та коли і література, і мова, і національна культура стали політичними категоріями, то не личило мені стояти осторонь від політики...» [4, с. 150].*

Аналізуючи неоціненний внесок у розбудову України депутатів-письменників першого скликання Верховної Ради, їхню бурхливу діяльність у цей час, Р. Іваничук наголошує на тому, що депутатська діяльність, при всій її необхідності, не є головною роботою письменника. Як завважує автор, *«без високовартісної національної літератури і культури ми залишимося, може, й багатою, та нікому не цікавою країною на європейських кресах» [4, с. 156].*

Продовжуючи працювати в парламенті, письменник писав «Орду», *«в якій як тільки вмів, узагальнив політичний досвід нашої нації з його вадами й достоїнствами на матеріалі історичної й нинішньої боротьби за незалежність...» [4, с. 157].* Автор наголошує на тому, що в умовах «молодого державотворення» є велика потреба повернення до духовних начал нашого народу, створення «мудрої літератури», яку повинні давати колеги-письменники.

Оглядаючи стан справ у ставленні держави до письменників цього часу, автор згадує багато фактів, розповідей як про життя *«літературного цеху»*, так і про жахливий терор, який влаштувала влада 1973 року, коли останні цифри *«в народі читалися навспак – 37» [4, с. 172].* Неперевершеного майстра перекладу Миколу Лукаша, який знав двадцять чотири мови, *«виключили зі Спільки письменників і заборонили друкуватися після того, як він прийшов у ЦК КПУ і сказав: «Посадіть мене замість Дзюби – він хворий» [4, с. 175].*

У творі письменника порушені теми подвійної моралі, відступництва і зради, лжепатріотизму, «вождизму», безжального зросійщення України, боротьби за збереження української мови в Україні, сподівання на те, що *«до державного керма прийдуть молоді політики і замінять тих, які своє життя чесно відробили, вичерпалися, а деякі і шкодять, вбачаючи в Україні себе самих і вимагають за свої колишні страждання беззастережної уваги і посад» [4, с. 245].*

Дискутуючи з Лесінгом та І. Франком, Р. Іваничук майже погоджується з ними, що *«у нас нема літератури» [4, с. 260].* Та письменник має на увазі літературу майбутнього. На сторінках твору спостерігаємо продовження літературної дискусії в Україні, яка відбувалася на початку шістдесятих, сімдесятих років про традиції і новаторство в сучасній літературі, про те, яка ж література потрібна у справжній демократичній країні. Головне – твори мають бути якісними. Заслужують на увагу роздуми письменника про елітарне мистецтво, яке обов'язково повинне *«народитися в нашій державі»*, про те, що письменник повинен бути незалежним у державі, *«зате й держава не буде йому нічим зобов'язана» [4, с. 264].*

Висновки. Аналізуючи твір Р. Іваничука «Благослови, душе моя, Господа...», пересвідчуємося, що автор вважає головним завданням письменства побудову нової, демократичної України. Осторонь цього процесу не повинен стояти ні один майстер

слова. Ця думка є лейтмотивом твору, але висловлена не мовою «агітки», а високохудожнім стилем, у якому простежується палка душа патріота, зболена роками бездержавності та безправ'я українського народу. Друга частина книги «Держава і література» рясніє роздумами письменника про роль і місце літератури в суспільстві, про її високохудожність, про низьку художню вартість деяких творів сучасних письменників. Як в аналізованому творі, так і у своїх численних виступах письменник наголошував, що література – це храм. І в цьому храмі не повинно бути місця ремісникам від літератури, які несуть у духовне життя бруд, зневагу до людини, до її майбутнього. Проблеми, порушені письменником у творі, повинні бути використані у подальшому дослідженні творчості видатного українського митця. На часі – художньо-естетичний аналіз твору. При цьому не забуваймо, що сам автор сказав про нього: «... твір, який пишу нині, є політичним, а література в той час була важливим елементом державотворчої політики – і мої твори теж» [4, с. 202].

Список використаної літератури

1. Біловол Ю. Є. Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст. : еволюція, поетика, прагматика : автореф. дис. ... канд. соц. комунікацій : спец. 27.00.04 / Юлія Євгенівна Біловол ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 22 с. ; Bilovol Yu. Ye. Motyvy derzhavotvorennia v pysmennytskii publitsystytsi kin. XX – poch. XXI st. : evoliutsiia, poetyka, prahmatyka : avtoref. dys. ... kand. sots. komunikatsii : spets. 27.00.04 / Yuliia Yevheniivna Bilovol ; Klasych. pryvat. un-t. – Zaporizhzhia, 2010. – 22 s.

2. Бровко О. Українська спогадова література ХХ століття : еволюція, поетика, жанри [Електронний ресурс] / О. Бровко // Синопис : текст, контекст, медіа. – 2014. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_4_7 ; Brovko O. Ukrainska spohadova literatura XX stolittia : evoliutsiia, poetyka, zhanry [Elektronnyi resurs] / O. Brovko // Synopsys : tekst, kontekst, media. – 2014. – № 4. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_4_7

3. Історія української літератури ХХ століття. У 2-х кн. Кн. 2 : Друга половина ХХ ст. : підручник / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1998. – 456 с. ; Istoriiia ukrainskoi literatury XX stolittia. U 2-kh kn. Kn. 2 : Druha polovyna XX st. : pidruchnyk / za red. V. H. Donchuka. – Kyiv : Lybid, 1998. – 456 s.

4. Іваничук Р. І. Благослови, душе моя, Господа... : Щоденникові записи, спогади, роздуми / Р. І. Іваничук. – Львів : Просвіта, 1993. – 271 с. ; Ivanychuk R. I. Blahoslovy, dushe moia, Hospoda... : Shchodennykovyi zapysy, spohady, rozdumy / R. I. Ivanychuk. – Lviv : Prosvita, 1993. – 271 s.

5. Підпригора В. Польська тематика в циклі історичних романів «Меч і мисль» Романа Іваничука [Електронний ресурс] / В. Підпригора // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки (літературознавство). – 2011. – Вип. 4.8. – Режим доступу : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/17.4.8.pdf> ; Pidopryhora V. Polska tematyka v tsykli istorychnykh romaniv «Mech i mysl» Romana Ivanychuka [Elektronnyi resurs] / V. Pidopryhora // Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriiia : Filolohichni nauky (literaturoznavstvo). – 2011. – Vyp. 4.8. – Rezhym dostupu : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/17.4.8.pdf>

6. Стадніченко О. О. Категорія часу в мемуарах Романа Іваничука «Благослови, душе моя, Господа...» / О. О. Стадніченко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. – 2016. – Вип. 9. – С. 164–171;

Stadnichenko O. O. Kategoria chasu v memuarakh Romana Ivanychuka «Blahoslovy, dushe moia, Hospoda...» / O. O. Stadnichenko // Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Filolohichni nauky. – 2016. – Vyp. 9. – S. 164–171.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2019.

T. Nikolchenko

M. Nikolchenko

**HIGHLIGHT OF THE STATE FORMATION PROBLEM IN LITERATURE
(BASED ON THE AUTOBIOGRAPHICAL WORK BY ROMAN IVANYCHUK
«BLESS THE LORD...»)**

The article tackles a vital problem of nowadays. The topicality of the title selected is determined by insufficient literary research of the motive of Ukrainian state formation highlighted in the writers' works. A special role among the writers who raised the issues of state formation is played by R. Ivanychuk. This is a prominent writer of nowadays, the author of many collections of stories and short stories as well as the author of more than twenty historical novels. All the novels by Ivanychuk are united into one cycle and are based on the same material, the common historical events and characters as well as symbols and cross-cutting themes and ideas. The most significant of those ideas is the one of love for the homeland and for the nation as the sense of human existence. His book «Bless the Lord...» was published in 1993. In the foreword MP of Ukraine R. Ivanychuk as a writer and politician traces the history of his generation and the formation of its national consciousness after proclaiming the independence of Ukraine. The author shows how through parliamentary battles and party wars the brand new literary process emerged with a focus on literary and political leaders he knew well enough. This peculiar chronicle is based on a great number of memories of the difficult events associated with the creation of independent Ukraine after the collapse of the empire – the USSR. The author presents his memories as an integral part of the Ukrainian literature. From a writer's point of view, a master of words cannot get rid of these age-old questions if he is truly hurt by the fate of the nation.

The work is composed of two parts: «Literature and state» and «State and literature». This is a peculiar view of the problem – an artist and the power, the problem of the past and the future of our nation. In the writer's view, the master of the word cannot evade from these everlasting questions if he or she really cares for the nation's fate. Focusing on the high purpose of the writer, R. Ivanychuk in the second part of his memoirs mentions the difficult relationship between the writers and the authorities. This work evidences the main assignment of writing – building a new democratic Ukraine. Both in the analyzed work and in his numerous speeches, the writer emphasized that literature is a temple. And in this temple there should be no place for artisans from literature, who carry dirt into the spiritual life, disdain for man, for his future. The second part of the book abounds in the writer's speculations about the role of literature in society and in requirements as per its high artistry level. The writer thinks that literature is a temple that cannot give any room for bunglers from literature who bring garbage to their works as well as disrespect for the human being and for his / her future.

Key words: state formation, literature, writer, memories, artistry.

УДК 821.161.2-32.09

О. А. Новицька

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ МОДИФІКАЦІЇ РЕАЛІСТИЧНОГО НАРИСУ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО

У статті досліджено жанрово-стильові модифікації реалістичного нарису межі XIX–XX століть. Розглянуто ідеологічні та аксіологічні засади художнього осмислення письменником реальної дійсності та естетична природа його творчості, простежується формозмістова єдність прозових текстів.

Ключові слова: *поетика, синкретизм, модернізм, жанрові модифікації, стиль, новела, нарис.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-57-62

Постановка проблеми. На зламі XIX–XX століть відтворенню багатограних, суперечливих картин літературного процесу України надається все пильніша увага. Українській літературі періоду національно-визвольного руху, ідей народництва властиво розмаїття напрямів, течій, жанрів, представлених новими мистецькими формами. Світоглядна еволюція митців в контексті громадсько-політичного та культурного життя України на межі XIX–XX століть, осмислення проблемно-тематичного та жанрово-стилістичного розмаїття прози письменників, розвиток творчості літературознавців на синтезі традицій української літератури та модерних новацій у ній є складовою літературного процесу тієї доби. У посткомуністичних умовах з'явилась можливість відновлення повної картини української літератури.

Актуальність дослідження. Особливості літератури кінця XIX – початку XX ст. в аспекті художньої естетики відбилися у творчості письменників, яка характерна багатством формальних та змістових ознак. Новий етап розвитку української літератури тісно пов'язаний як зі зміною історично-суспільних умов, так і з процесами в самому письменстві, з шуканням молодими митцями нових доріг і нових горизонтів. Потреба в удосконаленні класифікації літературних творів за художніми жанрами набуває актуального значення. Жанрово-стильові модифікації творів є важливою складовою формування цілісної картини вітчизняного мистецького життя означеного періоду. Реалізм і натуралізм, експресіонізм і імпресіонізм, символізм і новоромантизм співіснують разом. Нові конфлікти в суспільному й родинному житті, проблема особистості та її ставлення до процесів соціальної дійсності, проблема співвідношення людини й суспільства, людини й історії постають у центрі уваги багатьох письменників. Теоретико-методологічною основою статті стали теоретико- та історико-літературні праці Л. Гаєвської, О. Галича, А. Гуляка, Тамари Гундорової, І. Денисюка, О. Дорошкевича, М. Жулинського, І. Франка.

Мета статті – здійснити літературознавчий огляд жанрово-стильових модифікацій на прикладі нарисів А. Крушельницького періоду кінця XIX – початку XX століття.

Реалізація мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- з'ясувати основні характеристики нарису епохи модернізму;

– здійснити аналіз жанрово-стильових модифікацій нарисів А. Крушельницького;

– розкрити характер художнього новаторства реалістичного нарису української літератури кінця XIX – початку XX ст.

Нарис – малий художньо-публіцистичний жанр, у якому автор зображує дійсні події та факти. Найчастіше нариси присвячуються відтворенню сучасних подій чи зображенню людей, яких особисто знав письменник [3, с. 276]. А. Крушельницький тяжіє до творення нарисів та образків із селянського життя. Останні, як показують спостереження, близькі за своєю поетикою до натуралізму: фотографічна точність у відтворенні поодиноких фактів буття, увага до життя маргінальних елементів суспільства і представників соціального дна, показ впливу фізіології та соціального середовища на формування характеру. Показовими, з огляду на абсорбцію натуралістичної естетики, вбачаються нариси «Хліба!» та «Школа життя». У центрі першого – дослідження психофізіологічних процесів у свідомості людини, викликаних хронічним недоїданням. Натомість нарис «Школа життя» являє собою художнє осмислення занепаду традиційних морально-етичних норм, аналіз причин, які штовхають молоду жінку до проституції.

Реалістичний нарис «Хліба!» за формою близький до новели, написаний 16 травня 1898 року, що зберігся у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури і мистецтва ім. Т. Г. Шевченка. Виконана основна вимога до жанру – зображення реальних подій та фактів, на що вказує сам А. Крушельницький: «Сей нарис має свою вирізну точку в заворуцаннях робітників, що були в першій половині мая 1898 р.» [5, с. 1]. Основний акцент у зображуваному ставиться не на художніх прийомах зображення, а на публіцистичності, на викритті загальної соціальної проблеми через дослідження фактів дійсності в образній формі, автор, за словами Ф. Білецького, «вчить читача на живих прикладах» [2, с. 66]. Автор не обмежується показом життєвих фактів, він осмислює побачене, виявляє тенденції, що містяться у фактах та вчинках людей, досліджує проблеми, які з них випливають. Особливість нарисів А. Крушельницького в тому, що авторська позиція в них не висловлена прямо, але виразно простежується завдяки влучно розставленим акцентам.

Нарис «Хліба!» присвячений темі голоду, який став причиною заворушень робітників навесні 1898 р. Уже в описі людей, що «стовпились» на базарі, читач бачить страшні злидні: *«З верхнього їх вигляду пізнати мор... Одіж обідрана... Лиця пожовкли, вічі запали глибоко – в їх пробивався сум, голод, розпука... вони немічні – не в силі допомогти своїм вмираючим з голоду діточкам»* [5, с. 1–2].

Поштовхом до активних дій, своєрідною зав'язкою, стає смерть малої дитини в матері на руках. Від розлюченої жінки, яка втратила дитину через те, що чоловік не міг заробити на хліб (*«дитину замучив ти голодом, вона з-за тебе сконала, опришку!»*) [5, с. 3]), хвиля розпуки перекидається на батька і далі на всіх чоловіків. Свій відчай, що переростає в ненависть, вони підсвідомо переносять на ближчих носіїв достатку: *«кидаєсь ціла юрба на перекупнів... Повалилися столи, тікають купці – гонить їх юрба народа»* [5, с. 4]. Поява війська спиняє людей лише на мить, що необхідна для осмислення змін і визначення нового об'єкта помсти: *«Ви різати нас!.. Нема праці, нема що їсти, з голоду гинем – а ви на нас з багнетами!.. Гинуть, так гиньмо, бо більше ту нема що жити!»* [5, с. 4]. Зголоднілий народ кидається на їжу, військо напірає, але вже кинуте гасло *«Гинуть, так гиньмо!»*, люди згодні обрати *«ліпше смерть, чим таке життя»* [5, с. 4]: *«Розпука переродить в народі в передсмертний шал – прошибають воздух дикі сьміхи та гасло кинене одним переліться з уст до уст»* [5, с. 4]. Загроза фельдфебеля *«стрілити»* зустрінута *«глумом,*

хепкванням – град черептя обсилив військо» [5, с. 5]. Залп не зупиняє повсталих, на загиблих не звертають уваги, поранені вмирають зі словами: «Заплатіть їм, віддайте їм!» [5, с. 5].

Постріл жовніра, який вбив фельдфебеля, стає очевидним, що то була кульмінація особистих переживань солдата. Його батько «застраг на багнеті сусіднього жовніра» [5, с. 5], він був серед повсталого народу, а син мав виконувати наказ командира і стріляти в рідну людину. Свій особистий конфлікт між родинними почуттями та присягою він розв'язав за власним сумлінням.

Розв'язка відсутня, нарис закінчується пуантом – смертю фельдфебеля і селянина від руки однієї сили – солдата. Та передсмертні слова батька вказують, де шукати причини трагедії: «Прощай, сину... Я вмираю... бо не мав що їсти!.. А ти... ти... тобі веліли... ти мусів до рідних стріляти!..» [5, с. 6]. Так розкривається ідея твору.

Композиційна організація емоційно напруженого, драматичного твору належить до подієвого типу, хронологічна форма якого порушена наприкінці викладу, коли мотивація кульмінаційного пострілу подана ретроспективно. Соціальний конфлікт розкрито через особисті конфлікти персонажів, кульмінації яких є рушійною силою різних етапів розвитку загальної ситуації. Так, особиста трагедія матері – голодна смерть дитини – стає відправною точкою заворушення на базарі, поява солдатів стимулює до протистояння, а вбивство фельдфебеля з особистих причин переростає в соціальний протест. На конкретному життєвому прикладі А. Крушельницький показав типові риси соціального конфлікту, вивів його рушійні сили, причини виникнення і прогнозує напрям їх розвитку.

В іншому реалістичному нарисі «Школа життя» (без року – за даними відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури і мистецтва ім. Т. Г. Шевченка – О.Н.), письменник повертається до «пікантної» теми: знову на сторінках його твору з'являються постаті повій – сестер-мадярок Каті і Міни. Тема твору – «школа життя», яку проходить каварка Міна під наглядом старшої сестри. Свідком одного з так званих «уроків» стає автор.

Конфлікт між сестрами, між їхніми поглядами на життя, конфлікт між характером Міни та поведінкою, яку нав'язує їй Катя, є наслідком конфлікту між людськими прагненнями й соціальними умовами, що їх обмежують або й руйнують. Йдеться не про одиничний випадок, а глибоку соціальну проблему беззахисності самотніх жінок, що опинилися без підтримки й засобів існування. Єдине, що може запропонувати їм суспільство, – заробляти тим, що в них ще залишилося, тобто власним тілом. Як вони погодять такий спосіб виживання з власним сумлінням – то їхня особиста справа, іншого шляху їм не дано. А найбільше лицемірство в тому, що суспільство, штовхаючи жінок у цю прірву, їх же і таврує, і засуджує за моральне падіння, за словами Каті, цинічно констатує: «Кожному своє писано».

Письменника цікавить не сам по собі характер Каті, а ті причини, що зумовили появу в житті подібних типів. Тому головним завданням для нього стає дослідження порушеної проблеми. Так розкривається ідея твору – розвінчання «благих намірів» людського суспільства. Усвідомлення оповідачем цієї детермінації стає кульмінацією, яка відбувається в його свідомості та проявляється в нервовому напруженні, що гонить його з кав'ярні. Він розуміє, наскільки одурена ця жінка, що сприймає чорне за біле, брехню за істину, та ще й вдячна за це приниження, адже воно дає гроші на прожиток.

Композиційною особливістю твору є його діалогічна побудова: за незначними відхиленнями, в основі тексту покладено полілог персонажів, в якому чільне місце

посідають репліки старшої сестри Каті. Оклики, скарги, примовля, лайки, повчання каварки висвітлюють систему принципів, за якими вона живе і яких намагається навчити сестру, передати їй досвід своєї «школи життя». Зауваження Міни, питання автора і його товариша тільки інспірують жінку для детальнішого й емоційнішого «уроку».

Пізніше, 1902 р., твір «Школа життя» з'явився в збірці новел «Артистичні душі», тоді як в рукописі А. Крушельницький записав його як нарис. З огляду на значний жанровий і стильовий синтетизм, притаманний українській літературі рубежу ХІХ–ХХ століть, авторське визначення видається точнішим, навіть враховуючи значні зміни в дефініціях нарису від початку і до кінця минулого століття. Адже певний період на межі ХІХ–ХХ століття словом «нарис» називали також деякі фрагментарні жанри малої прози, такі як замальовка, етюд, ескіз: «Нарис рівносильний і рівноцінний «ескізові» – начеркові для пам'яті олівцем» [2, с. 75]. У сучасній теорії літератури закріпилося основне визначення: «малий художньо-публіцистичний жанр, у якому автор зображує дійсні події та факти. Найчастіше нариси присвячуються відтворенню сучасних подій чи зображенню людей, яких особисто знав письменник» [3, с. 276]. Разом з тим, ескізність не втратила свого значення як характерна риса даного жанру: «Нарисовець [...] відбирає один чи два факти, дві-три найхарактерніші деталі; він ніби дає пунктирну зарисовку, побіжно окреслює явище чи дійову особу» [2, с. 75].

Таким чином, розуміння твору «Школа життя» як фрагментарного жанру малої прози, а також наявність елементу автобіографічності та авторська оцінка зображуваного, що разом надають викладу рис публіцистичності, дозволяють погодитися з авторським визначенням «нарис». Водночас твір увійшов до збірки новел, що сталося не випадково, оскільки уважний аналіз дозволяє виявити у ньому також ознаки й цього жанру. Як і твір «Хліба!», реалістичний нарис на соціальну тему «Школа життя» так само емоційно напружений, драматичний, закінчується кульмінацією, демаскує соціальну проблему на живому прикладі – в короткій миті життя, отже, також за художньою формою близький до новели.

У наступному творі «Молитва вірних», датованому 14 листопада 1901 р., письменник продовжує «досліджувати» людину, випробуючи її вірою в Бога, але з істотним уточненням: людина постає перед незбагненністю власної душі. Цей зразок малої прози вперше побачив світ 1902 р. у складі збірки новел «Артистичні душі», виданій у Львові, а через чотири роки – 1906 – у Києві та Львові виходять нариси «Із книги життя», з-поміж яких і була «Молитва вірних» [1, с. 11–12].

Невеличкий за обсягом твір передає загальний зміст особистих молитов парафіян у церкві. Композиційно це молитва, побудована з фрагментів різних молитов, нібито багатоголосий хор виголошує одне за одним прохання в унісон із церковними псалмами, що вказує на описовий тип композиційної організації твору [3, с. 244]. На початку молитви звучить визнання власної гріховності, люди просять про помилування і прощення гріхів. Але вже після фрази «*Житє нам дав еси о Господи...*» [4, с. 1] молитва з духовних висот миттєво спадає в мирське життя. За кожним словом, за кожною фразою стоїть людський егоїзм, бажання отримати якомога більше милості від Творця: щастя і роскоші, ворогам своїм смерті і муки, родинам своїм, челяді, худібці «здоровля», урожай на поля... Дай, дай, дай... А все, що даси, візьми в опіку, бо «*ти еси Батько наш терпеливий...*» [4, с. 2], і нас опікай, і ворогів наших карай, і гріхи нам прощай – «*нині і все в віки віків... – Амінь!...*» [4, с. 2].

А. Крушельницький – тонкий психолог, здатний змалювати амбівалентну людську природу: бажання мати багато, але не розплачуватися за це, отримувати милості, але не опікуватися отриманим, грішити, навіть визнавати свою гріховність, але не докладати зусиль, щоб виправитися, карати ворогів, та не своїми руками, і самому не бути покараним, адже Бог терпеливий, справедливий, милосердний, ласкавий...

Та не провина простих парафіян, що вони так розуміють віру. Не маючи елементарної освіти, вони живуть у темряві релігійних забобонів, спотворюючи й перевертаючи на свій лад, утрируючи, прорахуючи найсвітліше і найсвятіше, аби задовольнити егоїстичні й тілесні потреби.

Молитва як особливий дискурс визначає стильові ознаки твору. Її мозаїчність створюється за допомогою обірваних реплік, синтаксично оформлених як полілог. Звукові та смислові повтори посилюють враження багатоголосого звертання, в якому переплітаються однакові думки й бажання різних, а проте таких однакових людей.

За жанром «Молитву вірних» автор трактував як новелу. Однак, аналіз жанрових ознак твору переконує, що це йдеться про «етюд», оскільки певний період на межі ХІХ–ХХ століть під нарисом розумілися ще й такі жанри малої епічної форми, як замальовка, етюд, ескіз. Радше йдеться про етюд, кожен фрагмент в якому ретельно відшукувався і добирався з тисячі подібних, внаслідок чого сформувалася типова картина життя.

Отже, авторські жанрові визначення не завжди збігаються з тогочасними дефініціями жанрів, і, певна річ, із сучасним їх розумінням. Загалом прозаїк тяжіє до жанру новели, що продиктоване особливостями його індивідуального стилю, якому притаманне поєднання реалістичної тематики з новими формами та способами зображення.

Перспективною даного дослідження вважаємо науковий аналіз середніх форм прози творчого доробку письменників епохи кінця ХІХ – початку ХХ століть в аспекті жанрово-стильової модифікації творів.

Список використаної літератури

1. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / уклад. О. В. Канчалаба. – Львів: НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2002. – 296 с.; Antin Krushelnytskyi – pysmennyk, publitsyst, pedahoh: materialy do bibliohrafii ta epistoliarnoi spadshchyny / uklad. O. V. Kanchalaba. – Lviv: NAN Ukrainy, Lviv. nauk. b-ka im. V. Stefanyka, 2002. – 296 s.

2. Білецький Ф. Оповідання. Новела. Нарис / Ф. Білецький. – Київ: Дніпро, 1966. – 89 с.; Biletskyi F. Oprovidannia. Novela. Narys / F. Biletskyi. – Kyiv: Dnipro, 1966. – 89 s.

3. Галич О. Теорія літератури: підруч. / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв; за наук. ред. О. Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.; Halych O. Teoriia literatury: pidruch. / O. Halych, V. Nazarets, Ye. Vasyliiev; za nauk. red. O. Halycha. – Kyiv: Lybid, 2001. – 488 s.

4. Крушельницький А. В. Молитва вірних: [новела] / А. В. Крушельницький // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. ф. 3: Фонд А. В. Крушельницького, № 3451, 2 арк.; Krushelnytskyi A. V. Molytva virnykh: [novela] / A. V. Krushelnytskyi // Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. f. 3: Fond A. V. Krushelnytskoho, № 3451, 2 ark.

5. Крушельницький А. В. Хліба! : [нарис] / А. В. Крушельницький // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. ф. 78 : Фонд А. В. Крушельницького, № 326, 6 арк. ; Krushelnytskyi A. V. Khliba! : [narys] / A. V. Krushelnytskyi // Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. f. 78 : Fond A. V. Krushelnytskoho, № 326, 6 ark.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019.

O. Novytska

GENRE AND STYLISTIC MODIFICATIONS OF REALISTIC ESSAY OF ANTON KRUSHELNYTSKY

The article deals with genre-style modifications of the realistic essay of the 19th-20th centuries. In the article the author studies Anton Krushelnytsky's artistic legacy (1878–1937) in the context of the dominant trends of Ukrainian literature at the end of XIX – the beginning of XX century and through the receptive dimensions of modern theory of literature. The paper defines the ideological and axiological background of the writer's artistic understanding the reality and aesthetic nature of his creativity. The unity of the form and contest of prose texts is determined.

The prose of the given period has a great variety of intra-genre modifications: essay, feuilleton, short story, story, novel. The works demonstrate exceptional multidimensionality of their inner structure, style diffusion, eclecticism of belles lettres methods and ways to achieve reality; the motives of «true morals» appear, which form counterbalance and alternative to moral chaos. Syncretic interaction of aesthetic paradigms of neorealism with impressionism, expressionism, symbolism is observed in prose. The characteristic features of the literature of the transitional stage in the moral-ethical, psychological and emotional aspects are revealed.

Ukrainian literature of the late nineteenth and early twentieth centuries was accompanied by the synthesis of sociological, psychological, aesthetic systems. The genre and style features and modifications of A. Krushelnytsky's small form of prose are considered. The narrative models of the writer's novels are analysed.

Consequently, the essay as a genre of small prose is a complex and multifaceted phenomenon that contains philosophical and aesthetic representations, artistic, socio-political, and moral-ethical quest for the breakthrough of the turn of the 19th and 20th centuries. The artistic practice of writers contributed to enriching of Ukrainian writing with new themes, images and genre forms, expanding the limits of traditional realism, so, updating the artistic and stylistic palette. The given motives of writers' works reflected to the inside feelings and experiences of heroes are present as intertextual inclusions in prose of M. Kotsubinskiy, V. Stefanik, P. Mirniy, L. Ukrainka, O. Kobilianska and other writers at the turn of XIX-XX centuries. Being an organic component of Ukrainian literature, the narrative represents a tendency to expand the social sphere of personality images, to deepen the personal psychological characteristics of the individual.

The place and role of prose creative works in Ukrainian literary process at the turn of the century are grounded.

Key words: poetics, syncretism, modernism, modifications of genre, style, novel, essay.

УДК 821.161.2-93.09

О. В. Новодворчук

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ ОЛЕСІ МАМЧИЧ

Стаття присвячена розгляду лексико-стилістичних О. Мамчич. Дослідження містить вибірково аналіз поезій літераторки, завдяки якому розкрито особливості моделювання авторкою поезій різних жанрів (за формами малих фольклорних жанрів та сучасної лірики), використання міксу традиційних і сучасних образів, алюзій на твори усної народної творчості та твори класичної дитячої літератури. Розглянуто тематичний та ідейний зміст поезій, особливості звукової організації поетичного мовлення О. Мамчич, мовностилістичний інструментарій мисткині.

Ключові слова: *Олеся Мамчич, література для дітей, поезія для дітей, вірші, стилістика, художні засоби.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-63-67

Постановка проблеми. Проблема досліджень мови і стилю дитячої літератури є актуальною для сучасного мовознавства. Найчастіше об'єктом лінгвостилістичного аналізу є художні твори класиків дитячої літератури. Дослідженням цього напрямку у словесному мистецтві займалися О. Білецький, Г. Бойко, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, Л. Кіліченко, Л. Компанієць, О. Моторний, М. Острик, О. Семенюк, Б. Чалий та ін. Увага дослідників була зосереджена здебільшого на огляді поезії для дітей, тематиці творів, жанровій специфіці, при цьому лінгвостилістичний аспект творів для дітей як окрема проблема, як правило, залишався поза увагою дослідників. Час від часу науковці висвітлювали питання мови і стилю в українській літературі для дітей (М. Білоусова, С. Вольштейн, М. Голянич, Н. Дзюбишина-Мельник, Е. Огар, О. Папуша). Це певною мірою стосується і вивчення поетичного доробку О. Мамчич, адже системного осмислення мовностилістичних особливостей віршів письменниці наразі немає.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного дослідження мови поетичних творів для дітей О. Мамчич.

Мета розвідки полягає в аналізі засобів і способів лексико-стилістичної реалізації змісту художніх текстів О. Мамчич, визначенні основних рис мовної особистості авторки.

О. Мамчич – сучасна українська літераторка, яка пише для дітей та про дітей. Поезія О. Мамчич – сонячна, весела, розбишацька. Відома майстриня слова є авторкою таких книг для дітей як «А на нас упав ананас», «Тиранозавр Оленка», «Хто з'їв мою піжаму?», «Електромобіль Сашко».

Аналізуючи твори письменниці, які входять до вищезгаданих збірок, намагатимемося розкрити творчу особистість О. Мамчич, її світогляд та морально-естетичні цінності.

На думку доктора філологічних наук Голянич Марії Іванівни, «зміст літературного твору відображає авторську картину світу, певну систему духовних цінностей письменника, його оцінку дійсності. Цю картину можна осягнути через систему особливих мовних і немовних засобів і прийомів, а також через композицію тексту» [3, с. 56].

Поезії О. Мамчич сповнені оптимізму. Наприклад, у вірші «Йшли з війни кавуни» розповідається про кавунів-воjakів, які повертаються з війни після перемоги над ворогом: *Йшли з війни кавуни / потомилися вони* [4]. Авторка використовує традиційний образ кавуна в сучасній інтерпретації. Кавуни-воjаки втомлені, виснажені, їх форма вигоріла під пекучим сонцем, але вони сповнені радості: *Та сміялись воjаки дорогою, бо вертались вони – з перемогою!* [4].

Фонетичний малюнок тексту формують ігрова форма вірша та поєднання алітерацій та асонансів. Завдяки цьому вірш набуває мелодійності, наспівності: *Йшли з війни кавуни, потомилися вони* ([u], [n], [i], [e]); Ще й смугасті лати почали линяти ([a], [u], [c], [m], [l]).

Відомий лінгвіст І. Гальперін зазначає, що алітерація – фонетичний стилістичний прийом, метою якого є надання висловленню мелодійності. Сутність цього прийому полягає у повторі подібних звуків, власне приголосних звуків, які знаходяться у безпосередній близькості, особливо на початку сусідніх слів [1, с. 126].

Мовознавець О. Мороховський висловлює тезу про те, що алітерація та асонанс є основними фонетичними засобами стилістики і в прозі, і в поезії. Під алітерацією він розуміє навмисне багаторазове повторення однакових або акустично подібних звуків або кластерів звуків [5, с. 50].

О. Мамчич у своїх віршах часто користується засобами фонетичної виразності. Поезії «А у нас ананас!», «Кора і корида», «Про ріку», «Ведмежатко вийшло жати», «Упіймав Тьома сома», «Наша чашка мис вуха», «Варила Варочка узвар», «Коні зелені», «А в руді киці» є яскравими зразками фоностилістики (поєднання алітерацій та асонансів, використання епіфори). Письменниця не розмірковує про гру звуків як про особливий стилістичний прийом, а лише інтуїтивно прагне евфонії створеного.

Одним із засобів мовленнєвої образності, які вживаються в художніх творах, є омоніми. Таким художнім засобом послуговується у своїй творчості й О. Мамчич. Наприклад, поезія «А у нас упав ананас!» побудована на використанні омофонів *ананас – а на нас*.

Експериментує письменниця також з художніми образами. У вірші «Іванка, Варка і Федько, а також молоко» на зміну традиційним, сталим образам приходять нові: *Пішли дівчатка і Федько / по нове молоко. / Але корівки, як на зло, / удома не було. / Тоді ходімо на базар! – / але утік базар, / а замість нього походжав / ікlastий динозавр* [4].

Традиційний образ корови, відомий ще зі світової міфології, і асоціативно міцно пов'язаний з молоком, заміщуються образом «ікlastого динозавра», що в цілому призводить до відчуття парадоксу. Заміщення образів *молоко – кефір* надає поезії гумористичного відтінку: *Колись дівчатка і Федько / обійдуть кожен двір / і знайдуть – як не молоко, / тоді бодай кефір* [4].

У своїх поезіях О. Мамчич зберігає інтерес до традицій українського народу, його культури. Вірш «Варила Варочка узвар» – яскравий приклад цього: дівчинка Варочка заклопотана приготуванням компоту із сушених фруктів, який за традицією готувався напередодні церковних свят – Різдва і Хрещення – як обрядова страва. Персоніфікований образ окропу посилено градацією: *Коли **сипнула** Варка груш – / окріп **скрутився**, наче вуж, / а потім **чхнув**, / а потім **зблід**, / а потім **вигнувся**, як кіт, / а потім **насварився**, / а потім **доварився*** [4].

Авторка вдається до поєднання традиційних образів із сучасними й у вірші «Коні зелені». Образ коня з давніх-давен відомий людству. В українській культурі, кінь – це благородна істота, що є помічником селян, вірним другом, символом величчя й витривалості. Досліджуючи національну самобутність естетики українського

пісенного фольклору, Я. І. Гарасим доводить, що «найвищим рівнем фольклорної естетизації відзначається зображення коня» [2, с. 296]. О. Мамчич осучаснює образ коня, зрощуючи традиційний образ з образами сучасними: *коні-трамваї, коні-йетті, коні-лижі, коні-дині, коні з корку, коні з кави* [4].

У віршах О. Мамчич проглядаються алюзії на фольклор та класику дитячої літератури: *Ходить ротик по городу / робить ротик всяку шкоду* (пор. «Ходить гарбуз по городу» з нар. тв.), *А в рудой киці* (пор. «Ой ти, коте сірий» з нар. тв.), *Якось котик у чоботях / загубив квиток на потяг* (пор. «Ось який роззява» К. Чуковського).

У творі «Про тиранозаврів та їжу» авторка використовує образ тиранозавра Оленки, який є інтерпретацією традиційного казкового образу зміючки Оленки (казка «Телесик») та алюзією на образ дракончика (дитячий анекдот «Сирітка я нещасний»): *Була собі маленька / тиранозавр Оленка. / Вона усіх з'їдала, / з'їдаючи – страждала* [4].

Фольклорний образ змія веде свою генезу з найвіддаленіших часів, але, осучаснюючи традиційний образ змія, О. Мамчич надає йому друге життя.

Письменниця сучасності у своїх поезіях використовує образи, які пов'язані з техногенним розвитком: *мобілка, електромобіль, мультиварка, трек, робот* та ін. Наприклад: *і вже аж парко Варці, немов у мультиварці; Хлопці люблять машинки, треки і залізниці, з роботами картинки* [4]. Вжиті неологізми, крім функції відтворення колориту доби, мають у собі заряд певної експресії, надають викладу невимушеності, розмовного забарвлення.

Подекуди у творах з'являються індивідуально-авторські неологізми (*афрокартоплинка, клишовух, бджологризка* та ін.). У вірші «Ведмежатко вийшло жати» авторка створює неологізми шляхом зрощення основ слів. Наприклад: *та круг вулика – як rischi – / кусолані бджологризки / ведмежа ковтнуло слинку / і пішло шукать малинку* [4]. Функціонування оказіоналізмів у творі засвідчує індивідуальну творчу манеру, справляє естетичний вплив на читача.

Лексика віршів О. Мамчич, їх образний світ розкриває моральні, філософські, соціально-історичні погляди письменниці.

Таким чином, поезії О. Мамчич утверджують духовний розвиток дитини та відбивають сучасні тенденції поетики. Лінгвостилістична своєрідність віршів для дітей Олесі Мамчич полягає у поєднанні традиційних образів із сучасними, використанні традиційних форм / жанрів (лічилка, нескінченна казочка, каламбур, загадка, скоромовка) та форм класичної літератури. Синтез різних світоглядних позицій, які розширюють горизонти цілісної «картини світу» свідомості письменниці дозволяють відкрити читачеві нового сучасного автора та забезпечують її репрезентацію в україномовній поетичній творчості для дітей.

Отже, проблема досліджень мови й стилю сучасної дитячої поезії для дошкільників є мало розробленою, а **перспектива** її розгляду передбачає розв'язання таких важливих питань: побудова моделі цілісної образної картини світу О. Мамчич; визначення провідних чинників та механізмів формування образів сучасної поезії для дітей дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка : учеб. / И. Р. Гальперин. – 3-е изд. – Москва : URSS, 2010. – 331 с. ; Galperin I. R. Stilistika angliyskogo yazyka : ucheb. / I. R. Galperin. – 3-e izd. – Moskva : URSS, 2010. – 331 s.

2. Гарасим Я. І. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору / Я. І. Гарасим. – Львів : Українські технології, 2010. – 376 с. ; Harasym Ya. I.

Natsionalna samobutnist estetyky ukrainskoho pisennoho folkloru / Ya. I. Harasym. – Lviv : Ukrainski tekhnolohii, 2010. – 376 s.

3. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс : моногр. / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного ун-ту ім. В. Стефаника, 2008. – 296 с. ; Holianych M. I. Vnutrishnia forma slova i dyskurs : monohr. / M. I. Holianych. – Ivano-Frankivsk : Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT Prykarpatskoho natsionalnoho un-tu im. V. Stefanyka, 2008. – 296 s.

4. Добірка дитячих віршиків від Олесі Мамчич з різних збірок [Електронний ресурс] // Мала сторінка. – Режим доступу : <https://mala.storinka.org/%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%B8%D1%85-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D1%96-%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D1%87%D0%B8%D1%87-%D0%B7-%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%BA.html> ; Dobirka dytiachykh virshykyv vid Olesi Mamchych z riznykh zbirochok [Elektronnyi resurs] // Mala storinka. – Rezhym dostupu : <https://mala.storinka.org/%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%B8%D1%85-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D1%96-%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D1%87%D0%B8%D1%87-%D0%B7-%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%BA.html>

5. Стилистика англійського язика : учеб.пособ. / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. Л. Лихошерст, Э. В. Тимошенко. – Киев : Вища шк., 1984. – 247 с. ; Stilistika angliyskogo yazyka : ucheb.posob. / A. N. Morokhovskiy, O. P. Vorobeva, N. L. Likhosherst, E. V. Timoshenko. – Kiev : Vishcha shk., 1984. – 247 s.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2019.

O. Novodvorchuk

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF OLESYA MAMCHYCH' POETRY FOR CHILDREN

The article deals with the consideration of lexical and stylistic features of poems for children of the modern writer O. Mamchych. The study contains a selective analysis of the poetry of the writer, which reveals the peculiarities of modeling the poetry of different genres (in the form of small folklore genres and contemporary lyrics), the use of a mix of traditional and contemporary images, allusions to the works of oral folk art and works of classical literature for children. The article covers the plot, thematic and ideological content of poetry.

The author analyzes the peculiarities of the sound organization of poetic speech by O. Mamchych, the linguistic and stylistic instruments of the artist. The writer finds the right rhymes, builds the original soundtrack of the poem using the play of sounds. Most of the writer's works are full of alliteration, sensations, anaphors and epiphora. Such verbal music fascinates the reader.

The lexical means of expressing the poetry language of O. Mamchych reflect the moods of the modern world, modern Ukraine and the child of the future. The writer uses colloquial vocabulary, novelties and historicisms in her composition. The poem «Kozak» perfectly illustrates O. Mamchych's ability to use historicism and colloquial vocabulary. The author basing on the traditions and history of the Ukrainian people builds a lively story about a little boy, a Cossack, who fights with foreigners.

The linguistic features of the poetry of the writer reveal her artistic skill. Bright epithets, metaphors, comparisons convey all the beauty of the poetic word of Olesya Mamchych to the reader. The artistic word of the writer is to move the reader, to influence on his feelings, to encourage him to be kinder, to study the history and culture of the Ukrainian people, and to keep up with the times.

The work of O. Mamchych is constantly in harmony with the past and the present. It relies on traditional artistic images to create new ones. The writer opens familiar images in a new way in many compositions. The master of the poetic word builds an invisible bridge of understanding between the reader and the author by the allusions to the works of oral folk art and works of classical literature for children.

The article gives the confirmation that O. Mamchych's poetry is not only aesthetic, but also linguo-didactic, because it contributes to the linguistic formation (lexical, phonetic and grammatical) and speech competences (artistic speech, cognitive speech, emotional) of a child.

The research gives an opportunity to understand the model of the O. Mamchych world, to find out the basic mechanisms of the 21st century poetry image formation for preschool children.

Key words: *Olesya Mamchych, literature for children, poetry for children, poems, stylistics, artistic means.*

УДК 821.161.2(71)-3.09

Н. А. Одарчук
Е. К. Коляда
І. М. Калиновська

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО СВЯЩЕННИКА В ТВОРАХ ЛЮБОВІ ВАСИЛІВ-БАЗЮК

Шляхом концептуально-образного аналізу літературних творів канадської письменниці українського походження Любові Василів-Базюк схарактеризовано збірний образ українського православного священника початку – середини ХХ століття. Виокремлено та детально описано складові збірного образу.

Ключові слова: *образ православного священника, збірний образ, складові образу, автобіографічний роман, персонаж твору.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-67-74

Постановка проблеми. Ім'я канадської письменниці, меценатки, магістра бібліотекарства та інформацій Торонтського університету, проте що важливіше – нашої землячки, Любові Василів-Базюк, – не достатньою мірою поціноване в Україні. У пошуковнику Google щонайбільше знайдуться побіжні посилання на її книги, які надійшли до фондів бібліотек, декілька відгуків вдячних читачів, проміжні згадування її імені у контексті проведених заходів, а сторінка у Вікіпедії – скупа на факти з біографії, творчого доробку, просвітницької активності Любові Йосипівни як у Канаді, що стала її другою Батьківщиною, так і в до щему дорогій її серцю Україні [4]. І хоч лакуна у всесвітній мережі не применшує

вартісності постаті письменниці, ця стаття покликана компенсувати нестачу висвітлення її творчого доробку, більшість якого складають автобіографічні романи і повісті.

Актуальності розвідки додає факт нещодавнього відзначення Любов'ю Василів-Базюк поважного ювілею, 90-річчя (авторка народилася 30 вересня 1929 р. в с. Видерта на Волині). Стаття має за **мету** схарактеризувати образ православного священника, який викристалізується зі сторінок творів письменниці. Реалізація мети можлива за умови виконання таких **завдань**: 1) шляхом концептуально-образного аналізу літературних творів сформувані збірний образ священника; 2) виокремити складові збірного образу священника; 3) описати кожну складову.

Аналіз останніх досліджень. Створення образу священника далеко не нове в літературі, як у світовій, так і українській. Щодо останньої варто згадати авторів І. С. Нечуя-Левицького з його романом «Хмари», Б. Антоненка-Давидовича з оповіданням «Спокуса», А. Свидницького і його роман «Люборацькі», О. Кобилянську із повістю «Апостол черні», І. Вільде і її цикл повістей «Метелики на шпильках» та багато інших. З прадавніх часів для українського народу, переважно більшість якого складало селянство, священник був чи не найавторитетнішою постаттю в селі, поруч із лікарем і вчителем. Спричинювалося це великою мірою грамотністю, письменством цих трьох осіб серед неосвіченого люду. До того ж, у парафіяльному священнику люди прагнули бачити посередника між ними та самим Господом, а отже – втілення всіх чеснот, праведності, заступництва, просвітництва, а не лише виконання треб і обрядів. Тому такий інтерес цей образ викликає серед науковців-літераторів і мовознавців, котрі досліджують його на прикладах як прози [6], так і поезії [5], а також з різних аспектів [7].

Виклад основного матеріалу. Ідея любові до рідної української церкви, як роками зневаженої, скатоличеної поляками, так і століттями нищеної, плюндрованої московітами, наповнює творчу спадщину Любові Василів-Базюк. Тема боротьби української церкви за право існувати, поширюватися, утверджуватися на своїй, Богом подарованій землі – одна з провідних. Це природно, адже зростала фізично й формувалася духовно авторка у священницькій родині, у сім'ї отця Йосипа Василюва й паніматки Єлизавети, які теж походили з родин українських священників.

Перебуваючи постійно в контексті релігійної стриманості, високоморальної духовності, будучи повсякчас оточеною як церковними особами, так і духовною літературою: книгами, газетами, журналами, на які навіть в ті сутужні часи підписувався о. Йосип, молода дівчина не могла не всотати все найцінніше від рідних по крові та близьких по духу людей. Її вдача, характер формувалися не стільки від повчань, як від реального прикладу жертвовної любові, відданого служіння Богу і людям, готовності до самозречення, добровільної відмови від особистих благ заради ближніх.

Саме тому й сформувався у Любові Василів-Базюк образ батька як взірця, як ідеалу, як еталона. Авторка жила в близькому оточенні й спілкуванні зі священниками (тітчин чоловік, отець Василь Варварів), єпископами (єпископ Мстислав, єпископ Борис), митрополитами (митрополит Іларіон, митрополит Полікарп Сікорський), ченцями, позаяк дід по батькові після смерті дружини зрікся світського життя і постригся у ченці (пізніше був піднесений до сану архімандрита). Всі ці особи з духовним саном і формують збірний образ священника, який викристалізується з досить чітких спогадів доньки, онуки, племінниці, парафіянки Любові. Образ цей багатоплановий, різноаспектний, все ж більшість із його граней

заповнені саме якостями батька, отця Йосипа Василіва, який описано панорамніше і глибше.

Чи не тому образ священника, який вионтоється із як художніх, так і автобіографічних повістей та романів ювілярки, є цілковито позитивним. З одного боку, це резонно, бо формується з-під пера доньки: сприймаючи батька за авторитет, Любов Василів-Базюк наділяє його високими якостями й чеснотами. До того ж, поданий цей образ через сприйняття авторкою, через хронологію життєвих подій, пропущених крізь єство письменниці. Втім, книги, написані Любов'ю Василів-Базюк, призначалися передовсім для земляків-українців, багато з яких до сих пір знають і пам'ятають не лише саму авторку, а й її батька, отця Йосипа, зокрема жителі села Видерта на Камінь-Каширщині, де отець мав парафію, села Боголюби біля Луцька, села Білогородка, де служив отець Йосип. А тому не мала б авторка морального права писати, видавати, а згодом дарувати книги, особливо автобіографічні, з хибними свідченнями та неправдивими характеристиками. У всіх, хто був знайомий із парохом, закарбувався в пам'яті образ *«кришталево чистого духівника, який мав у серці велику любов до Бога, до свого поневоленого народу, вірою і правдою якому служив»* [1, с. 5]. Ці слова були промовлені Лідєю Іванівною Чмелюк-Граділь із села Боголюби, колишньою зв'язковою ОУН-УПА, довголітнім в'язнем московських концтаборів.

Отож образ священнослужителя має цілий спектр втілень на сторінках романів Любові Василів-Базюк. Це персонажі її творів і водночас реальні особи: отці Марко і Гліб з роману *«У вирі тоталітарних режимів»* [3], отець Василь Варварів, з яким родина мисткиня ділила помешкання і харчі в часи переслідувань, отець Михайло Городиський, дружба з яким продовжилася за океаном, і представники греко-католицького духівництва, про яких дізнаємося зі сторінок книги *«Вони служили церкві і рідному народу»* [1]. Остання, а також автобіографічний роман *«Дороги життя»* [2] найдетальніше виокреслюють пошукуваний образ.

Цілісність образу будь-якого героя витворюється як сукупність його складових, які у свою чергу є віддзеркаленням повсякденного життя героя, творчої чи соціальної діяльності, внутрішнього світу тощо. Ретельне прочитання творів Л. Василів-Базюк і проведений аналіз уможлиблює виокремлення таких складових збірного образу священника:

- священник-парох;
- священник-духівник;
- священник-молільник;
- священник-просвітитель;
- священник-батько;
- священник-патріот;
- священник-дипломат;
- священник-авторитет;
- священник-господарник.

Духовним наставником простого українського люду, вихователем свідомих громадян постає зі сторінок отець Йосип. Він правильно розуміє, що першочерговим завданням **парафіяльного священника** є нести Христову науку в народ, об'єднати людей задля вищих духовних інтересів, через церковну і позацерковну проповідь сприяти з'ясуванню істинного сенсу життя [7]. На підтвердження того, що він був добрим пастирем читаємо рядки: *«Попрощався з парафіянами. Люди в церкві плакали, а потім ще раз приходили прощатися до нас до хати, були дуже зажурені, бо дуже*

шанували і любили тата... Коли тато від їжджав своїми кіньми на Волинь, то молоді хлопці на конях верхи та сусіди своїми возами відпроваджували його 11 км до Каменя-Каширського. Дзвони дзвонили до темного вечора» [2, с. 27]. Добрий і мудрий душпастир не може цуратися громади, має жити радощами і бідами своїх парафіян, добре знати їхні повсякденні турботи, з відкритим щирим серцем і палким Христовим словом заходити в їхні убогі хатини, подаючи мудру пораду і практичну допомогу [6]. Саме таким і був отець Йосип, про що свідчить інша цитата: *«Парафіяни любили й поважали отця Йосипа. Як виїжджав із парафій, то люди на руках виносили його, відпроваджували далеко за село...»* [1, с. 107].

Складова **священник-духівник** проявляється як у постаті отця Йосипа, оскільки сільський священник є водночас і духівником ввірених йому парафіян, так і ще більшою мірою – у постаті архимандрита Серафима. Ченці, як правило, не мають парафій, живуть при монастирях, виконують послухи, одним із яких є духівництво, що включає сповідання, відпускання гріхів, надання настанов. Власне за високе розуміння християнської істини ченці нагороджуються посадою духівника: *«Дід дуже поважно виконував свої обов'язки духівника монастиря, педагога та опікуна семінаристів»* [1, с. 20]. Коли єпископ Олексій Громадський приїздив до Богоявленського монастиря, архимандрит Серафим виконував обов'язки його сповідника.

Молитва для кожного християнина повинна бути духовною їжею, чи ж не головним у житті є вона для особи, яка зрікається мирського, а цілковито віддає себе служінню Богові. Складова **священник-молільник** найяскравіше показана знову ж на прикладі діда Любові Василів-Базюк, отця Серафима. Гіркою була його доля: поховав дружину Катерину, двох синів, Івана та Якова, не зумів врятувати від тифу, пережив розстріл найстаршого сина Василя з дружиною і двома донечками, перестраждав мученицьку смерть на palі дядька, єпископа Амвросія в Житомирі та смерть брата дружини, отця Григорія Левчука. Проте отець Серафим *«не заломлювався на душі, молився, та з молитвою на вустах перемагав усі родинні трагедії та труднощі»* [1, с. 24]. Сталося, що він занедужав і поправляти здоров'я приїхав до села Білогородка до свого сина, отця Йосипа. Лікувався, як сказано *«...своїм способом: постом, рослинною дієтою та прикладав п'явки... Заборонив категорично привозити лікаря з Верби, кажучи: Молитва, садовина, городина, квашена капуста з розсолом – допоможуть»* [1, с. 22]. Отець Серафим був великим аскетом, строго дотримувався всіх постів, *«які тягнулися цілий рік і ніколи не закінчувалися»* [1, с. 27].

Одна з найширших складових представленою збірною образу є складова **священник-просвітитель**. Відомо, що одним із завдань священника – нести слово Боже до людей, але парох на селі на початку ХХ століття до того ж ще повинен був мати «логічно освічений розум», володіти силою слова [7], загалом виконувати просвітницьку діяльність, позаяк за важкою фізичною працею селянам часто було не до науки, тож саме священник мав мати найбільший вплив на них. Як описує авторка, *«Батько, крім духовної праці, займався разом з Мамою культурною та освітньою роботою. Передплачував пресу, книжки, дитячу літературу зі Львова, церковну із Кременця та організував церковний хор»* [1, с. 27]. Отець Йосип знав багато мов: *«рідну від батьків, польську з Любліна, де закінчував семикласівку, російську з гімназії в Житомирі. Там же улітку працював у чеських родинах, готуючи їх дітей з математики та латини до вступних іспитів у гімназію, тому добре засвоїв чеську мову. У гімназії вивчав три мови: латину, німецьку та французьку»* [2, с. 49]. Маючи такого завзятого не лише до молитви, а й просвітництва отця, парафіяни зростали

свідомо. Отець Йосип створив театр, де навіть його дружина, паніматка Єлизавета грала ролі. У Білогородці в 1936 році, наприклад, ставилися п'єси «Повернулися з Сибіру», «Назар Стодоля», «Мати-наймичка», проводилися академії на честь Тараса Шевченка. Отець Йосип завжди брав участь у підготовці рефератів, придбанні преси, підборі п'єс і декламацій.

Внутрішня потреба в просвітницькій діяльності виявляється в отця Йосипа у прагненні підвищувати як власний інтелектуальний рівень, так і рівень своїх парафіян, а також у сприянні дати гімназійну освіту своїм донькам. Як би сутожно не жилося парафіяльному священнику в певні періоди (а сім'я Василівих, за свідченням письменниці, вважалася далеко не з багатих, особливо з початком переслідувань), батько працював надміру, придумував чесні, проте нелегкі способи заробітку, аби мати змогу послати Катерину і Любов до гімназії. Складова **священник-батько** постає з багатьох текстових фрагментів, завжди велика пошана і повага вчувається у споминах про чи не найріднішу людину. В усіх книжках ювілярки Батько, Мама, Дід, Бабуся пишуться з великої літери, чим засвідчується традиційне з прадавніх часів для українців і часто зневажене нині шанування старших. Отця Йосипа зображено взірцевим батьком, люблячим, але не сліпою любов'ю, який привчає власних дітей до праці («*Ми з сестрою працювали влітку дуже багато*» [2, с. 53]), вимогливий до них («*Усього можна навчитися, а слова не можу, не вмю, не буду викинь зі свого словника*» [2, с. 24]).

Доповнити складову священник-батько слід характеристикою іншого персонажа творів, архімандрита Серафима, який ще замолоду, як пише авторка, «*дав лад усім дітям*» [1, с. 26], допомагав порадою і матеріально («*Дід виконував багато треб, і тому мав грошові заощадження*» [1, с. 19]), «*всі діти їхали до Діда в тяжких життєвих хвилинах*» [1, с. 21]. Овдовівши, він прийняв чернечий постриг, і «*не всі діти були вдоволені з такого рішення... Це породило у них почуття круглого сирітства та викликало брак розуміння рідного батька*» [1, с. 15], проте не переставав виконувати батьківські обов'язки. Синові, отцю Йосипу, він тричі допомагав отримати парафію, він хвилювався за долю навіть вже дорослих дітей.

Наступна складова збірного образу – **священник-патріот**. Майже всі персонажі-священники, згадані у творах Любові Василів-Базюк – віддані своєму народові й українській церкві. Насамперед це батько, отець Йосип, дід, архімандрит Серафим, дядько, отець Василь Варварів, отець Яків, митрополит Іларіон, архієпископ Олексій Громадський та багато батькових колег-однодумців, вчинки яких або детально описані, або побіжно згадані в автобіографічних творах: романі «Дороги життя» і спогадах «Вони служили церкві і рідному народу», а також отці Марко і Гліб, яких зустрічаємо на сторінках художнього роману «У вирі тоталітарних режимів». Всі вони докладали максимум зусиль для становлення Української Православної Церкви на Поліссі, Волині, Холмщині, Підляшші, навіть за океаном, в Канаді. У тих роках польська влада створювала нездоланні труднощі для українства: відбиралися церкви, насильно покатоличувалося українське населення, за рік до війни настали жорстокі арешти, інтелігенцію, національно-свідому молодь посадили по в'язницях. Отець Йосип морально, молитовно підтримував арештантів. З приходом московського окупанта ситуація ще більше загострилася: з «попами» почали розправлятися, відбирати все, що можна було з господарства: коні, худобу, збіжжя. Отець Йосип та отець Василь Варварів постають перед нами сильними, незламними патріотами, які цілий день при 30-градусному морозі витримували допити політруків під прицілом нагана, вислуховували залякування Сибіром і Соловками. Врятувавшись втечею на Холмщину, отець Йосип не припиняв жити думками про становлення вільної Української держави

й церкви: «У клуні Батько організував перехідну станицю для членів ОУН і підпілля. Вони тут переховували друковану літературу та часто самі ночували» [1, с. 58]. А коли на церковному полі у Жмуді розбили табір для полонених, то отець Йосип відразу ж заопікувався ними.

Саме тут проявляється складова **священник-дипломат**. Отець Йосип Василів зумів домовитися із комендантом табору, гером Фляйшманом, щоб приходити навідувати полонених синів України, сповідати, причащати. За його порадою, щоб уберегтися від червінки й тифу, в таборі облаштували санітарні умови та викопали криниці. Запроваджено було постачання їжі для арештантів. Пізніше, застосувавши усю свою дипломатичність, отець добився звільнення великої їх кількості: «Пан Фляйшман дозволив Татові піти до табору, зустріти своїх знайомих, списати їх прізвища, назви сіл, і тоді на за поруку Тата він їх випустить, якщо не повернуться назад до світської армії.» [2, с. 118]. Дипломатичність священника проявляється і в іншій ситуації, в тому ж Жмуді, коли отець Йосип рятував поляків від вивезення до центральної Польщі. Мали залишитися в селі лише православні, тож поляки возами приїжджали до отця з проханням перехрещуватися. Отцю Йосипу важко далось рішення, бо він знав, що це буде профанація віри, але й не хотів накликати на українців-парафіян ще більшу ненависть поляків і помсту польської Армії Крайової. Тож Соломоновим рішенням була видача їм посвідки, що «...їхні діди та батьки були насильно переведені на католицьку віру, а вони боялися за Польщі нових переслідувань, тому ходили до католицького костелу» [1, с. 72]. Ставлячи на перше місце Бога, віру, а не поділ на деномінації, отець Йосип бачив у кожному передовсім людину. Так, перебуваючи в німецькому монастирі в Більдгаузені, греко-католики навіть відмовлялися їсти разом із православними. Натомість, отець Йосип зумів завести дружбу з отцем Михайлом Городиським, «вони ділилися подібними переживаннями за польського та німецького ворожого панування» [1, с. 72] і дружба ця продовжилася навіть на американському континенті.

Образ священника доповнюється ще й такою складовою, як **авторитетність**. В героя творів письменниці отця Йосипа вона проявляється в тому, що до нього зверталися не лише парафіяни зі своїми турботами, а й інші священники, що підтверджує донька: «...тепер розумію, що в тяжкі моменти життя все до тата їхали радитися, його дуже поважали та рахувалися з його думкою» [2, с. 65]. Щодо архімандрита Серафима, то він був не тільки сповідником самого єпископа Олексія Громадського, очільника Консисторії Волинської Єпархії, але і його важливим дорадником.

Неповним би був образ священника, не згадавши, що сільський парох мусив бути ще й вмілим **господарником**. Селяни не всі були заможні, щоб утримувати священника, який би не клопотався господаркою. Від добрих господарів отець Йосип сам вчився цьому ремеслу, освоював піщані й болотяні землі Полісся, ще живучи у Видерті. Пізніше вже навіть людей навчав «...як пристосовувати нові методи та розвинути молочну господарку. За допомогою Батька село закупило до спілки молочні центрифуги, січкарні, парники для варення картоплі худобі. Зорганізував у селі кооперативну систему, купили вовнодертки, машини бити олію та відчинили в селі кооперативну крамницю» [1, с. 31]. Про господарність панотця свідчить і те, що він сам не цурався ніякої роботи, лише до хатніх справ не втручався, проте «...сам орав, боронував та сіяв. Часто ходив із косарями в поле косити. Любив збирати сіно» [1, с. 59]. Ця риса, як засвідчує Любов Василів-Базюк, передалася отцю Йосипу від його батька. Перебуваючи на лікуванні у свого сина, архімандрит Серафим

«...виходив на господарку, радив, як краще доглядати худобу, що треба зробити, де треба поправити, добудувати» [1, с. 22].

Висновок. Отже, нанизавши всі перелічені складові, отримуємо збірний образ українського православного священника початку – середини ХХ століття. Характерною особливістю зображення персонажів, які мають сан священнослужителя, є виведення їх крізь призму не так безпосередньої професійної діяльності, тобто під час проведення служб, молебнів, таїнств, як змалювання цих персонажів у колі сім'ї, у спілкуванні з близькими, у вирішенні повсякденних турбот і глобальніших проблем – непримиренній боротьбі за утвердження Української Православної Церкви. Таким чином, у своїх художніх й автобіографічних творах письменниці вдається досягнути об'єктивного висвітлення тогочасного життя духівництва і зобразити в уявленні читачів правдивий типаж ідеального образу українського священника, який має неоціненний виховний потенціал і міг би стати достойним зразком для наслідування.

Перспективним у дослідженні творчості Любові Василів-Базюк вважаємо виокремлення й аналіз збірного образу українського патріота початку – середини ХХ століття.

Список використаної літератури

1. Василів-Базюк Л. Й. Дороги життя: іст. роман / Л. Й. Василів-Базюк. – Чернівці: Букрек, 2015. – 832 с.; Vasyliv-Baziuk L. Y. Dorohy zhyttia: ist. roman / L. Y. Vasyliv-Baziuk. – Chernivtsi: Bukrek, 2015. – 832 s.
2. Василів-Базюк Л. Й. Вони служили церкві і українському народу: Спогади про діда і батька / Л. Й. Василів-Базюк. – Чернівці: Букрек, 2003. – 164 с.; Vasyliv-Baziuk L. Y. Vony sluzhyly tserkvi i ukrainskomu narodu: Spohady pro dida i batka / L. Y. Vasyliv-Baziuk. – Chernivtsi: Bukrek, 2003. – 164 s.
3. Василів-Базюк Л. Й. У вирі тоталітарних режимів / Л. Й. Василів-Базюк. – 2-ге вид. – Чернівці: Букрек, 2018. – 304 с.; Vasyliv-Baziuk L. Y. U vyri totalitarnykh rezhymiv / L. Y. Vasyliv-Baziuk. – 2-he vyd. – Chernivtsi: Bukrek, 2018. – 304 s.
4. Василів-Базюк Любов Йосипівна [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Василів-Базюк_Любов_Йосипівна; Vasyliv-Baziuk Liubov Yosypivna [Elektronnyi resurs] // Vikipediia – vilna entsyklopediia. – Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Vasyliv-Baziuk_Liubov_Yosypivna
5. Дмитрів І. Образ богопосвяченої особи в українській поезії міжвоєнного періоду ХХ століття / І. Дмитрів // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 12. – С. 205–212; Dmytriv I. Obraz bohuposviachenoї osoby v ukrainskii poezii mizhvoiennoho periodu XX stolittia / I. Dmytriv // Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – 2015. – Vyp. 12. – S. 205–212.
6. Починок Л. І. Образ священника в романі Ольги Кобилянської «Апостол черні» / Л. І. Починок // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 5. – С. 182–188; Pochynok L. I. Obraz sviashchenyka v romani Olhy Kobylianskoї «Apostol cherni» / L. I. Pochynok // Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: zb. nauk. pr. – 2008. – Vyp. 5. – S. 182–188.
7. Розов А. Н. Сельский священник в духовной жизни русского крестьянства второй половины XIX – начала XX вв.: дис. ... докт. культурол. наук: спец. 24.00.01 / Александр Николаевич Розов; Рос. гос. гуманитар. ун-т. – Санкт-Петербург, 2003. – 338 с.; Rozov A. N. Selskiy svyashchennik v dukhovnoy zhizni russkogo krestyanstva vtoroy

poloviny XIX – nachala XX vv. : dis. ... dokt. kulturoł. nauk : spets. 24.00.01 / Aleksandr Nikolaevich Rozov ; Ros. gos. gumanitar. un-t. – Sankt-Peterburg, 2003. – 338 s.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019.

N. Odarchuk

E. Koliada

I. Kalynovska

THE IMAGE OF THE UKRAINIAN ORTHODOX PRIEST IN THE LITERARY WORKS OF LIUBOV VASYLIV-BAZIUK

The article explores the image of the Ukrainian orthodox priest of the beginning – middle of the 20th century by analyzing the literary works of Liubov Vasyliv-Baziuk, a contemporary Canadian writer of the Ukrainian origin.

Liubov Vasyliv-Baziuk was born and brought up in Western Ukraine in the family of an orthodox priest. For this reason the idea of love for the Ukrainian church, which has been plundered and destroyed for centuries is one of the leading in the authoress' works. The struggle of the Orthodox Church for the right to exist, establish, and expand itself on the Ukrainian lands fills Vasyliv-Baziuk's creative heritage.

Living amidst high morality principles, surrounded by sacred literature as well as priests, bishops, and metropolitans, Vasyliv-Baziuk couldn't help absorbing the most precious and valuable from the spiritually close people. Her father was an example of sacrificial love, devoted service to God and people, and readiness for self-abnegation for the sake of his neighbor. It is because of this that the Orthodox priest is depicted in Vasyliv-Baziuk's books as a completely positive character and is represented through a set of chronological events in the way the authoress perceives them.

The created image of a Ukrainian priest is collective; it is not based on one character, rather on several. It is composed of features of priest Yosyp, Liubov's father, Archimandrite Serafym, her grandfather, who took monastic vows after his wife's death, priest Vasyl Varvariv, her uncle, priests Hlib and Marko, Metropolitan Ilarion, and others, who appear on the pages of the books «They served Church and the Ukrainian people», «In the whirl of the totalitarian regimes», and «The roads of life».

The wholeness of a character is designed as a totality of its constituents which in their turn represent everyday life of the character, his social activity, inner world etc. After a thorough analysis of the works by Liubov Vasyliv-Baziuk we have come to a conclusion that the image of the priest is composed of the following constituents: parish priest, priest-confessor, priest-prayer, priest-educator, priest-parent, priest-patriot, priest-diplomat, priest-opinion leader, and priest-manager. Each constituent has been described in the article and confirmed by citations from the literary works. Not all the characters of the priests whom we come across in the books possess all the above components, but collectively they create an integral image of the priest.

The authoress succeeds in reaching the objective portrayal of the then clergy's life and creating in the readers' minds an ideal image of the Ukrainian Orthodox priest, who has an educational potential and can be a worthy example to follow.

Key words: *image of the Orthodox priest, collective image, constituents of the image, autobiographical novel, character.*

УДК 811.111'255.3

О. Г. Павленко

АВТОРСЬКЕ «Я» В ПЕРЕКЛАДАХ МИКОЛИ ДМИТРЕНКА

У статті висвітлено роль перекладацького доробку Миколи Дмитренка в українському літературно-мистецькому просторі другої половини ХХ століття, обґрунтовано мотиваційні алгоритми вибору творів для перекладу, визначено основні принципи перекладацької концепції митця.

Ключові слова: художній переклад, літературний процес, мотиваційний алгоритм, авторство, перекладацькі тактики, абсолютизація авторського контексту, етнолінгвістичний підхід.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-75-83

Постановка проблеми. Сучасні перекладознавчі студії переконливо демонструють багатоаспектність концептуальних підходів щодо інтерпретації та оцінки художніх текстів іншою мовою. Включаючи в себе широке коло питань – від створення типологій перекладів у розмаїтті їх методів, функцій і дій – до окремих аспектів аналізу літературних явищ, перекладознавство вийшло на порубіжжя суміжних гуманітарних наук, засвідчуючи трансформацію дослідницького канону і спонукаючи до оприявлення істотних аспектів існування художнього перекладу в новітній системі координат.

На авансцену наукового зацікавлення сьогодні виходить потреба використання відповідних методологій, спроектованих на вивчення унікальної природи цього явища не лише в контексті традиційно-усталених, апробованих численними філософськими дослідженнями поглядів, але й у комплексі власних характерологічних чинників, позначених новими досягненнями в царині теоретичного осмислення природи художньої творчості, формування нових, часом досить несподіваних, а іноді й суперечливих дослідницьких технік. Осмислення українського художнього перекладу англійської прози другої половини ХХ ст. – його доцільності й функціональності під кутом зору порівняльного літературознавства акцентує на «больових точках» літератури-реципієнта, зумовленості чужого / іншого в національному літературному процесі, значення самого процесу перекладання, пов'язаного з фактами вибору, здійсненого перекладачем, його мотиваційного алгоритму, що саме і зумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі перекладацького доробку Миколи Дмитренка у літературно-мистецькому просторі другої половини ХХ століття через визначення мотиваційних механізмів вибору творів для перекладання, аргументації авторських концепцій здійснених ним перекладів як джерела ідейно-тематичного оновлення української літератури зазначеної доби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню художнього перекладу як загальнолітературної проблеми, зокрема, висвітленню його ролі у формуванні концепції національної літератури другої половини ХХ століття присвячено низку наукових праць (С. Баснет, Л. Венуті, Р. Доценко, Р. Зорівчак, В. Карабан, В. Коллер, В. Комісаров, В. Коптілов, М. Новикова, М. Стріха, О. Тетеріна, К. Райс, О. Чередниченко, Р. Штольце та ін.), у яких з'ясування іманентної суті цього феномену обертається довкола його осмислення в період становлення та розвитку нової

української літератури (О. Тетеріна, Г. Сковорода, М. Стріха) ХІХ – початку ХХ століття, що мало принциповий вплив на розвиток теорії українського поетичного перекладу.

Відтак перспективним є проєкція на «суб'єкт» перекладу, творчий профіль перекладача, обумовлений читацькою рецепцією, літературними традиціями та ситуацією доби другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження культурогенезису авторської концепції перекладацтва, позначеною естетизацією мистецтва й пошуком нових форм художнього самовираження, важливим є класичне розуміння поняття авторства. Стадією переходу явища в новий стан фахівці називають час зрілого середньовіччя – ХІІІ ст., коли слово «ауктор» і похідні від нього поняття («агере», «аугере», «аіео») закріплюються в словнику освічених європейців (де також має обіг і грецький термін «аутентим»). У середньовічній культурі поняття «ауктор» («ауктор») співвідноситься з ідеєю авторитету («аукторитас»), згідно з якою автор не тільки виступає об'єктом, гідним прочитання, а й таким, що заслуговує на довіру. Виходячи з цього, ауктор – це той, хто «здійснює акт творчості», сприяє виникненню й утвердженню будь-чого, і в сучасному розумінні цього поняття постає як індивідуум, носій особистісних інтенцій та яскраво вираженої суб'єктивності. Згідно з класифікацією, вміщеною в рукописі францисканського ченця святого Бонавентури, ці лексеми позначають участь індивідуума у творенні письмового (у середньовіччі – рукопису, манускрипту), тексту якому довірені різні ролі: *копіювальника*, «який нічого не змінює та не додає до первинного твору»; *компілятора*, який обмежується лише об'єднанням окремих його фрагментів; *коментатора*, який «додає свої міркування до думок інших»; і нарешті *ауктора*, який надає перевагу власним словам та звертається до висловів інших лише з метою підтвердження» [4, с. 39]. Згодом у сприйнятті поняття авторства посилюється й увиразнюється особистісне начало, одним із пріоритетних показників чого виступає ідея авторитету, позначена креативністю, мистецьким самовираженням, що співвідноситься з конкретною особистістю, яка з плином часу стає «історико-культурним знаком» [4, с. 38]. Уявлення про авторитет, «суму повноважень» автора як суб'єкта дії зміщується в перспективу сприйняття «особистісного авторства» [7], що також виявляється через тексти іншої культури, коли в інтерпретації перекладач виступає митцем, що має власний голос, індивідуальність та унікальну, відмінну від інших, стильову манеру, попри приналежність до певної історичної доби. До цього сузір'я імен зараховуємо сучасного українського перекладача Миколу Андрійовича Дмитренка, який і нині перебуває в невинному творчому пошуку.

М. Дмитренко з'явився на вітчизняному перекладацькому Олімпі відразу по закінченню 1952 року філологічного факультету Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. Отримавши диплом викладача англійської та французької мов, працював у видавництві «Дніпро», обіймаючи посаду завідувача відділу зарубіжної літератури. Хоча перекладач не зараховує себе до покоління шістдесятників, його мистецька позиція завжди була і є такою, щоб через живе, літературне (підкреслено нами – *О. П.*) українське слово донести сучасному читачеві художній стиль іншомовних письменників таким чином, щоб він навіть не відчув, що перед ним перекладена версія. Перекладач особливо опікується саме літературною мовою, у зв'язку з чим навіть опосередковано звинувачує відомого українського перекладача Р. Доценка за його перекладацькі «новотвори», які, за його словами, не вміщуються у 11-томне видання академічного тлумачного словника української мови. З цієї ж причини він зараз працює над перевиданням перекладу роману О. Уайльда «Портрет Доріана Грея», здійсненого Р. Доценком, який, на його думку,

«надто завантажений лексикою, що тягне мову назад». Про це перекладач розповів у приватній розмові, продемонструвавши своє переконання такими прикладами з роману: *«робітня художника»* («а чому не студія художника? – запитує М. Дмитренко» – О. П.), *«дрантя»*, *«здмухнув»*, *«відвідини»*, *«уперіщив її пужалном»*, *«препишні вдовички»*, *«призахідне сонце»* та ін. Витончений лінгвіст, він ще школярем мріяв перекладати твори світової класики, а коли отримав єдину четвірку в таблиці успішності тільки за те, що в екзаменаційному диктанті з російської мови зробив помилку у слові «расчѐт», написавши його з подвоєною «с», це бажання переросло у творче покликання.

У доробку М. Дмитренка, в основному, прозові переклади, серед яких вагоме місце посідають зразки детективного жанру А. Конан-Дойля, а також твори О'Генрі, Майн Ріда, Марка Твена, Джона Уейна, Рафаеля Сабатіні, Безіла Девідсона. Своє захоплення детективною прозою перекладач пояснює тим, що вона «легко читається і провокує читача до логічного мислення, дедукції, обґрунтування думок та індуктивних суджень». Зараз перекладач працює над новими перекладами А. Конан Дойля та на замовлення видавництва «Країна мрій» перевидані ним українські версії, зокрема «Скандал у Богемії» («A Scandal in Bohemia»), «Спілка рудих» («The Red-headed League»), «Встановлення особистості» («A Case of Identity»), «Таємниця Боскомської долини» («The Boscombe Valley Mystery»), «П'ять апельсинових зерняток» («The Five Orange Pips»), «Людина з вивернутою губою» («The Man with the Twisted Lip»), «Блакитний карбункул» («The Adventure of the Blue Carbuncle»), «Пістрява стрічка» («The Adventure of the Speckled Band»), «Палець інженера» («The Adventure of the Engineer's Thumb»), «Знатний холостяк» («The Adventure of the Noble Bachelor») та ін.

Особливістю власної перекладацької концепції М. Дмитренко вважає очікування діалогу з майбутнім читачем. Під час приватної розмови митець зазначає: «В своїх перекладах я завжди орієнтуюсь на «зустріч» із читачем, й тому маю перед ним відповідальність донести всі художні деталі і навіть окремі нюанси, закладені автором оригіналу». Усвідомлюючи те, що матерія художнього тексту має більш широкі параметри вимірювання, ніж реальна авторська «присутність», перекладач ніби проектує ціннісні площини тексту на інтелектуальний досвід читача, відкриваючи, таким чином, активний, вільний, нічим не обмежений доступ до «істинного смислу» відтвореного ним авторського тексту. Попри стриману оцінку власної ролі «компілятора», яким є перекладач, М. Дмитренко демонструє своє авторське перекладацьке «Я», проголошуючи тим розуміння читачем його перекладацької індивідуальності.

Основу авторської моделі перекладу М. Дмитренка складає поєднання суперечливих властивостей, що супроводжують переосмислення традиційної ролі перекладача як виконавця, тяжінням до індивідуально-орієнтованої позиції письменника, а також передбачення розуміння професійного статусу перекладача, наближеного до умов сьогодення. Це означає обов'язкове врахування соціально-історичного контексту, діалектичного співвідношення об'єктивного й суб'єктивного в перекладі, і взагалі розуміння перекладу як «живого витвору» літератури, що «з однієї культури переходить у творчо трансформованому вигляді в контекст іншої культури, вступаючи з ним у тісну взаємодію, і тим самим, продовжуючи своє життя у ньому» [2, с. 18]. До перекладів тих чи тих творів М. Дмитренка спонукають інколи вже наявні переклади українською або російською мовами. Перечитуючи їх (професійна цікавість!), він часто порівнює їх з оригіналом і виявляє часом нічим не виправдані розбіжності, відхилення від літературної норми та інші невідповідності,

відчуваючи при цьому, що можна зробити краще. Так відбувається і зараз, коли, щоб натрапити на потрібну фразу, образ, алітерацію чи необхідний лексичний відповідник, перекладачеві доводиться довго шукати вдалих рішень, «прокручувати» чисельну кількість варіантів і зрештою вибрати найвлучніший. Для М. Дмитренка не існує дрібниць чи будь-яких другорядних проблем у перекладі. Кожна деталь іншомовного тексту відточується ним так невимушено і співзвучно, що інстинктивно втрачається відчуття того, що маєш справу не з оригінальним твором.

Сьогодні український перекладач знову в пошуку, і в цьому вкотре переконуєшся, коли зазираєш до його творчої лабораторії. Працюючи над замовленням видавництва «Країна мрій» (кількарічна співпраця перекладача з цим видавництвом пов'язана з тим, що за свої переклади він не вимагає великої грошової винагороди й, за його словами, займається цією справою заради власного задоволення), М. Дмитренко планує свою роботу таким чином, щоб відчувати неперервність і, не порушуючи плинності думки, завжди демонструвати готовність вирішувати складні перекладацькі завдання. Його затверджений план-проект як спроба поставити під контроль власну перекладацьку творчість, розглядається як націленість на майбутні художні відкриття. Саме з таких позицій митець осмислює працю перекладача взагалі й цитує у зв'язку з цим артикульовані свого часу О. Пушкіним слова про «перекладачів як поштових коней просвітництва», наголошуючи, що переклад – це кропітка праця, яка винагороджується творчим натхненням і задоволенням від досягнутих результатів. Те, як виважено ставиться перекладач до кожної фрази першотвору, засвідчує, що навіть з простою, як на перший погляд фразою, він діє обмірковано й обережно, зважуючи усі «за» і «проти». Так, у приватній бесіді М. Дмитренко цікавиться найвлучнішим варіантом перекладу з англійської *«he lives poetry»*, що в загальному сенсі означає, що *«поезія складає частину його життя»*, проте перекладач вивчає всі контексти і доходить висновку, що в оригіналі йдеться про псевдопоета, «творчість» якого взагалі не можна назвати творчістю, і віднаходить еквівалент *«горе-поет»*.

Такий підхід до перекладу, заснований на мовно-стилістичному нюансуванні першоджерела, безперечно, потребує від перекладача певних тактик. З огляду на це, М. Дмитренко акцентує на необхідності формування взаємин між автором твору і перекладачем, проголошених свого часу М. Лукашем, якого вважає авторитетною фігурою в царині перекладу: щоб якомога точніше передати задум автора, частково чи повністю «перекладач має підкорити свою волю автору», а таке «підкорення» можливе лише з доброї волі перекладача та за умови надзвичайно позитивного ставлення до автора оригіналу. Саме тому, «аби перекласти вдало, треба злитися з автором в єдине ціле, закохатися в нього, в його твір» [3, с. 62].

З цього приводу перекладач зазначає, що навіть за наявності численних розбіжностей на структурному і лексико-семантичному рівні між англійською та українською мовами, варто зберігати всі закладені автором смисли, трансформуючи лише лексичні форми їх вираження, застосовуючи прийоми калькування, транскодування, контекстуальної заміни, смислового розвитку, антонімічного та описового перекладу тощо, які в основному використовуються для передачі безеквівалентної лексики (власні назви, абрєвіатури, багатозначні слова, фразеологізми, авторські неологізми, культурні та історичні реалії тощо). Така перекладацька настанова на «абсолютизацію» авторського контексту простежується в М. Дмитренка, перш за все, на структурному рівні. Так, у збірці оповідань А. Конан Дойла «Людина з Бейкер-стріт», до якої увійшли 11 оповідань, збережено послідовність розділів, форм внутрішніх діалогів, графічного оформлення листів, авторських посилок, поданих латинською мовою.

Найвний варіант перекладу «*Етюд у багрових тонах*» у першому його прочитанні перекладачем мав назву «*Червоним по білому*», а «*Пістрявої стрічки*» – «*Спорока бинда*». Інші оповідання, що в англійському варіанті вийшли під назвою «*The Adventure* (укр. «*Пригоди*» – О. П.) of the Blue Carbuncle», «*The Adventure of the Speckled Band*», «*The Adventure of the Musgrave Ritual*», «*The Adventure of the Devil's Foot*» в українському варіанті мають більш конкретне наповнення (з вилученням першого слова з назви кожного оповідання) – «*Голубий карбункул*», «*Пістрява стрічка*», «*Обряд родини Масгрейвів*», «*Дияволова нога*». Для підсилення ефекту загадковості й таємничості, перекладач навіть залишає поданий в оригіналі рукопис («*Райгйтська загадка*»), презентуючи його в українській версії, не порушуючи навіть структури побудови цього письма: «*Якщо ви прийдете за чверть дванадцятую до східних воріт, то дізнаєтесь про щось таке, що вас дуже здивує і, може бути, стане вам, а також Анні Моррісон у великій пригоді. Тільки нікому не кажіть про цю справу*» [1]. М. Дмитренко не тільки зберігає виражений стиль англійського письма, а й співмірно відтворює його графічну оболонку (курсив, підкреслення, розділові знаки): «*My dear Watson, I write these few lines through the courtesy of Mr. Moriarty. He has been giving me a sketch of the methods by which he avoided the English police. I am pleased to think that I shall be able to free society from any further effects of his presence, though I fear that it is at a cost which will give pain to my friends, and especially, my dear Watson, to you. Very sincerely yours, Sherlock Holmes*» [5] – «*Дорогий Вотсоне, – мовилось у записці, – пишу вам ці рядки завдяки ласкавості містера Моріарті, який чекає на мене, щоб остаточно вирішити питання, котрі стосуються обох нас. Він стисло змалював мені способи, з допомогою яких йому пощастило уникнути англійської поліції. Мені приємно думати, що нарешті я зможу звільнити суспільство від незручностей, пов'язаних з його існуванням. Але, боюсь, заплатити за це доведеться ціною, яка засмутить моїх друзів, і особливо вас, мій дорогий Вотсоне. Залишаюсь, дорогий друже, щиро ваш. Шерлок Холмс*» [1].

Перекладач відчуває усі тонкощі оповідної манери англійського письменника, з усіма притаманними особливостями детективного жанру, що здійснюється через органічне поєднання цілковитої вигаданості подій зі скрупульозною точністю і предметністю усіх подробиць і деталей, з якою автор зображує Шерлока Холмса і Вотсона. Знання точних наук, сухе і точне мислення є підґрунтям неспростовності їхньої логіки, що захоплює читача, який стежить за пригодами аналітичної думки та процесами мислення персонажів А. Конан Дойла (основна мета авторської концепції перекладу М. Дмитренка – О. П.). Відтворені образні характеристики головних персонажів – принцип дедуктивного мислення, залізна логіка, разюча спостережливість, вміння віртуозно робити бездоганні висновки з ніяк не пов'язаних між собою наявних фактів, надають їм можливостей розібратися в найзаплутаніших злочинах.

Саме такі враження читач отримує від перекладу, в якому М. Дмитренко за допомогою художньо-образних засобів мовлення гармонійно відтворює закладені автором оригіналу інтенції: «*No clue?*» – *asked Holmes, cocking his eye at the colonel. «None as yet. But the affair is a petty one, one of our little country crimes, which must seem too small for your attention, Mr. Holmes, after this great international affair»* [5] – «*І ніяких ключів до розгадки?*» – *спитав Холмс, косуючи очима на полковника. – «Поки ніяких. Але справа ця незначна, такий собі дрібний сільський злочин. Після цієї гучної міжнародної справи, містере Холмсе, він не вартий вашої уваги»* [6]¹.

¹ Тут і далі посилання подаємо за електронним виданням.

Творчою знахідкою перекладача є відтворений еквівалент «*he's our leading man about here*», що у відриві від контексту має бути перекладено як «*він у нас головний тлум*» (зокрема, так було в перекладі П. Тарашука). Мовне відчуття нюансів першотвору підштовхує перекладача до використання іншого еквівалента: «*He's our leading man about here, is old Cunningham, and a very decent fellow too*» – «Тут у нас він перший сквайр, цей старий Каннінгхем, і дуже порядна людина» [1].

М. Дмитренко влучно використовує властиві діалогічному мовленню просторіччя, короткі привітання, вигуки та ін.: «*Holmes waved away the compliment, though his smile showed that it had pleased him*» [5] – «Холмс *відмахнувся від комплімента*, хоч з його посмішки було видно, що він йому приємний» [1]; «*Holmes shrugged his shoulders with a glance of comic resignation towards the colonel, and the talk drifted away into less dangerous channels*» [5] – «Холмс *знижав плечима, з комічною смиренністю* глянув на полковника, і *розмова потекла по менш небезпечних каналах*»; «*Oh, the fellows evidently grabbed hold of everything they could get. The county police ought to make something of that,*» said he; «*why, it is surely obvious that*» [5] – «О, хлопці, мабуть, *хапали все, що потрапило під руку*. Поліція графства *мала б зробити з цього певні висновки*. Адже цілком очевидно, що... »; «*But I held up a warning finger*» [5] – «Але *я застерезливо підняв палець*» [1].

Для підсилення ефекту невизначеності й заплутаності справи в оригіналі використано нетиповий для англійської вираз «*a baddest business*» (англ. «bad» – «поганий») має ступінь порівняння «the worst» – «найгірший»), яку перекладач досить влучно відтворює в перекладі: «*Ah, then, we'll step over afterwards,*» said the colonel coolly settling down to his breakfast again. «*It's a baddish business,*» he added when the butler had gone; «*He'll be cut up over this, for the man has been in his service for years and was a decent man*» [5] – «А-а, тоді ми зараз там будемо, – мовив полковник, спокійно беручись знову за сніданок. – *Препогане діло*, – додав він, коли дворецький вийшов. – Це *його вб'є*, бо кучер служив у нього багато років і був *гарним працівником*» [1].

Розуміння тексту перекладачем здійснюється через стилістичний аналіз тексту оригіналу, що не тільки надає можливості для вибору мовних засобів, а й забезпечує обґрунтованість і коректність подальших етапів у процесі перекладу. Отже, відштовхуючись від критичної інтерпретації творів англійського прозаїка, перекладач щоразу встановлює моменти близькості чи віддаленості української версії від оригіналу. Це особливо простежується в добірному використанні одиниць з нестандартною залежністю, які представляють певні труднощі для перекладу, і доволі часто за браком теоретичних узагальнень перекладачі потрапляють у тенета власної безпорадності або, виходячи зі становища, вдаються до перекладацького свавілля. Зрештою, такий стан перекладацької справи, можливо, був би до вподоби невибагливому перекладачеві, щоб не доводилося надмірно обтяжувати себе муками пошуку – досить лише натрапити на перший-ліпший (часто хибний) відповідник, а то й просто відмовитися від перекладу, запевнивши читача в марності подолання культурної чи лінгвістичної «перешкоди».

Зовсім інакше розв'язує такі перекладацькі проблеми М. Дмитренко. За його словами, він будує між першотвором і перекладом «проміжну дистанцію», відкриваючи окремих «файл», куди заноситься інформація про всі, на його думку, перекладацькі недомисли та курйози. Вдале використання перекладачем лексем і словосполучень спостерігаємо в такому уривку: «*But he was off like a deer after the shot that killed poor William Kirwan was fired*» – «Але *він зник із швидкістю оленя*, як тільки гримнув постріл, що обірвав життя нещасного Вільяма Кервена»; «*Having found nothing, they*

tried to divert suspicion by making it appear to be an ordinary burglary, to which end they carried off whatever they could lay their hands upon» [5] – «Нічого не знайшовши, вони намагались **відвернути від себе підозру**, для чого зробили так, щоб усе мало вигляд **звичайнісінької крадіжки** зі зламом, бо **прихопили з собою те, що потрапило під руку**» [1].

Інколи тематичні зсуви в перекладі виникають унаслідок втрати окремих денотативних відношень: надання переваги конотації за рахунок денотації, що призводить до відтворення перекладачем органічної форми письма, як, наприклад, у цьому прикладі: «*The J.P. shrugged his shoulders and led the way into his own chamber, which was a plainly furnished and commonplace room*» – «**Мировий суддя** знизав плечима й повів нас у свою спальню, просто умебльовану й нічим не примітну кімнату»; «*We passed the pretty cottage <...> and walked up an oak-lined avenue to the fine old Queen Anne house, which bears the date of Malplaquet upon the lintel of the door*» [5] – «Ми проминули гарненький котедж, <...> і увійшли в обсажену дубами алею, що вела до ошатного будинку **в стилі королеви Анни** з датою **битви під Мольплаке** над дверима» [1].

Повні лексичні еквіваленти відстежуємо і в наступному уривку: «*We come now, however, to a point which is of importance. You may not be aware that the deduction of a man's age from his writing is one which has been brought to considerable accuracy by experts. In normal cases one can place a man in his true decade with tolerable confidence*». – «А втім, зараз ми підходимо до пункту, який для нас дуже **важливий**. Ви, мабуть, не знаєте, що експерти навчилися з **неабиякою точністю визначати вік людини з її почерку**. В нормальних випадках вони можуть зробити це з **точністю до чотирьох-п'яти років**» [1]. У цьому випадку перекладач навіть вдається до уточнення, наголошуючи на технічній довершеності графологічної експертизи: «*a man in his true decade*» (укр. «**точний вік людини**»), яке перекладач відтворює як «з **точністю до чотирьох-п'яти років**» і далі знову відтворює зміст, використовуючи повні еквіваленти: «*I say normal cases, because ill-health and physical weakness reproduce the signs of old age...looking at the bold, strong hand of the one, and the rather broken-backed appearance of the other, which still retains its legibility although the t's have begun to lose their crossing, we can say that the one was a young man and the other was advanced in years without being positively decrepit*» [5] – «Я кажу: в нормальних випадках, – тому що **погане здоров'я або фізична кваліть дають ознаки похилого віку** навіть у юнака. В нашому ж випадку, дивлячись на сміливий, твердий почерк одного й на якийсь **горбатий почерк** другого, ще **досить розбірливий**, хоч **літера «t»** в нього вже **почала втрачати поперечну риску**, ми можемо сказати, що один з тих, хто писав, молода людина, а другий – старий, хоч ще й **не зовсім немічний**» [1].

Етнолінгвістичний підхід перекладача до аналізу мовних явищ, який побудований на взаємодії мовних і культурних параметрів певної спільноти, надає йому можливостей віднаходити еквіваленти, враховуючи «культурні сценарії» («cultural scripts»), основою яких виступає різноаспектність у способах мовленнєвої поведінки певної мовної спільноти. Осмислюючи мовленнєві стратегії, властиві англійській мовній культурі, М. Дмитренко зосереджується на притаманних їй правилах «позитивного мислення» («positive thinking»), «самовозвеличення» («self-enhancement»), «незалежності» («autonomy»), «гарного самопочуття» («feel good») тощо і відповідно до цього відтворює репліки головних героїв: «*Excellent!*» – «**Блускуче!**»; «*But very superficial*», – *said Holmes*» – «Але все це – речі нескладні, – мовив Холмс»; «*I consider it the greatest privilege*» – «**вважаю за велику честь**»; «*My dear sir*» –

«Любий сер»; «*by Jove*» – «*присягаюсь Юнітером*»; «*from thy word*» – «*слово честі*»; «*I don't think you need alarm yourself*» – «*думаю, не треба хвилюватися через це*»; «*I have had a charming morning*» – «*В мене був чудовий ранок*»; «*If you will permit me*» – «*з вашого дозволу*» та ін. До цього також залучаємо і властиві англійцям короткі репліки, які адекватно відтворено в перекладі: «*yes, Sir*»; «*precisely*»; «*naturally*»; «*undoubtedly*»; «*sure*»; «*it does give a clue*» – «*саме так*», «*природно*», «*безумовно*»; «*це дає ключ до розуміння*» та ін.

У деяких випадках спостерігаємо відмінності реєстрів мовлення, пов'язані з відтворенням у перекладі сталих висловів, фразеологізмів, ідіоматичних конструкцій англійського розмовного стилю, і перекладач, усвідомлюючи це, якнайретельніше добирає кожне слово: «*Tut, man*» – «*То годі-бо, голубе*»; «*it's as clear as day!*» – «*це ясно як день!*»; «*there cannot be the least doubt in the world*» «*не може бути ніякого сумніву*»; «*Why on earth should two men write a letter in such a fashion?*» – «*Але з якої це речі двом особам треба було писати листа в такий спосіб?*»; «*obviously the business was a bad one*» – «*Очевидно, діло було не з чесних*» та ін.

Розмірковуючи над явищами неперекладності, М. Дмитренко зазначає, що завжди прагне їх долати тільки через «кількаразове повернення» до першотвору, оскільки процес перекладу для митця постає не в лінійній площині, а має зворотно-поступальний характер. Це дає перекладачеві підстави розглядати рецептивне середовище як концентрацію очікуваних реакцій та ймовірних оцінок майбутнього реципієнта, як спосіб зреалізувати власну візію іншомовного літературного твору в його цілісності й актуальності щодо часової та культурно-історичної перспективи.

Висновки. Можна говорити, що момент повного рецептивного осягнення оригіналу для М. Дмитренка відбувається лише тоді, коли перекладач «розкодує» втілені автором оригіналу контексти, окреслені вичерпністю «прогалин» або «лакун», наповнює відтворений ним текст новими значеннями, залишаючи за собою право на домислювання чи уявне дописування їх атрибутивних ознак. При цьому він враховує внутрішньо-особистісні запити кожного реципієнта, співвідносячи їх з власними стереотипами впізнавання й осмислення образно-тематичних та стильових особливостей тексту оригіналу.

Унікальна літературна ерудиція М. Дмитренка, тонке відчуття художнього слова і величезний творчий арсенал його фантазії дозволяють українському читачеві отримати ті ж самі враження від перекладу англійської книги, що й читач, який є представником іншої культури. Саме це є перекладацькою метою, моделлю бажаного результату й невідступним прагненням перекладача до нових творчих пошуків.

Перспективою подальших досліджень є аналіз явищ неперекладності в українських перекладах англійської прози, здійсненої М. А. Дмитренком.

Список використаної літератури

1. Дойл А. К. Райгітська загадка [Електронний ресурс] / А. К. Дойл. – Режим доступу : https://read-online.in.ua/read/rajhitska_zahadka ; Doil A. K. Raihitska zahadka [Elektronnyi resurs] / A. K. Doil. – Rezhym dostupu : https://read-online.in.ua/read/rajhitska_zahadka

2. Зорівчак Р. П. Український художній переклад як націєтворчий чинник / Р. П. Зорівчак // Зарубіжна література. – 2007. – Квітень (№ 14). – С.1–5 ; Zorivchak R. P. Ukrainyskyi khudozhnii pereklad yak natsiietvorchyi chynnyk / R. P. Zorivchak // Zarubizhna literatura. – 2007. – Kvitin (№ 14). – S. 1–5.

3. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підруч. / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова кн., 2003. – 448 с. ; Korunets I. V. Teoriia i praktyka

perekladu (aspektnyi pereklad) : pidruch. / I. V. Korunets. – Vinnytsia : Nova kn., 2003. – 448 s.

4. Bennett A. The Author / A. Bennett. – New York : Routledge, 2005. – 151 p.

5. Doyle A. C. The Reigate Puzzle [Electronic resource] / A. C. Doyle. – Mode of access : <https://sherlock-holm.es/stories/pdf/a4/1-sided/reig.pdf>

6. Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes [Electronic resource] / A. C. Doyle // Literature Network. – Mode of access : http://www.online-literature.com/doyle/adventures_sherlock/

7. Love H. Attributing Authorship : An Introduction / H. Love. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 271 p.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019.

O. Pavlenko

TRANSLATING SELVES OF MYKOLA DMYTRENKO

This paper reflects on the key issues of literary translation approaches suggested by Mykola Dmytrenko, an outstanding Ukrainian prose translator. Despite the vast research made by Ukrainian and foreign scholars regarding the translation (A. Bennet, S. Bassnet, M. Strykha) little is known about the contribution made by Ukrainian translators to the promotion of the Ukrainian literature on the international arena. Mykola Dmytrenko's original arguments coming from value-based interview questions reveal the nature of translating process in terms of cultural transfer with a special emphasis on the literary standards and the distinctive nature of translation paradigm. As many translation theorists and researchers claim, there has been an accepted recognition of the fact that the use of the strategies and techniques of contemporary linguistics shift away to cultural studies.

This article attempts to outline the scope of translation as a process by syndicating various extralinguistic phenomena as they occur in Mykola Dmytrenko's translation project. Firstly, his translation programme embraces the issues of self with their close relation to the problems of cultural identity and the ones connected with tracing the target text within its new sociocultural context. Secondly, Mykola Dmytrenko's translations provide his exceptional position in developing general principles through which he adequately clarifies the algorithm of choosing literary texts for translation and sheds light on the author selection as well as the ways literary translation networks function in a number of respects.

Furthermore, the translator aims his works to be viewed in a broader context of building up the relations with the author of the original on the equal basis so that the target reader would feel he deals with the original text, not with the translation. With this purpose, Mykola Dmytrenko claims that he not only aspires to getting Ukrainian readers acquainted with the masterpieces of world literature, but also aims to develop the ability of cultivating their deductive skills as well as sharpening observation and forming the power of imagination. These explicate the reasons for the translator's selection of literary texts by A. C. Doyle («A Scandal in Bohemia», «The Red-headed League», «A Case of Identity», «Boscombe Valley Mystery», «The Five Orange Pips», etc.).

All these have been illustrated by the examples from A. Conan Doyle's collection of detective stories «The Adventures of Sherlock Holmes» («The Reigate Puzzle»).

So, the translator's pragmatic view comes to be both from an inborn talent and a professional skill to produce the target text of the highest quality.

Key words: *literary translation, literary process, motivational algorithm, authorship, translation tactics, absolutisation of the author's context, ethnolinguistic approach.*

УДК 821.161.2-31.09

М. В. Стасик

БІБЛІЙНІ МОТИВИ В РОМАНІ ВАЛЕНТИНА ТЕРЛЕЦЬКОГО «В.І.Н.»

У статті досліджується текстоутворювальна роль біблійних образів-символів у романі Валентина Терлецького «В.І.Н.». Аналіз тексту розкриває особливості поетики, творчу індивідуальність автора. Зазначено, що митець активно використовує у своєму романі біблійні символи та мотиви, які дозволяють йому вийти за рамки детективу-розслідування.

Ключові слова: символ, мотив, роман, коло, амбівалентний, Біблія, герой.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-84-90

Постановка проблеми. Валентин Терлецький – відомий запорізький письменник, журналіст, музикант, телеведучий, літературний критик, в авторському доробку якого на сьогодні вже є чотири поетичні збірки та сім романів. Роман «В.І.Н.» надрукований 2017 року у видавництві «Кальварія». За три роки (не багато, але й немало часу) твір, на жаль, залишається майже непоміченим літературознавцями. З'являлися лише поодинокі відгуки на книгу читачів та колег-письменників і журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед них, приміром, можна виокремити роботу письменника Романа Онищенка (опубліковано під псевдонімом – Роман Мтг) «Стисло про нову книгу Валентина Терлецького «В.І.Н.» [9] та журналіста Германа Дубініна «Химерний реалізм: рецензія на роман Валентина Терлецького «В.І.Н.» [2], де досить ґрунтовно та об'єктивно проаналізовано «сильні» і «слабкі» місця твору. Серед літературознавців можна виділити роботи В. Кравченко [6] та Н. Білоус [1], які першими спробували проаналізувати твір. Основну увагу вони зосередили на питанні філософії буття митця, конфлікту митця і влади в романі «В.І.Н.». Отже, зважаючи на те, що твір є малодослідженим, а порушена нами проблема ще не була об'єктом всебічного аналізу зазначеного роману Валентина Терлецького, тему дослідження вважаємо **актуальною**.

Мета статті – проаналізувати вплив біблійних мотивів та символів на художню структуру роману Валентина Терлецького «В.І.Н.». Поставлена мета зумовлює розкриття таких **завдань**: виокремити біблійні запозичення у творі; визначити їхню роль для розкодування змісту твору.

Виклад основного матеріалу. Означена у заголовку тема являє собою чималий інтерес особливо в наш час, коли суспільство повертається до духовних джерел. Протягом століть Біблія залишається джерелом натхнення практично для всіх галузей мистецтва. Вона посідає вагомe місце в європейській, у тому числі українській, культурі та ідентичності. Вона – скарбниця символів, архетипів та літературних образів. Використання біблейських мотивів у художніх творах стає одним зі способів поглиблення їхнього змісту. Без знань Біблії неможливо осмислити та зрозуміти цілий ряд художніх творів, у тому числі, на нашу думку, й роману Валентина Терлецького «В.І.Н.».

Розмірковуючи про природу людини, автор використовує біблейські мотиви. Уже сама назва твору вказує на релігійні паралелі та є символічною. Автор розшифровує назву твору як «вибору іншого немає». На нашу думку, ще один символічний підтекст назви криється у Біблії, де ймення Бога почасти замінювали на займенник ВІН, який

писали з великої літери. На використання таких паралелей вказує й Г. Дубінін, який пише, що вживання таких слів викликає «асоціацію з Євангелієм» [2]. Таким чином створюється багатомірний простір роману, переводячи розповідь із земної горизонтальної площини, у якій протікає буденне життя героїв, у духовну, вертикальну площину, де реальність отримує філософсько-релігійне осмислення.

Використання біблейських мотивів дозволяє авторові роману «В.І.Н» вийти за рамки детективу-розслідування. Наявність християнських мотивів у творі збільшує число можливих тлумачень, дозволяє відійти від буквального його пояснення, надає читачу можливість домислити події.

Шульц, проводячи журналістське розслідування, спілкуючись з тими, хто знав Його, дізнається чимало цікавого. У цих розповідях, на наш погляд, особливу увагу варто звернути на деталі, які в контексті набувають іманентного символічного значення: *«Він завжди поспішав жити, Він наче ковтав життя день за днем, як спраглий мандрівник у пустелі, – несподівано швидко заговорила Ніна. – «Жив так, наче кожен день – останній, і відкрито всім про це говорив. Символічно, що і Його улюблений кишеньковий годинник також поспішав – за добу виривався вперед на **хвилину десять**, і навіть досвідчені годинникові майстри не могли зрозуміти, у чому справа. Кажуть, годинник відчуває настрій господаря і відображає його ставлення до життя»* [10, с. 45]. На нашу думку, розумінню твору сприяють числа, які наділені смисловими (біблійними, містичними тощо) конотаціями. Звичайно ж у Біблії числа переважно використовуються в прямому значенні, але іноді й тут є числа, які несуть у собі богословське, символічне навантаження. Наприклад, часто символічними у Біблії є числа 3, 7, 10, 12, 40 тощо. Звичайно ж з'ясувати це допомагає контекст. Число десять, яке згадується у наведеному уривку роману, в нумерології вважається найдосконалішим (найдовершенішим). Його значення часто розшифровують як початок і завершення справи, початок і кінець життя, «повноту або сукупність чогось» [12]. У Біблії число десять часто ототожнюють із «завершеною повнотою» [3], хоча, звичайно, не варто ототожнювати її з нумерологією, адже нумерологія – це форма ворожіння, а християнство засуджує ворожбу. У Біблії згадується про десять заповідей Божих, десять страт єгипетських, десятину, притчу про десять дів тощо. Контекст роману вказує на те, що автор добре знайомий з символічним значенням цифр, і зрештою вмів використовувати це у творі. До речі, це підтверджує і назва роману. Цю ж цифру ми отримуємо, коли розшифровуємо цифрове значення назви роману: В – це трійка, І – одиниця, Н – шістка [8], що в сумі становить десять. Отримуємо ще одне підтвердження тлумачення назви роману, який автор розшифровує як вибору іншого немає.

Ще одна цифра, на яку ми хотіли б звернути увагу, зустрічається на початку роману. Головному герою роману Валентина Терлецького Шульцу *«цього року... якраз виповнилось сорок»* [10, с. 13] Звичайно це може бути простим збігом, випадковістю (зрештою, авторові у момент написання твору якраз було близько сорока років (?!)), але число сорок вказує на повноту випробування, часто це переломний момент у житті людини (сорок днів і сорок ночей тривала повінь, пов'язана зі всесвітнім потопом, сорок днів постився в пустелі Ісус Христос, сорок днів після воскресіння перебував він на землі перед вознесінням, жінка сорок днів проходить очищення після народження дитини, сорок днів і ночей провів Мойсей на горі Синай тощо). Отже, число сорок символізує підготовчий період, який передує якійсь важливій події. Подібні життєві метаморфози відбуваються і з головним героєм роману, який по-новому зумів поглянути на людей, на життя і пройшов свій шлях переродження, адже вибору іншого немає.

Промовисті текстоутворювальні образи-символи емоційно напружують, розмиваючи межу між реальним і буттєвим. Письменник «підштовхує» читача замислитись над тим, чи є він самим собою, чи є самими собою герої його роману. У цьому йому також допомагає використання такого символу як перехрестя, який за своєю природою є амбівалентним. З одного боку – це символ небезпеки, нечистої сили, з іншого – символ пошуку правильного рішення, шляху, переходу від старого до нового. Саме на проїжджій частині *«якогось жвавого перехрестя»* [10, с. 101] збивають Шульца. Саме після цього з ним відбувається усвідомлення, що «люди грають ролі і ніхто з них не може дозволити собі бути самими собою», що «байдужість до себе, до один одного, до близьких людей, до світу», – це бумеранг, який завжди повертається до людини [7].

Окрему увагу в романі варто звернути на сон головного героя. Сновидіння – прийом, який часто використовується в художній літературі. Сон стає джерелом для роздумів, аналогій. Шульц бачить сон, де він переміщується по колу, *«знову і знову повертаючись у це неприємне і загрозливе місце»* і ось, через якийсь час, він побачив непомічений раніше прохід, де *«на нього чекає порятунок»* [10, с. 146]. На наш погляд, це складний символічний сон, який потребує тлумачення. Як ми знаємо, «коло (круг) – символ сонця, неба, символ повернення від множинності до одиничності, символ нескінченності, вічності, довершеності, досконалості, внутрішньої єдності. Оточені колом предмети з одного боку символізують обмеженість, а з іншого – захист від небезпеки, яка існує в навколишньому світі» [4, с. 166].

Використання такого символу, кола, по якому біжить головний герой роману Шульц, також сприяє розкодуванню роману. Коло – важлива штрих-деталь, яка за своєю природою є багатозначним символом. Вона виявляє авторський погляд на світ, у якому коло з одного боку є «символом Бога та вічності, бо в колі немає ні початку, ні кінця» [5, с. 300], а з іншого – це дев'ять кіл дантового пекла, з якого хочуть вирватися його герої. І тут варто погодитися з Романом Онищенко, що недостатньо описано цей аспект: «мало написано про пекло. У кожного воно своє, особисте. Автор розчарував, що так мало приділив уваги цьому моменту» [9].

Інакшість, відмінність від інших – у цьому полягає причина неприйняття суспільства, яке виглядало сірою масою на Його тлі. Не допомагає навіть те, що Він часто робить життя навколишніх кращим, дає промінь, який освітлює їхню життєву дорогу. Візьмемо на себе сміливість стверджувати, що ВІН – це своєрідна проекція образу біблійного пророка, чи, навіть, Ісуса Христа, який «був розп'ятий за нас за Понтія Пилата, і страждав, і був похований, і воскрес у третій день, згідно з Писанням» (Символ віри). Звичайно, таке зіставлення є до певної міри умовним, письменник не прагне до абсолютної подібності, оскільки в центрі уваги є духовне начало його героя, а не умовні деталі. Однак, на нашу думку, в основу розповіді покладено біблійний міф, опис Його діянь. А після розслідування і публікацій Шульца відбувається Його своєрідне «воскресіння». Його ідей, його думок, його поглядів, його задумів, його...: *«Його щоденно згадують в телепрограмах, про нього пишуть інші газети та журнали, розпочали зйомки великого документального фільму про Нього. Згадала про Нього і наша влада – вже вирішено заснувати на Його честь стипендію...»* [10, с. 108]. Звичайно, як і в біблійній історії, у нього є свої противники, заздрісники, послідовники.

На думку В. Кравченко, назва твору прямо вказує на те, що ВІН – це власне «автор роману» [6, с. 91]. Лише частково погоджуємося з цією точкою зору. Справді, автор роману наділяє своїх героїв деталями власного життя, адже Валентин Терлецький, автор роману, і сьогодні продовжує займається журналістською

діяльністю. Угадуються у творі й обриси рідного міста автора (Запоріжжя), і, навіть, діяльність окремих політичних діячів та партій: «...високий чорнявий чоловік з вічною білозубою посмішкою», «вічний кандидат у мери», «наша Партія Районів» [10, с. 112]. Зрештою, й сам В. Терлецький в одному зі своїх численних інтерв'ю зізнається, що хоча роман не про Запоріжжя, «але в ньому багато запорізького» [11]. Однак, хоча митець і обмежив топос подій одним містом, без точного його означення, насправді ж він намагається розширити його до меж планетарних. Бо саме такі проблеми порушені у творі, на що, зрештою, вказує й В. Кравченко: «Це намагання заглибитись у себе, знайти себе у собі, зрозуміти власну сутність, віднайти те сокровенне, що визначає людську значимість і вартісність» [6, с. 91].

Введення біблійних алюзій у тло розповіді дозволяє поглибити сенс розповіді, перенісши її проблематику в сферу «вічного», а іронія та сарказм утримує читача в рамках художнього тексту, нагадуючи про «людяність» створених персонажів. Дуже знайому картину малює автор роману, коли неприйняття творчої («іншої», позасистемної) людини змінюється загальним захопленням: «Я і наша Партія Районів зробимо все можливе, аби Його творча спадщина дійшла до якнайширшого кола молоді. Адже Він писав і співав про всіх нас, про своє улюблене місто, про цей народ, про красу рідного краю. За життя Його незаслужено обходила увагою громадськість, а попередня злочинна влада не давала Йому вільно дихати у творчому плані» [10, с. 112].

У кінці роману автор (Шульц) виголошує промову, яка за стилістикою нагадує біблійну: «Ви повернулися, хоча ще самі до кінця не розумієте цього! Але скоро ви пізнаєте істину. Всі люди на землі – суть Бога, Його любі діти і творіння. Бог створив і Його, Він теж є частиною Бога, і Він тепер присутній в кожному з нас. Всі ви відчуваєте Його в собі. І це все є вашою особливою місією тут, вашим призначенням. Воно полягає у самій вашій появі на цей світ. Як і Він, як і всі інші люди, ви також прийшли сюди з певним завданням – змінити наш деградований і скалічений світ на краще! У кожного з вас ця місія. Ви – посланці, але таємні, не відкриті. Розпізнати в собі цього посланця й випустити його на волю – дуже важке випробовування. Воно до снаги далеко не кожному, бо потребує багато зусиль і має спиратися на ваше добровільне бажання. Але тому, хто зрозуміє і прийме це, буде легко виконати покладене на нього завдання. І тоді сенс життя відкриється вам, а доля вестиме вас до світла радісного повернення. Отже, не баріться, поспішайте змінювати цей скалічений і хворий світ на краще, лікувати його, допомагайте виборсатися з п'їтьми! Повертайтеся!» [10, с. 155–156].

Символічна метафоричність образів роману досягається простотою, лаконічністю без зайвої нав'язливості. Тут майстерно поєднана предметна і духовна реальність. Ідея свободи людини, пізнання свого Я інтерпретується автором у дусі символіки вічних мотивів. Життя сучасного техногенного суспільства підштовхує автора до роздумів про природу добра і зла, сенсу життя і смерті. Зникнення героя, що початково має негативну конотацію, набуває позитивного значення у тому сенсі, що це можливість «переродитись», «воскреснути», перестати грати чужу роль, а стати самим собою. Саме тому майже кожен герой (Татусь Боря, Зоя, Арсен, Атанас, Лоло, Ніна, Ольга, Зомбі, Шульц) роману стверджує, що «Він – це я». Звичайно мова йде не про тілесне, а про духовне переродження.

У епізоді з яйцем, «яке несподівано вилетіло... і влучило прямо в груди кандидату» [10, с. 134], явно простежується нещодавнє політичне минуле нашої країни. Епізод деякою мірою штучний, але, на наш погляд, й необхідний. Таким чином Терлецький показує усю «щирість» влади, представник якої хоч і стверджує, що «Він –

це я!» [10, с. 134], насправді ж не проходять шлях «воскресіння», «очищення», а діє лише за політичними обставинами. Саме тому автор подає цей епізод крізь призму гумору, іронії та сарказму: «*На мить завагавшись, кандидат все-таки вирішив, що йому боляче, і, підкотивши очі, впав на руки двох своїх сек'юриті*» [10, с. 134]. І тут, напевне, доречним буде згадати паралель, яку провела Н. Білоус [1], порівнюючи цього політика з гофманівським Крихіткою Цахес, який також намагається привласнити собі чужі здобутки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можемо констатувати, що використання В. Терлецьким біблійних символів і мотивів характеризується особливою вільністю і гнучкістю, воно загалом позбавлене системного характеру і в кожному окремому випадку несе своє особливе ідейно-художнє навантаження. Біблійний образ у романі (зокрема, Він) є амбівалентним, що відрізняє їх від більш прямолінійних тлумачень з позицій релігійної свідомості. Як бачимо, однозначність тлумачення не є творчим орієнтиром автора, котрий стверджує множинність як основний принцип представлення своїх героїв, а сам роман отримує відкритий фінал.

На завершення хочемо зазначити, що в межах однієї статті, певна річ, неможливо проаналізувати всі аспекти впливу Біблії на художню тканину досліджуваного роману, що, зрештою, дозволяє говорити про **перспективу** подальших досліджень як цієї проблеми, так і загалом усієї творчості Валентина Терлецького.

Список використаної літератури

1. Білоус Н. О. Проблема митця та влади в романі «В.І.Н.» В. Терлецького [Електронний ресурс] / Н. О. Білоус // Українська література в просторі культури і цивілізації: Всеукраїнська інтернет-конференція студентів, аспірантів і молодих вчених, м. Запоріжжя, 23–25 лютого 2019 р. – Режим доступу: http://ukrlit-2017.blogspot.com/2019/02/blog-post_37.html; Bilous N. O. Problema myttsia ta vlady v romanі «V.I.N.» V. Terlets'koho [Elektronnyi resurs] / N. O. Bilous // Ukrain'ska literatura v prostori kultury i tsyvilizatsii: Vseukrainska internet-konferentsiia studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh, m. Zaporizhzhia, 23–25 liutoho 2019 r. – Rezhym dostupu: http://ukrlit-2017.blogspot.com/2019/02/blog-post_37.html

2. Дубінін Г. Химерний реалізм. Рецензія на роман Валентина Терлецького «В.І.Н.» [Електронний ресурс] / Герман Дубінін // Україна молода. – 2018. – Вип. 066. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3324/164/124039/>; Dubinin H. Khymernyi realizm. Retsenziia na roman Valentyna Terlets'koho «V.I.N.» [Elektronnyi resurs] / Herman Dubinin // Ukraina moloda. – 2018. – Vyp. 066. – Rezhym dostupu: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3324/164/124039/>

3. Нумерология библейская [Електронний ресурс] / Азбука веры: Православная энциклопедия. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/numerologiya-biblejskaya>; Numerologiya bibleyskaya [Yelektronniy resurs] / Azbuka very: Pravoslavnaia entsiklopediia. – Rezhim dostupa: <https://azbyka.ru/numerologiya-biblejskaya>

4. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. – 5-ге вид., допов. і випр. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В. М., 2015. – 912 с.; Entsiklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, V. V. Kuibidy. – 5-te vyd., dopov. i vupr. – Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V. M., 2015. – 912 s.

5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – Київ: Довіра, 2006. – 703 с.; Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk / V. V. Zhaivoronok. – Kyiv: Dovira, 2006. – 703 s.

6. Кравченко В. О. Філософія буття митця в романі «В.І.Н.» В. Терлецького / В. О. Кравченко // Література й історія: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Запоріжжя, 11–12 жовтня 2018 р. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. – С. 88–91; Kravchenko V. O. Filosofiia buttia myttsia v romani «V.I.N.» V. Terletskeho V. / O. Kravchenko // Literatura y istoriia: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, m. Zaporizhzhia, 11–12 zhovtnia 2018 r. – Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2018. – S. 88–91.

7. Літвіненко А. «В.І.Н.» у Сумах. Презентація книги Валентина Терлецького [Електронний ресурс] / А. Літвіненко // Всі Суми. – 2017. – 22 груд. – Режим доступу: <http://www.vsisumy.com/news/kultura/v-u-sumah-foto>; Litvinenko A. «V.I.N.» u Sumakh. Prezentsiia knyhu Valentyna Terletskeho [Elektronnyi resurs] / A. Litvinenko // Vsi Sumy. – 2017. – 22 hrud. – Rezhym dostupu: <http://www.vsisumy.com/news/kultura/v-u-sumah-foto>

8. Незвична енергетика: Як прізвище впливає на життя людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrainianpeople.us/%d0%bd%d0%b5%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%b0-%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d1%80%d0%b3%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d1%8f%d0%ba-%d0%bf%d1%80%d1%96%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%89%d0%b5-%d0%b2%d0%bf%d0%bb%d0%b8/>; Nezvychna enerhetyka: Yak prizvyshche vplyvaie na zhyttia liudyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ukrainianpeople.us/%d0%bd%d0%b5%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%b0-%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d1%80%d0%b3%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d1%8f%d0%ba-%d0%bf%d1%80%d1%96%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%89%d0%b5-%d0%b2%d0%bf%d0%bb%d0%b8/>

9. Роман Мтт Стисло про нову книгу Валентина Терлецького «В.І.Н.» [Електронний ресурс] / Роман Мтт // Творча Майстерня RUBIE. – Режим доступу: <https://rubie.in.ua/v-ihodu-inshogo-nemaye-ale-terletskeiy-vse-odno-pro-tse-pishe-dali-spoylei-budte-oberezhni/>; Roman Mtt Styslo pro novu knyhu Valentyna Terletskeho «V.I.N.» [Elektronnyi resurs] / Roman Mtt // Tvorcha Maisternia RUBIE. – Rezhym dostupu: <https://rubie.in.ua/v-ihodu-inshogo-nemaye-ale-terletskeiy-vse-odno-pro-tse-pishe-dali-spoylei-budte-oberezhni/>

10. Терлецький В. В.І.Н. (Вибору іншого немає): роман / В. Терлецький – Львів: Кальварія, 2017. – 160 с.; Terletskeiy V. V.I.N. (Vyboru inshoho nemaie): roman / V. Terletskeiy – Lviv: Kalvariia, 2017. – 160 s.

11. Терлецький В. «Перший роман вийшов 10 років тому, але дехто досі зі мною не вітається» [Електронний ресурс]: інтерв'ю / В. Терлецький. – Режим доступу: <https://vmestezp.org/intervyu/79824/valentin-terleckeiy-pershiy-roman-vi>; Terletskeiy V. «Persheiy roman vyishov 10 rokiv tomu, ale dekhto dosi zi mnoiu ne vitaietsia» [Elektronnyi resurs]: interviu / V. Terletskeiy. – Rezhym dostupu: <https://vmestezp.org/intervyu/79824/valentin-terleckeiy-pershiy-roman-vi>

12. Що означають числа, згадані в Біблії? Чи нумерологія узгоджується з Біблією? [Електронний ресурс] // Свідки Єгови. – Режим доступу: [https://www.jw.org/uk/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB-%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%97/#?insight\[search_id\]=f57c30c1-e00e-42a5-a9b1-4cc57621e83d&insight\[search_result_index\]=0](https://www.jw.org/uk/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB-%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%97/#?insight[search_id]=f57c30c1-e00e-42a5-a9b1-4cc57621e83d&insight[search_result_index]=0)

Shcho oznachaiut chysla, zghadani v Biblii ? Chy numerolohiia uzghodzhuietsia z Bibliieiu ? [Elektronnyi resurs] // Svidky Yehovy. – Rezhym dostupu : [https://www.jw.org/uk/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB-%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%97/#?insight\[search_id\]=f57c30c1-e00e-42a5-a9b1-4cc57621e83d&insight\[search_result_index\]=0](https://www.jw.org/uk/%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB-%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%97/#?insight[search_id]=f57c30c1-e00e-42a5-a9b1-4cc57621e83d&insight[search_result_index]=0)

Стаття надійшла до редакції 10.11.2019.

M. Stasyk

BIBLE MOTIFS IN THE NOVEL «V.I.N.» BY VALENTYN TERLETSKY

The article examines the text-forming role of biblical images-symbols in Valentyn Terletsky's novel «V.I.N.». The analysis of the text reveals the peculiarities of the poetics, the creative personality of the author. It is stated that the writer actively uses biblical symbols and motifs in his novel that allow him to go beyond the scope of the investigative detective. The presence of Christian motifs in the work increases the number of possible interpretations, enables to depart from its literal explanation and gives the reader the opportunity to speculate events.

The very title of the work contains hints of biblical parallels. In this way, the author creates a multidimensional space in which reality receives philosophical and religious reflection. Numbered symbols, which are endowed with biblical semantic connotations, also contribute to this. The article focuses on the fact that the life of the characters of the novel is «related» to such numbers as ten (the symbol of the beginning and the end of the case), forty (related to the completeness of the trials, a turning point in human life) and more. Special attention is drawn to the main character's sleep. It is known that dreaming is a technique often used in fiction. Sleep becomes a source of thoughts and analogies. It contributes to the decoding of the novel and the use of such a symbol as a circle that most readers perceive as an element that has magical protective content. In the novel this symbol is polysemantic, and the characters try to break the circle in order to «find» themselves, to play their vital role.

It is stated that the work can draw clear parallels between the protagonist of the novel (He) and Jesus Christ, but such a comparison is rather conditional, since the focus of the writer is not «action», but the spiritual beginning of his characters. The use of biblical allusions in the novel enhances the meaning of the story. It helps to understand the characters who are trying to find themselves, to understand themselves, to believe in themselves. The investigation into the disappearance of the main character leads to an unexpected open finale, where everyone has a chance to be «reborn» to become themselves.

It can be stated that the use of biblical symbols and motifs by the writer is characterized by freedom and flexibility. The biblical images in the work are ambivalent. In the novel «V.I.N.», Valentyn Terletsky abstracts biblical motifs and images from their theological understanding, that makes them universal. This enables to reveal writer's interest in Christianity solely as an aesthetic concept.

Key words: symbol, motif, novel, circle, ambivalent, Bible, character.

УДК 821.161.2-3.09

Л. І. Шморлівська

ЄВРЕЙСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ ДЕНИСА ЛУКІЯНОВИЧА

У статті розглянуто ранні твори Дениса Лукіяновича на єврейську тематику в аспекті жанрово-стильової специфіки її у контексті історії української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Проаналізовано ключові образи та мотиви творів, їхню проблематику, сюжетно-композиційні, мовно-художні особливості, позначені модерністю, тяжінням до імпресіонізму в поєднанні з реалістичним баченням дійсності.

Ключові слова: Д. Лукіянович, єврейська тема, модерність письменства, імпресіонізм, імпресіоністична манера письменства, мала проза, жанр, стиль.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-91-98

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Українсько-єврейські взаємини упродовж тривалого часу були актуальними не тільки на рівні соціально-економічному чи політичному, але й у літературній галузі. Так, свого часу цю тему трансливали твори Тимотея Бордуляка («Бідний жидок Ратиця»), Євгена Гребінки («Чайковский»), Модеста Левицького («Щастя Пейсаха Лейдермана», «Порожнім ходом») Степана Руданського (окремі короткі анекдотичні вірші, які автор називав «приказками»), Івана Тогобочного («Жидівка-вихрестка»), Івана Франка («До світла», «Воа constrictor», «Перехресні стежки»). Переймався єврейською темою і Денис Лукіянович (1873–1965) – прозаїк, літературознавець, громадсько-культурний діяч. Уже в його дебютній новелі «Сабашева вечеря» (1889) засвідчений цей інтерес, що відтак перенісся і в наступні твори циклу «З міського бруку» («Перша заповідь церковна», «Шлюсар завинив») та в самостійні художні полотна («Правдиві любителі музики», «На вахцимрі»), що й становлять безпосередній об'єкт уваги. Вони різняться повнотою і масштабом художнього висвітлення проблем єврейства, та всюди наповнені співчуттям до його драматичної долі. Якщо твори попередників і сучасників письменника на цю тему досліджені (Т. Бикова, Г. Грабович, А. Меншій та ін.), то доробок Д. Лукіяновича залишився недооціненим. Причини такої мовчанки бачаться нам у тенденційному ставленні літературознавців до постаті письменника, якого від середини ХХ ст. вважали прорадянським і тому «звели» з творчої арени усі його заслуги на літературній ниві. Із прагненням оцінити й осмислити тексти автора крізь вибрану тему і пов'язана мета та завдання пропонованої студії.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дебютний твір Д. Лукіяновича приміщує у своїй першій збірці «Новелі» (1895), зазначивши на її початку: «Посвята Івану Франкові» [10, с. 74]. Місцем дії вибрано Станіславів, пов'язане з гімназійною юністю автора; він у ролі оповідача ескізно подає сцени з життя бідних євреїв, які, живучи у напівзруйнованій будівлі та через сварку з поліцаєм не маючи змоги заробляти, вимушені заради шматка хліба зважитись на крадіжку. Симпатії ж іронічно налаштованого автора залишаються на боці скривджуваних. «Соціальне «дно», на яке опускаються деякі його [Д. Лукіяновича] герої, їх трагедія, – це звинувачення панівним класам...» – підкреслив свого часу дослідник [11, с. 8].

Для персонажів твору субота («сабаш» – мирний, вільний) має сакральне значення, та він перетворюється зі спокійного у кривавий – «поліцай № 43» разом із підмогою викривають небезпечних злочинців, які хотіли в «обержі» (постоялому дворі, готелі) перечекати холодну зимову ніч і влаштувати «сабашеву вечерю» з «бохонцем хліба, колачем, фляшкою горівки». Автор наче «грається» на контрастах, наче зумисне створює суперечності для кращого усвідомлення читачем глибини проблеми. Люди з іменами (Хаїм, Сара, Шулим) – і люди з «номерами», посадами (№ 43, комісар, інспектор), «свята матерня любов» єврейки Сари – і хижацтво поліцаїв, боротьба за виживання – і формальність владної руки («аби лиш мати що до рапорту»), «сабашеві борухи» – і божевільний крик «протоколянта»...

Примітно, що новелі Д. Лукіяновича за своєю будовою властива так звана мікрожанрова пунктирність (численні нараторські замовчування, відступи, «перебігання» з одного ключового моменту на інший тощо), штриховість «трансляції» сенсових моментів (використання мінімальної кількості мовленнєвих символів для передачі емоційно важкої інформації, плинність, поетична елегантність, невизначеність майбутнього розвитку подій та ін.). Усі ці фактори роблять новелу (як жанр) письменника цікавою та оригінальною.

У «Сабашевій вечері» письменник продовжує звертатись до урбаністичних мотивів. Основним локусом є, повторимося, місто, котре, кажучи словами Франкового дослідника, «із власною історією, легендами, традиціями, які з часом стають основою його ідентифікації та породжують загальний образ міста, що дає змогу вирізнити його з-поміж інших просторових об'єктів і впізнавати конкретне місто серед інших» [7, с. 107]. Один гіперболізований опис «обержі» уже підтверджує слова про чужорідність та ворожість міста у ставленні до євреїв: *«Як ту пусто! підлога давно зігнула, лиш останки її держаться, через шпари в вікні залітає сніг і уложився в скісні копиці, а по стінах миготять проти світла діамантики леду. У другій кімнаті не було майже снігу, але було так зимно, як в першій, зимніше, як надворі»* [10, с. 80]. Така протидія місту, меншим локусам дії, його правилам та законам до кінця твору інтенсифікується.

Загалом же «Сабашева вечеря» характеризується строкатим художнім часом, багатоплановістю композиційної побудови, різноманітністю сюжетних елементів (художніми передуманнями, оздобленнями та ін.), нашаруваннями одних подій на інші, яскравою імпресіоністичною манерою, попри яку письменник зумів створити правдиву картину життя з виразними реалістичними ознаками, насичену елементами натуралізму, але не позбавлену глибокого психологічного наповнення. У ній чітко проглядають гуманізм та інтернаціоналізм автора, його щире вболівання за долю простої людини.

Здебільшого у циклі «З міського бруку» увага письменника зосереджується все ж на урбаністичній тематиці; Д. Лукіянович створює різні новелістичні типи щодо професій і національностей: ремісники, наймички, шинкарі, євреї, українці. Об'єднують же усіх їх нещасливі життєві долі. Інтерпретація подій та вчинків часто подається у двоякому аспекті: «з погляду представників експлуататорських класів (у тоні виправдання) і в плані авторського осуду й сарказму» [3, с. 6]. Примітно, що персонажі єврейської національності «мігрують» з одного твору в інший, що теж ілюструє циклічність написаного, самим же героям даючи можливість повніше висловити своє *ego*.

У новелі «Перша заповідь церковна» (1891, повторно вона була перероблена 1894, Львів) подано образ єврея Йося, котрий через нужду працює шклярем, прагнучи що б там не було віддати борги й прогородувати сім'ю, отже, вижити й зажити гідно.

Однак історію Йося змальовано серед міського натовпу роззяв, які в чужому оці бачили скалку, а у своєму й колоди не помічали. Уся їхня доброта до бідного чоловіка вимірювалася кількістю зробленої ним роботи. Оповідач свідомо розводить персонажів на два контроверсійні табори – єврей Йосьо і суспільство, поза яким він бути не може. Тут національність, соціальне становище перестають відігравати хоч якусь роль, бо отримують перевагу особисті інтереси, перетворюючись у тваринний інстинкт.

Навіть у неділю шкляр пішов працювати, аби вчасно здати роботу, але там із ним трапляється біда: поліцей турнув його з ристування. Загинув бідний Йосьо. Після скоєного «страж порядку» хоч і не визнав своєї вини, проте *«стояв між тим з заломаними руками, блудними очима»* [10, с. 42]. Та такі «жертви» були марними, бо єзуїт беззаперечно вважає, що то кара Божа: працював, бач, у неділю і порушив заповідь церковну.

Так, зневажаючи «день святий», бідний єврей уже не принесе своїй хворій Сурі молока. Наратор не критикує релігійні канони прямо, тільки за допомогою іронії відкриває істинне бачення автором цього питання: *«А над ним стояли два супокійні херувими, що протягали руки до міру, навіть до Йося...»* [10, с. 42].

Щодо твору «Шлюсар завинив» (1895), за своїм обсягом найбільшого в «Новелях» Д. Лукіяновича, то приналежність його до новелістичного жанру можна впевнено відкинути, бо це радше оповідання; до того ж із затягненням розвитку подій, невиправданою заплутаністю сюжетних ліній. Саме цю ваду спостеріг М. Євшан і в пізнішому, 1909 року, романі Д. Лукіяновича «Філістер»: «Автор хотів би звести в одну артистичну цілість і перетопити в своїй творчій фантазії всі найрізноманітніші явища в одно. Але вони так і лишаються сирим матеріалом, з-поза котрого тільки час від часу блисне іскра» [6, с. 242]. Єврейська тема тут хоч і не відіграє основну роль, та цікаво вписана у сюжетну лінію.

Розповідь спочатку ведеться від імені, здавалося б, цілком інтелігентного юнака із заможної родини. Та до середини твору про Маріяна Трохима в читача складається двоїсте враження: той любить випити чарчину-другу і до дівчат небайдужий. Тож оповідач одразу ж спрямовує вістря читацької уваги на буття зовсім іншого пласту суспільства – події переносяться до шинкарні «батарського касина», де зібрались люди без прихистку й долі. Маріян, виявляється, має й до такого середовища стосунки, бо ж вирішив скористатись добрим серцем дівчини одного з таких батярів Станіслава. Із сутички Маріян виходить, як завжди, невинним. «Касино» зачинають, а про долю бідноти, передусім євреїв, оповідач обмежується згадкою, що вони «пішли назустріч страшній, зимній, голодній зимі». Чи не тому в читача виникає своєрідний когнітивний дисонанс, бо зрозуміти, на чийому боці з цих представників соціального дна оповідач, так і не вдається. Письменник не робить нікого винним і нікого не виправдовує, читачеві вирішувати, що важливіше: багатство чи убогість душі. Щодо новаторства, то у цьому творі вперше у Д. Лукіяновича тінь падає на інтелігенцію, яка, виявляється, теж може бути порочною, може вести подвійне життя, а дно суспільства має свою життєву позицію та інтереси, хоч воно і продовжує демонструвати їх доволі примітивно.

Трактування ж Д. Лукіяновичем єврейської теми, як і трактування її деякими іншими авторами, було певним контрастом ледь не до всього, що писалось в нашій літературі про євреїв раніше. Після першого звертання до неї у великому полемічно-релігійному творі, причому з неприховано негативним змістом, – трактаті І. Галятовського «Месія правдивий» (1669) до початку XIX ст. тема єврейського народу звучала фрагментарно, однобічно і навіть з елементами антагонізму. «Тут стереотипи, відображаючи, як це буває в кожній культурі, групову колективну думку, а також

консерватизм та опір іноземним впливам, набували вигляду народної традиції», – зауважив Г. Грабович [1, с. 221]. Лише у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. «єврей стає повноправним об'єктом читацького зацікавлення» [1, с. 227].

Опісля публікації «Новель» Д. Лукіянович не втрачає зацікавлення життям єврейського народу, тому переносить цю тему й у наступні твори, знову експериментуючи при цьому із жанрами малої прози. Звернувши своє авторське захоплення убік так званих «мікрожанрів» літератури, а саме образка, автор пише цикл таких творів «Мої проходи», перший з яких, «Правдиві любителі музики», вдало синтезує в собі матеріал про конкретну життєву подію, розбавлений чуттєвими порухами письменника-імпресіоніста. А подача єврейського питання тут за силою смислових імпульсів наближається до «Сабашевої вечері».

Хоча цим та кожним іншим художнім полотном «проходить» і залишає свої думки, враження сам автор (у ролі оповідача), але як митець Д. Лукіянович подає портрети із життя зовсім інших людей. У першому образкові цим головним героєм виступає єврей Сруль, який *«родився сліпим, та родивсь з таланом до музики і співу»* [8, с. 2]. Твір починається з передачі настрою вечірнього Станіслава, який, *«утомлений денною спекою, потопав розкішно в вечірнім холоднім сумерку»* [8, с. 1]. Ці перші речення стосуються заднього плану, тла, на якому розвиватимуться події. З подібної малярської композиції починає і В. Стефанік в образкові «Озимина», у якій І. Денисюк виділяє ключові характеристики, знакові для цього жанру загалом: «ефект контрасту кольорів, живописна «жанровість» сценки і разом з тим літературно-поетичне враження, настрої та певна філософія» [4, с. 197].

Здається, усі мешканці міста тонуть в океані музики, розваг, відпочинку. То на центральних вулицях, то вдалині чути спів. При цьому Д. Лукіянович протиставляє двох поціновувачів музики – пана, який *«спровадив до себе ціле співацьке товариство свого імені»* [8, с. 1], щоб розважитися, і Сруля з його талантом від Бога. Для бідного єврея спів – спосіб життя, який є і заробітком, і втечею від щоденних гризот. Жодне свято не обходиться без талановитого музиканта – ні «жидівське весіле», ні «християнські коляди».

Образок закінчується передачею настрою головного героя за допомогою єднання співу бідного співця з природою: та приймає його *«чарівну мелодію, що полетіла за хмари»* [8, с. 2]. Загалом природа у творах Д. Лукіяновича не тільки зображальна ознака художнього тексту, але й виражальна, хоч нерідко вона перебуває у стані очікування, є пасивною. Суб'єктивне начало у тексті відтворюється за допомогою живописних асоціацій. Саме завдяки кінцевим абзацам на перший план виходить постать співака: *«сидить неподвижно, долоню і ухо держить, звернені у трубку, і слухає...»* [8, с. 2]. Все інше залишається осторонь, усі біди й турботи стають непомітними, ніби втрачають сенс. Вони створюють лише колір тла, який, можливо, і сірий або ж чорний, та він додає специфічного забарвлення співові Сруля, емоційному, з надривом. Такий синтез зорових і слухових образів підсилює своєрідний концепт «самотності митця» перед обличчям фатуму, що був властивий письменникам-модерністам. Так, В. Хархун, досліджуючи творчість польського письменника С. Пшибишевського (1868–1927), зауважує, що для нього «визначальною особливістю модерністської поетики [...] є послаблення, втрачання, а часом і відсутність подієвого, логічно-зв'язувального плану» [12, с. 112], тобто «спрацьовує принцип накладання – зовнішнє «тоне» у внутрішньому» [12, с. 112]. У Д. Лукіяновича хоч і нема повного розмивання меж раціонального та ірраціонального світу, але саме внутрішні, психічні рефлексії превалюють.

З-поміж ранньої малої прози Д. Лукіяновича, яка складала окремі збірки чи цикли («Новелі», 1895; «Мої проходи», 1896), були й твори на єврейську тему, що друкувались окремо, переважно в періодичних виданнях («Літературно-науковому віснику», «Новій Буковині», журналах «Світ», «Назустріч» та ін.), зокрема й у «Буковині». Ця чернівецька газета також стала трибуною для багатьох інших поетів, прозаїків, літературних критиків на довгі роки (упродовж 1885–1910 рр. тут виступали Марко Черемшина, О. Маковей, О. Кобилянська, Л. Турбацький, О. Луцький, а також Т. Галіп, І. Синюк, С. Яричевський, Іван Діброва, І. Дошівник та ін.) [2]. Одним із таких самобутніх явищ з погляду жанрової та стильової специфіки виявилось й оповідання Д. Лукіяновича «На вахцимрі». Автор спробував створити насичену картину з докладними описами подій, при цьому апелюючи до прийомів творення апробованого жанру образка. Однією з найважливіших стильових властивостей твору, окрім згаданої образковості, є тяжіння письма до спогадового жанру літератури, а саме до його специфічного тематичного різновиду – тюремного спогаду. Звертання у творі до такої тематики не випадкове. Упорядник книги Д. Лукіяновича «Маківка – гора невмирущої стрілецької слави» (2005) Р. Дзюбан у передмові згадує маловідомий факт із біографії письменника: «За участь у таємному гуртку гімназистів «Поступ» [Д. Лукіянович] був виключений з шостого класу [гімназії у Станіславові], заарештований і шість тижнів просидів у в'язниці» [5, с. 3].

Події твору подаються не у ретроспекції, а в теперішньому часі. І вже з перших рядків стає зрозумілим, яку тему автор вирішив поставити в центрі оповідання («Щодня чую ревів, бійку арештантів, сварю [тобто сварки] та крики дозорців тюремних...» [9, № 117. – с. 1]) – тему нелюдських умов в'язня тюрми, мізерної, а то й повної відсутності його прав, абсолютної безнадії на краще. Для підсилення ефекту ворожості тюрми письменник уже в експозиції вибудовує кордон між тюремним існуванням і життям на волі: «Там, за тюрмою, на світі потеплішало, там рай» [9, № 117. – с. 1]. Свою тюремну камеру герой закономірно називає кліткою, що завжди символізується з нестерпністю ув'язнення.

«Введення» читача у своє тюремне життя ліричний герой починає з приходу в його камеру нового «камрата», який «приніс з собою легот, запах весни». Природа взагалі посідає у творі вагоме місце, у ній знаходиться надія на світле майбутнє. Єдиною втіхою виступає «воробчик», що має гніздо над самим вікном тюремної клітки. Та, на відміну від пташки, що «співає веснянку природі», герой навіть не має змоги «втішатися вольністю других», відібравши у нього його свободу.

Так, оповідаючи про буденне життя тюрми, її ненастанні клопоти, оповідач наближається до того місця, коли його покликали працювати писарем на «вахцимру», тобто на стражницю, де чекають свого часу дозорці, де є тюремна канцелярія. Розповідь про усі наступні події ведеться уже звідси. «Хоч на вахцимрі тяжка праця», та можна втішитись можливістю бачити з вікна «клапоть неба і гори хмар на небозводі». У героя з'являється можливість читати книги, прислані з дому, а найбільше його радували жіночий альманах Н. Кобринської «Перший вінок» та Франків «Захар Беркут». Такі «невинні речі» розбурили кров, герой став «обдирати чисті картки з друкованих формулярів та записувати на тім бібулястім папері отсі свої важіння з тюрми та складати революційні вірші» [9, № 117. – с. 3]. А. Швець щодо кримінальних сюжетів І. Франка («Івась Новітний», «На дні», «Панталаха», «До світла!», «В тюремнім шпиталі» та ін.) влучно зауважує: «Замкнений простір примушує людину наодинці осмислити пережите, збагнувши власну сутність і сенс життя» [13, с. 170]. Таке самозаглиблення допомагає простіше сприймати муки тюремного ув'язнення.

Поміж важкої роботи персонаж знаходить час спостерігати і за новими арештантами, які проходили «вахцимру». Він ставиться до них із великим співчуттям, розуміючи рівність усіх арештантів у тюрмі незалежно від походження чи інтелекту, тому драп в обідраному лахмітті чи заплаканий жид, що лишив голодних діточок напризволяще, сприймаються як неправомірно засуджені, що потрапили під гарячу руку закону.

Одна за одною тягнуться ниткою арештантські історії. Одним із в'язнів був шістнадцятилітній юнак, що мав сидіти у в'язниці три роки. Оповідаючи історію свого несправедливого осудження, хлопець хоч визнає своє злочинне минуле, та кидає ключову фразу: *«Тільки так: ми крадемо мало, бо не маємо що їсти, а тамті крадуть багато, щоби збагатіти»* [9, № 118. – с. 3]. У ній «спливають» уже знайомі антиподи Лукіяновичевих оповідань – «маленька людина» і «суспільний лад-нелад», які чи не найлаконічніше передають гострий соціальний конфлікт твору.

Мемуарна форма дозволила письменникові викладати події не у прямій хронологічній послідовності, що до того ж налаштовує читача на інтимні авторські «візії-одкровення». Грунтовно передаються автором описи психічного стану арештантів, їхні емоції. Так, про ув'язненого жида оповідач відгукується в такий спосіб: *«Він був дуже сумний, зажурений, поводився боязко і хотів мені щось сказати, лише не знав, як взятися до того»* [9, № 117. – с. 2]. Після допиту герой-оповідач зі слізьми на очах звернувся до нещасного його ж мовою: *«Я такий самий арештант, як і ти»* [9, № 117. – с. 2]. Достеменно невідомо, чи знав Д. Лукіянович єврейську мову, але те, з яким співчуттям ставився він до знедаланої людини чужої національності, не може не викликати поваги, засвідченої їй в збірці «Новелі» та циклі «Мої проходи».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лукіяновичеві «люди-євреї» є зразками утвердження високих моральних якостей, що не залежить від національності, бо риси ці властиві їм від природи, внутрішньо притаманні. Попри контраст у глибині зображення таких персонажів і їхніх життєвих проблем, письменникові вдалось подати правдиві картини життя, сповнені глибокого психологізму, де чітко проглядають також гуманізм та інтернаціоналізм автора, його щире вболівання за долю єврейської бідноти. Проведене ж дослідження творів на єврейську тему засвідчує можливість їх подальшого наукового вивчення у психоаналітичному аспекті, ще більшого зосередження уваги на внутрішньому мовленні персонажів, їхніх психологічних портретах тощо.

Список використаної літератури

1. Грабович Г. Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX сторіччя // До історії української літератури : дослідження, есеї, полеміка / Г. Грабович. – Київ : Критика, 2003. – С. 218–236 ; Hrabovych H. Yevreiska tema v ukrainskii literaturi XIX ta pochatku XX storichchia // Do istorii ukrainskoi literatury : doslidzhennia, esei, polemika / H. Hrabovych. – Kyiv : Krytyka, 2003. – S. 218–236.

2. Гречанюк А. Ю. Роль газети «Буковина» в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / Андрій Юрійович Гречанюк ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с. ; Hrechaniuk A. Yu. Rol hazety «Bukovyna» v zahalnoukrainskomu literaturnomu protsesi kintsia XIX – XX stolittia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 / Andrii Yuriiiovych Hrechaniuk ; Prykarpatskyi un-t im. Vasyliia Stefanyka. – Ivano-Frankivsk, 2003. – 20 s.

3. Денисюк І. Денис Лукіянович [Передмова] / І. Денисюк, Л. Міщенко // Лукіянович Д. Вибрані твори / Д. Лукіянович. – Київ : Дніпро, 1973. – С. 3–13 ; Denysiuk I. Denys Lukiiianovych [Peredmova] / I. Denysiuk, L. Mishchenko // Lukiiianovych D. Vybrani tvory / D. Lukiiianovych. – Kyiv : Dnipro, 1973. – S. 3–13.

4. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. Денисюк. – Київ : Вища школа, 1981. – 215 с. ; Denysiuk I. Rozvytok ukraïnskoi maloi prozy XIX – poch. XX st. / I. Denysiuk. – Kyiv : Vshcha shkola, 1981. – 215 s.

5. Дзюбан Р. Від упорядника / Р. Дзюбан // Лукіянович Д. Маківка – гора невмирущої стрілецької слави / Д. Лукіянович ; упоряд. Р. Дзюбан ; НАН України. – Львів, 2005. – С. 3–13 ; Dziuban R. Vid uporiadnyka / R. Dziuban // Lukiiianovych D. Makivka – hora nevmurushchoi striletskoi slavy / D. Lukiiianovych ; uporiad. R. Dziuban ; NAN Ukrainy. – Lviv, 2005. – S. 3–13.

6. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / М. Євшан ; упор., передмова та примітки Н. Шумило. – Київ : Основи, 1998. – 658 с. ; Yevshan M. Krytyka. Literaturoznavstvo. Estetyka / M. Yevshan ; upor., peredmova ta prymitky N. Shumylo. – Kyiv : Osnovy, 1998. – 658 s.

7. Калиняк М. Тюремний простір як елемент урбаністичного тексту у прозі Івана Франка / Марта Калиняк // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. – 2013. – Вип. 58. – С. 107–117 ; Kalyniak M. Tiuremnyi prostir yak element urbanistychnoho tekstu u prozi Ivana Franka / Marta Kalyniak // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii : Filolohichna. – 2013. – Vyr. 58. – S. 107–117.

8. Лукіянович Д. Мої проходи. Правдиві любителі музики (I) / Д. Лукіянович // Буковина. – 1896. – № 38. – С. 1–2 ; Lukiiianovych D. Moi prokhody. Pravdyvi liubyteli muzyky (I) / D. Lukiiianovych // Bukovyna. – 1896. – № 38. – S. 1–2.

9. Лукіянович Д. На вахцимрі / Д. Лукіянович // Буковина. – 1897. – № 117. – С. 1–3 ; № 118. – С. 1–3 ; № 119. – С. 1–3 ; № 120. – С. 1–3 ; № 121. – С. 1–2 ; Lukiiianovych D. Na vakhtsymri / D. Lukiiianovych // Bukovyna. – 1897. – № 117. – S. 1–3 ; № 118. – S. 1–3 ; № 119. – S. 1–3 ; № 120. – S. 1–3 ; № 121. – S. 1–2.

10. Лукіянович Д. Новели / Д. Лукіянович. – Львів : Універсальна бібліотека, 1895. – Вип. II. – Ч. 5–6. – 87 с. ; Lukiiianovych D. Novely / D. Lukiiianovych. – Lviv : Universalna biblioteka, 1895. – Vyr. II. – Ch 5–6. – 87 s.

11. Сварник І. Служіння народові (До 90-річчя з дня народження Д. Лукіяновича) / І. Сварник // Радянська Україна. – 1963. – 12 верес. ; Svarnyk I. Sluzhinnia narodovi (Do 90-richchia z dnia narodzhennia D. Lukiiianovycha) / I. Svarnyk // Radianska Ukraina. – 1963. – 12 veres.

12. Хархун В. Володимир Винниченко і Станіслав Пшибишевський : типологія художніх практик / В. Хархун // Наукові записки НаУКМА. – 1999. – Т. 17 : Філологія. – С. 111–115 ; Kharkhun V. Volodymyr Vynnychenko i Stanislav Pshybyshvskyi : typolohiia khudozhnikh praktyk / V. Kharkhun // Naukovi zapysky NaUKMA. – 1999. – T. 17 : Filolohiia. – S. 111–115.

13. Швець А. Злочин і катарсис : кримінальний сюжет і проблеми психологізму в прозі Івана Франка / А. І. Швець ; НАН України, Львів. від-ня Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 2003. – 236 с. – (Франкознавча серія ; вип. 5) ; Shvets A. Zlochyn i katarsys : kryminalnyi siuzhet i problemy psykhologizmu v prozi Ivana Franka / A. I. Shvets ; NAN Ukrainy, Lviv. vid-nya In-tu l-ry im. T. H. Shevchenka. – Lviv, 2003. – 236 s. – (Frankoznavcha seriia ; vyr. 5).

Стаття надійшла до редакції 09.09.2019.

L. Shmorlivska

THE JEWISH THEME IN THE LITERARY WORKS OF DENYS LUKIYANOVYCH

The article deals with the early works of Denys Lukiyanovych (1873–1965) on Jewish subjects in the aspect of genre-style specificity and in the context of the history of Ukrainian literature of the late 19th – early 20th centuries. The key images and motives of the works, their problems, plot-compositional, linguistic and artistic features, marked by modernity, the tendency to impressionism, combined with a realistic vision of reality, are analyzed.

It is proved that D. Lukiyanovych's early prose is characterized by colourful artistic time, multifaceted compositional construction, variety of plot elements (artistic precursions, decorations, etc.), layers of one event to another, and a vivid impressionistic manner. Nevertheless, the writer was able to create a true picture of life with clear realistic features, saturated with elements of naturalism, but not devoid of deep psychological content. Humanism and internationalism, author's sincere compassion for the ordinary man are manifested in D. Lukiyanovych's literary works. In his early prose some important antipodes emerge, i.e. the «little man» and the «social order», which perhaps most succinctly convey the acute social conflict.

Particular attention was also paid to Lukiyanovych's «Jewish people», who exemplify the assertion of high moral qualities that do not depend on nationality, because these traits are inherent by nature. It is the inner, mental reflections that prevail in such authorial images, though there is no complete blurring of the boundaries of the rational and irrational world. Such an interpretation by D. Lukiyanovych of the Jewish theme was a contrast almost to everything written in our literature about Jews before.

The original focus is on some human issues: the injustice of power in the treatment of the ordinary man, bureaucracy of the state machine, the class division in a society, often the imbalance of urban lifestyles, which has its own rules, the possibility of discrepancy between the appearance of the individual and his inner consciousness, kindness among people, inability of the followers to enjoy their social rights and freedoms.

It is noteworthy that D. Lukiyanovych doesn't put the problem of the disadvantage of the Jewish people as such at the center of his works, but nevertheless the author focuses more on the «individual» misfortune of each particular person.

Key words: *D. Lukiyanovych, Jewish theme, modernity of writing, impressionism, impressionistic manner of writing, small prose, genre, style.*

ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'373.49

С. В. Баранова
К. П. Плетенко

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕВФЕМІЗМІВ ЯК МОВНОГО ФЕНОМЕНУ

У статті проаналізовано дефініційно-класифікаційні тенденції розгляду поняття «евфемізм». Зокрема, увагу зосереджено на структуризації феномену та визначення основних функції вживання даного мовно-лінгвістичного явища. Автор виокремлює причини, які стають на заваді до створення єдиної класифікаційної бази та загалом уніфікованого поняття «евфемізм». Також у статті наводиться обґрунтування приналежності евфемізмів до розряду мовних універсалій. При цьому зазначається зв'язок евфемістичного лексичного запасу з іншими шарами мови і вплив даного зв'язку на проблематику визначення поняття «евфемізм».

Ключові слова: евфемізм, мовна універсалія, класифікація, дефініція, первинна і вторинна номінація, функціонування.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-99-104

Постановка проблеми. З огляду на сучасний розвиток медіа-простору, важко заперечувати той факт, що з'являється дедалі більше слів з так званою функцією мережива: це такі лексичні одиниці, які спрямовані на приховування певного значення чи надання нового відтінку різкому чи неприйнятному у даному контексті висловлюванню. У науковому просторі їх знають як евфемізми. Ці мовні одиниці мають вирішальне значення при формуванні цілісної картини висловлювання, а також впливають на успішне завершення комунікативного акту та досягнення всіх його цілей. Наприклад, евфемізми можуть бути використані для повідомлення неприємної або навіть образливої інформації, проте при цьому інтенція мовця є не стільки передача смисленневих знаків у прямій формі, а збереження власного ввічливого амплуа на публіці. Це стосується не тільки усного, а й писемного мовлення. Однак, незважаючи на важливість евфемізмів як при вивченні рідної мови, так і іноземної, даний феномен усе ще залишається мало дослідженим питанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У своїх працях теоретико-класифікаційних проблем визначення евфемізмів торкалися чимало вчених ХХ століття, серед них слід зазначити такі імена, як А. Кацев, В. Москвін, Г. Пауль, П. Крисін, тощо. Також велику увагу проблемам евфемізації у своїх дослідженнях приділяли Дж. Німен та О. Шейгал. Проте через багатогранність самого феномену евфемії у мовознавчих та лінгвістичних колах досі не існує єдино сформованої класифікації евфемізмів та загального підходу до їхнього розгляду (які мовні одиниці можна вважати евфемістичними), що ускладнює синхронічний аналіз даного явища, проте водночас і створює простір для подальших досліджень.

Беручи до уваги актуальність дослідження евфемізаційних процесів у мові та мовленні, **метою статті** є уніфікація дефініції даного явища на матеріалі попередніх

досліджень евфемізмів, наведення власного визначення евфемізму з огляду на його багатоструктурну та мультифункціональну природу. Матеріалом дослідження стали різноматематичні тексти (переважно мас-медійного характеру) ХХ і ХХІ ст., у яких містилися слова чи вирази евфемістичного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, існує чимало дефініцій терміна «евфемізм», проте в основі всіх визначень лежить заміна експресивно-забарвленої лексики на вислови та вирази з більш м'яким значенням і змістовим навантаженням. Так, наприклад, у «Кембриджському інтернаціональному словнику англійської мови» під даним терміном розуміють вживання слова чи фрази для уникнення вживання іншої мовної одиниці з потужнішим впливом та відкритішим значенням, яке, однак, є образливим чи більш неприємним [10, с. 471]. У «Новому Оксфордському тезаурусі англійської мови» знаходимо інше визначення, яке асоціює евфемізм з ввічливим субститутом (замінником) та м'якою альтернативою для непрямого позначення понять чи явищ [13, с. 322]. Евфемізм є також наслідком лексичного табу, до якого людина вдається через некоректність вживання первинних номінацій певних предметів і явищ навколишнього світу, що викликана релігійними нормами чи різного роду упередженнями [12, с. 544]. Дану мовну одиницю Л. П. Крисін трактує як спосіб непрямого, перифрастичного й при цьому пом'якшувального позначення предметів, властивостей чи дій [3, с. 28]. Також важливою характерною особливістю евфемізмів є те, що з часом предмети чи явища евфемістичної вторинної номінації знову переходять у розряд «непристойних», і вже для них у мові створюються нові лексично та стилістично вмотивовані відповідники.

Загалом, у лінгвістиці до явища евфемії склалося два погляди: вузький (субституційний) та широкий (прагматичний) [6, с. 10]. Прихильники першого підходу, зокрема І. Р. Гальперін [1], Д. Е. Розенталь [7, с. 208] та інші, дотримуються думки, що евфемізм – субститут незручного та невігідного слова, який використовується як нейтральний заміник грубого. Однак даний підхід не можна вважати універсальним, оскільки не завжди можна визначити, яке саме слово було замінено евфемізмом, до того ж евфемізм часто зображається описово, оскільки не має слова-еквівалента. Наприклад, слова *underdog* і *underachiever* у сфері спорту і політики номінують об'єкт, що навряд може розраховувати на перемогу, характеризується низькими рейтингами, не реалізує свій потенціал тощо. У такому випадку будь-яке слово чи вислів виступає в ролі субституту, адже визначається за допомогою дефініції. Іншим, більш переконливим підходом, вважається прагматичний (представниками якого стали В. І. Заботкіна [2, с. 96], В. П. Москвін [4, с. 471], О. Й. Шейгал [8, с. 52], тощо), за якого до складу евфемізмів включають як загальнолітературні, зафіксовані спеціальними словниками чи марковані в тлумачних словниках, так і контекстуальні, які потребують аналізу в розрізі ситуації вживання.

З огляду на дефініцію самого мовного явища стає очевидним, що більшість слів, фраз, виразів можуть бути категоризовані як евфемістичні, оскільки класифікація поняття залежить не від характеристики мовної одиниці, а основним чином від контексту взятого дискурсу у певному діяхронічному розрізі, мети мовця, рівня загальної ерудиції та лінгвістичної компетенції реципієнтів, їхньої емпатичної та емоційної зрілості. У деяких випадках навіть вульгаризми та інвективна лексика можуть розглядатися як евфемістичні для подібних мовних зворотів з сильнішою в порівнянні з ними експресивністю. З іншого боку, те, що вважається евфемізмом в одному контексті, може бути табу в іншому.

При цьому, проблему для дефініції евфемізмів становить ще той факт, що даний феномен не вважається стабільним елементом мовної системи, оскільки процес їхнього

утворення відбувається майже щоденно. Деякі з евфемізмів переходять у розряд постійно вживаних, однак зберігаючи при цьому свій евфемістичний статус, а інші залишаються на периферії й пізніше зовсім зникають з лексичного складу мови. «*Sleep with*» та «*pass away*» є прикладами тих субститутів, які існують у мові вже протягом сотень років та досі залишаються в активному вжитку. Чимало з них, хоча спочатку їх першою причиною вживання були евфемізаційні процеси, потім увійшли до складу загальноживаної лексики та втратили свою евфемістичну цінність. Прикладом останнього може стати змінне відношення до дітей, чиї батьки не одружені. Спочатку їх називали «*bastards*» чи «*children of sin*», пізніше був запроваджений термін «*illegitimate children*». Нині ж не існує потреби для їх додаткової вторинної номінації, оскільки для сучасного суспільства сімейний стан батьків не несе настільки важливого значення, як це було у попередні часи.

Евфемізми, завдяки своїм функціональним особливостям, відносять також і до мовних універсалій, оскільки вони характерні для всіх природних мов світу, що підтверджується їхньою довгою історією розвитку та появою ще в давні часи людської історії. При зіставленні евфемістичних рядів у деяких європейських мовах знаходимо «кальковані» ряди лексики, наприклад: англ. *collateral damage* – нім. *Kollateralschaden* – ісп. *daños colaterales* – італ. *danni colaterali*; англ. *natural son* – нім. *naturlicher Sohn* – ісп. *hijo natural* – фр. *fils naturel*.

Безумовно, частина таких міжмовних збігів пояснюється звичайним калькуванням, проте не завжди з упевненістю можна визначити першоджерело виникнення евфемізму, тому існує думка, що причиною виникнення таких «синонімічних» рядів вважають наявність спільних когнітивних структур у концептосферах культур розглянутих мов, які відповідають за утворення аналогічних словосполучень [5, с. 121]. Усе це підтверджує те, що евфемізм належить завдяки своїм характеристикам до складу мовних універсалій.

Слід додати, що евфемізми справедливо вважаються багатим джерелом поповнення лексичного потенціалу мови шляхом розширення вже наявних та створення нових синонімічних рядів слів різної сфери вживання. Однак дослідники виділяють ще й варіанти «негативної» взаємодії евфемізму з лексичними одиницями [11, с. 16], за якої евфемізм витісняє мовну одиницю, яку заміняє, або ж витісняє інший субститут в пасивну зону синонімічного ряду з активного вжитку [9].

Загалом, до основних причин вживання евфемізації можна віднести наступні:

1. Табу, яке пов'язане з будь-якими упередженнями, наприклад, віросповідального характеру (замість «*devil*» використовуються евфемістичні звертання типу «*deuce*», «*dickens*», «*Golly!*», тощо).

2. Соціальне та моральне табу («*spit*» – «*expectorate*», «*light-fingered*» – «*bribe taker*»).

3. Необхідність пом'якшити болісну новину чи неприємну звістку (замість «*to die*» вживаються «*to pass away*, «*to be no more*», «*foolish*» – «*unwise*»).

4. Використання так званих «вчених» слів, які звучать менш знайомо, тому і менш образливо («*over-eating*» замінюється на «*indigestion*», «*cemetery*» – «*memorial park*»).

На основі попередньо розглянутих визначень генералізованою дефініцією евфемізму можна вважати те, що даний термін використовується на позначення мовної універсалії, яка приходить у мову завдяки екстралінгвістичним причинам (культурні, соціальні чи релігійні догми), що виконує функцію уникання табу та приховування певної інформації задля інтересів мовця, звертаючи увагу на почуття та емоції його цільової аудиторії. Іншими словами, це субститут слова, виразу чи фрази з негативними

для мовця чи слухача конотаціями на подібну одиницю, однак з нейтральним чи (більш) позитивним значенням.

Висновки. Отже, евфемізація є тривалим мовним явищем, спрямованим на забезпечення потреб людей у дотриманні прийнятих на даному етапі історичного розвитку норм ввічливості та моралі, а також задля приховування чи замовчування неприємної інформації, яку можна сховати під «маскою» слів. Хоча евфемізми доцільно вважаються мовною реалією, на даному етапі лінгвістичних досліджень ще не було сформовано єдиної стандартизованої класифікаційної системи евфемізмів. Оскільки через преферентну заміну табуованої лексики евфемізми стають тісно пов'язані з лексикою обмеженого вжитку (просторіччя, соціальні діалекти, вульгаризми, ненормативна лексика), дефініція поняття «евфемізм» стає ще складнішим завданням для лінгвістів. З огляду на здатність даного явища підлаштовуватися під сучасні на даному етапі тенденції, ми вважаємо за доцільне розглядати евфемізми як нестабільну ознаку мови з чітко визначеними функціональними характеристиками, яка сприяє розвитку мови як самостійної одиниці, а також виступає її зв'язку з іншими мовами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у компаративно-зіставному аналізі явища евфемізації у діахронічно-синхронічному аспекті на матеріалі споріднених мов та віддалених груп мов. Подібне дослідження відіграло б велику роль при аналізі концептосфер та мовної картини світу.

Список використаної літератури

1. Гальперин А. И. Очерки по стилистике английского языка [Электронный ресурс] / А. И. Гальперин. – Режим доступа : https://classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka/html/unnamed_20.html. – Дата звернення 04.11.2019 ; Galperin A. I. Ocherki po stilistike angliyskogo yazyka [Elektronnyy resurs] / A. I. Galperin. – Rezhim dostupa : https://classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka/html/unnamed_20.html. – Data zvernennia 04.11.2019.
2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – Москва : Высшая школа, 1989. – 128 с. ; Zabotkina V. I. Novaya leksika sovremennogo angliyskogo yazyka / V. I. Zabotkina. – Moskva : Vysshaya shkola, 1989. – 128 s.
3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин // Русистика. – 1994. – № 1–2. – С. 28–49 ; Krysin L. P. Evfemizmy v sovremennoy russkoy rechi / L. P. Krysin // Rusistika. – 1994. – № 1–2. – S. 28–49.
4. Москвин В. П. Стилистика русского языка. Теоретический курс : учеб. пособ. / В. П. Москвин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 630 с. ; Moskvina V. P. Stilistika russkogo yazyka. Teoreticheskiy kurs : ucheb. posob. / V. P. Moskvina. – Rostov n/D. : Feniks, 2006. – 630 s.
5. Порохницкая Л. В. Языковые контакты как источник эвфемизмов в языковой системе [Электронный ресурс] / Л. В. Порохницкая // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2010. – Выпуск 24 (603). – С. 111–125. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=17111092> ; Porokhnitskaya L. V. Yazykovye kontakty kak istochnik evfemizmov v yazykovoy sisteme [Elektronnyy resurs] / L. V. Porokhnitskaya // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. – 2010. – Vypusk 24 (603). – S. 111–125. – Rezhim dostupa : <https://elibrary.ru/item.asp?id=17111092>

6. Решетарова І. В. Засоби евфемії в масмедійному дискурсі початку XXI століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / Ірина Володимирівна Решетарова ; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 21 с. ; Reshetarova I. V. Zasoby evfemii v masmediinomu dyskursi pochatku XXI stolittia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.15 / Iryna Volodymyrivna Reshetarova ; Donetskyi nats. un-t. – Donetsk, 2010. – 21 s.
7. Розенталь Д. Э. Справочник по правописанию и стилистике / Д. Э. Розенталь. – Москва : Комплект, 1997. – 384 с. ; Rozental D. E. Spravochnik po pravopisaniiu i stilistike / D. E. Rozental. – Moskva : Komplekt, 1997. – 384 s.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Москва : Гнозис, 2004. – 326 с. ; Sheygal Ye. I. Semiotika politicheskogo diskursa / Ye. I. Sheygal. – Moskva : Gnozis, 2004. – 326 s.
9. Baranova S. Pragmatic and Functional Peculiarities of Euphemisms for Diseases, Death and Dying in the English Mass-Media Discourse [Electronic resource] / S. Baranova, K. Pletenko // Філологічні трактати. – 2018. – Т. 10, № 1. – С. 19–25. – Mode of access : <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2018-1/4.pdf>
10. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 1774 p.
11. Holder R. W. How Not To Say What You Mean : A Dictionary of Euphemisms / R. W. Holder. – New-York : Oxford University Press, 2002. – 524 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Longman Publ., 2009. – 1949 p.
13. New Oxford Thesaurus of English. – New York : Oxford University Press Inc, 2000. – 1087 p.
- Стаття надійшла до редакції 09.11.2019.

S. Baranova

K. Pletenko

LINGUISTIC PROBLEMS OF IDENTIFICATION OF EUPHEMISMS AS A LANGUAGE PHENOMENON

In the article, the definition and classification tendencies of the «euphemism» concept are taken into consideration. In the study of any linguistic concept, the creation of a theoretical and methodological basis is of fundamental importance. This basis can be used for a deeper analysis of the phenomenon itself, as well as for the comparative analysis of the notion with regard to other linguistic elements. However, if it is a challenge just to define the phenomenon, then further studies – at horizontal and vertical levels, synchronously or diachronically – will cause significant difficulties.

The main problem of euphemism definition lies in the fact that this phenomenon is a multi-functional and multi-structural element. It can be represented in different forms, for instance, words or word-combinations. A single euphemistic construction can be considered as a part of another group of the language vocabulary. In the article, the main highlight is devoted to the English euphemistic constructions, but the author also mentions the connection of euphemism realization in different languages. This feature allows considering euphemism a language universal. Since the article substantiates the euphemisms' being a linguistic universal, the author also mentions about the connection between the euphemistic vocabulary and other language layers. The article highlights the impact of such a connection on the problem of defining the term «euphemism».

The article is focused on structuring the phenomenon and determining the main functions of the euphemisms' use. Among the characteristic features of euphemisms, there is

the replacement of direct nomination as a result of a historically and socially motivated ban on its use, as well as the presence of authorial self-censorship, if the use of a direct name contradicts the pragmatic intentions of the addressee. The use of euphemisms allows a speaker (a so-called owner of the message) to avoid focusing on the negative sides of the information, to change the communicative situation and make it advantageous and beneficial for the addressee, to manipulate and to form the response of the message's recipients. The author identifies the reasons that hinder the creation of a unified classification base and generally unified concept of «euphemism».

Moreover, the author states that euphemisms as a linguistic universal are an integral part of a language system (English as well). Their peculiarities are manifested in the daily language, both its written and spoken forms, that is, this linguistic phenomenon is a clear example of the two-way interaction of the social development processes and the people's worldview principles.

Key words: *euphemism, linguistic universal, classification, definition, primary and secondary nomination, functioning.*

УДК 811.161.2'373

А. І. Бондаренко

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕМПОРАЛЬНОГО КОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ В НАЇВНІЙ (ДОНАУКОВІЙ) КАРТИНІ СВІТУ

У статті наведено результати реконструкції темпорального фрагмента доннаукової картини світу за допомогою семасіологічної процедури польового моделювання, етимологічного, компонентного й синтаксемного аналізу. Дослідження здійснено на основі даних про походження слів темпоральної групи, а також фразеологічних одиниць, що містять слова з центральною семою часу й лексику, яку характеризує темпоральна конотація. Виокремлено такі основні асоціативні вектори, що спрямовують когніцію темпорального, як «час – людина» й «час – довкілля». Наведено відомості, що відбивають наївні уявлення про фізику та психологію часу, заковані в українських ідіомах. Розглянуто синтаксемні функції в складі фразеологізмів лексики на позначення часу. Простежено аксіологічну специфіку вербальних контекстів – продуцентів часової семантики. Окреслено їхні утилітарну, телеологічну, емотивну та ін. оцінки. Пояснено системні зв'язки темпорального коду лінгвокультури з біоморфним, предметним і соматичним.

Ключові слова: *темпоральний фрагмент наївної (донаукової) картини світу, лінгвокультурний код часу, етимологія, фразеологізми, лексика темпоральної групи, темпоральна конотація.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-104-111

Постановка проблеми. Час є не тільки формою існування матерії, четвертою координатою, а й категорією лінгвокультури. Культурні конотації лексики темпоральної групи в українській мові мають специфічні риси, закріплені в стійких асоціаціях її носіїв. Спрямовують такі асоціативні вектори доннаукові уявлення про час,

репрезентовані в наївній картині світу. Вони постають у процесі відтворення й пояснення зв'язків часових понять із денотатами інших референційних сфер. Ці співвідношення закодовано в площині етимологічних відомостей і фразеологічних реалізацій слів із центральною семою часу, а також інших лексико-семантичних груп, предметно-логічне значення яких супроводжує темпоральна конотація.

Метою пропонованої розвідки є реконструкція темпорального фрагмента наївної (донаукової) картини світу за допомогою семасіологічної процедури польового моделювання, а також етимологічного, компонентного й синтаксемного аналізу. Для цього потрібно вирішити такі **завдання**:

1. Розглянути основні напрямки етимологічних асоціацій лексики з центральною семою «час» і мотиваційні паралелі, у яких репрезентовано темпоральне в складі фразеологізмів.
2. Окреслити синтаксемні функції слів темпоральної групи в структурі фразеологізмів.
3. Означити аксіологічні особливості вербальних контекстів – продуцентів семантики часу.
4. Розглянути системні відношення темпорального й інших лінгвокультурних кодів.

Актуальність дослідження зумовлює необхідність і значущість вивчення мовно-світоглядних феноменів, які мають специфічні лінгвокультурні риси, зокрема темпорального коду, що розкриває систему уявлень про час, притаманних носіям української мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Семантика часу викликає постійну зацікавленість лінгвістів, результатом чого є її вивчення в аспекті метафоричної когніції (праці Л. Кравець [11]), проєкції лінгвокультурного коду в площину індивідуальних стилів (дослідження М. Калька [9], [10]), розгляду словесної образності крізь призму синергетичних чинників периферійної субсистеми (публікації А. Бондаренко [2], [3]). Проте дослідницьких зусиль вимагає також проблема декодування компонентів темпорального фрагмента наївної (донаукової) картини світу, розв'язання якої допоможе дати відповідь на питання про джерела когнітивно-дискурсивних особливостей функціонування в лінгвокультурі вербальних елементів на позначення часу. Матеріалом для такого розгляду може слугувати етимологічний і фразеологічний контекстуально-семантичний виміри лексики з темпоральним значенням, у якій семантика часу постає експліцитно, та інших груп, компоненти яких мають темпоральну конотацію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурологічний код часу доцільно визначати на основі етимологічних властивостей іменників темпоральної групи. Це пояснюємо тим, що походження слів висвітлює їхні глибинні асоціації з певними об'єктами, поняттями. На матеріалі «Етимологічного словника української мови в 7-и томах» ми визначили відповідні асоціативні вектори, в основі яких перебувають імена, що містять сему «час». Українське слово *час* споріднене з і.е. *časъ* і вказує на динаміку світобуття (пор. псл. *česati* «швидко йти, бігти» [15, с. 474]). Така думка не суперечить результатам філософських, культурологічних досліджень проблеми темпорального. Наприклад, у праці Е. Авені «Імперії часу: календарі, годинники й культури» зазначено, що до появи годинника люди сприймали час як пройдену відстань [1, с. 149].

Асоціативну паралель *час* – *фізична спроможність людини*, реконструйовану за допомогою етимологічного аналізу, побудовано на основі лексики, що позначає індивідуальне буття. Наприклад, в етимологічній характеристиці назви *вік* зафіксовано

зв'язок з уявленням про життєву енергію, силу, міць, пор.: р. бр. болг. *век*, др. *вѣк*, п. *wiek*, ч. *věk*, слц. *vek*, вл. *wěk*, схв. *bŭjek*, *bĕk*, слн. *věk* «вік, сила», стсл. *вѣк* «тривалість життя, вічність»; псл. *věk* «сила, здоров'я людини, життя»; споріднене з лит. *viėkas*, «сила, життя», *veikti* «діяти, робити», лит. *vėikt* «домогтися, подолати», дісл. *veig* «міць, сила», *vig* «боротьба», гот. *wei-han* «боротися», двн. *wigan* «тс.», лат. *vinco* «перемагати» [5, с. 397]. Довжина відрізка індивідуально-буттєвого часу залежить, як відомо, від потенціалу сил і здоров'я людини. Тому на глибинні асоціації часу з фізичними можливостями вказують й інші номени лінійного часу. Назва *життя*, як відомо, пов'язана з дієсловом *жити*. В етимологічних особливостях цього слова бачимо корелювання з ідеєю спроможності до існування, пор.: рос. *жить*, бр. *жиць*, др. *жити*, п. *žyc*, ч. *žeti*, сл. *žit'*, вл. *žic* «лікувати, жити», болг. *живея*, м. *живее*, схв. *живети*, слн. *živėti*, стсл. *жити*, псл. *žiti*, *živ*; споріднене з лит. *gyti* «загоюватися, видужувати», *gyvuoti* «жити», лтс. *džiti* «загоюватись, видужувати» й ін. [6, с. 200].

Етимологічний вектор *час – діяльність людини* висвітлює відповідність аналізованої координати певним видам проведення часу. Наприклад, назва *година* пов'язана з др. *годъ* «час, термін», п. *gody* «бенкет, учта» (заст.) «новорічні свята», *hod* «храмове свято», «бенкет», слц. *hod* «урочистий бенкет, свято», вл. «різдво», нл. *hody* «тс.», болг. *година* «рік, свято», м. *година* «тс.», схв. *gōd* «свято», слн. *gód* «пора, стиглість, свято, річниця», стсл. *годъ* «час», псл. *godъ*; споріднене з снн. *gaden* «бути відповідним, пасувати», двн. *gi-gat* «відповідний, стосовний» та ін. [5, с. 544]. У наведених прикладах виражено ідею нагоди, слушності часу щодо певних дій, подій. В українських словах продовжено цю асоціативну лінію, наприклад, *вгідний* «відповідний», *вгоден* «придатний», *вигадливий* «зручний», *згідливий* «придатний, миролюбний», *згіддя* «майно», *гожити* «вдаватися, щастити» [5, с. 544]. Здавна для людини часові координати сигналізують про нагоду для розгортання активності в певному напрямку. Тому з думкою про відповідність часу певним видам робіт пов'язані й інші слова темпоральної групи, наприклад *осінь*, походження якого засвідчує етимологічно визначальну роль у його семантиці образу збирання врожаю (пор.: гот. *asans* «пора жнив, літо», двн. *aran*, *arn* «жнива», нвн. *ernte*, *onn* «тс.», «польові роботи» [8, с. 221]). Існує також пояснення лексеми *осінь* за допомогою прецедентного імені – міфологеми *Овсень* (у землеробських культурах, пов'язаних із вирощуванням вівса, це божество родючості, багатства й осені, якого вшановували після збирання врожаю) [4, с. 345].

На площину неопределеного – часу представники лінгвокультурного товариства одвіку проєктували особливості характеру, особистої вдачі. Глибинні асоціативні відношення слів темпоральної групи висвітлюють пізнання властивостей розглядової буттєвої координати крізь призму людських характеристик. Назву пори року *літо* пов'язано з лит. *lėtas* «лагідний, спокійний, ніжний», лат. *lēnis*, псл. *lěнь* та українським лінивий [7, с. 270]. Такий підхід ще раз доводить шлях пізнання світоустрою від знаного, зрозумілого до невідомого.

У системі національної мови слова темпоральної групи виконують синтаксемну функцію суб'єкта – носія акціональної ознаки: *Смерть косить (скосила)* [14, с. 834]. Фразеологізми акумулюють уявлення про дискретність буття, у яких смерть схожа на женця, а людина подібна до колоса в жнива: *Смерть із косою за плечима* [14, с. 834]. Очевидно, паралель *смерть – жнець* окреслює знання про скінченність буття й характеризує архаїчне бачення темпоральності, доказом чого є існування вказаного вектора, наприклад, в англійській мові [12, с. 86].

Час у фразеологізмах характеризують риси обізнаної, мудрої, здатної аргументувати людини: *Покаже час. Підтвердиться в майбутньому* [14, с. 286]. *Лиха година його знає* [14, с. 944]. Риси темпорального постають у світлі як позитивної, так і негативної телеологічної й утилітарної оцінок: *Щоб добра година знала* [14, с. 178]. *Лиха година розносила* [14, с. 177]. Знання про те, що для будь-якої дії існує певна нагода, спричинює аксіологічно полярні оцінки часу: *У добрий час* [14, с. 944]. *Хай поб'є нагла година* [14, с. 17]. Невдоволеність обставинами та законами існування послужила поштовхом для асоціювання часових змін з агресивною, схильною до насильства людиною: *Життя притисло* [14, с. 295]. *Смерть занесла свою руку* [14, с. 775]. Індивідуальне буття українці аналогізували з близькою особою, яку важко покидати: *Розлучатися з життям* [14, с. 255]. *Прощатися з життям* [14, с. 714].

Початок та кінець лінейного часу в національній лінгвокультурі осмислювали за допомогою ономастикону вищої (*Бог, Господь*) і нижчої міфології (*біс, дідько*), реалізуючи уявлення про антагонізм сакрального та хтонічного, що зумовлювало протилежні оцінки значущих буттєвих моментів, наприклад смерті: *Бог прибрав* [14, с. 38]. *Біс узяв (ухопив)* [14, с. 31]. *Дідько взяв (забрав, ухотив)* [14, с. 242].

Ідею часу містять фразеологізми, об'єднані навколо стійких асоціацій лінгвокультурної спільноти не тільки з міфологічними істотами, а й із репертуаром звичаєвих дій. Уявлення про сегментування лінейного часу відбувається шляхом актуалізації за допомогою фразеологізмів ментальних звичаєвих й обрядових сценаріїв, пов'язаних з одруженням (наприклад, сватання або вінчання): *Із сирію землею повінчатися. Померти* [14, с. 654]. Стійкі висловлювання відивають сприйняття смерті, яку людська істота не в змозі відвернути, крізь призму сміхової культури українців і репрезентують їхню стоїчно-іронічну інтерпретацію темпорального кінця: *Жарт. Кирпата свашка. Смерть* [14, с. 883].

Лексика темпоральної групи висвічує асоціації не тільки з людиною, а й довкіллям, зокрема його світлотіньовими рисами, зумовленими розміщенням сонячних променів відносно поверхні землі. Слово *день* виражає ідею світла, зручності для споглядання, що показує зв'язок цього іменника з дієсловом *дивитися*, пор. рос. *день*, бр. *дзень*, п. *dzeń*, ч. *den*, слц. *děň*, схв. *džeň*, нл. *zén*, полаб. *dan*, болг. мак. *den*, схв. *dân*; походить з *din* – «ясний, блискучий» [6, с. 34]. *Ніч* зіставлено з лит. *niáukti* «затягати хмарами, затемнювати». У межах етимологічного гнізда, яке утворюють українські слова, це ім'я розгортає асоціації також зі світлотіньовими враженнями: укр. *поноченький* «темний», *поночі*, *поночіти* «темніти ввечері», *повночі* «темно, поночі» [8, с. 104].

Рух природних циклів супроводжує зміна колірної гами природного довкілля, спричинена різними етапами вегетації рослин. Тому походження словесних одиниць темпоральної групи виявляє їхні асоціації з кольором природних об'єктів. Назву *березень* стимулювало те, що рано навесні починають зеленіти берези: пор. псл. *berzънь*, утворене від *berza* «береза» [5, с. 366]. Слово *жовтень* має цілком прозору колірну мотивацію (пор. р. *желтый*, бр. *жоўты*, др. *жьлтъи*, п. *zoly*, ч. *žlutý*, слц. *žltý*). Її вважають спорідненою з лит. *gelta* «мед» [6, с. 203].

Час в уявленні лінгвокультурного товариства аналогізовано з довкіллям, тому фразеологізми розгортають когнітивно-семантичну паралель, у межах якої слова темпоральної групи виконують синтаксемну функцію локатива. Такі стійкі вислови утворено на основі семантико-синтаксичних зв'язків дієслів руху, пересування (*іти, ходити, піти, виходити, відходити, доходити* й ін.) із субстантивами *життя, літо*

(рідше – *вік, минуле, вічність, небуття* й ін.): *Вийти з літ* [14, с. 111]. *Відходити в минуле* [14, с. 120]. Слова з центральною семою часу перебувають у семантико-синтаксичних зв'язках зі словами на позначення елементів ландшафту: *На схилі віку* [14, с. 872]. *Стояти край безодні* [14, с. 864]. Не випадково відбувається також проєкція на площину темпорального властивостей артефактів. Утилітарна оцінка часу як важливого ресурсу окреслена у фразеологізмах, які містять дієслова на позначення реалій товарно-грошового обміну: *Заплатити життям* [14, с. 315]. *Поплатитися життям* [14, с. 675].

У наївній (донауковій) картині світу пізнання часу відбувається за допомогою традиційного корелята темпорального, яким є вода, яку характеризує плинність та масштабність. Української мова містить варіанти фразеологізму *багато води сплило* (*сплигло, уплигло, утекло, вибігло*) [14, с. 16] на позначення значного проміжку минулого часу. Темпоральне уявляють схожим на матеріальний об'єкт, який можна розітнути або перервати, як нить: *У розтині часу. В історичній перспективі* [14, с. 759]. *Обірвати життя* [14, с. 296]. Предметний код лінгвокультури репрезентує час, життя як незаперечну цінність: *Подарувати життя* [14, с. 658].

Відомості про час акумулюють стійкі вислови не тільки з експліцитним (лексично вираженим) темпоральним компонентом. Переінтерпретація біоморфного коду фразеологізмів відбиває сегментування часу в площині звичаєвих дій язичників. Відомо, що в системі дохристиянських вірувань початком року вважали не зиму, а весну, тому обрядом, який указував на здобуття ще одного відрізка лінійного часу, було топтання весняних первоцвітів, яке супроводжували відповідним замовлянням (пор.: *Топтати ряс. Жити* [14, с. 890]). Крайню точку індивідуального буття означено за допомогою ботанізма дуб, який символізує життя: *Врізати дуба* [14, с. 15]. Як відомо, дуб використовували для атрибутики поховання (пор. у народній пісні: *Оце ж тобі, Грицю, за тебе заплава – із чотирьох дощок дубовая хата*). Такі фразеологізми створюють прецедентну мотивацію слова *одубитися*. На думку О. Селіванової, прецедентні феномени «служать засобами збереження та трансляції культури народу» [13, с. 116]. Ботанічне кодування призначене для окреслення інформації про вік людини: *У цвіті літ. У молоді роки* [14, с. 939]. У наведеному фразеологізмі юність (лінійний час) аналогізовано з весною (циклічне темпоральне).

Культура християнства з її святами, обрядовістю теж наклала відбиток на форми визначення часових координат. Процесуальність церковних діянь послужила фразеологічній інтерпретації дискретності людського існування: *І вода відсвятиться. Хто-небудь помре* [14, с. 141]. Стійкі висловлювання відбивають окреслення віку людини за допомогою значущих точок циклічного церковного календаря: *Не до Петра, а до Різдва. Хто-небудь немолодий, похилого віку* [14, с. 625]. Як відомо, свято апостолів Петра й Павла християн східного обряду припадає на липень.

У стійких висловах, які за значенням дорівнюють темпоральним прислівникам, своєрідно окреслено уявлення не тільки про дійсний, а й віртуальний час. Для цього використано ресурси біоморфного й соматичного кодування. Брак в архаїчній культурі спеціальних пристроїв для вимірювання часу компенсували використанням біологічного «годинника» півнів. Тому циклічний добовий час від півночі до світанку селяни визначали відповідно до числового порядку півнячих криків: *До других (третьох) півнів. За північ, до пізнього часу або до ранку* [14, с. 629]. *До перших півнів. До півночі* [14, с. 629]. *Після других півнів. Дуже пізно, далеко за північ* [14, с. 629]. *Після третьох півнів. На світанку* [14, с. 629].

Невідповідність дії та нагоди для неї підкреслено за допомогою вислову у *свинячий голос. Дуже пізно, несвоєчасно* [14, с. 187]. На позначення браку часової

координати дії, яка ніколи не відбудеться, функціонують фразеологізми, що містять соматизми, зооніми й ботанізми: *Як на долоні волосся виросте. Ніколи* [14, с. 16]. *Як виросте трава на помості* [14, с. 16]. *Ірон. Як у спасівку соловейко заспіває* [14, с. 842]. Довжина лінійного відрізка буття залежить, як відомо, від функціональності тіла. Тому природно, що інформацію про час існування в складі фразеологізмів закладено в соматичний код лінгвокультури, що засвідчують стійкі утворення з лексемами *голова, кістка, тіло* та ін.: *Голова лягла (полягла, покотилася)* [14, с. 182]. *Кістки зложити. Померти, загинути* [14, с. 338].

Когнітивно-семантична структура українських фразеологізмів відбиває наївні уявлення про фізику часу, який постає безперервним (*Час не жде* [14, с. 945]. *Дні і ночі* [14, с. 251]) та вимірним: *Не один день* [14, с. 226]. *По цей день* [14, с. 226]. Часорух інтерпретовано як лінійний, сегментований і незворотний: *Час пробив* [14, с. 945]. *Йти назустріч смерті* [14, с. 353]. Визначення часу, витраченого на проходження певної відстані, за допомогою просторових орієнтирів спричинює його оцінку в термінах простору й руху (горизонтального, пов'язаного з життям, і вертикального, що стосується смерті й переходу, за давніми уявленнями, в інший вимір): *Скінчити шлях* [14, с. 817]. *Йти в далеку дорогу* [14, с. 352]. *Йти на небо* [14, с. 355].

Темпоральний фрагмент картини світу, зафіксований у фразеологізмах, відбиває наївно-психологічні уявлення про час, швидкість перебігу якого сприймають суб'єктивно (відповідно до наповненості подіями або їхнього емоційного фону): *В одну хвилину* [14, с. 922]. *Тягнути час* [14, с. 907]. У низці стійких висловів, які продукують негативну оцінку, індивідуально-буттєву темпоральність означено парадоксально: *Вмерти живцем* [14, с. 138]. *Не мати життя* [14, с. 707]. *Не життя* [14, с. 477].

Результати дослідження перебувають в основі **висновків**. Час у наївній (донауковій) картині світу співвідносять із матеріальними корелятами, тому що він є когнітивним об'єктом, який не підлягає конкретно-чуттєвому виміру, не звернений до чітко окресленого референта. Площина темпорального перебуває поза пізнанням за допомогою спеціалізованого органу чуття, через те його осягнення відбувається за допомогою характеристик суб'єктів, уречевлених об'єктів, а також продуктів міфічної уяви. Основні етимологічні мотиватори слів темпоральної групи та їхні ідіоматичні контексти зумовлюють побудову когніції часу навколо людини й довкілля. У структурі фразеологізмів лексичні одиниці на позначення часу виконують функції суб'єкта (носія акціональної ознаки) й локатива. Вербальні контексти, у яких ужито вказані слова й темпорально конотовані лексико-семантичні одиниці, є продуцентами переважно негативних утилітарної, телеологічної й емотивної оцінок. З огляду на те, що лексика з семантикою часу не має матеріальних денотатів, реалізація темпорального лінгвокультурного коду перебуває в системних зв'язках із біоморфним, соматичним і предметним.

Темпоральний фрагмент наївної (донаукової) картини світу виявляє своєрідність репрезентації буття в різних лінгвокультурних площинах. Тому **перспектива подальших досліджень** в обраному напрямку за допомогою запропонованої методики пролягає через зіставлення образно-асоціативних, аксіологічних, синтаксемних особливостей лексики на позначення часу на матеріалі різних мов.

Список використаної літератури

1. Авени Э. Империи времени : календари, часы и культуры / Э. Авени ; пер. с англ. Дм. Палец. – Киев : София, 1998. – 384 с. ; Aveni E. Imperii vremeni : kalendari, chasy i kultury / E. Aveni ; per. s angl. Dm. Palets. – Kiev : Sofiya, 1998. – 384 s.

2. Бондаренко А. Образна семантика темпоральності українських поетичних текстів ХХ ст.: моногр. / А. Бондаренко. – Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2017. – 390 с.; Bondarenko A. *Obrazna semantyka temporalnosti ukrainskykh poetychnykh tekstiv XX st.: monohr.* / A. Bondarenko. – Nizhyn: Vydavets Lysenko M. M., 2017. – 390 s.

3. Бондаренко А. Темпоральність у поетичній мові ХХ ст.: моногр. / А. Бондаренко. – Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2013. – 360 с.; Bondarenko A. *Temporalnist u poetychnii movi XX st.: monohr.* / A. Bondarenko. – Nizhyn: Vydavets Lysenko M. M., 2013. – 360 s.

4. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – 5-те вид. – Київ: Либідь, 2017. – 664 с.; Voitovych V. *Ukrainska mifolohiia* / Valerii Voitovych. – 5-te vyd. – Kyiv: Lybid, 2017. – 664 s.

5. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. / АН УРСР. редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 1: А–Г. – 632 с.; *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7-my t.* / AN URSSR. redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. – Kyiv: Nauk. dumka, 1982. – T. 1: A–H. – 632 s.

6. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. / АН УРСР. редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Київ: Наук. думка, 1985. – Т. 2: Д–Копці. – 572 с.; *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7-my t.* / AN URSSR. redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. – Kyiv: Nauk. dumka, 1985. – T. 2: D–Koptsi. – 572 s.

7. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. / АН УРСР. редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Київ: Наук. думка, 1989. – Т. 3: Кора–М. – 552 с.; *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7-my t.* / AN URSSR. redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. – Kyiv: Nauk. dumka, 1989. – T. 3: Kora–M. – 552 s.

8. Етимологічний словник української мови: в 7-ми т. / АН УРСР. редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Київ: Наук. думка, 2003. – Т. 4: Н–П. – 656 с.; *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7-my t.* / AN URSSR. redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. – Kyiv: Nauk. dumka, 2003. – T. 4: N–P. – 656 s.

9. Калько М. Етноваріант культурного коду часу у дзеркалі поетичного дискурсу шістдесятників: на матеріалі поезії В. Симоненка / М. Калько // Молода нація. – 2006. – № 3: Українська Гельсінкська Група: 30 років героїзму (1976–2006): Матеріали конференції. – С. 201–209; Kalko M. *Etnovariant kulturnoho kodu chasu u dzerkali poetychnoho dyskursu shistdesiatnykiv: na materialii poezii V. Symonenka* / M. Kalko // *Moloda natsiia*. – 2006. – № 3: *Ukrainska Helsinkska Hrupa: 30 rokiv heroizmu (1976–2006): Materialy konferentsii*. – S. 201–209.

10. Калько М. «Сьогоднішнє, вчорашнє – незмінний круг...» (репрезентація культурного коду часу в поетичному дискурсі М. Драй-Хмари) / М. Калько // Вісник Черкаського університету. Сер.: Філологічні науки. – 2009. – Вип. 167. – С. 126–132; Kalko M. «*Sohodnishnie, vchorashnie – nezminnyi kruh...*» (reprezentatsiia kulturnoho kodu chasu v poetychnomu dyskursi M. Drai-Khmary) / M. Kalko // *Visnyk Cherkaskoho universytetu*. Ser.: *Filolohichni nauky*. – 2009. – Vyp. 167. – S. 126–132.

11. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: моногр. / Л. Кравець. – Київ: Академія, 2012. – 416 с.; Kravets L. *Dynamika metafory v ukrainskii poezii XX st.: monohr.* / L. Kravets. – Kyiv: Akademiia, 2012. – 416 s.

12. Лакофф Дж. Метафори, которими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с.; Lakoff Dzh. *Metafory, kotorymi my zhivem* / Dzh. Lakoff, M. Dzhonson. – Moskva: Izd-vo LKI, 2008. – 256 s.

13. Селіванова О. Світ свідомості в мові : моногр. / О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с. ; Selivanova O. Svit svidomosti v movi : monogr. / O. Selivanova. – Cherkasy : Yu. Chabanenko, 2012. – 488 с.

14. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – Київ : Наукова думка, 1999. – 984 с. ; Frazeholichnyi slovnyk ukrainskoi movy / uklad. V. M. Bilonozhenko ta in. – Kyiv : Naukova dumka, 1999. – 984 s.

15. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка : Более 5000 слов / Г. П. Цыганенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Радянська школа, 1989. – 510 с. , Tsyganenko G. P. Etimologicheskii slovar russkogo yazyka : Bolee 5000 slov / G. P. Tsyganenko. – 2-e izd., pererab. i dop. – Kiev : Radyanska shkola, 1989. – 510 s.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2019.

A. Bondarenko

**REPRESENTATION OF THE TEMPORAL CODE
OF THE NATIONAL LINGUISTIC CULTURE
IN THE NAÏVE (PRE-SCIENTIFIC) WORLDVIEW**

Time is not only a form of matter existence, a fourth coordinate, but also a category of linguistic culture, a phenomenon of a specific conceptual worldview. The present study aims to examine the linguistic and worldview phenomena which have specific linguocultural features, in particular, the temporal code which reveals a system of beliefs about time characteristic for the speakers of the Ukrainian language. The article describes the results of the reconstruction of a temporal fragment from a pre-scientific worldview. The study is based on the semasiological procedure of field modelling as well as etymological, component and syntaxeme analyses. It relies on the knowledge about word origin in the temporal group as well as about phraseological units containing words with the central seme of time and vocabulary characterized by a temporal connotation. The article elucidates two key associative vectors which guide the cognition of the temporal, namely, «time – human» and «time – environment». It provides data which reflect naïve beliefs about physics and psychology of time, coded in the Ukrainian idioms. The author examines the syntaxemic functions within phraseologisms based on temporal vocabulary. The axiological peculiarities of verbal contexts producing temporal semantics have been investigated and their utilitarian, teleological, and emotional evaluations have been described. The article offers arguments in favour of systemic connections between the temporal code of linguistic culture with the biomorphic, the objective and the somatic.

The author explains that the words of the temporal group reveal deep etymological associations related to the human and the environment. In some Ukrainian idioms, the vocabulary bulk with the central seme of time is related to beliefs about mythical creatures. Due to this, such vocabulary bulk within the structure of phraseologisms mainly performs the function of the subject of action and the locative. Verbal contexts in which this vocabulary with temporal connotation is employed generate primarily negative utilitarian, teleological, and emotional evaluations. The vocabulary bulk with the semantics of time has no material denotation, and the realization of the temporal code of linguistic culture is systematically linked to the biomorphic, the somatic and the substantive.

Key words: *temporal fragment of the naïve (pre-scientific) worldview, linguocultural code of time, etymology, phraseologisms, temporal vocabulary, temporal connotation.*

УДК 811.111'373.43

С. Г. Волкова

НЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ МОВИ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

В статті було розглянуто поняття та способи утворення неологізмів в сучасній англійській мові, а також досліджені та проаналізовані лексичні новоутворення та їх класифікації на прикладі мови інтернет-ресурсів.

Ключові слова: *інтернет, неологізм, новоутворення, скорочення, інформаційні технології, акаунт, соціальні мережі.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-112-116

Постановка проблеми. В умовах зростальної глобалізації та поширення інтернет спілкування мови в усьому світі зазнають постійного впливу інших мов, і в результаті відбуваються структурні та лексичні запозичення і новоутворення. Найбільшого поширення це явище набувало в інтернет-спілкуванні, завдяки бурхливому розвитку комп'ютерних технологій.

Важливо зазначити, що в англійській мові за рік з'являється приблизно 800 нових слів – більше, ніж у будь-якій іншій мові світу. Проте, потрібно багато часу для стабільного закріплення нових слів у мові, а також, щоб їхнє змістовне наповнення було зрозумілим пересічному громадянину. Схожа ситуація спостерігається і з вживанням слів, що давно існують у мові, у новому значенні в інших сферах спілкування.

У світі швидкоплинного технологічного зростання, в еру світової мережі, де нова інформація і лексика поширюється також блискавично, відмітимо, що і нові терміни та поняття з'являються також миттєво. Поряд з новими винаходами та пристроями виникає нове програмне забезпечення, наприклад, нині ми не уявляємо свого життя без пошукових сервісів та систем, а також інтернету, чи таких пристроїв як смартфон. Всі ці явища супроводжується утворенням нових лексичних одиниць, і разом з ними з'являються видання та інформаційні ресурси, котрі мають цільову аудиторію, а саме професійних користувачів продуктів інформаційних технологій. Саме вони забезпечують поширення новітньої лексики (тобто неологізмів), її соціалізацію (прийняття у суспільстві), а потім і лексикалізацію (закріплення у мові).

Матеріалом дослідження для статті є неологізми, котрі були відібрані шляхом аналізу лексики з інтернет-сайтів та блогів [5, 6].

Зараз надзвичайно актуальною серед мовознавців є наука неологія, оскільки кількість нової лексики майже у кожній сфері, особливо інформаційній, незліченна і дає широке поле для роботи дослідників. Ми можемо стверджувати, що неологізми це один з мовних засобів, котрий відбиває культурний та технічний прогрес у суспільстві. Сучасне людство живе в епоху інформаційного суспільства, головною ознакою якого є комп'ютерні технології. Через це швидкість обробки інформації, простота використання, впевненість в анонімності дозволили людині застосувати комп'ютер для спілкування, в ході якого вона може поділитися важливими для неї думками, ідеями, почуттями, переживаннями, отримати розуміння і підтримку. Саме тому є **актуальною** проблема існування і функціонування Інтернет-мови. Даний вид

мови специфічний і мало нагадує реальне спілкування в традиційній формі, тому ставлення до нового виду спілкування не є однозначним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що люди можуть втратити навички нормального спілкування та зв'язного викладу думок, скорочення та постійне намагання скоротити кількість написаних знаків веде до деградації літературного мовлення. Однак існує й інша точка зору, так, англійський професор лінгвістики Д. Кристал стверджує, що мова не деградує, а переходить на новий рівень через те, що людство вступає в нову еру комунікацій за допомогою комп'ютера. Німецький філолог В. Гумбольдт стверджував, що матеріальна і духовна складова людства також відбиваються у мові.

Проблема комп'ютерного використання мови досліджувалась з часу створення першого комп'ютера в середині двадцятого століття. Дослідження проводили визначні вчені в різних країнах світу, а саме А. Белова, В. Бурбело, Є. Галичкіна, Л. Граудина, Г. Трофімова, Г. Черкасова та ін. Можемо додати, що досліджувались різні аспекти впливу комп'ютерного спілкування на мову і навпаки, а також взаємозв'язок розвитку лексичних одиниць та їхні способи появи у мові.

Досліджуючи питання щодо класифікації новітньої лексики, необхідно зазначити, що неологізми не мають певної ієрархії, і їх поділ є досить абстрактним. Але важливо зазначити, що існують лінгвістичні класифікації. Однією з них є поділ за шляхом утворення, а саме для назви нового предмета і для надання старому поняттю нової назви та поновлення й освіження мови. Виникнення неологізмів першого типу є необхідним для назви нових явищ у суспільстві, натомість другий тип виникає мимоволі.

Отже, неологізми, за Н. М. Шанським, можливо поділити на лексичні, які виражаються іншомовними запозиченнями або новими словами, які утворені на базі мов, що існують, та семантичні, котрі створені з конкретною стилістичною метою, і саме вони переназивають вже наявне поняття [4].

Згідно з В. Д. Бояркіною, виділяють також авторські та індивідуально-стилістичні неологізми [1], котрі можуть створюватися письменниками, поетами та журналістами задля додавання образності текстам та описам. Неологізми цього типу прив'язані до контексту та мають певного автора, такі неологізми є досить поширеними у специфічних інтернет-ресурсах з невеликою аудиторією, наприклад: *Macnazi*, *geekchic*.

З точки зору способу утворення, Н. І. Заботкіна поділяє неологізми на фонологічні, запозичення семантичні та синтаксичні [2]. Перший тип є найбільш вживаний в англійській мові та утворюється з поєднань звуків, часто зі звуконаслідувальних вигуків. Особливо цьому сприяє американський сленг, наприклад: *bazinga* від звука *zing*.

Наступним та не менш важливим є запозичення, особливо у світлі глобального спілкування, за допомогою інтернет-ресурсів та мереж, є також джерелом утворення нових слів, і, попри те, що в даний час англійська мова перетворилася з мови-реципієнта в мову-донор, її лексичний склад все ще продовжує розширюватися внаслідок запозичень з різних мов, наприклад, *Bokeh* (з японської). Оскільки англійська мова є загально використовуваною і ледь не єдиною у сфері інформаційних технологій та програмування, існує досить мало запозиченої лексики з інших мов, наприклад, *drone* (з німецької *drohne*), це комаха схожа на бджолу.

Морфологічні неологізми, як стверджує Н. І. Заботкіна створюються за зразками, котрі вже наявні у мові, а також з наявних у мові морфем, наприклад, *defriend*, *webmaster*. Даний тип, у свою чергу, ділиться на наступні різновиди за способом

творення. Перші та найбільш продуктивні є афіксальні — це нові слова, які утворені за допомогою рідних для мови префіксів або суфіксів, наприклад, *googlable*, *facebookian*. Наступним є словоскладання, що також відіграє значну роль в утворенні неологізмів. Особливістю даного виду новоутворень є те, що вони складаються не основ слів, а зі слова цілком. Найбільш загальноприйнятою моделлю словоскладання є іменник + іменник, наприклад, *Macnazi*, *mousepotato*. А існує також інша модель утворення, така як прикметник + іменник, наприклад, *cybercafe*, *digitaldetox*.

Ще одним з видів неологізмів виділяють конвертовані неологізми. Вони є нечисленними і становлять дуже малу кількість від загального числа новоутворень. Найпопулярнішими способами їх утворення є конверсія іменників в дієслова і конверсія дієслів в іменники, наприклад, *toamazon*, *toversion*, *towhitelist*.

Наступним типом виступає абревіація, що є одним з найбільш молодих способів словотворення. Тому не дивно, що вивчення цього способу почалося порівняно пізно. На сьогодні цей спосіб є найбільш продуктивний зі способів словотворення в англійській мові. До нього належать графічні та лексичні скорочення (*CPU* – *Computing processing unit*).

Щодо скорочень в англійській мові, то вони утворюються видаленням літер або злиттям двох слів у одне. У такому випадку одна чи декілька букв будуть видалені та замінені апострофом, що використовуються, як правило, при неформальному спілкуванні та письмі. Щодо частково скорочених слів, то це скорочення, утворені з початкових складів слів, першого слова з повним другим словом, наприклад, *e-mail* (*electronic mail*) – електронна пошта.

Ще однією класифікацією є класифікація за формою слова або лексемою. Такі слова ще називають неолексемами [3], їх можна розділити на, по-перше, власне неологізм, де слово абсолютно нове як за змістом, так і за формою слова (лексемою). Такі типи слів, ще названі матеріальними неологізмами, стали досить поширеними на Україні на початку 21 століття, оскільки довелося давати назви новим реаліям. Прикладом таких слів є *default* (дефолт) – крах економічних систем. Наступний тип – це новоутворення або слова, що відзначаються новою формою. У даних словах уже навні морфеми виступають у незвичних поєднаннях, при цьому утворюють абсолютно нові значення, *webinar*, *digitaldetox*.

Підсумовуючи можна стверджувати, що неологізми є одним зі способів збільшення словникового запасу мови та засобом, для утворення назв для нових явищ у суспільстві. Вони з'являються в усіх сферах нашого життя, але найширшого розвитку вони набули у сфері інформаційних технологій, оскільки дана сфера є одна з швидко розвиваючих в світі сьогодні.

А також було встановлено, що багато з них утворено морфологічним шляхом, оскільки існує вже досить велика база саме іменників, які вже натомість втратили свій відтінок новизни, але їх поєднання з основами інших слів або з афіксами надає нового значення. Щодо конвертації, значною мірою конвертуються найбільш зрозумілі слова, як *to google*, бо для загальної маси користувачів інтернету буде важко зрозуміти значення більш складних неологізмів. Також невеликою є група запозичених неологізмів, оскільки новітні розробки ведуться англійською мовою, тож їх кількість мізерна. Кількість скорочень також мала, оскільки вони не зрозумілі загальним масам, що не є бажаним у пресі чи журналістиці, і такі неологізми поширені лише в певних професійних сферах життя та відповідно вживаються тільки фахівцями у вузьких колах.

Проаналізувавши неологізми, можливо відмітити, що відповідно до шляхів їх утворення, близько трьох четвертих з них утворені лексичним способом, 13 % є семантичні, а 10 % являються авторськими. Відносно способу їх творення, було виявлено що майже вісімдесят відсотків є морфологічні, 10 % – запозичення, а 5 % – конвертовані та скорочення.

Оскільки основне призначення новоутворень становить назва нового предмету, то більшість сучасних неологізмів відносяться до лексичної групи, тобто несуть назву для нового явища, бо саме в наш час відбувається нова інформаційна революція і цей процес супроводжується утворенням нових понять та явищ, які потребують нових назв. Також не дивує те, що зараз зростає відсоткова частка авторських неологізмів, які значно поширилися з розвитком соціальних мереж та незалежних авторів. Саме вони утворюють певну початкову групу мовців, іноді досить велику, оскільки акаунти певних ІТ журналістів налічують до півтора мільйони фоловерів, тож поширення цих неологізмів відбувається надзвичайно швидко.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що дослідження неологізмів та способів їх творення, як показників розвитку суспільства, є необхідним для відстеження розвитку мови та суспільства в цілому. Проведене дослідження вимагає подальшої роботи з систематизації та аналізу нового словникового запасу, що дозволить провести паралелі з розвитком окремих галузей і словникового запасу мови, а також порівняти темпи їх розвитку.

Список використаної літератури

1. Бояркина В. Д. О некоторых особенностях новой глагольной лексики / В. Д. Бояркина // Новые слова и словари новых слов / отв. ред. Н. З. Котелова. – Ленинград : Наука : Ленингр. отд-ние, 1983. – С. 93–103 ; Boyarkina V. D. O nekotorykh osobennostyakh novoy glagolnoy leksiki / V. D. Boyarkina // Novye slova i slovani novykh slov / otv. red. N. Z. Kotelova. – Leningrad : Nauka : Leningr. otd-nie, 1983. – S. 93–103.
2. Заботкина Н. И. Новая лексика современного английского языка / Н. И. Заботкина. – Москва : Высш. шк., 1989. – 124 с. ; Zabolkina N. I. Novaya leksika sovremennogo angliyskogo yazyka / N. I. Zabolkina. – Moskva : Vyssh. shk., 1989. – 124 s.
3. Открытый грамматический словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://odict.ru/>; Otkrytyy grammaticheskiy slovar russkogo yazyka [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://odict.ru/>
4. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : учеб. пособ. / Н. М. Шанский. – 4-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : Спец. лит., 1996. – 192 с. ; Shanskiy N. M. Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka : ucheb. posob. / N. M. Shanskiy. – 4-e izd., ispr. i dop. – Sankt-Peterburg : Spets. lit., 1996. – 192 s.
5. Cnet best products [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.cnet.com/>
6. The Verge [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.theverge.com/>
Стаття надійшла до редакції 31.10.2019.

S. Volkova

NOLOGISMS IN MODERT ENGLISH BASED ON THE INTERNET RESOURCES

This article explores English neologisms in the spheres of information technologies based on the Internet resources. Neologisms and their most essential classification are observed and studied in the article. The most widely used classifications of neologisms according to their ways and methods of creation are clarified. The meanings of neologisms and their influence on the language and language flow in the modern world are identified as well.

Due to rapidly developed computer technologies and the Internet, the neologisms and new words are created very quickly and constantly. It is important to state that English is enriched about 800 words yearly. However, it would take a long time to consolidate the position of new words in a language, and to make their content comprehensible to an average citizen. The similar situation is observed with the use of widely used words in a new meaning in other spheres of communication.

Along with new inventions and devices, new software is emerging, for example, we now are not able to imagine our lives without search engines and systems, as well as the internet, or devices such as a smartphone. All these phenomena, accompanied by the formation of new vocabulary units, and information resources that have a target audience, namely professional users of information technology products. They provide the spread of the latest vocabulary (i.e. neologisms), its socialization (acceptance in society), and then lexicalization (consolidation in language).

We can speculate that neologisms are one of the linguistic means that reflects cultural and technological progress in society. Modern humanity lives in the age of information, the main feature of which is computer technology. That is why the problem of the existence and functioning of the Internet language is urgent.

The issue of computer language usage has been studied since the first computer was created in the mid-twentieth century. The researches were carried out by prominent scientists in different countries of the world. It might be added that various aspects of the impact of computer communication on language and vice versa were researched, as well as the relation between the development of lexical units and their ways of appearing in language.

But it is essential to note that there are linguistic classifications of neologisms. The first one is according to the way of formation, namely, it names a new subject and gives the old concept a new name in order to renew and refresh the language. The emergence of neologisms of the first type is necessary to name a new phenomena in society, but the second type arises involuntarily.

They could also be divided into lexical, authorial, individual-stylistic, phonological, loanwords, semantic and syntactic neologisms. They are also morphological according to the methods of creation, for example, defriend, web master, googlable and facebookian.

As for shortening and abbreviation, we could define that such as methods are most widely used in English (CPU – Computing processing unit).

To sum up, neologism is one way to increase the vocabulary of the language and a means of generating names for new phenomena in society. They appear in all areas of our lives, but they have gained the most development in the field of information technology because this area is the fastest growing in the world today. Since the primary purpose is to name a new subject, most modern neologisms belong to the lexical group, and they are called a new phenomenon because in our time, a new information revolution is taking place and this process is accompanied by the formation of new concepts and phenomena that need new words. It is also not surprising that the percentage of authorial neologisms is now growing, which has expanded significantly with the development of social networks and independent authors. They form a certain initial group of speakers, sometimes quite large, as the accounts of certain IT journalists have up to one and a half million followers, so the spread of these neologisms is extremely rapid.

Key words: *Internet, neologism, new formation, shortening, information technology, account, social networks.*

УДК 811.111'374.2: 61

Е. В. Гордиенко

НОМЕНКЛАТУРА В СИСТЕМЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОГРАФИИ

Исследование отражает вопросы теоретической лексикографии, а именно LSP (language for specific purposes) лексикографии области медицины. В фокусе исследования медицинские номенклатуры, созданные в рамках англоязычной медицинской терминологии (АМТ). Использование историко-типологического подхода позволило провести детальный анализ вневингвистических и лингвистических характеристик номенклатур: анатомической, гистологической, стоматологической и эмбриологической. Дана краткая историческая справка о формировании и развитии англоязычных медицинских словарных справочников. Сделана попытка типологической классификации медицинских номенклатур посредством рассмотрения методов и подходов при репрезентации и экспликации термина. Выделены и описаны основные функции медицинских номенклатур, а именно, сбор, стандартизация, систематизация терминов медицины и передача медицинских знаний. Определено место и роль номенклатуры, как фактического словарного справочника, в системе АМТ.

Ключевые слова: терминология, медицинская номенклатура, англоязычная медицинская терминология, типологическая классификация, лексикографический анализ.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-117-123

Интенсивное развитие науки и техники требует междисциплинарного подхода для решения задач, поставленных в рамках запросов нашего времени. Активно развиваются все области знаний, медицина, в свою очередь, не остаётся в стороне.

Так, в эпоху глобализации английского языка медицина и лингвистика пытаются справиться с вызовами XXI века. Идёт интенсивный процесс возникновения новых медицинских терминов, что влечёт за собой решение ряда вопросов связанных с регистрацией синонимов, эпонимов, эвфемизмов, топонимов, неологизмов, сокращений, аббревиатур и многих других.

Специалисты данных областей пытаются обеспечить плодотворную коммуникацию между доктором и пациентом, между коллегами теоретиками и практиками при диагностике, лечении и профилактике заболеваний, что определённо поможет справиться, например, с лечением рака, осложнениями после вирусов Эболы, ВИЧ, Гриппа, Энтеровирусов на глобальном уровне.

Все эти вопросы заставляют терминографов, занимающихся теорией и практикой LSP (language for specific purposes) лексикографии, разрешить вопросы кодификации, стандартизации и систематизации медицинских терминов в словарях разных типов.

В лингвистике существует ряд работ посвящённых разным аспектам данного вопроса: общетеоретические и практические проблемы лексикографии и терминологии [6; 8; 12], вопросы типологической классификации словарей [8; 10; 11], попытки системного изучения медицинской терминологии [3; 5; 13], прикладные аспекты терминоведения и терминологии отдельных областей знаний [1; 2]. Лакуна же, посвящённая комплексному изучению разных типов словарных справочников, их классификации, характеристики

и принципов создания, именно в англоязычной медицинской терминографии, остаётся не заполненной. **Актуальность** нашей работы подтверждается выбором **объекта** нашего исследования, которым послужили медицинские номенклатуры (МН), созданные в рамках всего существования терминографии в целом и англоязычной медицинской терминографии в частности.

Целью работы является изучение медицинской номенклатуры, как фактического словарного справочника, выявление её роли и места в системе англоязычной медицинской терминографии. Для достижения поставленной цели были решены следующие **задачи**: проведение историко-типологического анализа медицинских номенклатур, изучены структуры и выявлены функции МН, определены базовые параметры МН, даны основные характеристики МН, разработана типологическая классификация МН. **Методика исследования** носит комплексный характер и включает следующие методы: аналитический обзор литературы, библиографический метод для составления списка МН; описательный метод лексикографического анализа для характеристики параметров и структуры МН; метод типологического анализа применялся при разработке принципов классификации МН; метод сопоставительного анализа для выявления результатов исследования.

История медицины показывает, что зарождение медицинской терминологии начинается с создания в IV веке до н. э. работы *Гиппократов сборник* с последующим интенсивным развитием латинской медицинской терминологии после кризиса античного мира. Так, в этот период выходит одна из первых работ в терминографии медицины *Nine Books of Disciplines* (116–27 гг. до н. э.), автором которой стал Marcus Terentius Varro. В своей энциклопедии он описал 9 областей знаний, одной из которой была медицина.

Дальнейшее стремительное развитие медицинской терминологии и, как следствие, терминографии происходит посредством влияния римской культуры, о чём свидетельствует появление медицинских работ римлян на латинском языке. Ярким примером может служить один из известных авторов того времени Авлом Корнелий Цельс (I в. до н.э.), который широко использовал греческие наименования в своих работах. Медицинская терминология А. К. Цельса *Da Medicina* легла в основу международной анатомической номенклатуры конца XIX и середины XX веков [5, с. 411].

Наиболее известными анатомическими номенклатурами в истории медицинской терминографии являются такие номенклатуры, как *Baseler Nomina Anatomica: BNA* (1895), *Jenaer Nomina Anatomica: JNA* (1935), *Nomina Anatomica: NA* (1950), *Parisiana Nomina Anatomica: PNA* (1955), *Nomina Anatomica Veterinaria: NAV* (1968), *Terminologia Anatomica: TA* (1998).

BNA – *Базельская анатомическая номенклатура* утверждённая в 1895 году на съезде Немецкого анатомического общества в городе Базель, Швейцария. Данная АН имеет алфавитное построение с вводами, представленными терминами с их эквивалентами на латинском и английском языках, регистрирующая термины, указывающие направление, положение и отношение частей тела применительно к вертикально стоящему человеку.

NA – анатомическая номенклатура производная от *BNA*, в 1950 году пересматривалась и была утверждена в Оксфорде, 1955 – Париже, 1960 – Нью-Йорке, 1965 – Висбадене, 1975 – Токио, 1980 – Мехико, 1985 – Лондоне и кардинально была переформатирована в 1998 в *Terminologia Anatomica*.

PNA – *Парижская анатомическая номенклатура*, принятая в 1955 г. на Международном конгрессе анатомов в Париже, была разработана на основе *BNA* и положена в основу русской и украинской анатомических номенклатур.

TA – *Анатомическая номенклатура*, изданная в 1998 году, является стандартом международной анатомической терминологии, переведена на национальные языки по всему миру и широко используется в научном медицинском дискурсе.

Анализ предисловий к номенклатурным словарным справочникам показал, что гистологические, стоматологические и эмбриологические номенклатуры были созданы позже на основе уже существующей и стандартизированной анатомической номенклатуры. Примерами таких номенклатур являются *Terminologia Histologica* (2008), *Terminologia Embryologica* (2013), *Dental terminology* (1930).

Типологический анализ *MH*, изданных в разные периоды развития медицинской терминологии, дал возможность разработать их типологическую классификацию. Для составления типологической классификации были выделены метод репрезентации термина и метод объяснения медицинского концепта в словаре. Данный подход позволил отнести медицинские номенклатуры к фактическим словарным справочникам в сравнении с лингвистическими, представленными классическими одноязычными, двуязычными и многоязычными медицинскими словарями.

Далее были выделены и проанализированы такие параметры, как область включения терминов, метод репрезентации термина, тип дефиниции, количество языков, расположение вводов, в результате чего была разработана следующая классификация *MH*:

- по области включения терминов: анатомическая, гистологическая, стоматологическая, эмбриологическая, смешанная.
- по методу репрезентации термина: фактическая (внелингвистическая), терминографическая (лингвистическая).
- по типу дефиниции: простая, интегрированная.
- по количеству языков: двуязычная и многоязычная
- по расположению вводов: тематическая, алфавитная.

Анализ полученных данных показал, что *MH* представлены как двуязычными, так и многоязычными словарными справочниками, имеющими как внелингвистические так и лингвистические параметры с широким адресатом пользователей. Адресатом *MH* являются врачи, преподаватели, научные работники, студенты. В силу своей специфической структуры, функций и узкой специализированной направленности данный тип словарных справочников не рассчитан на широкий круг пользователей.

В целом, основные лингвистические характеристики (транскрипция, деление на слоги, ударение, часть речи, этимология, синонимия, антонимия и другая орфоэпическая, грамматическая, семантическая, синтагматическая и парадигматическая информация) не регистрируются в теле словаря, а именно в словарной статье. Многие авторы включают данный комментарий в мегаструктуру словаря. В предисловии или в приложениях даётся информацию об истории медицинского термина, грамматический комментарий об этимологии, структуре и специфике употребления термина.

Рассмотрим особенности структуры и параметров *MH* на примере лексикографического анализа одной из популярных *анатомических номенклатур* наших дней *Международной Анатомической Терминологии (МАН)*, изданной в Виннице издательством «Новая Книга» в 2018 году, являющейся одним из последних стандартов анатомической терминологии, созданных в Украине.

МАН является многоязычным фактическим медицинским словарным справочником, составленным научными сотрудниками медицинских университетов Украины. Анатомические термины представлены на 4-х языках: латинском, украинском, русском и английском. В основу работы положены латинские и английские эквиваленты, зарегистрированные в *Terminologia Anatomica* (1998); украинские – *Міжнародна анатомічна номенклатура* (Київ, 2001), русские – *Международная анатомическая терминология* (Москва, 2003).

Мегаструктура МАН включает предисловия на трёх языках (украинском, русском и английском), содержание, само тело *МАН* и предметные указатели на 4-х языках: латинском, украинском, русском и английском. В предисловиях даётся информация об особенностях построения *МАН*, источниках терминов, аббревиатурах и обозначениях.

Анализ *микроструктуры* показал, что всё тело *МАН* делится на два раздела: *общую анатомию* и *систематическую анатомию*. В *общую анатомию* включены подразделы, обозначающие части тела человека, плоскости, линии и области. Раздел *систематическая анатомия* охватывает следующие подразделы: система скелета, мышечная, пищеварительная, дыхательная, мочева, половая, эндокринная, сердечно-сосудистая, лимфоидная, нервная системы, органы чувств и общий покров.

Анатомические термины расположены в четырёх вертикальных колонках по языкам эквивалентов соответственно с предшествующей им колонкой, указывающей идентификационный номер каждого термина, нумерация является сквозной.

В целом структура подачи дефиниции простая, термины расположены в каждой системе соответственно анатомии. Первым следует термин, которому отдают предпочтение, через точку с запятой иногда даётся его альтернативный эквивалент. В дефиниции встречаются обозначения различий по половому признаку, сокращения латинских терминов (*напр. A. Arteria, Aa. Arteriae*), скобки различных стилей для обозначения терминов непостоянных структур, для указания номеров, используемых для структур и т.д.

Лексикографический анализ гистологической, стоматологической и эмбриологической номенклатур выявил, что они не имеют существенных отличий на уровне мега- и макроструктур в сравнении с анатомической. Изученные номенклатуры были созданы на основе анатомической с использованием терминографических инструментов и принципов, положенных в основу первых анатомических номенклатур.

Результаты исследования показали, что *МН* являются фактическими словарными справочниками, имеющими богатую историю и выполняющими такие функции, как сбор, систематизация, стандартизация, интерпретация медицинского термина и передача знаний в области медицины. Применение историко-типологического подхода продемонстрировало, что *МН*, включая свои лингвистические и внелингвистические параметры, являются одной из важнейших функциональных единиц в системе общей АМТ, являющейся, так называемым, хранилищем медицинской терминологии и терминографии.

Анализ всех полученных результатов помогает прийти к **выводу**, что медицинская номенклатура, не являясь лингвистическим словарём, выполняет практически все основные функции терминографических словарных справочников, за исключением экспликационной, а именно объяснительной, с описанием грамматических и орфоэпических характеристик, кодификацией многозначности термина и иллюстрацией его употребления в медицинском дискурсе.

Перспективою дальнішого дослідження являється системне вивчення всіх внязюкових, язюкових параметрів і характеристик фактичних і термінографічних словарних справочників виданих в рамках англоязючної медичної термінографії в умовах формування глобального науко-технічного пространства в області медицини.

Список используемой литературы

1. Карпова О. М. PR : проблемы терминологического описания / О. М. Карпова, Е. В. Щербак ова. – Иваново : Иван, гос. ун-т, 2005. – 184 с. ; Karpova O. M. PR : problemy terminograficheskogo opisaniya / O. M. Karpova, Ye. V. Shcherbakova. – Ivanovo : Ivan, gos. un-t, 2005. – 184 s.
2. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – 4-е изд. – Москва : Либроком, 2009. – 256 с. ; Leychik V. M. Terminovedenie : predmet, metody, struktura / V. M. Leychik. – 4-e izd. – Moskva : Librokom, 2009. – 256 s.
3. Маджаева С. И. Медицинские терминосистемы : становление, развитие, функционирование : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / Санья Ибрагимовна Маджаева ; Волгогр. гос. соц.-пед. ун-т. – Волгоград, 2012. – 37 с. ; Madzhaeva S. I. Meditsinskie terminosistemy : stanovlenie, razvitie, funktsionirovanie : avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk : spets. 10.02.19 / Sanya Ibragimovna Madzhaeva ; Volgogr. gos. sots.-ped. un-t. – Volgograd, 2012. – 37 s.
4. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти) / за ред. В. Г. Черкасова. – Вінниця : Нова книга, 2018. – 392 с. ; Mizhnarodna anatomichna terminolohiia (latynski, ukrainski, rosiiski ta anhliiski ekvivalenty) / za red. V. H. Cherkasova. – Vinnytsia : Nova knyha, 2018. – 392 s.
5. Чернявский М. Н. Краткий очерк истории и проблем упорядочения медицинской терминологии / М. Н. Чернявский // Энциклопедический словарь медицинских терминов : в 3-х т. / под ред. Б. В. Петровского. – Москва, 1984. – Т. 3. – С. 410–424 ; Chernyavskiy M. N. Kratkiy ocherk istorii i problem uporyadocheniya meditsinskoj terminologii / M. N. Chernyavskiy // Entsiklopedicheskiy slovar meditsinskikh terminov : v 3-kh t. / pod red. B. V. Petrovskogo. – Moskva, 1984. – Т. 3. – С. 410–424.
6. Brekke M. Lexicography and Terminography : A Complementary View / M. Brekke // Mayer F. Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium / F. Mayer. – Tübingen : M. Niemeyer, 2001. – Vol. 1. : Linguistics and cognitive aspects, knowledge representation and computational linguistics, terminology, lexicography and didactics. – P. 179–187.
7. Dental terminology adapted from the B N A (Basle nomina anatomica). American Dental Association. Committee on Nomenclature. – Philadelphia : Published by the Committee, 1930. – 51 p.
8. Dictionary of Lexicography / ed. by R. R. K. Hartmann, G. James. – London ; New Yourk : Routledge, 2002. – 176 p.
9. Džuganová B. English medical terminology – different ways of forming medical terms / B. Džuganová // Jahr – European Journal of Bioethics. – 2013. – Vol. 4, № 1. – P. 55–69.
10. Gouws R. H. En Route to a New Dictionary Typology / R. H. Gouws // Southern African Linguistics and Applied Language Studies. – 2007. – Vol. 25, Issue 3. – P. 319–331.
11. Hartmann R. R. K. Pure or hybrid ? The development of mixed dictionary genres / R. R. K. Hartmann // Facta Universitatis Series : Linguistics and Literature. – 2005. – Vol. 3, № 2. – P. 193–208.

12. Landau S. I. Dictionaries : The Art and Craft of Lexicography / S. I. Landau. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 496 p.

13. Soler V. Medicine and linguistics : A necessary symbiosis in medical titles / V. Soler // TheWrite Stuff. The Journal of the European Medical Writers Association. – 2007. – Vol. 16. – № 4. – P. 151–152.

14. Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology / Federative Committee on Anatomical Terminology; International Federation of Associations of Anatomists. – Stuttgart : New York : Thieme, 1998. – 292 p.

15. Terminologia Anatomica : International Anatomical Terminology / Federative International Programme on Anatomical Terminologies. – 2nd ed. – Stuttgart ; New York : Thieme, 2011. – 292 p.

16. Terminologia Embryologica : international embryological terminology / Federal International Programme on Anatomical Terminologies. – Stuttgart ; New York : Thieme, 2013. – 288 p.

17. Terminologia Histologica : international terms for human cytology and histology / Federative International Committee on Anatomical Terminology. – Baltimore : Lippincott Williams & Wilkins, 2008. – 207 p.

Статья поступила в редакцию 10.11.2019.

O. Gordiyenko

NOMENKLATURE IN THE SYSTEM OF ENGLISH MEDICAL TERMINOGRAPHY

The article is devoted to the issues of LSP (language for specific purposes) lexicography in the field of medicine. Medical nomenclatures (MN), created in the framework of English medical terminography (EMT), are in the focus of the study as one of the first original reference works of EMT. The methodology of the study is comprehensive and includes the following methods: an analytical review of the literature, a bibliographic method for compiling a list of medical nomenclatures; a descriptive method of lexicographic analysis to characterize the parameters and structure of MN; the method of typological analysis was used to develop the principles of MN classification; the comparative analysis to summarize and conclude the results of the investigation.

The use of historical and typological approach enabled to conduct a detailed analysis of extralinguistic and linguistic characteristics of the MN. A brief historical background on the formation and development of English medical reference works is given. Such MN as anatomical (Terminologia Anatomica), dental (Dental Terminology), embryological (Terminologia Embryologica) and histological (Terminologia Histologica) nomenclatures were under the study. A typological classification of MN is made by considering methods and approaches for the representation and explication of medical term. The following parameters as field of terms, method of term representing, type of definition, number of languages were studied. The main functions of the MN were identified and described, namely, the collection, the standardization, the systematization of medical terms and medical knowledge transfer. The results of the lexicographic analysis show that MN are factual reference works and perform almost all the basic functions of terminographic dictionary guides, with the exception of explicatory one, with a description of grammatical and orthoepic characteristics, codification of the polysemy of medical term and an illustration of its use in medical discourse. The comparative analysis of histological, dental and embryological nomenclatures revealed that they do not have significant differences at the level of mega- and microstructures in comparison with the anatomical ones. The studied nomenclatures were created using termographic tools and principles which were

first applied for anatomical nomenclatures. The place and the role of MN, as a factual reference work, in the system of English medical terminography is determined. Perspective directions of the further research are outlined in the frame of the comprehensive study of terminological lexicography as a factor of the global scientific and technical space formation in the field of medicine.

Key words: *terminography, medical nomenclature, English medical terminology, typological classification, lexicographic analysis.*

О. В. Гордієнко

НОМЕНКЛАТУРА В СИСТЕМІ АНГЛОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ

В статті розглядаються деякі питання теоретичної лексикографії, а саме LSP (language for specific purposes) лексикографія галузі медицини. У центрі дослідження медичні номенклатури (МН), що створені в рамках англомовної медичної термінографії (АМТ), одні з перших словникових довідників, які стояли біля джерел її зародження. Методика дослідження має комплексний характер і включає наступні методи: аналітичний огляд літератури, бібліографічний метод, для складання списку МН; описовий метод лексикографічного аналізу для характеристики параметрів і структури МН; метод типологічного аналізу застосовувався при розробці принципів класифікації МН; метод зіставного аналізу для визначення результатів дослідження.

Використання історико-типологічного підходу дозволило провести детальний аналіз екстралінгвістичних та лінгвістичних характеристик МН. Представлено коротке історичне підґрунтя щодо становлення та розвитку англомовних медичних довідників. Досліджено такі номенклатури як анатомічна (Terminologia Anatomica), стоматологічна (Dental Terminology), ембріологічна (Terminologia Embryologica) та гістологічна (Terminologia Histologica) номенклатури. Зроблено спробу типологічної класифікації МН за допомогою вивчення методів і підходів при репрезентації і експлікації терміна. Вивчені наступні параметри: медична галузь термінів, спосіб представлення терміна, тип дефініції, кількість мов. Були визначені та описані основні функції МН, а саме збір, стандартизація, систематизація медичних термінів та передача медичних знань. Результати лексикографічного аналізу показують, що МН є фактичними довідковими роботами та виконують майже всі основні функції термінографічних словників, за винятком експлікативної, з описом граматичних та орфоепічних характеристик, кодифікацією полісемії медичного терміна та ілюстрацією його використання в медичному дискурсі. Зіставний аналіз гістологічних, стоматологічних та ембріологічних номенклатур показав, що вони не мають суттєвих відмінностей на рівні мега- та мікроструктур у порівнянні з анатомічними. Досліджувані номенклатури були створені за допомогою термографічних інструментів та принципів, які вперше були застосовані для анатомічних номенклатур. Визначено місце та роль МН, як фактичних словникових довідників, у системі англійської медичної термінографії. Перспективні напрями подальших досліджень окреслені у рамках всебічного вивчення термінологічної лексикографії як чинника формування світового науково-технічного простору в галузі медицини.

Ключові слова: *термінографія, медична номенклатура, англомовна медична термінологія, типологічна класифікація, лексикографічний аналіз.*

УДК 811.111'04'373.46

О. Я. Добровольська

НАЗВИ ГОНЧАРІВ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ДЕТЕРМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ

У статті розглянуто внутрішньо-системні характеристики синонімічного ряду назв гончарів як підсистеми лексико-семантичної підгрупи назв ремісників у складі лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові; проаналізовано етимологічний склад їхніх твірних основ; схарактеризовано їхню функційну диференціацію, здійснено хронологічну стратифікацію їх перших письмових згадок.

Ключові слова: агентивно-професійна лексика, назви гончарів, середньоанглійська мова, функційна диференціація, хронологічна стратифікація, мовна детермінанта.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-124-130

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У працях Ш. Баллі, К. Бругмана, В. Вундта, Я. Грімма, В. фон Гумбольдта, Б. Дельбрюка, А. Мейе, Г. Остгофа, Г. Пауля, О. О. Потєбні, Ф. Шлегеля, А. Шлейхера, Г. Штайнтала та ін. представників різних лінгвістичних напрямків та шкіл висвітлено проблеми мовної еволюції та її причинної зумовленості. Поглиблення теорії мовної еволюції та теорії сучасної системної лінгвістики (Л. Г. Зубкова, О. О. Кретов, Г. П. Мельников, А.А. Полікарпов та ін.) новими даними щодо словникового складу як найбільш динамічного мовного рівня залишається **актуальним** в сучасному мовознавстві. Наше дослідження присвячуємо **науковій проблемі** реконструкції мовної еволюції в аспекті історичної динаміки процесів у лексико-семантичній системі середньоанглійської мови [1; 2; 6; 7; 8], оскільки **актуальним** є встановлення специфіки підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові та підпорядкування детермінанти англійської мови на рівні окремого синонімічного ряду як її підсистеми. **Предмет нашого дослідження** – етимологічний склад, функційна диференціація та хронологічна стратифікація семантичної підсистеми (синонімічного ряду) назв гончарів у середньоанглійській мові. **Об'єкт дослідження** – лексико-семантична група назв осіб за професією у середньоанглійській мові, зокрема синонімічний ряд назв гончарів як підсистема лексико-семантичної підгрупи назв ремісників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему мовної еволюції лексико-семантичної системи англійської мови розглянуто на матеріалі лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови [1; 2] на теоретичному підґрунті принципів теорії сучасної системної лінгвістики та дослідження мови як динамічного об'єкта дійсності у річищі загальної системологічної методології наукових досліджень [4; 5], зокрема розроблено новий системно-функційний підхід до вивчення лексико-семантичної системи в історико-етимологічному ракурсі та сформовано новий напрямок лінгвістичного пошуку – системно-функційну історичну лексикологію, побудовану на інтерпарадигмальних принципах історизму й системності, інтегрованих до визначення підпорядкування розвитку окремої лексико-семантичної групи її детермінанти та дії законів діалектики у річищі закономірностей

мовної еволюції та впливів різнорівневих чинників, а також розвинуто поняття мовної детермінанти на рівні лексико-семантичної системи у вигляді сукупності детермінант окремих її складових (лексико-семантичних груп) у проявах на глибших ярусах (у взаємодії між фонологічним, морфологічним і лексико-семантичним ярусами) [1; 2].

Внутрішню детермінанту мовного розвитку, яка визначає функційно значущі характеристики компонентів системи та зв'язків між ними й розвивається під впливом зовнішньої детермінанти (фактора, що визначає функційну характеристику всієї системи), сформульовано на рівні окремої лексико-семантичної групи – агентивно-професійних назв у середньоанглійській мові [2]. На основі вивчення змін мовної ситуації середньоанглійського періоду встановлено зовнішню детермінанту як функційний запит мовного колективу (що є надсистемою лексико-семантичної групи) на виконання нею функції ідентифікації [2]. Внутрішню детермінанту встановлено на підставі визначення функційної диференціації як прояву детермінанти англійської мови (комунікативного ракурсу події) у межах окремої лексико-семантичної групи шляхом вивчення процесу мовних змін у системі досліджуваної лексики у різних її функційних різновидах (визначених за виконанням функцій класифікації та ідентифікації) шляхом установаження підпорядкування мовній детермінанті усього комплексу характеристик досліджуваної лексико-семантичної групи (зокрема, її лексико-семантичного складу, функційної диференціації, етимологічного складу, структурно-семантичної характеристики словотворчих полів, якісних змін та динаміки мовних процесів у межах лексико-семантичної групи) [1; 2].

Формулювання мети та завдань статті. Мета нашого дослідження – реконструювати розвиток лексико-семантичної підсистеми назв гончарів у середньоанглійській мові, установавши специфіку підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові на рівні синонімічного ряду. **Завдання** в межах детермінантного аналізу: 1) виокремити синонімічний ряд назв гончарів у межах лексико-семантичної підгрупи назв ремісників; 2) проаналізувати етимологічний склад їхніх твірних основ; 3) визначити їхню функційну диференціацію; 4) здійснити хронологічну стратифікацію їх перших письмових згадок. **Фактичний матеріал дослідження** – лексико-семантична група апелятивних та пропріальних агентивно-професійних назв середньоанглійської мови (2417 семем), зокрема синонімічний ряд назв гончарів у складі лексико-семантичної підгрупи назв ремісників.

У нашому дослідженні використано методичний алгоритм системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи [2], який поєднує **методику** та комплекс **методів**, що охоплює традиційні методи, загальнонауковий індуктивно-дедуктивний і лінгвістичний порівняльно-історичний, та методи сучасної системної лінгвістики [2] як нові методи системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи, а також методичні системно-функційні **прийоми** реконструкції розвитку лексико-семантичної системи: 1) розмежування лексики на функційні різновиди на підставі виконання двох видів номінативної функції лексичної одиниці – функції класифікації та функції ідентифікації; 2) розмежування лексики на функційні різновиди узусу; 3) багатоаспектного комплексного аналізу лексики у трьох функційних різновидах у межах трьох складових лексико-семантичної групи – питомої, гібридної (у групах за етимологією основ), запозиченої (в етимологічних групах); 4) хронологізації мовних фактів; 5) дослідження мовної інтерференції в межах окремої лексико-семантичної групи; 6) дослідження якісного складу лексико-семантичної групи певного періоду мовного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіку підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові досліджуємо на рівні синонімічного ряду назв гончарів у послідовності етапів детермінантного аналізу. Функційну диференціацію семем досліджуваного синонімічного ряду визначаємо за виконуваними у мовленнєвому колективі функціями класифікації та ідентифікації, а різновиди узусу як кодифікованої норми (зокрема, неусталений, обмежено-нормований, усталений) – за ступенем їх усталеності, тобто за наближенням до норми на етапі входження до системи мови. Розподіляємо семем за двома розрядами – розрядом загальних назв (апелятивів), що виконують функцію класифікації, та розрядом власних назв (зокрема, назв прізвищевих типу періоду активного формування прізвищевої системи), що виконують функцію ідентифікації особи як додаткового до особового власного імені компонента антропонімної формули. На підставі аналізу мовної приналежності твірних основ апелятивів та антропооснов назв прізвищевих типу визначаємо етимологічну модель синонімічного ряду назв гончарів у середньоанглійській мові. Фактичний матеріал у межах кожної етимологічної групи розподіляємо за функційним принципом, виокремлюючи а) агентивно-професійні назви, зафіксовані в пам'ятках як апелятиви і як назви прізвищевих типу (тлумачимо їх як назви з усталеним узусом); б) агентивно-професійні назви, відображені пам'ятками виключно як назви прізвищевих типу (тлумачимо їх як назви з неусталеним узусом; в) агентивно-професійні назви, відображені пам'ятками виключно як апелятиви (тлумачимо їх як назви з обмежено-нормованим узусом). Синонімічний ряд подаємо за функційними різновидами та етимологічними підгрупами. Як апелятив (лексико-семантичний варіант) агентивно-професійна назва наводиться зі словниковою дефініцією і датою її першої письмової фіксації. За відсутності даних щодо вжитку слова як апелятив, наводимо його без датування і формулюємо семантику, виведену лексикографами або нами, на основі семантики однокореневих слів середньоанглійської доби, або даних новоанглійського періоду (на підставі періодизації історії англійської мови на давньоанглійський (449 р. – 1066 р.), середньоанглійський (1066 р. – 1475 р.) та новоанглійський (1476 р. – до нашого часу) [3, с. 54]).

1. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують функцію класифікації та ідентифікації й мають усталений узус):

crokker(e 'a potter' 1315 NED, 1333 MED (crock 'an earthenpot, jar, or other vessel' 1000 NED) > *Crockare* 1275, *Crockere* 1279, *Crokere* 1288, 1313, *Crokkere* 1313, *Crokker* 1392, *crokker* 1463;

potter(e 'a maker of various kinds of vessels, esp. of earthenware vessels; a potter' 1200 MED, 'a maker of pots, or of earthenware vessels' 1100 NED > *potter* 1172, 1443, 1471, *Poter* 1196, 1253, *Potier* 1197, *pottere* 1198, 1296-7, *Pottur* 1214, *Potyr* 1285, *Potyare* 1306, *Pottar* 1307, *Potyere* 1327, *Pottare* 1333, *pottour* 1355, *Potter* 1396, 1462-3;

throuer 'one who crafts objects with a lathe, a turner' 1483 MED, 'one who shapes pottery on a potter's wheel or throw; a potter' 1604 NED > *Thrower* 1282, *Threwere* 1292, *Throwere* 1293, 1393, *Praweres* 1301, *Trawler*' 1319, *Trowere* 1327, *Trower* 1332, *thrawer* 1358.

2. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію ідентифікації та мають неусталений узус):

***ērthe~potter**(e 'a maker of earthenware vessels' MED (*ērthe* [OE *eorpe*] 'potters' clay' 1325 MED, *potter*(e 'a maker of various kinds of vessels, esp. of earthenware vessels; a potter' 1200 MED) > *erthpotter* 1426, *erdepotter* 1457;

***pot(e-man** ‘(in surnames – MED) ‘a maker of earthenware vessels or of metal pots’ DBS (pot(e n. [OE pot]) > *Poteman* 1185, 1258, 1284, 1296, 1297, 1327, 1428, *Potman* 1443;

***pot(e~makere** ‘one who makes vessels of various kinds’ MED, ‘one who makes pots or pottery; a potter’ 1535 NED > *Potmaker* 1297, 1473.

3. Гібридні похідні агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію ідентифікації (твірні основи латинського / давньофранцузького походження) і мають неусталений узус:

pichĕr(e~makere ‘a maker of pitchers’ MED (*pichĕr(e* [OF *pichier, pechier* & ML *picārius, picherius*] ‘a metal or earthenware container; an earthenware cooking pot’ 1209 MED) > *Pichermakere* 1336.

4. Умотивовані запозичення – агентивно-професійні назви, що виконують функції класифікації та ідентифікації (запозичення латинського / французького походження) і мають усталений узус:

turnōur [OF *tornĕor, tornour, tourneour, tourneur, tornere, ML tornārius, AL turnārius, L tornātorem – tornāre* ‘to turn in a lathe] ‘one who fashions objects of wood, metal, etc. on a lathe; usu. with ref. to a member of the guild of turners’ 1390 MED, ‘one who turns or fashions objects of wood, metal, bone, etc., on a lathe’ 1400 NED; ‘a potter; esp. one who finishes and smooths the ware before it is fired’ 1601 NED (*turnen* [OE *turnian* & OF *torner, tornier, tourner, (chiefly AF) turner*; cf. L *tornāre, ML turnāre*] ‘to shape (an object) while rotating it on a lathe or potter's wheel’ 1350 MED) > *Turnur* 1180, 1207, 1251, *Tornur* 1221, *turner* 1191-2, *tornur* 1191-2, *Turnour* 1270, 1299, 1358, *Turner* 1275, *Turnure* 1285, *tourneur* 1296-7, *toornour* 1296-7, *Ternour* 1328, *Tornour* 1378, *Tournour* 1415, *turnour* 1426.

Дані щодо етимологічного складу та функційної диференціації назв гончарів у середньоанглійській мові наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1

**Етимологічний склад і функційна диференціація назв гончарів
у середньоанглійській мові**

Етимологія / Функція та узус	Англ.	Гібридні похідні	Запозичення	Усього	Частка (%)
Класифікація / ідентифікація (усталений узус)	3	—	1	4	50
Ідентифікація (неусталений узус)	3	1	—	4	50
Класифікація (обмежений узус)	—	—	—	—	—
Разом	6	1	1	8	100
Частка (%)	75	12,5	12,5	100	

Дані щодо хронологічної стратифікації перших письмових згадок назв гончарів наведено в Таблиці 2 (обираємо першу письмову згадку слова із розрядів загальних і власних назв).

Таблиця 2

**Хронологічна стратифікація перших письмових згадок назв гончарів
у середньоанглійській мові**

Століття	XI	XII	XIII	XIV	XV	Разом
Кількість	—	3	3	1	1	8
Частка (%)	—	37,5	37,5	12,5	12,5	100

Хронологічний ряд перших письмових фіксацій назв гончарів у середньоанглійській мові: XII ст. – 37,5 %; XIII ст. – 37,5 %; XIV ст. – 12,5 %, XV ст. – 12,5 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Синонімічний ряд назв гончарів у середньоанглійській мові налічує 8 лексем, утворюючи 0,33 % від кількості 2417 середньоанглійських агентивно-професійних назв і 0,8 % від кількості 1004 лексеми підгрупи назв ремісників, яка у складі лексико-семантичної групи назв осіб за професією становить 42 %. За своїм якісним складом синонімічний ряд назв гончарів охоплює переважно лексеми середньоанглійського періоду, і лише одна лексема *rot(e)-makere* зафіксована як апелює у пам'ятці XVI ст. Синонімічний ряд назв гончарів формувався протягом XII–XV ст., проте 75 % лексики, за даними її першої письмової фіксації у пам'ятках, припадає на XII–XIII ст. За етимологічним складом, синонімічний ряд назв гончарів становить співвідношення 87,5 %, англійських лексем (у тому числі 15,5% гібридизмів) до 12,5% запозичених лексем. Розподіл досліджуваної лексики за функційними різновидами виявив переважання лексики, що виконувала функцію ідентифікації: а) назви гончарів, що виконували в середньоанглійський період функції ідентифікації, становлять 100%; б) назви гончарів, які виконували в середньоанглійський період виключно функцію класифікації, відсутні, що свідчить про підпорядкування синонімічного ряду назв гончарів як підсистеми лексико-семантичної підгрупи назв ремісників її внутрішній детермінанті.

Результати дослідження окреслюють **перспективи** вивчення еволюції семантичної системи в аспекті детермінантного аналізу синонімічних рядів як її підсистем.

Список використаної літератури

1. Добровольська О. Я. Агентивно-професійна лексика в історії англійської мови : деривація і таксономія : моногр. / О. Я. Добровольська. – Чернівці : РОДОВІД, 2016. – 624 с. ; Dobrovolska O. Ya. Ahentyvno-profesiina leksyka v istorii anhliiskoi movy : deryvatsiia i taksonomiia : monohr. / O. Ya. Dobrovolska. – Chernivtsi : RODOVID, 2016. – 624 s.
2. Добровольська О. Я. Реконструкція розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови (на матеріалі агентивно-професійної лексики XI–XV століть) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / Оксана Ярославівна Добровольська ; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2018. – 42 с. ; Dobrovolska O. Ya. Rekonstruktsiia rozvytku leksyko-semantychnoi systemy serednoanhliiskoi movy (na materialii ahentyvno-profesiinoi leksyky XI-XV stolit) : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Oksana Yaroslavivna Dobrovolska ; Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi universytet. – Kyiv, 2018. – 42 s.
3. Костюченко Ю. П. Історія англійської мови (елементарний курс) : підруч. / Ю. П. Костюченко. – Київ : Радянська школа, 1963. – 426 с. ; Kostiuchenko Yu. P. Istoriia anhliiskoi movy (elementarnyi kurs) : pidruch. / Yu. P. Kostiuchenko. – Kyiv : Radianska shkola, 1963. – 426 s.
4. Мельников Г. П. Системология и языковые аспекты кибернетики / Г. П. Мельников ; под ред. Ю. Г. Косарева. – Москва : Советское радио, 1978. – 366 с. ; Melnikov G. P. Sistemologiya i yazykovye aspekty kibernetiki / G. P. Melnikov ; pod red. Yu. G. Kosareva. – Moskva : Sovetskoe radio, 1978. – 366 s.
5. Мельников Г. П. Системная типология языков : Принципы, методы, модели / Г. П. Мельников. – Москва : Наука, 2003. – 395 с. ; Melnikov G. P. Sistemnaya

tipologiya yazykov : Printsipy, metody, modeli / G. P. Melnikov. – Moskva : Nauka, 2003. – 395 s.

6. Солонович Т. Ф. Развитие тематической группы наименований лиц по профессии в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Татьяна Федоровна Солонович ; Минск. гос. пед ин-т иностр. яз. – Минск, 1986. – 204 с. ; Solonovich T. F. Razvitie tematicheskoy grupy naimenovaniy lits po professii v angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Tatyana Fedorovna Solonovich ; Minsk. gos. ped in-t inostr. yaz. – Minsk, 1986. – 204 s.

7. Шилова Н. В. Формирование системы производных наименований лиц по профессии в английском языке : Сфера ремесленно-промышленного производства : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. / Наталья Владимировна Шилова ; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2006. – 195 с. ; Shilova N. V. Formirovanie sistemy proizvodnykh naimenovaniy lits po professii v angliyskom yazyke : Sfera remeslenno-promyshlennogo proizvodstva : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04. / Natalya Vladimirovna Shilova ; Dalnevost. gos. un-t. – Vladivostok, 2006. – 195 s.

8. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка / В. Н. Ярцева. – 2 изд., испр. – Москва : Едиториал, 2004. – 288 с. ; Yartseva V. N. Razvitie natsionalnogo literaturnogo angliyskogo yazyka / V. N. Yartseva. – 2 izd., ispr. – Moskva : Yeditorial, 2004. – 288 s.

Джерела

1. Middle English Dictionary / ed. Robert E. Lewis, et al. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1952–2001. Online edition in Middle English Compendium. Ed. Frances McSparran, et al. Ann Arbor : University of Michigan Library, 2000–2018. <<http://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/>>. Accessed 30 October 2019.

2. Reaney, Percy Hide. A Dictionary of British Surnames. London, Great Britain : Routledge and Kegan Paul, 1966.

3. The Oxford English Dictionary. John Simpson and Edmund Weiner (Ed). 2nd ed., 20 vol. Oxford, Great Britain, 1989.

Умовні позначення джерел

DBS – Dictionary of British Surnames, MED – Middle English Dictionary, NED – Oxford English Dictionary

Скорочення назв мов

AF – англо-французька

AL – англо-латинська

L – латинська

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019.

ML (MedL) – середньовічна

OE – давньоанглійська

OF – давньофранцузька

O. Dobrovolska

MIDDLE ENGLISH NAMES OF POTTERS:

THE DETERMINANT ANALYSIS OF THE SERIES OF SYNONYMS

Background: *The article deals with the scientific problem of the reconstruction of language evolution in the aspect of historical dynamics of linguistic processes in the semantic system of the English language. The topicality of the research is determined by the need to study the issues of the theories of language development, language changes, modern systemic linguistics and language interference in the parameters of the complex dynamic adaptive system on the basis of the numerical empirical material within the long chronological period in different functions.*

Purpose: *It is relevant to study the development of a particular series of synonyms as a sub-system within the lexical-semantic group in the aspect of determinant analysis.*

The research methodology is the combination of the traditional linguistic methods together with new systemic functional techniques of the reconstruction of the evolution of semantic system. The aim of the article is to reconstruct the development of the semantic subsystem of the names of potters in Middle English by establishing the specifics of the support of the internal determinant of the semantic group of occupational terms in Middle English at the level of the series of synonyms. The tasks of the research are the following: to make analyses of the etymological composition of the word-stems, functional differentiation and chronological stratification of the first written attestations of the Middle English names of potters. The subject of the study is the etymological composition, functional differentiation and chronological stratification of the Middle English occupational terms. The object of the study is the series of synonyms – the names of potters as a subsystem of the semantic group of Middle English occupational terms.

Results: *There 8 names of potters in Middle English, forming 0.33% of the total number of Middle English occupational terms. The formation of the series of synonyms under study predominantly belongs to the 12th – 15th centuries, only one word being neologism of the Modern English period. The ratio of English words, loan-blends and borrowings is 55 %:15.5 %:12.5 %.*

Discussion: *The scientific novelty of the research lies in the new functional approach to the history of vocabulary study, as well as the usage of new techniques of linguistic investigation applied to the new object of the study, esp. a particular series of synonyms as a constituent part of the larger systems of language. The results indicate the strict subordination of functioning and development of the series of synonyms of the Middle English names of potters to the language determinant of the semantic group of occupational terms and the English language as a whole. The article draws the prospective of further studies in the field of language evolution of the semantic system in the aspect of determinant analysis of its subsystems.*

Key words: *chronological stratification, functional differentiation, language determinant, Middle English, names of potters, occupational terms.*

УДК 811.161.2'271

І. А. Колеснікова

КУЛЬТУРА МОВИ: ГРАМАТИЧНА ІНВАЗІЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ

У статті проаналізовано деякі аспекти мовної нормативності та варіанти її порушення як приклади граматичної інвазії в сучасній українській літературній мові, а також розглянуто феномен мовної норми як чинник її збереження та розвитку.

Ключові слова: *культура мови, мовний дизайн, мовна норма, порушення мовної норми, лінгвістичне явище, граматична інвазія.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-130-135

Постановка проблеми. *Мова є унікальним інструментом, що забезпечує спілкування її носіїв з будь-яким рівнем освіти в усіх сферах людської діяльності, тому збереження мови від сторонніх «пошкоджень» (розбалансування у зв'язку з глобальною модою на іншомовну термінологію без урахування можливостей її адаптації*

у конкретному мовному середовищі, дозвіл на «демократизацію» засобів комунікації та вживання тих шарів лексики, що знаходяться за межами мовного організму, наприклад, активне використання ненормативної лексики в публічному просторі, особливо у блогах, помилки в управлінській мові, перехід чиновників, як правило, на суржик, геноцид сучасної української реклами щодо мови та інші чинники впливу) є вкрай **актуальним**. Вважається необхідним не тільки вивчення причин ненормативного вживання лінгвальних одиниць, а й ознайомлення носіїв мови з найтипівішими помилками для їх усунення в україномовному просторі та збереження правил мовного дизайну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема нормативності мови, особливо в публічному просторі, не є новою. Різним її аспектам приділяли увагу відомі українські науковці С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Кліменко, О. Д. Пономарів, М. А. Собуцький, Г. М. Сюта та інші дослідники.

Особливо важливою вона стає тепер, коли більшість учнів середніх шкіл, студентів та молоді почали активно послуговуватися саме українською мовою. Якщо поглянути на цей процес з точки зору бізнесу, стає зрозумілим, що популярним продуктом може вважатися лише такий, що є якісним і відповідає вимогам споживача. Відсутність грамотного спілкування в ЗМІ та на державному рівні не сприяє як розвитку самої мови, так й адекватної презентації України як держави.

Мета наукової розвідки. У статті пропонуємо поглянути на порушення норм літературної мови як на своєрідну граматичну інвазію, тобто процес вторгнення в мовний організм і адаптація в ньому з подальшим поширенням серед носіїв мови чужорідних, не притаманних національній мові деформаційних елементів, що потребує «лікування» на державному рівні. **Метою** даної статті є загальний аналіз порушень норм літературної мови на її різних структурних рівнях та способів боротьби з подібними небезпечними тенденціями, оскільки із втратою мови втрачається й національна ідентичність людини або стає такою, що підходить до будь-якої невизначеної мовної спільноти.

Виклад основного матеріалу дослідження. За традицією, поняття «інвазія» є предметом біологічного або медичного дискурсів, пов'язаних з проблематикою природи та здоров'я людини. У сучасному науковому просторі воно значно поширилось і в інших дискурсах природничого циклу, де розглядається як результат вторгнення чужорідних видів до певних організмів чи територій і є частиною глобальних природних змін й утрат екосистем, що стає небезпечним для здоров'я людини. Цей науковий термін набуває ознак полісемантичності, порівн.: 1) проникнення паразитів до організму хазяїна (епідеміолог., паразитолог.); 2) здатність клітин злоякісної пухлини відділятися від неї і проникати в інші тканини, що оточують пухлину (онколог.); 3) вселення нових видів на території, де вони раніше були відсутні (зоолог., бот., еколог., біогеогр.); 4) стан, за якого у психіці людини панує позасвідоме (за К. Г. Юнгом) – психолог.; 5) розчинення газів у рідині (хім.) тощо.

Якщо звернутися до первинного значення лексеми «інвазія» (з лат. *invasio* – вторгнення, напад; від *invado* – нападаю), стає доцільним використання цього терміна в лінгвістичному дискурсі на позначення поняття вторгнення в мовну систему чужорідних елементів, що порушують норми даної мови та сприяють девальвації традиційного функціонування лінгвальних одиниць. Оскільки мова – це система, базовою ознакою якої є гармонійність, що досягається шляхом її унормованості, одночасне порушення кількох літературних норм викликає синергію з негативними наслідками, звужує комунікативні можливості людини та знижує її компетентності.

Відомо, що літературна норма є динамічною за своєю природою (порівн.: варіант *на протязі* на позначення проміжку часу був нормативним у першій третині ХІХ ст., що зафіксовано у творах класиків, зокрема Івана Нечуя-Левицького), проте подібні зміни потребують кодифікації й фіксації у відповідних словниках для уникнення процесу анархізації мовної системи. Більш того, за відомою гіпотезою лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа про прямий вплив категорій мови на категорії мислення, зміна мовної норми не може не впливати на сприйняття дійсності комунікантами. Ця гіпотеза підтверджується і дослідженнями сучасних когнітивних психологів (Л. Бородіцьки та ін.), які підкреслюють культурний вплив мови на її носіїв. На думку Л. Бородіцьки, якщо явись не є важливим у житті конкретного народу, його рідко описують і воно не є частотним у мовленні. Таким чином, суспільство в цілому й окремі носії мови не можуть свідомо порушувати мовні норми, оскільки в даному випадку вони виконують функції гальма або шлагбаума для запобігання руйнування самої мови як системи [4].

Мова фіксує не лише культурні факти розвитку нації, те, що є важливим, обов'язковим або притаманним саме їй, а й цивілізаційний аспект розвитку людства, тобто назви тих реалій, предметів і процесів, що пов'язані з планом комфортабельності життя людини та суспільства [3, с. 38]. Це, як правило, реалізується через запозичення іншомовних лексем з тих мов, носіям яких належить пріоритет відкриття чи винаходу цих реалій. Такі лексеми зазвичай інтернаціоналізуються, хоча і мають у більшості мов національні відповідники. Ось чому мова впливає не тільки на культурний, але й на цивілізаційний вектор розвитку суспільства, тому на необхідності дотримання літературних норм наполягають не тільки лінгвісти, а й письменники, культурні діячі (згадаємо думки А. Чехова про те, що неправильне мовлення є для інтелігентної людини таким же неподобством, як і невміння читати та писати).

Відомо, що носії різних мов класифікують реальні та віртуальні об'єкти та суб'єкти неоднаково. Більш того, існують розбіжності навіть при виділенні семантичних ознак універсальних понять, що функціонують у різних мовах. Так, аналіз тлумачень назв кольорів, поданий у словниках, свідчить про те, що представники різних, навіть близьких культур, виділяють у цьому трактуванні неоднакові доміанти, іноді схожі, іноді такі, що свідчать про семантичну дистанцію в їх значенні, порівн.: *білий* – який має колір крейди, молока, снігу [1]; *белый* – кольору снігу чи крейди [2]; можуть змінюватися в різні часи, наприклад: *белый* – безбарвний, протилежний чорному; *червоний* – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків [1]; *червоний* – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра; кольору крові та його близьких відтінків; темно-рожевий, кривавий, багряний, буряковий; *красный* – кольору крові, стиглих ягід суниці, яскравої квітки маку [2]. Така неоднакова класифікація предметів та явищ свідчить про специфічність сприйняття світу представниками різних культур, що реалізується в процесі номінації, порівн.: *white night* (ніч без сну); *Whitsunday* – англ. *Зелені Свята* – укр. *Трійця*. З цим пов'язана й неоднакова мовна реалізація щодо окремих відомих образів, порівн.: *thick* – дурний, тупий; пекло; *thick and thin, remember?* (Не розлий вода).

Порушення норм мовного дизайну відбувається на різних рівнях. Розглянемо основні з них:

- порушення *акцентуаційної норми* дисбалансиє мовлення, стає перешкодою на шляху адекватного сприйняття тексту під час комунікації, проте не руйнує процес спілкування як такий. Кількість слів, у яких найчастіше порушуються норми наголошування, не така й значна, тому ліквідувати ці помилки не складно, не зважаючи

на те, що наголос в українській мові є динамічним. Достатньо того, щоб у соціальних мережах виховувалося негативне ставлення до невігластва, а представники ЗМІ та публічні особи вимовляли ці приклади правильно, що б слугувало зразком для пересічних носіїв мови. У випадку порушення акцентологічної норми спостерігаємо незначне розбалансування мовної системи, яке ліквідується при корекції певних наголосів;

- порушення *морфологічної норми* призводить до втрати семантики слова, його некоректного тлумачення. Так, найпоширенішою помилкою можна вважати неправильне відмінювання числівників. Некоректні відмінкові форми числівників призводять до розмивання поняття числа, оскільки при сприйманні їх на слух руйнується автоматичне тлумачення кількості, оформленої не за правилами мови. Наслідки порушення літературних норм є не настільки простими, як здається на перший погляд. Проаналізуємо варіанти некоректного вживання деяких відмінкових форм іменників чоловічого роду, зокрема форми родового відмінка однини із закінченнями *-а/-я; -у/-ю*. Неправильне відмінювання таких іменників призводить до викривлення або знищення геополітичних знань, закодованих в мові. Так, усі власні назви, пов'язані з географічною інформацією, можна синхронізувати з позначками на мапі: якщо це крапка (назви міст, містечок, селищ, сіл та інших населених пунктів), то іменник на їх позначення буде мати у родовому відмінку закінчення *-а/-я*, крім винятків – складених назв на зразок *Кривий Піг*. Якщо на мапі це територія (суходіл, гори, області, штати, райони і под.) чи вода (річки, протоки, затоки, озера), відповідні іменники матимуть закінчення *-у/-ю*, крім відомих винятків: *Сиваши, Дніпра, Дністра, Дінця, Іртиши, Ірпеня (річки)* та ін. Такий умовний зв'язок з мапою дозволить не тільки закріпити нормативне вживання цих іменників, а й покращить географічну компетентність носіїв мови. Спостерігаємо також і некоректне використання інших відмінкових конструкцій з прийменниками, зокрема *-у/-в + знахідний відмінок* та *-з/-із + родовий відмінок*;

- порушення *граматичних норм* ускладнює обмін інформацією настільки, що призводить до небажання комунікантів спілкуватися між собою, оскільки подібні помилки можуть негативно вплинути на естетику мовлення як такого. Серед найчастотніших помилок виділимо такі: *вступати на магістратуру, на аспірантуру* (правильно: *вступати до магістратури, аспірантури, університету*), які зустрічаємо в мовленні офіційних осіб. Такі варіанти виникають під впливом жаргонних та некодифікованих розмовних форм, порівн.: *у нас на районі* (замість *у районі*) і поширюються в інформаційному просторі завдяки ЗМІ;

- прикладами *синтаксичної інвазії* можна вважати помилкові конструкції складнопідрядних речень, коли між головною і підрядною частинами цих речень з'являється зайвий або помилковий елемент, який знецінює зміст усього речення і робить його незрозумілим, відволікаючи увагу слухача, наприклад: *ми проголосували про те, що* (правильно: *проголосували за те, що / щоб*); *я вірю про те, що* (правильно: *я вірю, що*); *він усвідомлює про те, що* (правильно: *він усвідомлює, що*); *я рахую про те, що* (правильно: *я вважаю, що*); *я не згоден про те, що* (правильно: *я не згоден з тим, що*); *мене цікавить про те, що* (правильно: *мене цікавить те, що*) та ін. Подібні помилки є достатньо частотними, особливо в усних промовах та спілкуванні журналістів. Висока частотність робить їх дуже небезпечними, оскільки для лінгвоциду достатньо двох умов: або забуття мови, або перекручування нормативних одиниць, за якого спілкування даною мовою стає просто недоцільним, оскільки мова – це не просто культурна спадщина народу, а й ексклюзивний код, пов'язаний зі способом мислення людини.

Висновок. Отже, порушення літературних норм, яке набуває характеру лінгвальної епідемії, варто розглядати не лише як несвідому помилку окремої особистості, а як шлях знищення мови народу, її знецінення як засобу комунікації, який не може замінити жодна штучна система спілкування. Щоб зберегти національну мову, її треба охороняти так само, як і пам'ятки мистецтва та найгеніальніші досягнення людства.

Перспективи подальшого дослідження. Для збереження чистоти літературної мови варто було б скласти банк найтипівіших порушень її норм, на основі якого можна було б проводити відповідні тренінги як з учнями шкіл, студентами, так і представниками еліт, журналістами та іншими публічними людьми.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с. ; Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. ta hol. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : Perun, 2005. – 1728 s.
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1997. – 939 с. ; Ozhegov S. I. Tolkovyy slovar russkogo yazyka / S. I. Ozhegov, N. Yu. Shvedova, Ros. akad. nauk, In-t rus. yaz. im. V. V. Vinogradova. – 4-e izd., dop. – Moskva : Azbukovnik, 1997. – 939 s.
3. Могильний А. П. Культура і особистість : моногр. / А. П. Могильний. – Київ : Вища школа, 2002. – 303 с. ; Mohylnyi A. P. Kultura i Osobystist : Monohrafiya. – Kyiv : Vyshcha Shk. – 2002. – 303 s.
4. Boroditsky L. // Cognitive Psychology. – 2001. – Vol. 43. – № 1. – P. 1–22.
Стаття надійшла до редакції 29.04.2019.

I. Kolesnikova

STANDARD OF SPEECH: GRAMMATICAL INVASION AS A LINGUISTIC PHENOMENON

The article deals with the main options of violation of speech design in the information space of modern Ukraine both at the domestic and official levels. The language disbalance of the system due to the global fashion for foreign terminology, without taking into account adaptability in a particular linguistic environment, the permission to democratization of means of communication and the use of peripheral layers and dirty language, especially in blogs, errors in the administrative language the officials transitions, as a rule, to surzhyk, genocide of modern Ukrainian language in the advertising field and other factors of influence lead to the destruction of national language therefore the analysis of these problems extremely urgent.

Preservation of literary speech design, its deprivation of typical mistake at such language levels as orthoepic, orthographical, morphological, lexical, syntactic, stylistic etc. creates conditions to address in the Ukrainian speaking space shortcomings.

The author suggests to look at the violation of the rules of the literary language as a kind of grammatical invasion, that is, the process of the linguistic organism and adaptation in it, with further spread among those who violate the standards of the language. This phenomenon needs attention of the state level.

Recently, there has been activity in the work of the Ukrainian government and public organizations related to the strengthening of the status of the Ukrainian language as an official language and the creation of favorable conditions for its development

as a means of self-identification of the nation and a communication tool (adoption of the «Language Law»). However, these steps are still not sufficient. Constructive actions are needed to really cleanse the Ukrainian language of elements that are not typical of it (for example, profanity, when is cultivated among young people), and also in terms of increasing the literacy rate Ukraine and agencies put forward the item well-bred speech as one of the conditions for employment of an applicant for the position can be also considered as a positive thing.

Key words: standards of speech, speech design, linguistic norm, violation of the linguistic norm, linguistic phenomenon, grammatical invasion.

УДК 811.111'373.23

А. А. Куца

Л. С. Колодіна

ГЕНДЕРНО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ АНТРОПОНІМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХНІ СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті виокремлено та розглянуто гендерні показники, які були характерні на різних етапах розвитку антропонімікону англійської мови. Проведений опис, аналіз та наданий відповідний коментар гендерних відмінностей особових імен дозволив виявити фактори, що мають вплив на нейтралізацію в антропонімічній сфері в умовах сучасного суспільства. Визначення статусу категорії роду дотепер залишається проблемним у розвитку лінгвістики англійської мови, адже наявність граматичної категорії роду у цій мові не визнається багатьма вченими.

Ключові слова: гендерна диференціація, жіночий і чоловічий антропонімікони мови, гендерологія, антроподериваційні елементи, гендерні показники.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-135-140

Постановка проблеми. Особливе місце у сучасній лінгвокультурології посідають дослідження системи антропонімів певної мови у взаємозв'язку її власних імен та культури. Як відомо, антропоніми належать до знаків, які придатні найбільш ефективно відбивати культуру етносу, що зумовлює їх інтердисциплінарний характер. Зацікавленість сучасних вчених-лінгвістів до взаємовпливу і взаємодії мов та їх носіїв визначається антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки.

Гендерна диференціація є однією з ключових категорій на сучасному етапі розвитку лінгвістики. В антропонімії ця категорія представлена аксіологічною опозицією «чоловіче» – «жіноче» ім'я. Корпус мовного матеріалу дослідження представлений чоловічими та жіночими іменами, а також іменами, які можуть функціонувати і як жіночі, і як чоловічі.

Мета дослідження – вивчення, опис та аналіз явищ гендерної диференціації в антропонімії англійської мови та виявлення їхніх структурних особливостей. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) визначити нові сучасні тенденції розвитку антропонімічних систем;
- 2) проаналізувати гендерні відмінності особових імен, що дозволить глибше проникнути та вивчити культуру і ментальність народів;

3) розглянути окремо і в зіставленні жіночий та чоловічий антропонімікон англійської мови;

4) виявити фактори, що впливають на нейтралізацію гендерних відмінностей імен на сучасному етапі розвитку англійської мови.

Актуальність дослідження визначається тим, що аналіз гендерних відмінностей особових імен дозволяє глибше проникнути та вивчити культуру і ментальність народів, визначити нові сучасні тенденції розвитку антропонімічних систем, розглянути окремо і в зіставленні жіночий і чоловічий антропонімікон мови, виявити фактори, що впливають на нейтралізацію гендерних відмінностей імен на сучасному етапі розвитку англійської мови.

Досліджене питання є **перспективним** в галузі лінгвістики та культури, адже тенденція до росту популярності імен, які не мають у своїй структурі гендерної диференціації, набуває особливої гостроти на сьогодні та все ще не є остаточно дослідженою темою і потребує наукового аналізу та пояснення. Подальші дослідження проблеми гендерно диференційованих антропонімів матимуть місце не лише в лінгвістиці, а також філософії, психології, літературі, мистецтві. Адже, з одного боку, антропоніми є відображенням розвитку культурно-історичного життя відповідного народу і всього людства, а, з іншого боку, тому що вони є невичерпним джерелом розвитку номінативних засобів мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «гендер» як лінгвістична категорія почало використовуватися в лінгвістиці лише в останній чверті ХХ ст., що викликало інтерес до проблеми референції осіб різної статі у мові. Поняття «гендер» розуміють як «сукупність культурних і соціальних правил і норм, які соціокультурна спільнота нав'язує його членам, виходячи з ознаки їх біологічної статі» [3, с. 21]. Сучасна категорія гендеру тісно взаємопов'язана з категорією роду.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики в англійській мові не існує єдиного визначення статусу категорії роду. Деякі вчені не визнають існування граматичної категорії роду в англійській мові [5], вважаючи, що категорія роду, виконуючи формальну функцію, повинна характеризуватися морфологічними способами свого вираження. Якщо морфологічні показники відсутні, то неможливо виділити відповідну категорію.

Перегляд статусу категорії роду в англійській мові відбувся після проникнення до лінгвістики поняття «гендер», що сприяло виникненню лінгвістичної науки – гендерології. Таким чином, граматична категорія роду трансформувалася в лінгвістичну і соціокультурну категорію гендеру.

Більшість вчених дотримуються точки зору, згідно з якою категорія роду, граматично або морфологічно виражена, в сучасній англійській мові – відсутня. Так, Д. Кристал вважає, що в англійській мові категорія роду має семантичний характер (semantic basis of category of gender) [5, с. 53–56].

Виклад основного матеріалу дослідження. Гендерна диференціація особових імен в англійській мові складалася з самого початку формування і розвитку мовної системи. Наведемо приклади гендерної диференціації особових імен в англійській мові: гендерно-марковані особові імена – *Chapman* (чол.), *Pauline* (жін.); імена, які використовуються для називання і жінок, і чоловіків – *Robin, Mel, Ryen, Diamond, Lilimar* тощо. Проте різним етапам розвитку антропонімікона були притаманні свої способи маркування гендерної приналежності імен, наприклад:

- 1) гендерні показники, виражені одним із компонентів особового імені (26 %);
- 2) гендерні показники, виражені напівафіксами (10 %);
- 3) гендерні показники, виражені за допомогою суфіксів (37 %).

Гендерні показники, виражені одним із компонентів особового імені (найчастіше другим), є характерними для особових імен періоду давньогерманської епохи. Успадковані від давньогерманської епохи другі компоненти серійної антропонімічної деривації є тим наріжним каменем, який закладає фундамент для реалізації зазначеної вище функції розрізнення статі в сучасному англійському антропоніміконі.

Оцінюючи їхнє місце і значення у морфологічній структурі сучасного англомовного особового імені, необхідно підкреслити, що ці антропоелементи у зв'язку із втратою ними початкового етимологічного значення, як і самого імені взагалі, набули особливого статусу маркерів і однозначно виражають категорію біологічної статі носія імені: *Wulfrik* (чол.), *Linnet* (жін.).

З хронологічної точки зору основна маса цих іменних компонентів представлена антроподериваційними елементами, що належать до давньогерманського періоду творення імені.

Давньоанглійські особові імена мали ознаку гендерної референції, аналогічно із загальними назвами тієї епохи. Другий компонент особових імен, що склалися з двох основ, був показником роду. Імена чоловічого роду містять іменник чоловічого роду як другий компонент. Відповідно, жіночі імена – іменник жіночого роду.

У результаті аналізу корпусу мовного матеріалу були виявлені імена, які є спільними для германських мов (чоловічі імена: *-gar*, *-bald*, *-bert/brecht*, *-fred/fried*, *-hard/hart*, *-(h) elm*, *-read/rad/rat*, *-ram*, *-rich/ric/rik*, *-win (e)*, *-wolf/wulf*, *-mund*, *-nand*, *-ward*, жіночі імена: *-hild*, *-lind*, *-heid*, *-tr (a)*, *-ud/traut*), та характерні тільки для англійської мови (чоловічі імена: *-stan*, *-ton*, *-ford*, *-ley*). Отже, гендерні показники в них виражені одним із компонентів особового імені.

Результати аналізу свідчать, що більшість гендерних показників такого типу збереглася в англійській мові. Цікавим є факт, що такі компоненти відрізняються і з точки зору їхньої семантики. Для чоловічих імен характерні компоненти, що належать до поняттєвих сфер «людина» (правитель, друг, рада), «війна» (спис, шолом, сильний, сміливий, блискучий, меч тощо), «місце проживання» (поселення, ліс, форт, камінь). Таким чином, в антропонімічній картині світу чоловік представлений як сміливий, міцний захисник свого місця проживання. Жіночі імена мають у своєму складі компоненти «битва», «війна» і «м'яка, ніжна». Таким чином, найбільш важливими характеристиками для жінок були ніжність, підтримка чоловіків у бойових діях.

Другі компоненти антропонімів у процесі історичного розвитку втратили свою семантику та перетворилися поступово в суфікси, а відповідні імена з вищевказаними кінцевими елементами слід розглядати як одночленні структури [6, с. 36–37].

Ще одним видом гендерних показників, що вказують на стать носія імені, є напівафікси. Напівафікс – це морфема, яка використовується в афіксальній функції, але має корелят, який є самостійним повнозначним словом [1]. Прикладом напівафікса в англійській мові є суфікс *-tan*, який відповідно збігається з повнозначним словом в англійській мові *tan* 'чоловік, людина'. Даний показник, характерний тільки для чоловічих особових імен: *Chapman*, *Colman*, *Freeman*, *Lyman*, *Norman*.

Однак найпродуктивнішим і популярним раніше і на сучасному етапі способом гендерної диференціації імен в англійській мові є суфіксація.

У період середньовіччя з'явилася нова тенденція в утворенні імен – жіночі імена почали утворюватися від чоловічих. Такий спосіб утворення нових жіночих імен спостерігається і в XXI столітті, наприклад: *Adrienne* < *Adrian*, *Bertha* < *Bert*, *Cecily* < *Cecil*, *Georgia* < *Gorge*. Це явище пояснюється тим фактом, що упродовж тривалого періоду багато культур, зокрема англійська, орієнтувалися на чоловіків:

по чоловічій лінії передавалася прізвище, права, спадок [2]. Багато батьків називали не тільки хлопчиків, але і дівчат на честь батька, і створювали нове жіноче ім'я-дериват від імені-основи батька.

Проаналізувавши мовний матеріал, виділяємо загальні гендерно-марковані суфікси, які використовуються в англійській мові для утворення повних жіночих імен (-ine/ina, -a, -ette/etta), чоловічих імен (-o), і жіночих, і чоловічих імен (-e, -ie/ey, -i/y).

Окрім загальних для більшості антропонімів суфіксів, були виявлені гендерні показники, характерні тільки для англійської мови (жіночі: -bel/belle/bella, -ice, -linda/inda, -ita, -yl, -ia, -elle/ella, -enn, -da, -ene, -lyn, -lene, -illa, гендерно-індиферентні: -s, -ot, -et, -on).

Як бачимо з наведених прикладів, жіночий антропонім є більш різноманітним у порівнянні з чоловічим. З історичної точки зору це пояснюється тим фактором, що споконвіку вважалося, що чоловіки повинні носити стандартні й традиційні імена, тоді як жіночі імена не повинні були відповідати цій вимозі [6, с. 24–29]. Орфографічна варіативність і деривація є свого роду джерелом розширення жіночого антропоніміона.

З точки зору лінгвістики це можна пояснити тим, що жінки, як правило, сприймають навколишню дійсність більш детально і різноманітно, що знаходить своє відбиття і реалізацію у варіативності й різноманітності форм найменування. З точки зору гендерних досліджень жіноча мовна комунікація завжди є більш емоційною і проявляється у більшій кількості емоційно забарвлених форм особових імен.

Останнім часом відзначається нейтралізація гендерних відмінностей зменшувально-пестливих форм особових імен і повних особових імен в англійській мові. Стирання гендерних відмінностей у дериватів повних імен відбувається, головним чином, коли повні імена, від яких утворюється зменшувальні та зменшувально-пестливі форми, мають схожі частини у своїй структурі [2]. У цьому випадку можна говорити про те, що нейтралізація гендерних відмінностей таких форм залежить від морфологічної структури повного імені.

Виникнення індиферентних щодо статі показників пов'язане із сучасною тенденцією рівності статей, внаслідок чого популярними стають імена, які не мають у своїй структурі гендерної диференціації. Слід також зазначити, що в англійській мові випадки нейтралізації гендерних відмінностей повних імен є досить поширеним явищем. Нейтралізація гендерних відмінностей відбувається у результаті додавання до імені або його короткої форми суфікса, що не має гендерної диференціації (-e, -y, -i, -ie, -ey тощо.) Наприклад: *Niky* (чол., жін.) від *Nicolaus* (чол.) і *Nicole* (жін.), *Robbie* (чол., жін.) від *Robin* (чол.), *Roberta* (жін.), *Sandy* (чол., жін.) від *Alexander* (чол.), *Alexandra* (жін.). В іншому випадку, стирання гендерних відмінностей є результатом онімичного усичення: англ. *Sam* (чол., жін.) від *Samuel* (чол.) та *Samantha* (жін.), *Chris* (чол., жін.) від *Christian* (чол.), *Christina* (жін.).

В англійській мові особові імена, утворені від прізвищ, складають 36 % від усіх гендерно індиферентних особових імен.

Деякі особові імена апелятивного походження (14 %) використовуються для йменування чоловіків і жінок: *Ginger* «рудуватий колір волосся», *Rusty* «рудокоричневий колір», *Silver* «сріблясто-сірий колір», *Sandy* «пісчано-рудуватий колір», *Ocean* «океан», *Diamond* «діамант», *Phoenix* «фенікс», *Berry* «ягода».

Особові імена, утворені від топонімів, складають в англійській мові 6% від всіх гендерно-індиферентних імен. Деякі англійські імена походять від географічних назв, вказуючи на певну географічну область, в якій проживав його носій, наприклад: *Lincoln*, *Devon*, *Dakota*, *Erin*, *Montana*, *Sydney*.

Особові імена святих (4,5 %): *Valentine, Julian, Gabriel, Christian, Vivian*, вживаються також для іменування чоловіків і жінок, причому зберігається вихідна форма чоловічого імені. Хоча, як уже зазначалося, імена святих найчастіше вживаються з використанням відповідних формантів жіночого роду, що приєднуються до форми чоловічого імені: *Christian > Christina, Dominic > Dominica, Benedict > Benedicta, Nicholas > Nichole, Anthony > Antonia*.

Імена популярних героїв літературних творів і кінофільмів, імена відомих історичних діячів, акторів, спортсменів також іноді можуть втрачати свою гендерну диференціацію (4 %). Прикладами можуть служити такі імена: *Alexis* (ім'я героїні в популярному телесеріалі «Династія»), *Angel* (ім'я героя твору «Тесс з роду Дербервіллей»), *Rocket* (ім'я сина Сема Уортінгтона і Лари Бінгл, ім'я дочки Беу Бокан).

Особові імена, походження яких пов'язують з часом і умовами народження дитини, складають в англійській мові 6 %: *Christmas* «Різдво Христове», *Carol* «різдвяна пісня, колядка», *Autumn* «осінь», *Storm* «буря, ураган».

Найменш чисельну групу гендерно-індиферентних імен в англійській мові (1 %) складають імена, утворені в результаті зрощення двох імен: *Caryl < Carol + Beryl, Daryl < Darrell + Cheryl, Lilimar < Lily + Maria*.

У результаті аналізу були також відзначені випадки простого збігу форм чоловічого особового імені з формою жіночого імені у 3 % від усіх імен: *Rowan* – (чол.) від прізвища, (жін.) від іменника «горобина», *Robin* – (чол.) дериват від імені *Robert*, (жін.) від іменника «вільшанка», *Marion* – (чол.) від латинського імені *Marianus*, (жін.) французька зменшувальна форма *Marie* тощо.

Висновок. Аналіз показав, що в антропонімічній системі англійської мови кількість гендерно-індиферентних особових імен становить 12 % від загальної кількості проаналізованих імен. Такий результат є цілком природним і зрозумілим з точки зору морфологічної будови одиниць мови й відсутності категорії роду в англійській мові.

Вищевикладений матеріал свідчить про те, що рід особового імені можна визначити за допомогою співвіднесення цього імені з його носієм і його біологічною статтю, хоча, крім цього існує низка ознак, за якими можна встановити його рід. На сучасному етапі розвитку мови та культури відзначається тенденція до нейтралізації гендерних відмінностей особових імен. Це є свідченням загострення питання рівності статей та стирання рамок і розбіжностей у гендерному аспекті.

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.; Akhmanova O. S. Slovar lingvisticheskikh terminov / O. S. Akhmanova. – Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 1969. – 607 s.

2. Гарагуля С. И. Имя личное как культурно-историческая категория современного английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Сергей Иванович Гарагуля; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2000. – 47 с.; Garagulya S. I. Imya lichnoe kak kulturno-istoricheskaya kategoriya sovremennogo angliyskogo yazyka: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 / Sergey Ivanovich Garagulya; Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. – Moskva, 2000. – 47 s.

3. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. – Москва: Информация – XXI век, 2002. – 256 с.; Slovar gendernykh terminov / pod red. A. A. Denisovoy. – Moskva: Informatsiya – XXI vek, 2002. – 256 s.

4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – 2-nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 491 p.

5. Dunkling L. A. The Guinness Book of Names / L. A. Dunkling. – 2-nd ed. – Enfield : Guinness Superlatives, 1983. – 256 p.

6. Pulgram E. Theory of Names / E. Pulgram. – Berkeley, Calif. : American name Society, 1954. – 49 p.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019.

A. Kutsa

L. Kolodina

GENDER DIFFERENTIATED ANTHROPONYMS IN ENGLISH LANGUAGE AND THEIR STRUCTURAL FEATURES

At the present stage of the development of linguistics, there is no single definition of the status of the genus category in English. The revision of the status of the category of the genus in English took place after the introduction of the concept of «gender» into linguistics, which contributed to the emergence of linguistic science – genderology. Thus, the grammatical category of the genus has been transformed into the linguistic and sociocultural category of gender.

In order to gain a deeper understanding of the tendency of the development of anthroponymic systems, it is necessary to analyze the gender differences of personal names, considering separately and comparing the male and female anthroponymicon of language. Determining the status of the genus category is still problematic at the present stage of the development of linguistics in English language, as the grammatical category of the genus in English remains not accepted by many scholars. The article identifies and examines the gender indicators that were characteristic at different stages of the development of the anthroponymicon in English language.

The research findings show that gender differentiation of personal names in English language was formed from the very beginning of the development of this system; therefore, it reflects the different ways of marking the gender affiliation of names that were characteristic at different stages of development of the anthroponymicon. In addition to the common anthroponymic suffixes, gender-particular indicators specific to English language only were identified. The results of the analysis revealed that the female anthroponymicon is more diverse than the male.

Besides, in the article with the help analysis of gender differences in personal names was revealed the factors that have an impact on neutralization in the anthroponymic sphere in today's society. The analysis showed that in the anthroponymic system of English, the number of gender-indifferent personal names is 12 % of the total number of names analyzed. This result is quite natural and understandable from the point of view of the morphological structure of the language units and the absence of the category of the genus in English.

The above material indicates that the genus of a personal name can be determined by correlating that name with its carrier and his or her biological article, although there are also a number of features by which its genus can be established. At the present stage of development of language and culture, there is a tendency to neutralize the gender differences of personal names. This is a testament to the exacerbation of gender equality importance and the erasure of gender frameworks and differences.

Key words: *gender differentiation, female and male anthroponymicon of language, science of gender, anthropo-derivative elements, gender indicators.*

УДК 811.111'42:82-4

Т. В. Луньова

КОНЦЕПТ «РЕАЛЬНІСТЬ» В ЕСЕ ДЖОНА БЕРГЕРА ПРО ВІНСЕНТА ВАН ГОГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті на основі методологічних засад когнітивної лінгвістики проаналізовано інтерпретативну функцію концепту РЕАЛЬНІСТЬ, вербалізованого в есе Джона Бергера про творчість Вінсента ван Гога. З'ясовано лінгвокогнітивні механізми, які уможливають виконання концептом РЕАЛЬНІСТЬ ролі засобу інтерпретації творів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: когнітивний підхід до мови, концепт, мистецтвознавчий дискурс, мистецтвознавче есе, інтерпретативна функція, твір образотворчого мистецтва.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-141-147

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Однією з визначальних гносеологічних особливостей когнітивного підходу до вивчення мови є застосування нових методів для розв'язання класичних мовознавчих завдань, насамперед питання про взаємодію мови й мислення, що уможливує знаходження таких наукових рішень, які були не доступними раніше. Зокрема, як продемонструвала О. П. Воробйова, між окремими спостереженнями та твердженнями О. О. Потебні та базовими положеннями когнітології існує принципова кореляція, при цьому когнітивний підхід дозволяє цілком успішно розв'язувати такі проблеми взаємозв'язку мови та мислення, які, за констатацією Потебні, на той час не мали засобів для з'ясування [2]. За спостереженнями М. М. Болдирева, класичний підхід до питання взаємодії мови та мислення результував у відкритті й детальному описі двох основних функцій мови: пізнавальної (когнітивної) та комунікативної, а вивчення цього питання із застосуванням когнітивного підходу дозволило виділити третю функцію мови – інтерпретативну [1, с. 11]. Інтерпретативна функція мови розглядається як її «особлива функція стосовно репрезентації знань про світ» [1, с. 11]. Аналіз інтерпретативної функції мови та окремих мовних одиниць, що втілюють цю функцію, дозволить поглибити розробку питання про роль мови у пізнавальних процесах людини.

Формулювання мети та завдання дослідження. Метою даного дослідження є проаналізувати інтерпретативну функцію вербалізованого концепту РЕАЛЬНІСТЬ в есе про твори мистецтва на прикладі есе Джона Бергера про Вінсента ван Гога [6]. **Завданням** розвідки є з'ясувати лінгвокогнітивні механізми, які дозволяють концепту РЕАЛЬНІСТЬ виконувати роль засобу інтерпретації творів ван Гога в есе Джона Бергера.

Актуальність дослідження полягає в тому, що у ньому здійснено спробу поглибити лінгвістичні знання про інтерпретативну функцію мови шляхом аналізу цієї функції в сучасних англійських мистецтвознавчих есе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Тлумачення інтерпретативної функції мови у даному дослідженні спирається на визначення інтерпретації, запропоноване М. М. Болдиревим: «це процес і результати суб'єктивного розуміння людиною світу

і себе в цьому світі, процес і результат суб'єктивної репрезентації світу, заснованої, з одного боку, на наявних загальнолюдських уявленнях про світ і, з другого боку, на особистому досвіді людини взаємодії зі світом» [1, с. 12]. Це визначення закорінено в розумінні того, що інтерпретація має дві важливі характеристики: по-перше, вона «спирається на типізовані схеми знання: фрейми, скрипти, когнітивні моделі тощо» [1, с. 11–12], по-друге, інтерпретація «безпосередньо залежить від індивідуальної концептуальної системи людини, тобто суб'єктивна» [1, с. 12].

Інтерпретативна роль мистецтвознавчого дискурсу наразі відмічена низкою науковців. Так, у своєму дослідженні Є. А. Єліна, виходячи з позиції притаманності вербальним текстам про твори образотворчого мистецтва інтерпретативної природи [3], змодельовала «механізм перекодування мови живопису у вербальні тексти-інтерпретації» і при цьому виявила «універсальні, типологічно-обмежені та індивідуальні характеристики» цих текстів [3, с. 6]. Таке розуміння інтерпретації творів образотворчого мистецтва у вербальних текстах корелює із наведеним вище виділенням М. М. Болдирєвим двох питомих характеристик інтерпретації. У. А. Жаркова стверджує «можливість виділення стратегії інтерпретації, котра реалізується у мистецтвознавчому дискурсі незалежно від стратегій опису та емотивної оцінки» [4, с. 52]. Інтерпретацію творів образотворчого мистецтва дослідниця тлумачить як «вербальне вираження, розкодування абстрактної концепції, котра заключена у зображенні в наочній формі» [4, с. 52]. Зважаючи на те, що мистецтвознавчі есе містять екфразис як «вербальну репрезентацію візуальної репрезентації» [7, с. 40; 8], релевантним для даного дослідження є також спостереження О. В. Ковалю про те, що задача екфразису полягає в «необхідності подвоїти концептуальні складники, закладені у творі мистецтва, прийти до концептної інтерпретації художнього образу і ментального фрагмента культури, котрий за ним стоїть» [5, с. 454].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Як бачимо, наявні роботи закладають основи широкого розуміння інтерпретації як функції мови та вужчого її тлумачення як однієї зі стратегій мистецтвознавчого дискурсу, а також однієї зі функцій екфразису як питомої складової вербальних мистецтвознавчих текстів. Водночас конкретні лінгвокогнітивні механізми інтерпретації творів образотворчого мистецтва у мистецтвознавчому дискурсі ще не набули детального розгляду, що обумовлює потребу їхнього вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Есе Джона Бергера, одного з провідних сучасних мистецтвознавців та критиків мистецтва про видатного художника XIX ст. Вінсента ван Гога [6] не є власне науковим текстом. Хоча це есе й передбачає певну обізнаність із мистецтвом та навички сприйняття творів образотворчого мистецтва, воно орієнтоване на широке коло читачів, а не виключно на вузьких спеціалістів. Ключовим концептом, обраним Бергером для інтерпретації творів ван Гога, є концепт РЕАЛЬНІСТЬ. Засобами вербалізації цього концепту є лексеми *reality* та *real*, наприклад: «*For an animal its natural environment and habitat are a given; for man, despite the faith of the empiricists, reality is not a given [...]*» [6, с. 267]. Наведений фрагмент є першою частиною першого речення розгляданого есе; у цьому фрагменті засобом мовного оприявлення концепту РЕАЛЬНІСТЬ є лексема *reality*.

Оскільки концепт РЕАЛЬНІСТЬ є абстрактним концептом у тому сенсі, що він не позначає певний конкретний чуттєво сприйманий об'єкт дійсності, то перш ніж концепт РЕАЛЬНІСТЬ може бути застосований як засіб інтерпретації, він потребує

певного пояснення, витлумачення того, як саме його слід розуміти. Саме це і здійснено на початку аналізованого есе.

Розглядуване витлумачення, уточнення смислу концепту РЕАЛЬНІСТЬ здійснено в есе завдяки сукупності таких лінгвокогнітивних механізмів:

1.1) актуалізації загальновідомих смислів, які входять до концепту РЕАЛЬНІСТЬ, репрезентованого засобами сучасної англійської мови, а саме: «*One is taught to oppose the real to the imaginary, as though the first were always at hand and the second distant, far away.*» [6, с. 267]. У наведеному фрагменті експліцитно актуалізовано смисл «реальність протилежна уявленому (вигадці)» (відповідний текстовий фрагмент підкреслено). Цей смисл входить до складу загальновідомих смислів-складників концепту РЕАЛЬНІСТЬ, оскільки він закріплений в узуальному значенні лексеми *reality*. Так, словниковою дефініцією лексеми *reality* є така: «*the state of things as they are, rather than as they are imagined to be*» [9];

1.2) критичної інтерпретації загальноприйнятого розуміння концепту РЕАЛЬНІСТЬ, а саме: «*This opposition is false. Events are always to hand. But the coherence of these events – which is what one means by reality – is an imaginative construction.*» [6, с. 267]. У наведеному фрагменті традиційна опозиція РЕАЛЬНІСТЬ :: УЯВЛЕНЕ (ВИГАДКА) експліцитно визнається хибною (*This opposition is false*), натомість стверджується конструктивна роль уяви у витворенні того, що людина сприймає як реальність (*But the coherence of these events – which is what one means by reality – is an imaginative construction*);

1.3) конструюванню авторської концептуальної метафори, а саме: «*[...] for man, despite the faith of the empiricists, reality is not a given: it has to be continually sought out, held – I am tempted to say salvaged.*» [6, с. 267]. У наведеному текстовому фрагменті завдяки вживанню дієслів *sought out*, *held*, *salvaged* конструюється концептуальна метафора РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПРЕДМЕТ, ЯКИЙ ТРЕБА ЗНАЙТИ І ПОРЯТУВАТИ. При цьому особливе смислове навантаження в есе має дієслово *salvaged*, оскільки воно виділене курсивом. Завдяки такому виділенню в контексті особливо значущими стають смисли, які вербалізує ця лексема: «порятунок речей у критичній ситуації» – так, узуальне значення цієї лексеми представлено у тлумачному словнику наступним чином: «*to save goods from damage or destruction, especially from a ship that has sunk or been damaged or a building that has been damaged by fire or a flood*» [10]. У результаті такої актуалізації концептуальна метафора РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПРЕДМЕТ, ЯКИЙ ТРЕБА ЗНАЙТИ І ПОРЯТУВАТИ не лише означає активну цілеспрямовану дію, а й має потужний емоційно-оцінний компонент;

1.4) актуалізації фрагментів філософської картини світу, а саме: «*Reality always lies beyond – and this is as true for materialists as for idealists. For Plato, for Marx.*» [6, с. 267]. У наведеному фрагменті актуалізовано ключове розуміння реальності в межах ідеалістичної та матеріалістичної філософських концепцій;

1.5) актуалізації фрагментів наукової картини світу, а саме, історії культури («*Reality, however one interprets it, lies beyond a screen of clichés. Every culture produces such a screen, partly to facilitate its own practices (to establish habits) and partly to consolidate its own power. Reality is inimical to those with power.*») [6, с. 267] та історії мистецтва («*All modern artists have thought of their innovations as offering a closer approach to reality, as a way of making reality more evident. It is here, and only here, that the modern artist and revolutionary have sometimes found themselves side by side, both inspired by the idea of pulling down the screen of clichés, clichés which have increasingly become unprecedentedly trivial and egotistical.*» [6, с. 267]). У першому з наведених фрагментів актуалізовано метафоричні за своєю природою уявлення про реальність

як щось, що відділяється від людини системою культурних кліше: РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ТЕ, ЩО ЛЕЖИТЬ ЗА ЗАВІСОЮ, ПОРОДЖЕНОЮ КУЛЬТУРОЮ. У другому текстовому фрагменті історію сучасного мистецтва представлено як пошук митцями інноваційних шляхів наблизитися до реальності (перше речення розглядуваного фрагмента). Також автор есе проводить паралель між діяльністю митців і революціонерів у плані подолання кліше, котрі не відповідають вимогам моралі (друге речення розглядуваного фрагмента), – і в такий спосіб підіймає питання про моральну відповідальність митців у їхньому ставленні до реальності.

Цей аспект моральної відповідальності митців у ставленні до реальності детально експлікується в наступному абзаці есе: *«Yet many such artists have reduced what they found beyond the screen, to suit their own talent and social position as artists. When this has happened they have justified themselves with one of the dozen variants of the theory of art for art's sake. They say: Reality is art. They hope to extract an artistic profit from reality.»* [6, с. 267–268]. У наведеному фрагменті актуалізовано мистецьку концепцію «мистецтво заради мистецтва» (*the theory of art for art's sake*) й експліковано підхід до реальності митців, котрі дотримуються цього принципу, – отримати мистецьку вигоду (прибуток) (*They hope to extract an artistic profit from reality*).

Після такого деталізованого уточнення смислу концепт РЕАЛЬНІСТЬ застосовано в есе для інтерпретації творчості ван Гога, а саме: *«They hope to extract an artistic profit from reality. Of no one is this less true than Van Gogh.»* [6, с. 268]. У наведеному фрагменті подано загальну характеристику творчості художника шляхом актуалізації смислу «Ван Гог не дотримувався концепції «мистецтво заради мистецтва» і не прагнув мистецької вигоди від реальності».

Як інструмент інтерпретації творчості й творів ван Гога концепт РЕАЛЬНІСТЬ спирається на такі лінгвокогнітивні механізми, залучені в есе Джона Бергера:

2.1) використання актуалізованої в попередньому тексті есе концептуальної метафори РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ТЕ, ЩО ЛЕЖИТЬ ЗА ЗАВІСОЮ, ПОРОДЖЕНОЮ КУЛЬТУРОЮ для витлумачення листів художника як свідчень про його мистецьку позицію, а саме: *«One knows from his letters how intensely he was aware of the screen. His whole life story is one of an endless yearning for reality.»* [6, с. 268]. У наведеному фрагменті вказана концептуальна метафора застосована для того, щоб розкрити смисл, утілений у листах ван Гога, як прагнення художника до реальності;

2.2) використання актуалізованої в попередньому тексті есе концептуальної метафори РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПРЕДМЕТ, ЯКИЙ ТРЕБА ЗНАЙТИ І ПОРЯТУВАТИ для витлумачення фактів життя художника, а саме: *«Colours, the Mediterranean climate, the sun, were for him vehicles going towards this reality; they were never objects of longing in themselves. This yearning was intensified by the crises he suffered when he felt that he was failing to salvage any reality at all.»* [6, с. 268]. У наведеному фрагменті завдяки тому, що концептуальна метафора РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПРЕДМЕТ, ЯКИЙ ТРЕБА ЗНАЙТИ І ПОРЯТУВАТИ вже була мотивовано введена в текст, вона використана як засіб інтерпретації особистого ставлення ван Гога до реальності у контексті його життя;

2.3) конструювання концептуальної метафори РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ФЕНІКС, ЩО ПОГЛИНАЄ САМ СЕБЕ, а саме: *«Whether these crises are today diagnosed as being schizophrenic or epileptic changes nothing; their content, as distinct from their pathology, was a vision of reality consuming itself like a phoenix.»* [6, с. 268]. Ця концептуальна метафора введена в есе після метафори РЕАЛЬНІСТЬ – ЦЕ ПРЕДМЕТ, ЯКИЙ ТРЕБА ЗНАЙТИ І ПОРЯТУВАТИ і вжита для уточнення особливостей ставлення до реальності саме ван Гога; драматичний образ фенікса, що поглинає сам себе, передає емоційну напругу, яку, за інтерпретацією Бергера, ван Гог переживав у свій творчості;

2.4) актуалізація концептів, які є ключовими для художника у його особистому ставленні до реальності, а саме: «*One also knows from his letters that nothing appeared more sacred to Van Gogh than work. He saw the physical reality of labour as being, simultaneously, a necessity, an injustice, and the essence of humanity throughout history. The artist's creative act was for him only one among many such acts. He believed that reality could best be approached through work, precisely because reality itself was a form of production.*» [6, с. 268]. Як бачимо з наведеного фрагмента, такими концептами є концепти РОБОТА (*work, labour*) і ВИРОБЛЕННЯ (ПРОДУКУВАННЯ) (*production*). При цьому смисл концепту РОБОТА детально вербально експліковано як «необхідність», «несправедливість» та «сутність людства»: «*He saw the physical reality of labour as being, simultaneously, a necessity, an injustice, and the essence of humanity throughout history.*», а концепт ВИРОБЛЕННЯ (ПРОДУКУВАННЯ) є дуже близьким за смислом до концепту РОБОТА;

2.5) використання актуалізованого ключового для художника концепту РОБОТА у його співвідношенні з концептом РЕАЛЬНІСТЬ для витлумачення конкретних картин митця, наприклад: «*A chair, a bed, a pair of boots. His act of painting them was far nearer than that of any other painter to the carpenter's or the shoemaker's act of making them. He brings together the elements of the product – legs, crossbars, back, seat – sole, uppers, tongue, heel – as though he too were fitting the together, joining them, and as if this being together constituted their reality.*» [6, с. 268]. У наведеному фрагменті художні особливості картин ван Гога, на яких зображено стілець, ліжко, пару черевиків, потрактовано саме через концепти РОБОТА (*act of making them*) і РЕАЛЬНІСТЬ (*reality*);

2.6) використання актуалізованої у попередньому тексті есе знання про мистецьку концепцію «мистецтво заради мистецтва» як фрагмента наукової картини світу для пояснення особливостей творчого методу ван Гога, а саме: «*And his compulsion? It was to bring the two acts of production – that of the canvas and that of the reality depicted – ever closer and closer. This compulsion derived not from an idea about art this is why it never occurred to him to profit from reality – but from an overwhelming feeling of empathy.*» [6, с. 269]. У наведеному фрагменті актуалізовані раніше знання про концепцію «мистецтво заради мистецтва» використано для того, щоб за контрастом із цією концепцією розкрити сутність творчого методу ван Гога як безкорисливого чуттєвого і чутливого ставлення до реальності;

2.7) конструювання концептуальних метафор ТВОРЧІСТЬ ВАН ГОГА – ЦЕ НЕВПИННЕ НАБЛИЖЕННЯ ДО СВІТУ і ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕАЛЬНОСТІ ВАН ГОГОМ – ЦЕ РОЗЧИНЕННЯ МИТЦЯ В РЕАЛЬНОСТІ для осмислення суті творчості ван Гога й художніх особливостей його картин, а саме: «*He was compelled to go ever closer, to approach and approach and approach. In extremis he approaches so close that the stars in the night sky became the maelstroms of light, the cypress trees ganglions of living wood responding to the energy of wind and sun. There are canvases where reality dissolves him, the painter. But in hundreds of others he takes the spectator as close as man can, while remaining intact, to that permanent process by which reality is being produced.*» [6, с. 269]. Зазначені концептуальні метафори застосовані в есе для формулювання результатів інтерпретації творчості й творів ван Гога, здійсненої Бергером;

2.8) конструювання концептуальної метафори КАРТИНИ ВАН ГОГА – ЦЕ ЛАЗЕРИ, а саме: «*Once, long ago, paintings were compared with mirrors. Van Gogh's might be compared with lasers. They do not wait to receive, they go out to meet, and what they traverse is not so much empty space as the act of production, the production*

of the world. Painting after painting is a way of saying, with awe but little comfort: Dare to come this close and see how it works.» [6, с. 269–270]. Наведена метафора застосована для стислого концентрованого формулювання основної тези (ідеї) есе – висловлення результату інтерпретації творчості й творів ван Гога, а саме: «Творчість ван Гога – це максимальне наближення до реальності як процесу продукування світу».

Висновок із проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що концепт РЕАЛЬНІСТЬ у виконанні інтерпретативної функції в есе Джона Бергера про Вінсента ван Гога спирається на три основні лінгвокогнітивні механізми: актуалізацію фрагментів філософської та наукової картин світу, конструювання й подальше використання концептуальних метафор, вербальну експлікацію смислів-складників ключових концептів. При цьому спершу концепт РЕАЛЬНІСТЬ сам набуває витлумачення в есе, і вже потім безпосередньо виконує функцію інструменту інтерпретації творів образотворчого мистецтва.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються в детальному розгляді ролі ідентифікованих вище лінгвокогнітивних механізмів як передумов реалізації інтерпретативної функції різними одиницями мови в сучасних англomовних мистецтвознавчих есе.

Список використаної літератури

1. Болдырев Н. Н. Интерпретирующая функция языка / Н. Н. Болдырев // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 33. – С. 11–16; Boldyrev N. N. Interpretiruyushchaya funktsiya yazyka / N. N. Boldyrev // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2011. – № 33. – S. 11–16.
2. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в Потебнянській ретроспективі / О. П. Воробйова // Мовознавство. – 2005. – № 6. – С. 18–25; Vorobiova O. P. Kohnityvna poetyka v Potebnianskii retrospektyvi / O. P. Vorobiova // Movoznavstvo. – 2005. – № 6. – S. 18–25.
3. Елина Е. А. Вербальные интерпретации произведений изобразительного искусства (Номинативно-коммуникативный аспект): дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 / Евгения Аркадьевна Елина; Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2003. – 352 с.; Yelina Ye. A. Verbalnye interpretatsii proizvedeniy izobrazitel'nogo iskusstva (Nominativno-kommunikativnyy aspekt): dis. ... d-ra filol. nauk: spets. 10.02.19 / Yevgeniya Arkadevna Yelina; Volgogradskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet. – Volgograd, 2003. – 352 с.
4. Жаркова У. А. Воплощение знаковой природы изобразительного искусства в искусствоведческом дискурсе (на материале немецкоязычных музейных каталогов) / У. А. Жаркова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 33. – С. 49–52; Zharkova U. A. Voploshchenie znakovoy prirody izobrazitel'nogo iskusstva v iskusstvedcheskom diskurse (na materiale nemetskoyazychnykh muzeynykh katalogov) / U. A. Zharkova // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2011. – № 33. – S. 49–52.
5. Фещенко В. В. Сотворение знака: Очерки о лингвоэстетике и семиотике искусства / В. В. Фещенко, О. В. Коваль. – Москва: Языки славянской культуры, 2014. – 640 с.; Feshchenko V. V. Sotvorenije znaka: Ocherki o lingvoestetike i semiotike iskusstva / V. V. Feshchenko, O. V. Koval. – Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury, 2014. – 640 s.
6. Berger J. Vincent van Gogh // Berger J. Portraits: John Berger on artists / J. Berger, ed. by Ed. Tom Overton. – London, New York: Verso, 2015. – P. 267–274.
7. Heffernan J. A. W. Cultivating picturacy: visual art and verbal interventions / J. A. W. Heffernan. – Waco: Baylor University Press, 2006. – 335 p.

8. Mitchell W. J. T. Ekphrasis and the Other [Electronic resource] / W. J. T. Mitchell // Picture Theory : Essays on Verbal and Visual Representation. – Chicago : The University of Chicago Press, 1994. – Mode of access : <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html>

9. Reality [Electronic resource] // Cambridge Dictionary. – Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/reality>

10. Salvage [Electronic resource] // Cambridge Dictionary. – Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/salvage>

Стаття надійшла до редакції 13.05.2019.

T. Lunyova

**THE CONCEPT «REALITY» IN JOHN BERGER'S ESSAY
ABOUT VINCENT VAN GOGH AS AN INSTRUMENT
OF FINE ARTWORKS INTERPRETATION**

The article investigates the interpretative function of the concept REALITY in John Berger's essay about Vincent van Gogh's art by applying the methodology of cognitive linguistics. Following Nikolay N. Boldyrev, the interpretative function of the language is considered in the article as the third main linguistic function. The theoretical and methodological foundations of the study are further developed with the idea, which is expressed by several researchers (V. V. Feshchenko, Ye. A. Yelina, U. A. Zharkova), that discourse about art performs an interpretative role. The aim of the study is to reveal the linguo-cognitive mechanisms that enable the concept REALITY to operate as a means of interpretation of van Gogh's art in Berger's essay. The research has demonstrated that before the concept REALITY is applied to the analysis of van Gogh's paintings and drawings, this concept is explicitly interpreted in the essay. The following linguo-cognitive mechanisms are employed to make the content of the concept REALITY clear to the reader: actualization of the commonly known sense «reality is opposed to imagination», critical discussion of this sense, introduction of the conceptual metaphor REALITY IS THE OBJECT THAT SHOULD BE SALVAGED, and actualization of the selected fragments of the philosophical world image as well as scholarly world image, especially the conception of art for art's sake and the conceptual metaphor REALITY IS SOMETHING THAT LIES BEHIND THE SCREEN CREATED BY THE CULTURE. Thus, having been thoroughly interpreted in the essay, the concept REALITY is used as an instrument of the interpretation of van Gogh's artistic principles and artworks. The following linguo-cognitive mechanisms support the concept REALITY in its interpretative function: applying the conceptual metaphor REALITY IS SOMETHING THAT LIES BEHIND THE SCREEN CREATED BY THE CULTURE to read van Gogh's letters, using the conceptual metaphor REALITY IS THE OBJECT THAT SHOULD BE SALVAGED to analyse the facts from the painter's life, introducing the conceptual metaphor REALITY IS THE CONSUMING ITSELF PHOENIX, actualizing of the concepts WORK and PRODUCTION as the key concepts in the artist's world image, utilizing the concepts WORK and PRODUCTION to interpret several of van Gogh's paintings, applying the actualized conception of art for art's sake to reveal van Gogh's artistic principles, constructing the conceptual metaphors VAN GOGH'S ART IS APPROACHING THE WORLD and VAN GOGH'S ARTISTIC REPRESENTATION OF REALITY IS DISSOLVING IN REALITY, and constructing the conceptual metaphor VAN GOGH'S PAINTINGS ARE LASERS.

Key words: cognitive approach to language, concept, discourse about art, essay about art, interpretative function, a work of fine art.

УДК 811.161.1'373:82-36

И. И. Пахненко
С. Г. Телетова

ЯЗЫКОВАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО ОРГАНИЗАЦИИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНЕКДОТА

В статье рассматриваются специфические особенности анекдота как речевого жанра, анализируются коммуникативно-прагматические принципы создания комического эффекта в анекдотах, основанных на игре слов, описываются языковые средства разных уровней, задействованные в речевых произведениях данного типа. Особое внимание уделяется каламбурному обыгрыванию многозначности и различных видов омонимии как одному из самых востребованных средств создания языковой шутки.

Ключевые слова: анекдот, речевой жанр, комический эффект, комическая ситуация, лингвистические средства, языковая игра, каламбур, ирония.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-148-157

Постановка проблемы. Одним из актуальных направлений современных лингвистических исследований является изучение универсальных инвариантных особенностей текстов разных жанров. Внимание языковедов все чаще привлекают малые формы современного городского фольклора, отражающие существующую субкультуру, особенности менталитета, народного словотворчества, лингвокультурные традиции социума. Особый интерес в этом отношении представляет такой уникальный жанр городской речи, как языковой анекдот, в котором ярко воплощается лингвокреативная деятельность его создателей. Именно лингвистические анекдоты отчетливо демонстрируют связь культуры, менталитета и языка. Лаконичный по форме, емкий по содержанию, этот способ народного самовыражения приобрел в наше время массовую популярность. «Сегодня тексты анекдотов вплетаются в самые разнообразные виды дискурса: от бытовой речи и ежедневной прессы до художественной литературы и научных докладов. Это обусловлено тем, что функция анекдота не ограничивается намерением рассмешить, поскольку он, как правило, содержит критику того или иного явления» [6, с. 2]. Смех возникает как результат понимания алогичности описываемых ситуаций, определенных противоречий и диссонансов. Анекдот строится на эстетической игре, которую определяют «внутренняя антиномичность, несовпадение прогноза с результатом, преподнесение откровенной «небывальщины» как самой очевидной реальности» [10, с. 5]. Именно поэтому среди всего разнообразия лингвистических приемов создания комического в анекдотах наибольший интерес вызывает языковая игра, рассматриваемая как нетрадиционное, неканоническое использование языка, «украшательство» речи, которое «обычно носит характер остроты, балагурства, каламбура, шутки и т. д.» [11, с. 128]. Изучение данного феномена позволяет описать возможные способы манипулирования изобразительно-выразительными средствами в комически маркированных контекстах, дать детальный анализ особенностей использования в анекдотах различных игровых стратегий, лежащих в основе комизма.

Анализ актуальных исследований. Анализу проблем комического как эстетической категории в целом и современного анекдота в частности посвящены

многочисленные публикации. Изучение анекдота, как и любого многопланового явления, ведется в разных аспектах: литературоведческом (М. О. Гонтарь, Л. А. Панкова, И. В. Чистякова), историко-диахроническом (А. С. Архипова, Н. А. Белова, М. И. Меднис), психолингвистическом (М. Минский, К. Ф. Седов), лингвокогнитивном (Ю. А. Савина, А. В. Уткина), коммуникативно-прагматическом (Ю. А. Голобородько, Э. Линдвай), культурологическом (Е. М. Александрова, М. В. Воробьева, А. О. Герасимчик, К. В. Душенко, М. А. Кулинич, И. В. Татарникова), лингвоэстетическом (О. А. Сосой) и др.

Внимание исследователей сосредоточено на таких проблемах, как статус анекдота как речевого жанра, его общежанровые признаки, отличия анекдота от других текстов юмористического характера (Н. Г. Бирюков, Е. Курганов, М. С. Петренко, В. В. Химик, Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев), поэтика современного народного анекдота (О. А. Чиркова), анализ лингвистических особенностей анекдотического текста, средств достижения в нем комического эффекта (Н. Г. Бондаренко, В. И. Карасик, Д. Б. Келарева, М. А. Панина). Анекдот как игровой текст рассматривается Н. Д. Голевым, С. В. Дорониной, Е. В. Калачинской, В. З. Санниковым и др. Однако до сих пор остается открытым вопрос о том, какие именно языковые средства, используемые в анекдотах, можно считать жанрообразующими, какова роль игровых приемов в организации текстов данного жанра русской словесности.

Цель статьи состоит в выявлении особенностей анекдота как речевого жанра, анализе приемов языковой игры как способа создания комического эффекта в анекдотах и шутках.

Изложение основного материала. Анекдот является одним из ведущих жанров устной словесной культуры. Понятие «анекдот», несмотря на то, что оно широко используется в современном литературоведении и языкознании, не имеет единой интерпретации и точной теоретической дефиниции, что объясняется его жанровой уникальностью и сложностью когнитивно-прагматической природы.

Е. Я. Шмелева и А. Д. Шмелев под анекдотом понимают «короткий устный смешной рассказ о вымышленном событии с неожиданной концовкой, в котором действуют постоянные персонажи, известные всем носителям языка» [13, с. 20].

Е. Н. Мелетинский определяет анекдот как тип нарратива, рассказываемый от первого или третьего лица и имеющий некоторое сходство с легендой и шуткой [9]. Важнейшей частью такого повествования является его финал, изначально известный рассказчику. Финальное смысловое разрешение, неожиданное и непредсказуемое, и рождает смех. Именно последняя кульминационная фраза конституирует анекдот как таковой.

О сильной позиции концовки в анекдоте говорит и Е. Курганов. «Сюжетобразующим» фактором данного речевого микрожанра он считает «странное, неожиданное, откровенно нелепое событие, выпадающее из повседневного течения жизни». Причем его нелепость, как подчеркивает автор, «нарастает и полностью разрешается лишь в бурном, остром финале» [10, с. 4].

А. О. Герасимчик и И. В. Татарникова подчеркивают, что «первичная форма анекдота, подобно другим фольклорным жанрам, – устная: анекдот рассказывается, разыгрывается, притом обязательно в строгих рамках жанровой формы – шуточной пародии из соответствующей тематической серии. Даже письменные фиксации анекдота обычно предназначены для дальнейшего их устного воспроизведения» [3, с. 100]. Нарративные стратегии построения анекдотического текста могут соответствовать диалогическому или монологическому типу.

Определяя специфику анекдота, исследователи, наряду с общими характеристиками, свойственными другим сатирико-юмористическим жанрам, выделяют признаки, присущие собственно анекдотическим текстам: установка на небольшой объем, принципиальное отсутствие авторства, воспроизводимость, неопределенный хронотоп, стереотипность сюжетных схем, относительно постоянный набор персонажей, амбивалентность значения языковых единиц, интертекстуальность, формальное варьирование, ситуативность функционирования и др. [1; 13]. Н. Г. Бирюков среди общежанровых признаков анекдота отмечает особую прагматическую микроситуацию, статус звена в диалогическом общении, межжанровую и внутрижанровую вариативность, заключающуюся в возможности перехода анекдота в другие речевые жанры (шутку, тост, смешную историю и т. п.) [2, с. 30].

Доминантной категорией текста анекдота является его минимализм, проявляющийся во всем: в выборе деталей, количестве героев, лаконичности формы, объеме композиционных составляющих.

Формирование типов анекдотов происходило по двум линиям: народной и литературной. Современный анекдот, в отличие от литературных анекдотов прошлых лет, как правило, представляет собой речевой жанр, а не литературный, что и определяет его специфику. «Высокая продуктивность и фольклорный характер его бытования позволяют рассматривать анекдот как активно функционирующий в социокультурном пространстве речевой жанр, отражающий специфику восприятия массовым сознанием наиболее актуальных событий общественной жизни» [1, с. 6]. Народный анекдот, в отличие от литературного, фиксировавшего в письменной форме комические события, произошедшие в действительности, описывает, как правило, вымышленные, придуманные ситуации, имитирующие реалии общественной жизни, и состоит преимущественно из реплик персонажей. Следует подчеркнуть, однако, что жанр печатного анекдота, т. е. анекдота во вторичной, условной форме, может отходить от традиций народного театра, стремясь к большей литературности.

Лингвисты делят анекдоты на *ситуативные* (предметные, референциальные), комичность описываемой ситуации в которых не связана с языковым оформлением, и *языковые* (лингвистические), в основе которых лежит обыгрывание тех или иных языковых явлений [12]. Комический эффект в последних строится на чисто языковых механизмах и зависит от выбора используемых речевых средств.

Неотъемлемой частью создания комического эффекта в лингвистических анекдотах является нарушение определенных норм, или инконгруэнтность (от лат. *incongruentia* – несоответствие, противоречие). Анекдот «представляет собой многоаспектную языковую аномалию: неправильность формы порождает смешное содержание» [1, с. 7]. Именно на отступлении от нормы базируется комическая экспрессия и эмоциональность, являющиеся главными принципами создания анекдотического текста. Преднамеренное отклонение от нормы как бы создает в тексте анекдота «новую», контекстную норму, свойственную именно данному речевому жанру [8]. При осознанном нарушении нормы мы имеем дело с языковой игрой, заключающейся в «опрокидывании» языкового стереотипа. Языковая игра, по меткому замечанию В. З. Санникова, «это уже проведенный (и успешный!) лингвистический эксперимент» [11, с. 36], который дает возможность сделать интересные выводы о креативном потенциале языка. Т. А. Гридина обращает внимание на то, что языковая игра, будучи особой формой лингвокреативного мышления, имеющего ассоциативную природу, «всегда нацелена на использование лингвистических приемов, подчеркивающих парадокс между стандартной формой и/или значением знака (а также

принятым алгоритмом его образования и использования) и новой ассоциативной «обработкой» того или иного вида языкового знания» [4, с. 26].

В текстах анекдотов используются различные виды языковой игры. Анекдоты, комический эффект в которых достигается за счет реализации фонетической игры, немногочисленны, тем не менее можно отметить некоторые тенденции в применении звуковых игровых приемов. Среди таких приемов – фонетическая деформация слова, нарушение орфоэпических норм, звукоподражание определенной манере произношения человека, имитация акцента, ономотопеи, например: *Вопрос блондинке: – Как работает двигатель внутреннего сгорания? – А можно своими словами? – Да. – Бррррррррррр...*

В анекдотах может обыгрываться искажение звуковой оболочки слова, например: *– А вот у тебя, Маня, есть муза? – Муза у меня нет! Незамузняя я!*

Иногда деформация привычного фонетического облика слова связана с субституцией отдельных звуков, вклиниванием слогов или морфем, что придает ему новое значение, включает языковой знак в новый ассоциативный контекст: *Женщин, требующих с мужей шубу, предлагаю называть **норкозависимыми*** (ср.: *наркозависимый*). Слушатель, обнаружив субституцию, осознает «подмену» и на основании этого выводит комический смысл, содержащийся в анекдоте. Такие инновации всегда «обременены» различными намеками и ассоциациями: *У каждого электрика есть свой **ангел-предохранитель**.*

Сходство в звучании слова или словосочетания создает почву для так называемой паронимии, заключающейся в намеренном столкновении паронимов. Синтаксической техникой данной стилистической фигуры, способствующей в анекдотах усилению комического эффекта, является употребление слов, сходных по звучанию, но разных по значению, в позиционной близости или в параллельных конструкциях. В анекдотических текстах паронимия практически всегда носит каламбурный характер:

*– Ты слышала. Машка выходит замуж?
– Да. Какой кошмар. Такая молодая девушка и за старика.
– Дура, ты опять все перепутала! Он не **ветеран**, а **ветеринар**. Это из тех, кто не ест мяса.*

К фонетической игре можно отнести и такой действенный прием, как рифмовка: *Погода шепчет: купи пальто. Зарплата шепчет: и так тепло.* В данном примере фонетическая игра поддерживается лексическим повтором и параллелизмом конструкций. В подобных комических миниатюрах «смеховой эффект возникает из рассогласования некоторого положения дел и насмешкой по этому поводу» [5, с. 104]. Смысловое несоответствие между разными стихотворными строками является традиционным приемом фольклорной юмористической культуры.

На лексическом уровне, являющемся неисчерпаемым источником языковой шутки, комические интенции реализуются обыгрыванием полисемии, омонимии и смежных с ней явлений, паронимов, антонимов, конверсивов, нарушения лексической сочетаемости и т. д. Самым распространенным способом достижения комического эффекта является пародийное использование многозначных слов. Юмор анекдотов часто основан на двойном значении лексических единиц: *Группа украинских туристов отдыхала **дикарями** и вернулась **дикарями**. В таком возрасте людей не перевоспитаешь.* Здесь сталкиваются в одном контексте разные значения слова *дикарь*: «тот, кто едет на курорт без путевки, самостоятельно» и «человек, находящийся на ступени первобытной культуры». В приведенном ниже анекдоте одновременно реализуются прямое и переносное значения слова *повторить*: «сказать

еще раз» и «налить дозу алкоголя повторно», что и создает комическую двусмысленность: *В пивбаре: – Вам повторить? – Ну если не трудно. – Повторяю: валите уже отсюда, бар закрыт.*

В анекдотах обыгрываются практически все типы омонимии:

– полные лексические омонимы: *Занимательная физика. Сопротивление проводника, как правило, сильнее проводницы;*

– омоформы: *– Да, жизнь проходит, пора и о карьере задуматься... – Ты прав, садись в свой экскаватор и дуй в карьер, твоя смена!;*

– омофоны: *Жена говорит мужу: – Водку, сок, мясо поджаришь на сковороде. Муж спрашивает: – Водку-то зачем?! – Ты со своей водкой уже совсем мозги пропил! Я же говорю: вот кусок мяса, поджаришь на сковороде!;*

– омонимия свободного словосочетания и фразеологизма (чаще имплицитная): *Бесстрашные тимуровцы помогли старушке перейти дорогу местному криминальному авторитету.*

Нередко в анекдотическом тексте используется прием антитезы, заключающийся в сопоставлении противоположных понятий, явлений, образов с целью усиления впечатления. Основой антитезных противопоставлений, как правило, выступают антонимы двух видов – векторные, выражающие противоположную направленность (*Пришло то время, когда время уже ушло; Многие думают, что водка – это выход. Ребята, это вход*), и контрадикторные, образующиеся с помощью префикса не- (*– Ой, Люся! Нет верных и неверных мужчин... Есть застуканные и незастуканные*).

Игровой эффект создает в анекдотах и близкое к антонимии явление – лексическая конверсия, представляющая собой способ выражения субъектно-объектных отношений в содержательно эквивалентных предложениях. Причем в анекдотическом тексте конверсивы сталкиваются в одной фразе, что нарушает основное правило их функционирования, заключающееся, как подчеркивает М. П. Кочерган, в том, что один конверсив употребляется во фразе, а другой остается за ее пределами [7, с. 207]. Например: *Ребенок говорит матери: – Я сорю – ты убираешь, пачкаю – стираешь, проголодаюсь – кашу сваришь! Эх, мама, что бы ты без меня делала. Обленилась бы совсем!*

Неожиданность, непредсказуемость концовки в анекдотическом тексте может достигаться использованием сниженной лексики, которая часто «организует» финальную фразу анекдота, придавая ей ироническое звучание: *На самом деле мужчины признают наличие женской интуиции, но называют ее по-своему: «Накаркала!»; – Марина, мне кажется, я замуж никогда не выйду... – Да, нет, кто-нибудь да лоханется!*

Комический смысл анекдота может формироваться и за счет обыгрывания семантических свойств устойчивых сочетаний или их компонентов: *На волне обвала акций Apple: а говорили, что яблоку негде упасть!; Рецепт «Говядина по-английски»: возьмите у друзей в холодильнике большой кусок говядины и уйдите не прощаясь.*

Активное участие в организации игрового содержания анекдота принимают словообразовательные средства. Словообразовательная игра проявляется в создании окказиональных или потенциальных слов, изменении направления словообразовательной мотивации, замене мотивирующей единицы, псевдовосстановлении производящей основы: *– Дима, а ты кем работаешь? – Фрилансером. – Ух ты! А скажи что-нибудь на фрилансерском! – Есть чё пожрать?!; Стандартный комплекс косметических услуг, оказываемых женой мужу, включает пилинг, скандалинг, плакинг.* В следующем примере обыгрывается словообразовательная аналогия и многозначность словообразовательного типа

«от- + глагол»: *Сарочка, ну что ты все время меня отчитываешь? – Не нравится, Яша? Могу отпеть.* Эффект каламбура достигается и комическим переосмыслением компонентов слов:

- *Что будете пить, сэр? Настойку или наливку?*
- *Если вы настаиваете, то настойку, а если наливаете, то наливку.*
- *У нас самообслуживание, сэр.*
- *Тогда самогонку.*

Примеры анекдотов, в которых обыгрываются грамматические феномены, в нашей картотеке единичны. Хотя Н. Г. Бирюков утверждает, что грамматический анекдот является в современной лингвокультуре достаточно продуктивным типом, чему способствует богатство номинативного потенциала и синонимии русских грамматических категорий [2]. Морфологическая игра в анекдотах связана с использованием оппозиции правильных форм, соответствующих норме, и неправильных, нарушающих грамматические нормы, конструкций с полиптотомом – повтором слова в разных падежных формах (*В детстве вместо компьютера и Интернета у меня было детство; У меня уникальный талант. Как бы все плохо ни было, я всегда умудряюсь сделать еще хуже*); обыгрыванием перехода слов из одной части речи в другую (*Дорогая, а что на обед? – Ничего... – Вчера тоже было ничего! – Приготовила на два дня*) и др.

В текстопорождении анекдота вовлекаются и средства экспрессивного синтаксиса, которые обладают широкими возможностями для создания комического эффекта. Весьма иллюстративны в этом отношении языковые шутки, построенные на основе повторов, параллелизма конструкций: *– Кризис – это когда денег нет? – Кризис – это когда деньги были. А когда денег нет – это обычная жизнь; Вот когда я женился – помню, где – помню, даже на ком – помню. Не могу вспомнить: на фига?*

Интересным приемом обыгрывания логико-смыслового содержания высказывания является языковая игра, основанная на комическом алогизме. Юмористический эффект в этом случае создается за счет непоследовательности, разрыва логических связей, неожиданности сопоставления умозаключений: *– Ты всегда думаешь только о себе. – У меня только я и есть.*

Как компонент языковой игры могут рассматриваться и прецедентные феномены. Их использование предполагает наличие общих фоновых знаний у рассказчика анекдота и у его слушателя. Анекдоты, в которых используется прием аллюзии, требуют их осмысления на двух уровнях – на уровне языка и уровне культуры. Прецедентные феномены разнообразны по содержанию и по форме. Это и фразеологизмы, и крылатые слова и выражения, и пословицы и поговорки, говорящие имена, «узнаваемые» фразы из известных кинофильмов, названия художественных произведений, строчки из песен и т. д.: *– А вдоль дороги мертвые с косами стоят. – А вы точно ландшафтный дизайнер? (обыгрывается фраза из кинофильма «Неуловимые мстители»); – Тест на интеллект показал, что не дура только губа (трансформированный фразеологизм губа не дура); – Прежде чем уехать в командировку, мой муж провел со мной профилактическую работу: сводил на «Отелло» (ирония связана с обыгрыванием названия трагедии В. Шекспира).*

Выводы. Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что ресурсы русского языка, задействованные в организации лингвистического анекдота, чрезвычайно богаты. Все уровни языковой системы, начиная с фонетического и заканчивая синтаксическим, обладают значительным игровым потенциалом для создания комического в дискурсе анекдота. Языковая игра выступает как фактор

реализации инконгруэнтности, или нарушения норм, отклонения от общепринятых стереотипов. Особенность игровых средств, используемых для создания юмористического эффекта, заключается в их функции: они обладают дополнительной коннотацией оценочности, комической экспрессией, выражают разную степень негативной нагрузки, принимают участие в создании иронической двусмысленности высказывания.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой вопроса о когнитивных механизмах создания комического в анекдоте как единице диалогического дискурса.

Список используемой литературы

1. Абильдинова Ж. Б. Жанровая специфика анекдота / Ж. Б. Абильдинова // Вестник Челябинского гос. университета. Серия «Филология. Искусствоведение». – 2010. – № 21. – С. 5–9; Abildinova Zh. B. Zhanrovaya spetsifika anekdota / Zh. B. Abildinova // Vestnik Chelyabinskogo gos. universiteta. Seriya «Filologiya. Iskusstvovedenie». – 2010. – № 21. – S. 5–9.

2. Бирюков Н. Г. Феномен русского грамматического анекдота : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Николай Георгиевич Бирюков ; Таганрог. гос. пед. ин-т. – Ростов н/Дону, 2005. – 161 с. ; Biryukov N. G. Fenomen russkogo grammaticeskogo anekdota : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Nikolay Georgievich Biryukov ; Taganrog. gos. ped. in-t. – Rostov n/Donu, 2005. – 161 s.

3. Герасимчик А. О. К вопросу о некоторых особенностях анекдотического текста / А. О. Герасимчик, И. В. Татарникова // Культура народов Причерноморья. – 2014. – № 271. – С. 98–104 ; Gerasimchik A. O. K voprosu o nekotorykh osobennostyakh anekdoticheskogo teksta / A. O. Gerasimchik, I. V. Tatarnikova // Kultura narodov Prichernomor'ya. – 2014. – № 71. – S. 98–104.

4. Гридина Т. А. Языковая игра как лингвокреативная деятельность / Т. А. Гридина // Язык. Система. Личность. Языковая игра как вид лингвокреативной деятельности. Формирование языковой личности в онтогенезе : матер. докладов и сообщений Всерос. науч. конф., г. Екатеринбург, 25–26 апреля 2002 г. – Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 2002. – С. 22–27 ; Gridina T. A. Yazykovaya igra kak lingvokreativnaya deyatelnost / T. A. Gridina // Yazyk. Sistema. Lichnost. Yazykovaya igra kak vid lingvokreativnoy deyatelnosti. Formirovanie yazykovoy lichnosti v ontogeneze : mater. dokladov i soobshcheniy Vseros. nauch. konf., g. Yekaterinburg, 25–26 aprelya 2002 g. – Yekaterinburg : Uralskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet, 2002. – S. 22–27.

5. Карасик В. И. Поэтическая рефлексия в комической миниатюре / В. И. Карасик // Жанры речи. – 2015. – № 1 (11). – С. 101–110 ; Karasik V. I. Poeticheskaya refleksiya v komicheskoy miniatyure / V. I. Karasik // Zhanry rechi. – 2015. – № 1 (11). – S. 101–110.

6. Келарева Д. Б. Лингвистические принципы выражения комического смысла в анекдотах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Дарья Борисовна Келарева ; Моск. гор. пед. ун-т. – Москва, 2013. – 23 с. ; Kelareva D. B. Lingvisticheskie printsiyu vyrazheniya komicheskogo smysla v anekdotakh : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 / Darya Borisovna Kelareva ; Mosk. gor. ped. un-t. – Moskva, 2013. – 23 s.

7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підруч. / М. П. Кочерган. – Київ : Академія, 2000. – 304 с. ; Kocherhan M. P. Vstup do movoznavstva : pidruch. / M. P. Kocherhan. – Kyiv : Akademiia, 2000. – 304 s.

8. Лубина Л. Н. Комический эффект как трансформация нормы, национально-культурное в комическом / Л. Н. Лубина // Вестник Югорского государственного университета. – 2011. – № 1 (20). – С. 85–88 ; Lubina L. N. Komicheskiy effekt kak transformatsiya normy, natsionalno-kulturnoe v komicheskom / L. N. Lubina // Vestnik Yugorskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2011. – № 1 (20). – S. 85–88.

9. Мелетинский Е. Н. «Историческая поэтика» А. Н. Веселовского и проблема происхождения повествовательной литературы / Е. Н. Мелетинский // Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения. – Москва : Наука, 1986. – С. 25–52 ; Meletinskiy Ye. N. «Istoricheskaya poetika» A. N. Veselovskogo i problema proiskhozhdeniya povestvovatelnoy literatury / Ye. N. Meletinskiy // Istoricheskaya poetika. Itogi i perspektivy izucheniya. – Moskva : Nauka, 1986. – S. 25–52.

10. Русский литературный анекдот конца XVIII – начала XIX века / вступ. ст. Е. Курганова и Н. Охотина. – Москва : Худож. лит., 1990. – 270 с. ; Russkiy literaturnyy anekdot kontsa XVIII – nachala XIX veka / vstup. st. Ye. Kurganova i N. Okhotina. – Moskva : Khudozh. lit., 1990. – 270 s.

11. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – Москва : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с. ; Sannikov V. Z. Russkiy yazyk v zerkale yazykovoy igry / V. Z. Sannikov. – Moskva : Yazyki slavyanskoj kultury, 2002. – 552 s.

12. Химик В. В. Анекдот как уникальное явление русской речевой культуры / В. В. Химик // Анекдот как феномен культуры : матер. круглого стола, г. Санкт-Петербург, 16 ноября 2002 г. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 17–31 ; Khimik V. V. Anekdot kak unikalnoe yavlenie russkoy rechevoy kultury / V. V. Khimik // Anekdot kak fenomen kultury : mater. kruglogo stola, g. Sankt-Peterburg, 16 noyabrya 2002 g. – Sankt-Peterburg : Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo, 2002. – S. 17–31.

13. Шмелева Е. Я. Русский анекдот : текст и речевой жанр / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев. – Москва : Языки слав. культуры, 2002. – 143 с. ; Shmeleva Ye. Ya. Russkiy anekdot : tekst i rechevoy zhanr / Ye. Ya. Shmeleva, A. D. Shmelev. – Moskva : Yazyki slav. kultury, 2002. – 143 s.

Статья поступила в редакцию 10.11.2019.

I. Pakhnenko

S. Tielietova

LANGUAGE GAME AS A MEANS OF LINGUISTIC ANECDOTE ORGANIZATION

The article discusses specific features of the anecdote as a speech genre, analyzes communicative-pragmatic principles of creating a comic effect in anecdotes based on the wordplay. It is noted that the concept of «anecdote», despite the fact that it is widely used in modern literary criticism and linguistics, does not have a single interpretation and a precise theoretical definition, which is explained by its genre uniqueness and complexity of a cognitive-pragmatic nature. It is emphasized that the most important part of the work of this genre is its finale, originally known to the narrator. It is the last climax phrase that contains the unexpected and unpredictable final semantic resolution that constitutes the anecdote as such. Among the features inherent in the actual anecdotal texts are: small volume, lack of authorship, reproducibility, indefinite chronotope, stereotypicality of plot schemes, relatively constant set of characters, ambivalence of the meaning of language units, intertextuality, situational functioning, etc. The dominant category of the anecdote text is minimalism, manifested in the choice of details, the number of heroes, laconic form, the volume of compositional components.

It is stated that formation of the types of anecdotes took place along two lines: folk and literary. A modern anecdote, in contrast to the literary jokes of previous years, as a rule, is a speech genre, not a literary one, which determines its specificity. It is noted that anecdotes are divided into situational (subject, referential), in which the comic nature of the described situation is not related to the linguistic design, and language (linguistic), which are based on the playing out of certain linguistic phenomena. The comic effect in the latter is based on purely linguistic mechanisms and depends on the choice of the used speech means. An integral part of creating a comic effect in linguistic anecdotes is violation of certain norms, or incongruence, in the implementation of which the leading role is played by the language game. The game potential of phonetic, lexical, word-building, morphological and syntactic means, as well as precedent phenomena involved in speech works of this type are described. Particular attention is paid to punning outplaying of polysemy and various types of homonymy as one of the most popular means of creating a language joke.

It is concluded that peculiarity of the game means, used for creating a humorous effect, lies in their function: they have an additional evaluative connotation, express different degrees of negative loading and take part in creating comic ambiguity in the statement.

Key words: anecdote, speech genre, comic effect, comic situation, linguistic means, language game, pun, irony.

I. I. Пахненко

С. Г. Телетова

МОВНА ГРА ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНЕКДОТУ

У статті розглядаються специфічні особливості анекдоту як мовленнєвого жанру, аналізуються комунікативно-прагматичні принципи створення комічного ефекту в анекдотах, побудованих на грі слів. Зазначається, що поняття «анекдот», попри широку вживаність у сучасному літературознавстві та лінгвістиці, не має єдиної інтерпретації та теоретичної дефініції, що пояснюється його жанровою унікальністю та складністю когнітивно-прагматичної природи. Підкреслюється, що найважливішою частиною твору даного жанру є його фінал, від самого початку відомий розповідачу. Саме остання кульмінаційна фраза, що містить несподіване й непередбачене фінальне смислове розв'язання, конститує анекдот як такий. Серед ознак, притаманних власне анекдотичним текстам, називаються установка на невеликий обсяг, принципова відсутність авторства, відтворюваність, невизначений хронотоп, стереотипність сюжетних схем, відносно постійний набір персонажів, амбівалентність значень мовних одиниць, інтертекстуальність, ситуативність функціонування тощо. Домінантною категорією тексту анекдоту названо його мінімалізм, що виявляється у виборі деталей, кількості героїв, лаконічності форми, обсязі композиційних складових.

Констатується, що формування типів анекдотів здійснювалося за двома лініями: народною та літературною. Сучасний анекдот, на відміну від анекдотів минулих часів, як правило, являє собою мовленнєвий жанр, а не літературний, що й визначає його специфіку. Зазначається, що анекдоти поділяються на ситуативні (предметні, референціальні), комічність описаної ситуації в яких не пов'язана з мовним оформленням, та мовні (лінгвістичні), в основі яких лежить обігрування тих чи інших мовних явищ. Комічний ефект в останніх будується на суто мовних механізмах і залежить від вибору використовуваних засобів. Невіддільною частиною створення комічного ефекту в лінгвістичних анекдотах визнається

порушення певних норм, або інконгруентність, в реалізації якої провідне місце належить мовній грі. Описується ігровий потенціал фонетичних, лексичних, словотвірних, морфологічних та синтаксичних засобів, а також прецедентних феноменів, що залучені у творах даного типу. Особлива увага приділяється каламбурному обігруванню багатозначності й різних видів омонімії як одному з засобів створення мовного жарту, що має найбільший попит.

Зроблено висновок, що особливість ігрових засобів, що використовуються для породження гумористичного ефекту, полягає в їх функції: вони мають додаткову конотацію оцінності, передають різний ступінь негативного навантаження, беруть участь у створенні комічної двозначності висловлювання.

Ключові слова: анекдот, мовленнєвий жанр, комічний ефект, комічна ситуація, лінгвістичні засоби, мовна гра, каламбур, іронія.

УДК 811.113.3'373.4:82'04

Н. В. Романова

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЭМОЦИЙ В ТЕКСТАХ «МЛАДШЕЙ ЭДДЫ»

В статье рассматриваются эмоции исландского этноса первой половины XIII века, поэтическое виденье которых представлено в сборнике скальдических стихов Снорри Стурлусона «Младшая Эдда». Выявлено вербальное оформление феномена и его онтологию с учётом вероисповедания – христианства и язычества.

Ключевые слова: эмоции, «христианские эмоции», «языческие эмоции», «естественные эмоции», «искусственные эмоции», позитивные эмоции, негативные эмоции.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-157-165

Постановка проблемы. В научной психологии эмоций насчитываются десятки теорий, которые непосредственно или опосредованно отталкиваются от идей Ч. Дарвина [2, с. 15f]. Чаще всего под эмоцией понимают некий «*гипотетический конструкт*», который не наблюдается непосредственно как таковой, а выводится из множества показателей и их взаимодействия» [7, с. 307]. Доказано, что эмоции изменяются в ходе исторического развития человечества, некоторые могут исчезать, и, напротив, могут появляться новые [8, с. 19]. Поэтому чрезвычайно важно знать их онтогенетику, динамику, эволюцию. Особенный интерес представляют эмоции медиального периода, поскольку в них уже отражаются аналоговое и ассоциативное поэтическое мышление творческой личности [1, с. 8].

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию эмоций посвящены работы многих отечественных и зарубежных лингвистов, например, В. Ю. Апресяна, Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюновой, Л. Г. Бабенко, Ш. Балли, Л. Р. Безуглой, А. Вежбицкой, Н. В. Гамзюка, М. Д. Городниковой, М. И. Ильченко, И. И. Квасюка, Н. А. Красавского, А. П. Мартынюк, А. И. Приходько, Н. В. Романовой, В. И. Шаховского и др. Учёные рассматривают значение эмоций в контексте языка, речи и речевой деятельности в синхронии и диахронии, реконструируют механизмы

участия эмоций в коммуникативном акте, художественном тексте или дискурсе, моделируют вербальное и невербальное поведение участников эмотивной и/или эмоциональной ситуации, классифицируют семантику эмоций, сопоставляют культуру выражения эмоций в родственных и неродственных языках и т.п. Успехи лингвистов в области изучения эмоций безусловны. Однако на периферии остаются эмоции таких «своеобразных» произведений, как «Младшая Эдда» Снорри Стурлусона. Её своеобразие состоит в интеграции науки, поэзии, мифов и сказаний, а также в вычурности и формальности, непосредственности и наивности, «что вообще совершенно непереводаемо» или «трудно передаётся средствами современного литературного языка» [5, с. 183f].

Цель статьи – реставрация эмоций человека медиального периода в эддических текстах и их объективация с позиции вероисповедания.

Изложение основного материала. В текстах «Младшей Эдды» эмоции изображены с трёх позиций: христианской (Prologus «Пролог»), языческой (Gylfaginning «Видение Гюльви») и лексикологической (Skáldskaparmál «Язык поэзии», Háttatal «Перечень стихотворных размеров») [4]. Каждая из этих позиций имеет свои особенности и специфику. С **христианской** точки зрения эмоция является эмотивно-моральной категорией: *Но с течением времени возникло в людях несходство. Некоторые среди них были хорошие и праведные, но гораздо более было таких, которые склонились к мирским страстям и презрели слово бога и одновременно социально-психологической И случилось также, как и прежде: стоило лишь умножится роду людскому и заселить весь мир, как многие люди с жадностью устремились к богатству и почестям и позабыли чтить бога* [4, с. 9]. Она, как и весь окружающий мир, сделана «из некоего вещества» [4, с. 11]. Механизм «христианской эмоции» предполагает рациональную оценку, предметную направленность и желание *И дошло до того, что люди эти не захотели произносить божьего имени* [4, с. 9]. При этом степень удовлетворённости жизнью измеряется материальными и идеальными благами *Но ничуть не меньше, чем прежде, наделял их бог земными дарами, богатством и счастьем, в которых нуждались они на земле* [4, с. 9f].

«Христианские эмоции» тесно связаны с когнитивной деятельностью человека: *Люди размышляли и дивились тому, что земля, и звери, и птицы, имея во многом одно естество, все же так по-разному ведут себя* [4, с. 10], «чужой» волей неземного существа: *И многое в этом роде заронило в них подозрение, что есть некто, управляющий небесными светилами, соразмеряя по своей воле их пути* [4, с. 10f], биологическими качествами «элиты»: В городе было двенадцать правителей. *Эти правители всеми присущими людям качествами превосходили других людей, когда-либо живших на земле* [4, с. 12], содержанием отображения: *Одину и жене его было пророчество, и оно открыло ему, что его имя превознесут в северной части света и будут чтить превыше имен всех конунгов* [4, с. 13], психическими процессами: *Одину понравилась там земля, и он избрал их местом для города, который зовется теперь Сигтуна* [4, с. 15].

В целом, «христианские эмоции» соответствуют естественному и искусственному поведению и эмоциональному состоянию людей. К числу «естественных эмоций» относятся: *страсть, презрение, жадность, неуважение, нежелание, счастье, удивление, недоверие, превосходство, симпатия*, «искусственной или пророческой эмоцией» выступает уважение. Выявлены лексические, фразеологические, синтаксические средства и стилистические приёмы вербализации эмоций. Лексические средства охватывают эмотивную (*дивились, счастье*) и эмотивно-оценочную (*презрели, некто*) лексику, фразеологические представлены идиомами (*с жадностью*),

синтаксические – частью предложения (*и позабыли чтить бога; и будут чтить превыше имен всех конунгов; и он избрал их местом для города*) и сложными предложениями (*И дошло до того, что люди эти не захотели произносить божьего имени*), стилистические приёмы находят своё выражение в порядке слов (*все же так по-разному ведут себя*), гиперболе (*Эти правители всеми присущими людям качествами превосходили других людей*) и сравнении (*когда-либо живших на земле*).

Языческий взгляд на проблему более широкий: от магии до социализации и гармонии эмоций. Магия сосуществует с мудростью, могуществом, божественными силами, *«которым поклоняются»*, сопровождается метаморфозами: *Тогда пустился он в путь к Асгарду, и поехал тайно, приняв обличие старика, чтобы остаться неузнанным* [4, с. 17], *Прошел он [бог Тор] весь Мидгард в обличье юноши и добрался однажды вечером до дома некоего великана* [4, с. 79], *Он [Локи, сын Лайвейи] пошел к Фригг, в Фенсалир, приняв образ женщины* [4, с. 81], *И часто в дневное время принимал он [Локи] обличье лосося и прятался в водопаде Франангр* [4, с. 87], колдовством **Превратили** асы Вали в волка, и он разорвал в клочья Нарви, своего брата [4, с. 88], что приводит к размыванию границы между «своим» переживанием и «чужим». Магии противостоят прорицание и предвидение, которые определяют содержание видения: *Ганглери увидал там много палат и великое множество народу: иные играли, иные пировали, иные бились оружием. Он осмотрелся, и многое показалось ему диковинным* [4, с. 18]. Механизм «языческих эмоций» связан с желанием найти мудрого человека в доме. Как ни странно, спрашивающий должен быть мудрее отвечающего, в противном случае его ожидает смерть. Это говорит о том, что эмоция интереса не столько стимулирует познавательную активность индивида, сколько упорядочивает её. Из разговора мудрецов выясняется, что природа эмоций изменчива, созвучна эволюции. Гипотетическую последовательность развития эмоций можно изобразить таким образом: водная / природная стихия (реки *Слид «свирепый», Эливагар «Бурные волны», свирепая непогода* Нифльгейма) → рождение инеистых великанов (*«жестокие», очень злые*) → добровольный брак между сыном человека и дочерью великана, рождение правителей (*Один «бешенный; дух, поэзия», Ве «жрец»*) → функции божества (*Один «Всеотец»* имеет 12 имён, среди которых *Хникар* и *Хникуд «сеятель раздора», Бивлинди «потрясающий щитом»*) → боги-Творцы (*«Первый дал им жизнь и душу, второй разум и движенье, третий – облик, речь, слух и зрение»*) → половые различия эмоций богов (*Фригг «любимая» – жена Одина*) → мифопоэтическое эмоциональное состояние (*«Быстро мчится дева Солнце, словно чего-то страшится; спасайся она от самой смерти, и тогда не удалось бы ей бежать быстрее»*) → мифопоэтические чувства (*Имя другого волка – Ненавистник, он сын Хродвитнира*) → коммуникативные эмоции (*Отвечал со смехом Высокий: «Неразумен твой вопрос!»*) → «чужое» психическое состояние (карлик *Текк «приятный»*) → порядковая характеристика животных (*Второй конь – Веселый, ... седьмой – Жилистый*) → эмоции-программы (*«Если же человеку выпали на долю несчастья, так судили злые норны»*) → мифопоэтический аффект (*Белка по имени Грызодуб снует вверх и вниз по ясеню и переносит браные слова, которыми осыпают друг друга орел и дракон Нидхёгг*) → мифопоэтические (полисемические) характеристики (*Отец лета зовётся Свасуд («Приятный, ласковый»), он ведет безмятежную жизнь, и поэтому его именем называется также и все приятное. Отца же Зимы называют когда Виндлони, а когда Виндсваль («Холодный, как ветер»). Он сын Васада («Трудный, неприятный»), и все в их роду жестокосердны и злобны*) → женские чувства (*Ей [Фрейи] очень по душе любовные песни. И хорошо призывать ее помощь в любви*) → мужские чувства

(Смелый, как Тюр, называют того, кто всех одолевает и не ведает страха) → субъект как носитель эмоций (К асам причисляют и еще одного, которого многие называют зачинщиком распрь между асами, сеятелем лжи и позорищем богов и людей) → объект как носитель драйва / эмоций (Мокрая Морось зовутся ее палаты, Голод – ее блюдо, ... Злая Кручина – полог ее) → эмоциональная оценка (Волк страшно разевал пасть и метался и хотел всех покусать) → эмоциональное поведение животных (И лишь заметил конь, что это была за кобыла, он взбесился и, порвав удила, пустился за нею, а она ускакала в лес) → интенсивность выражения эмоций (И каменщик, увидев, что не закончить ему работу к сроку, впал в ярость великанскую) → табуирование эмоций (Не ввергала ли его в беду чья-либо телесная мощь или колдовство?) Тогда Высокий молвил: «Мало кто, думаю, сможет рассказать о таком. Все же многое стоило ему великого труда. Но хоть бы и случилось Тору встречаться с силой, которой он не мог одолеть, негоже о таком рассказывать, ибо примеров тому немало, а всем надлежит верить, что нет никого сильнее Тора») → дифференцирование мифопоэтических эмоций, физиогномика (Нужды нет долго сказывать: всякий представит, как напугался хозяин, увидев, что Тор нахмурил брови) → стереотипное эмоциональное поведение человека / людей (Тут хозяин и вся родня его повели себя, как и нужно было ждать: завопили благим матом и попросили пощады, предлагая взамен все свое добро) → механизм изменения эмоционального состояния бога (Когда Тор увидел их страх, гнев его поулегся и, смягчившись, он пошел на мировую, взяв себе тех детей, Тьяльви и Рёску) → влияние мифопоэтических эмоций на деятельность божества (И, как сказывают, впервые Тору не хватило духу ударить молотом, и он спросил того об имени) → описание эмоционального состояния божества (И увидев, что ничего не выходит, он разъярился: обеими руками схватил молот свой Мьёлльнир, шагнул одною ногою к лежащему Скрюмиру и ударил его по голове) → манера разговора (А тот не сразу и взглянул на них и сказал с ухмылкой: «Того, кто так далеко забрел, нечего спрашивать о новостях) → сила эмоций божества (Тогда сказал Тор: «Хоть я, по вашим словам, и мал, но пусть кто только попробует подойти и со мною схватиться. Я теперь крепко рассержен!») → связь когнитивной сферы с эмоциональной (Тор отвечал, что, мол, не станет он говорить, будто все, что с ним случилось, не обернулось для него позором: «Знаю я, вы будете называть меня ничтожным человеком, а очень не по душе мне это») → месть за нанесенную обиду (Высокий отвечает: «Не тайна и для тех, кто не слышет мудрецами, что Тор сполна расквитался за ту поездку, о которой было рассказано) → элементы эмоциональной сферы животных (И когда Змей почувствовал это, он рванулся так яростно, что кулаки Тора ударились о борт) → кинесика (И можно смело сказать, тот не видал страшного зрелища, кому не довелось видеть, как Тор вперил глазищи в Змея, а Змей уставился на него, извергая яд) → «язык тела» и эмоции (Сказывают, что великан Хюмир весь переменялся в лице, побледнел и испугался, как увидал он Змея и перекатывающиеся через лодку волны) → субъективность переживания (Но Одину было тяжелее всех сносить утрату: лучшие других постигал он, сколь великий урон причинила асам смерть Бальдра) → открытость божественной любви (Когда же боги обрели разум, молвила слово Фригг и спросила, кто из асов хочет снискать любовь ее и расположение) → зависимость здоровья от эмоций (Потом тело Бальдра перенесли на ладью, и лишь увидела это жена его Нанна, дочь Непи, у нее разорвалось от горя сердце, и она умерла) → истинность чувств (Но Хель сказала, что надо проверить, правда ли все так любят Бальдра, как о том говорят. И если все, что ни есть на земле живого иль мертвого, будет плакать по Бальдру, он

возвратится к асам) → коллективная месть и её последствия (*Высокий отвечает: «Отплатили ему, да так, что он еще долго будет чувствовать! Как и следовало ждать, велик был гнев богов»*) → мифопоэтические психические процессы (*Они [асы] протащили сеть над ним и чувствуют: есть там что-то живое*) → дискриминация с элементами агрессии (*Потом захватили они сыновей Локи, Вали и Нарви, или Нарви. Превратили асы Вали в волка, и он разорвал в клочья Нарви, своего брата. Тогда асы взяли его кишки и привязали Локи к тем трем камням*) → управление людей своими эмоциями (*Братья из корысти убивают друг друга, и нет пощады ни отцу, ни сыну в побоищах и кровосмешении*) → эмоции этической категории (*И вот Фенрир Волк на свободе, и вот море хлынуло на сушу, ибо Мировой Змей поворотился в великанском гневе и лезет на берег*) → психическая энергия эмоций (*Трепещет ясень Иггдрасиль, и исполнено ужаса все сущее на небесах и на земле*) → конфликт сил Света и Тьмы (*Фрейр бьется в жестокой схватке с Суртом, пока не падает мертвым. ... Он [пёс Гарм] вступает в бой с Тюром, и они поражают друг друга на смерть. Тор умертвил Мирового Змея, но, отойдя на девять шагов, он падает мертвым, отравленный ядом Змея. Волк проглатывает Одина, и тому приходит смерть*) → социализация эмоций и гармония (*Все садятся рядом и ведут разговор, вспоминая свои тайны и беседуя о минувших событиях, о Мировом Змее и о Фенрире Волке*) [4, с. 19–29, 33, 35, 39, 45, 48, 49, 52, 64–69, 71, 75, 76, 78, 80, 83–89, 91, 94].

Анализ фактического материала показывает, что «языческие эмоции» объективированы фразеологическими, лексическими, синтаксическими, сверхфразовыми единицами, именами собственными и стилистическими приёмами. Фразеологические единицы апеллируют к вариантным идиомам (*приняв обличье / образ, в обличье*) и оборотам (*со смехом, снискать любовь, разорвал в клочья, выпали на долю несчастья*), лексические реализуются через коннотативную (*Превратили, играли, пировали, бились, ударить, покусать*), эмотивно-оценочную (*дикий, приятное, жестокосердны, Негоже*), эмотивную (*душа, напугался, страх, смягчившись*), эмоциональную (*очень злые, страшно, взбесился*) и стилистически окрашенную (*снует, позорищем, пустился, метался, вперил глазищи*) лексику, синтаксические манифестируются простыми (*Неразумы твой вопрос! И хорошо призывать ее помощь в любви*), сложными: а) гипотаксисом (*Белка по имени Грызодуб снует вверх и вниз по ясеню и переносит бранные слова, которыми осыпают друг друга орел и дракон Нидхёгг*); б) паратаксисом (*И, как сказывают, впервые Тору не хватило духу ударить молотом, и он спросил того об имени; Трепещет ясень Иггдрасиль, и исполнено ужаса все сущее на небесах и на земле*), усложнёнными (*И увидев, что ничего не выходит, он разъярился: обеими руками схватил молот свой Мьёлльнир, шагнул одною ногою к лежащему Скрюмиру и ударил его по голове; Сказывают, что великан Хюмир весь переменялся в лице, побледнел и испугался, как увидал он Змея и перекатывающиеся через лодку волны*) предложениями, сверхфразовые актуализируются высказыванием, в котором предложения расположены по степени эмоционального нарастания, достигающего наивысшего накала в последнем предложении (*Не ввергала ли его в беду чья-либо телесная мощь или колдовство?» Тогда Высокий молвил: «Мало кто, думаю, сможет рассказать о таком. Все же многое стоило ему великого труда. Но хоть бы и случилось Тору встречаться с силой, которой он не мог одолеть, негоже о таком рассказывать, ибо примеров тому немало, а всем надлежит верить, что нет никого сильнее Тора; Тогда сказал Тор: «Хоть я, по вашим словам, и мал, но пусть кто только попробует подойти и со мною схватиться. Я теперь крепко рассержен!»; Тор отвечал, что, мол, не станет он говорить, будто все, что с ним случилось, не обернулось для него позором: «Знаю я, вы*

будете называть меня ничтожным человеком, а очень не по душе мне это»; Фрейр бьется в жестокой схватке с Суртом, пока не падает мертвым. ... Он [пёс Гарм] вступает в бой с Тюрором, и они поражают друг друга на смерть. Тор умертвил Мирового Змея, но, отойдя на девять шагов, он падает мертвым, отравленный ядом Змея. Волк проглатывает Одина, и тому приходит смерть).

Имена собственные восходят к гидронимам (Слид, Эливагар), теонимам (Один, Хникар, Хникуд, Бивлинди, Фригг), зоонимам (Ненавистник, Веселый, Жилистый, Грызодуб), мифонимам (Текк), хрононимам (Свасуд, Виндлони / Виндсваль, Васад), прагматонимам (Голод), хремотонимам (Злая Кручина), стилистические приёмы представлены: метафорой (свиная непогода, зачинщиком распрь, сеятелем лжи, порвав удила, впал в ярость; гнев поулегся), сравнением (Быстро мчится дева Солнце, словно чего-то страшится; Смелый, как Тюр, называют того, кто всех одолевает и не ведает страха; И лишь заметил конь, что это была за кобыла, он взбесился; он рванулся так яростно, что кулаки Тора ударились о борт; лучше других постигал он, сколь великий урон причинила асам смерть Бальдра), гиперболой (и все в их роду жестокосердны и злобны; завопили благим матом; Тор сполна расквитался за ту поездку; у нее разорвалось от горя сердце; И если все, что ни есть на земле живого иль мертвого, будет плакать по Бальдру, он возвратится к асам; Отплатили ему, да так, что он еще долго будет чувствовать!), сарказмом (А тот не сразу и взглянул на них и сказал с ухмылкой: «Того, кто так далеко забрел, нечего спрашивать о новостях»), квази-риторическим вопросом (Но Хель сказала, что надо проверить, правда ли все так любят Бальдра, как о том говорят), повторением (Братья из корысти убивают друг друга, и нет пощады ни отцу, ни сыну в побоищах и кровосмешении), анафорой (**И вот** Фенрир Волк на свободе, **и вот** море хлынуло на сушу, ибо Мировой Змей поворотился в великанском гневе и лезет на берег), перечислением (Все садятся рядом и ведут разговор, вспоминая свои тайны и беседа о минувших событиях, о Мировом Змее и о Фенрире Волке).

Следует подчеркнуть, что «языческие эмоции» и драйвы не столько развиваются в процессе игры, сколько проверяются и демонстрируются. Игра равносильна искусству или хитрости, что протекает в виде состязания между двумя «командами». Состав команд комбинированный – «великан + слуги», «боги асы + слуги». При этом великан выставляет только слуг, боги асы сами принимают активное участие в состязаниях и привлекают только одного слугу (парня). Слуг великана зовут Логи «огонь» и Хуги «мысль», слуг богов асов – Тьяльви и Рёсква (брат и сестра). Как известно, слуги символизируют быстрое движение во время оргий [3, с. 298]. Что касается содержания искусства, то речь идёт о скорости поедания большого количества мясной пищи, о скорости бега в запуски по дорожке вдоль ровного поля три раза, о трёх ассиметричных глотках воды без расплёскивания, то есть объём каждого последующего глотка увеличивается, о поднятии кошки с земли, о схватке со старухой [4, с. 71–76]. В этом контексте эмоции переживают великан и команда бога аса, празднуя и веселясь. Однако, проигравшая команда – команда бога аса – испытывает и негативные эмоции – ярость, стыд, агрессию, месть. Провожая «противников» за городские стены, великан признаётся им в обмане, удивлении и страхе. Причины возникновения позитивных и негативных эмоций и их последствия зависят от ситуации и обстоятельств: голод, усталость, жажда, опасность, враг, лицемерие, обман, агрессивность, жестокость, неудача [6, с. 114–120, 166–167]. «Языческие эмоции» имеют волюнтаристическое значение: *И если ты станешь расспрашивать дальше, не знаю, откуда ждать тебе ответа, ибо не слыхивал я, чтобы кому-нибудь поведали больше о судьбах мира. Довольствуйся тем, что узнал* [4, с. 95]. Доминирующей

мотивацией, которая обеспечивает повседневную деятельность человека, является эмоция интереса: *Когда же он хорошенько осмотрелся, видит: стоит он в чистом поле и нет нигде ни палат, ни города. Пошел он прочь своею дорогой, и пришел в свое государство, и рассказал все, что видел и слышал, а вслед за ним люди поведали те рассказы друг другу [там же].* Данная эмоция определяет и мысли представителей божественного пантеона, их воспоминания о прошлых событиях: *Асы же стали держать совет и вспоминать все, что было рассказано, и дали они те самые имена, что там упоминались, людям и разным местностям, которые там были, с тем чтобы по прошествии долгого времени никто не сомневался, что те, о ком было рассказано, и те, кто носил эти имена, это одни и те же асы [4, с. 96].* Здесь интерес направлен на историю богов асов, их роль в формировании людей как личностей.

Исследование эмоций с точки зрения лексикологии из-за объема статьи не предусмотрено, что и будет **дальнейшей перспективой анализа.**

Заключение. Таким образом, эмоции в текстах «Младшей Эдды» сопряжены с вероисповеданием. Вероисповедание касается христианства и язычества. Парадигма «христианских эмоций» амбивалентная: естественные эмоциональные состояния и эмотивное поведение людей, и искусственное морально-этическое поведение правителей, корпус «языческих эмоций» включает в себя мифопоэтические эмоциональные и эмотивные явления, переживаемые богами асами, великанами, мифическими существами.

Список используемой литературы

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.04 / Лариса Іванівна Белехова; Київський національний лінгвістичний ун-т. – Київ, 2002. – 34 с.; Bieliekhova L. I. Obraznyi prostir amerykanskoj poezii: linhvokohnityvnyi aspekt: avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk: spets. 10.02.04 / Larysa Ivanivna Bieliekhova; Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi un-t. – Kyiv, 2002. – 34 s.
2. Бреслав Г. М. Психология эмоций: учеб. пособ / Г. М. Бреслав. – 3-е изд., стереотип. – Москва: Смысл: Академия, 2007. – 544 с.; Breslav G. M. Psikhologiya emotsiy: ucheb. posob / G. M. Breslav. – 3-e izd., stereotip. – Moskva: Smysl: Akademiya, 2007. – 544 s.
3. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образы мира и миры образов / М. М. Маковский. – Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. – 416 с.; Makovskiy M. M. Sravnitelnyy slovar mifologicheskoy simvoliki v indoeuropeyskikh yazykakh: Obrazy mira i miry obrazov / M. M. Makovskiy. – Moskva: Gumanitarnyy izdatelskiy tsentr VLADOS, 1996. – 416 s.
4. Снорри Стурлусон Младшая Эдда / Снорри Стурлусон; пер. О. А. Смирницкой, М. И. Стеблин-Каменского. – Ленинград: Наука, 1970. – 256 с.; Snorri Sturluson Mladshaya Edda / Snorri Sturluson; per. O. A. Smirnitckoy, M. I. Steblin-Kamenskogo. – Leningrad: Nauka, 1970. – 256 s.
5. Стеблин-Каменский М. И. Снорри Стурлусон и его «Эдда» / М. И. Стеблин-Каменский // Снорри Стурлусон Младшая Эдда / Снорри Стурлусон. – Ленинград: Наука, 1970. – С. 183–219; Steblin-Kamenskiy M. I. Snorri Sturluson i ego «Edda» / M. I. Steblin-Kamenskiy // Snorri Sturluson Mladshaya Edda / Snorri Sturluson. – Leningrad: Nauka, 1970. – S. 183–219.
6. Тресиддер Дж. Словарь символов. – Москва: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.; Tresidder Dzh. Slovar' simvolov. – Moscow: FAIR-PRESS, 2001. – 448 s.

7. Шерер К. Р. Эмоция / К. Р. Шерер // Перспективы социальной психологии / под ред. М. Хьюстона, В. Штребе, Д. М. Стефенсона. – Москва : ЭКСМО, 2001. – С. 304–341 ; Sherer K. R. Emotsiya / K. R. Sherer // Perspektivy sotsialnoy psikhologii / pod red. M. Khyustona, V. Shtrebe, D. M. Stefensona. – Moskva : EKSMO, 2001. – S. 304–341.

8. Stearns P. N. History of Emotions : The Issue of Change / P. N. Stearns // Handbook of Emotions / Edited by M. Lewis and J. M. Haviland. – New York ; London : The Guilford Press, 1993. – P. 17–28.

Статья поступила в редакцию 01.08.2019.

N. Romanova

REPREZENTATION OF EMOTIONS IN THE TEXTS OF «YOUNGER EDDA»

The article considers the emotions of Icelandic ethnic group of the first half of the 18th century. Its poetic vision is presented in the collection of skaldic poems by Snorre Sturluson «Younger Edda». The Skaldic verses were created by some experienced, famous Norwegian and Icelandic skalds, dedicated not so much to a king or a military leader as to his feuds in order to satisfy young skalds' need for knowledge. This poetry is equated with mastery, it is both transparent and difficult to understand, simple and tricky, it reports only facts, albeit in an incomplete volume and not very clearly. The facts record peacefulness, tolerance, judiciousness, thrift, decency, patriotism, a passion for power, honors, wealth, pomp and crowded feasts, as well as cowardice, indecision, inconstancy, superficial feelings, deceit, enmity, aggression, cruelty, anger, cowardice. For a song of praise, the skald could receive from the hero both a reward, for example, weapons (sword, shield), uniforms (chain mail), and exile or violent death. From some other skalds, one could hear constructive criticism, and even ridicule. Structurally, «Younger Edda» consists of three parts, which are very different from each other in form and content: «Prologue», «Vision of the Gulvi», «Language of Poetry». The fourth part – «List of sizes» – unfortunately, has not been translated into Russian. The status of emotions - highlighted «Christian» and «pagan» ones – is defined only for the first and second parts. «Christian emotions» are objectified by lexical (emotive, emotive-evaluative vocabulary), phraseological (idioms), syntactic (part of a sentence, complex sentences) means and stylistic techniques (word order, hyperbole, comparison), verbalization of «pagan emotions» provide phraseological (variant idioms, turns), lexical (connotative, emotive-evaluative, emotive, emotional, stylistically colored vocabulary), syntactic (simple, complex (hypotaxis, parataxis), complicated sentences), with supersentence (saying) units, proper names (hydronyms, theonyms, zoonyms, mifonimys, hrononimys, pragmatonimys, hrematonimys) and stylistic devices (metaphor, simile, hyperbole, sarcasm, quasi-rhetorical question, repetition, anaphora, transfer). The ambivalence and philosophical nature of «Christian emotions», based on human cognitive activity and magic, the unique mythological and poetic nature of «pagan emotions», focused on natural phenomena of the surrounding world, wild and sacred animals, wild animals, and sacral animals, are revealed. The authors examine the corpus of «Christian emotions and their variants» including wonder, happiness, passion, sympathy, respect, doubt, greed, disrespect, unwillingness, distrust, superficiality and «pagan emotions and their variants», namely: interest, love, laughter, fun, pleasant, anger, rage, anger, aggression, sarcasm, hatred, revenge, fear, misery, unpleasant, not fear, shame.

Key words: emotions, «Christian emotions», «pagan emotions», «natural emotions», «artificial emotions», positive emotions, negative emotions.

Н. В. Романова

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЙ У ТЕКСТАХ «МЛАДШЕЙ ЭДДА»

У статті розглядаються емоції ісландського етносу першої половини XIII століття, поетичні візії яких представлено в збірнику скальдичних віршів Сноррі Стурлусона «Младшая Эдда». Скальдичні вірші написані досвідченими, знаменитими норвезькими й ісландськими скальдами, присвячені не стільки королю чи військовому ватажку, скільки його чварам, розраховані на задоволення потреб молодих скальдів у знаннях. Ця поезія прирівнюється до майстерності, вона водночас прозора й важкозрозуміла, проста й хитра, повідомляє лише факти, хоч і в неповному обсязі й не дуже чітко. Факти фіксують миролюбність, терпимість, розсудливість, господарність, порядність, патріотизм, пристрасть до влади, почесей, багатства, розкішності й багатолюдних бенкетів, а також легкодухість, нерішучість, непостійність, поверхові почуття, обман, ворожнечу, агресію, жорстокість, гнів, боягузтво. За хвалебну пісню скальд міг отримати від героя як нагороду, наприклад, зброю (меч, щит), обмундирування (кольчугу), так і вигнання або насильницьку смерть. З боку інших скальдів можна було почути конструктивну критику, й навіть висміювання. Структурно «Младшая Эдда» містить три частини, які дуже відрізняються одна від одної за формою і змістом: «Пролог», «Видение Гюльви», «Язык поэзии». Четверта частина – «Перечень размеров» – на російську мову, на жаль, не перекладена. Статус емоцій визначено тільки для першої та другої частини. Виділено «християнські» й «язичницькі» емоції. «Християнські емоції» об'єктивовані лексичними (емотивна, емотивно-оцінна лексика), фразеологічними (ідіоми), синтаксичними (частина речення, складні речення) засобами й стилістичними прийомами (порядок слів, гіпербола, порівняння), вербалізацію «язичницьких емоцій» забезпечують фразеологічні (варіанти ідіом, звороти), лексичні (конотативна, емотивно-оцінна, емотивна, емоційна, стилістично забарвлена лексика), синтаксичні (прості, складні (гіпотаксис, паратаксис), ускладнені речення), надфразові (висловлювання) одиниці, власні назви (гідроніми, теоніми, зооніми, міфоніми, хрононіми, прагматоніми, хрематоніми) й стилістичні прийоми (метафора, порівняння, гіпербола, сарказм, квазі-риторичне питання, повтор, анафора, перелічення). Виявлено амбівалентність і філософську природу «християнських емоцій», що ґрунтуються на когнітивній діяльності людини та магічність, еддичну міфологічність і поетичність «язичницьких емоцій», орієнтованих на природні явища навколишнього світу, диких і свійських тварин, богів-асів, богів-ванів, велетнів, конунгів, героїв, пересічних людей. Окреслено корпус «християнських емоцій і їх варіантів» у тому числі подив, щастя, пристрасть, симпатія, повага, сумнів, жадібність, неповага, небажання, недовіра, зверхність та «язичницьких емоцій і їх варіантів», а саме: інтерес, любов, сміх, веселість, приємне, ласка, гнів, лют, злість, агресивність, сарказм, ненависть, помста, страх, нещастя, неприємне, не страх, сором.

Ключові слова: емоції, «християнські емоції», «язичницькі емоції», «природні емоції», «штучні емоції», позитивні емоції, негативні емоції.

УДК 811.161.2'373.2

С. В. Сабліна

НОМІНАТИВНІ ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНИХ МІСТЯН У СФЕРІ ЗООНІМІЇ

У статті проаналізовано номінативну поведінку сучасного містянина на прикладі називання домашніх улюбленців. Встановлено специфіку мотивованості при найменуванні хатніх улюбленців в сучасному українському міському середовищі.

Ключові слова: *ономастика, зоонім, окаяоналізм, апелятив, антропонім, мотивація*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-166-174

Постановка проблеми. До написання цього дослідження спонукали роздуми, пов'язані зі стратифікацією мовленнєвої поведінки Homo Urbanus, факт якого вперто доводять вітчизняні й закордонні дослідники, серед яких філософи, психологи, соціологи, антропологи [8; 9; 13]. А серед характерних рис, які властиві міській людині, виділяють «різноманітні витoki міської ідентичності і, зокрема, їх три основні групи: просторово-часові, соціально-ієрархічні та культурні» [8, с. 8]. І якщо з перших двох філологія навряд чи спроможна надати переконливі факти, то стосовно третьої, культурної, лінгвістичні спостереження в етнокультурній та ономастичній площині можуть бути як мінімум цікаві, а при детальному розробленні, прогнозуємо, й доказовими.

Через те, що сучасна світобудова диктує людині особливі вимоги, зокрема й у розбудові гуманного довкілля, переважна більшість сфер життєдіяльності міської людини зазнає змін, серед іншого й у ставленні до тварин. На жаль, даних щодо кількості хатніх улюбленців на офіційному сайті Державної служби статистики ми не знайшли, але є статистична інформація щодо співвідношення міського й сільського населення в Україні на 2019 рік: 29256,7 проти 12896,5 сільського [4]. Якщо ці дані співвіднести з соціологічним дослідженням компанії Research & Branding Group (очевидно, проведене на замовлення одного з виробників кормів для домашніх улюбленців), яке стверджує, що у 2018 році більш ніж половина українців (57%) мали домашніх тварин, то видається, що у ставленні до хатніх улюбленців містяни сьогодні й виявляють свою культурну ідентичність. А тому проблема її виявлення через ставлення до тварин, яка серед іншого виявляється й у їхньому іменуванні, видається **актуальною**.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характерні зсуви в суспільному устрої (у чому переконує хоча б наведена офіційна статистика співвідношення сільського й міського населення) диктують динамічні й вельми показові зміни мовопростору, серед іншого й сучасної ономастики, зокрема зооніміки. На жаль, зооніміці приділялося й приділяється набагато менше уваги сучасною лінгвістикою, ніж антропоніміці чи топоніміці. Майже будь-яка праця, яка так чи так стосується зоонімії, містить вказівку на факт її маловивченості: «Зооніміка української мови досі залишається одним із найменш досліджених підрозділів ономастики» [6, с. 46]. Причиною цього є те, що «клички тварин функціонують переважно в усному побутовому мовленні, тобто для студій над ними насамперед потрібні фіксації з народного мовлення, а саме таких українських праць обмаль» [2, с. 5].

Важливим для нашої розвідки питанням є проблема мотивації кличок, розмежування традиційного та нового в зоонімії. Зокрема, окремі питання мотивації називання тварини, специфіку їх деривації висвітлено в дослідженнях Г. Аркушина [1; 2] на матеріалі «Словника зоонімів північно-західної України», процеси номінації та словотвір кінонімів викладено у праці О. Кирилук [6], принципи словотворення зоологічних назв вивчала О. Карабута [5], деякі питання частотності тих чи тих кличок проаналізовано в російському мовознавстві [3], і виявлені критерії могли бути однотипними й для українського зоонімікону. Можна констатувати, що на сьогодні на матеріалі української зоонімії найглибше розроблено питання словотвірної структури окремих підгруп зоонімів та набувають актуальності регіональні дослідження зоонімії [1; 2; 6; 11].

Однак «що стосується культурних передумов формування міської ідентичності, то тут варто звернути увагу на специфіку способів споживання індивідом культури, фрагментацію культурного досвіду, а також значний потенціал, який має місто як щодо окультурення власних просторів, так і щодо окультурення міських мешканців. <...> Серед великої кількості варіантів світогляду і самоідентифікації, для яких відкриває простір сучасне місто, людина вільна вибирати будь-які варіанти й будь-які комбінації [8, с. 9]. Тому при вивченні фрагменту міської зооніміки з цього погляду ми шукали відповіді в тих наукових працях, у яких вивчаються основні чинники розвитку словникового складу української літературної мови кінця другого-початку третього тисячоліття, зокрема роботи Г. Мацюк [7], О. Стишова [10].

Щодо джерел дослідження, то покладаємося на укладену упродовж 2012–2018 років картотеку з понад 3000 міських зоонімів (фелінонімів і кінонімів) на основі: анкетування (1) збір інформації про клички тварин, що утримуються (або утримувалися раніше) у респондентів (отримані й оброблені відомості від 512 осіб); 2) виявлення асоціацій, пов'язаних із деякими номенами (отримані відповіді від 309 респондентів); баз даних окремих ветеринарних клінік міста Запоріжжя; дописів у соціальних мережах (Facebook, Instagram). Більшість кличок зібрані в містах Запорізького регіону самою авторкою та студентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зоонімія сучасного містянина складалася поступово, і впродовж десятиліть мотивувальні ознаки в ній могли змінюватися: це й подібність предметів, і спільність їх функцій, а нерідко й цілком випадкові асоціації. Різні способи лексико-семантичної трансформації ґрунтуються на семантичних зв'язках слів і виступають в ономасіологічному аспекті як вживання одного слова замість іншого, що належить до іншої лексико-семантичної групи, але має з першим спільний семантичний елемент. Перенесення в зоонімії виконує ті ж номінативні завдання, що й, скажімо, афіксальна деривація чи транспозиція частин мови [11, с. 27].

Метою розвідки є встановити типологію пріоритетів і мотивів при називанні хатніх улюбленців в сучасному українському міському середовищі на матеріалі фелінонімів і кінонімів міста Запоріжжя.

Ймовірно, говорити про принципи номінації можна не тільки відносно мотивованих кличок, тому що немотивовані даються без урахування якихось особливостей тварин. І все ж при називанні навіть незвичайною кличкою містянин керується якимись мотивами, які часто залишаються невідомими. Сучасні клички хатніх улюбленців українських містян з погляду мотивованості поділяються на дві групи:

- 1) клички, в основі яких лежать мотивовані назви (наприклад, імена людей);

2) клички, у ролі яких використані okazіоналізми й апелјативи, що здебільшого унеможливають мотивацію клички й не містять у собі жодних вказівок на ознаки названих тварин.

Викладемо деякі міркування щодо першої групи, у межах якої диференціюємо відонімні й відапелјативні клички.

1. Кількісно найбільшу підгрупу із мотивованих кличок домашніх улюбленців складають ті, в основу яких покладено той чи той антропонім, що є найпростішим і невибагливим способом назвати тварину.

Сьогодні, як і раніше, містяни намагаються олюднювати своїх хатніх улюбленців за допомогою людських імен, тому *Антоніна, Альберта, Аліна, Аліса, Алекса, Ася, Белла, Бьянка, Валера, Мусій, Жанна, Злата, Василина, Влада, Єва, Зоя, Майкл, Маня, Мотильда, Ньюша, Тася, Фрося* – феліноніми; *Аврора, Біанка, Зіна, Гектор, Лінда, Лейла, Тигран, Тимур, Сюзана, Ніколь, Нікіта, Люся, Моніка, Чарльз, Чингіз, Ярик, Яша* – кіноніми – часті в реєстрах сучасних кличок міських тварин. Мотивація називання містянами хатнього улюбленця ім'ям людини найчастіше прозора – для багатьох тварина є ще одним повноцінним членом родини. Якщо зважити на те, що піклування про домашніх улюбленців уже є соціальною звичкою й обумовлена сучасною культурою, як доводить американський психолог Гарольд Герцог [13], то цілком зрозуміло, чому сучасні містяни в більш ніж третині випадків вдаються до людських імен при називанні котів і собак.

Якщо при називанні дітей люди дещо обмежені номінаційними можливостями (традиціями, милозвучністю, узвичаєними реєстрами), то при називанні тварин таких перешкод не існує, а тому містяни вільні у своєму виборі й можуть реалізувати вповні власну фантазію. Однак власники тварин усе ж у третині випадків не вигадують okazіоналізмів, а використовують ужиткові людські імена. Щоправда, й тут простежується тенденція найменування тварини розмовним (часто демінутивним щодо кішок) варіантом людського імені, що цілком відповідає побутовій моделі поведінки містян щодо тварин: *Адді* (від *Адель*), *Альба* (від *Альбіна*), *Еля* (від *Елізабет*), *Мага* (від *Магдалина*), *Глаша, Жека, Лана, Люся, Люси, Нікітос, Ньюся, Ньюшка, Пася, Патя, Рая, Яся, Сан, Софа, Тессі, Юля, Юра, Пашка, Патуся, Ярик*. Анкетні дані свідчать, що деякі сучасні містяни називають хатніх улюбленців іменами людей, порівнюючи їх зі своїми знайомими, близькими або ж на честь друзів, дарувальників тварини.

Сучасні номінаційні факти в називанні міських тварин свідчать про те, що традиційні раніше греко-слов'янські імена порівняно рідше вживаються при їх називанні та все більше витісняються англїцизмами: *Адель, Берта, Дельф, Ерін, Кевін, Колінз, Одрі, Ральф, Сет, Фіона, Жаклін, Еріка, Елізабет, Джимі, Ілан, Мікі, Максвел, Стінг, Стоун, Камелія, Каміла, Патриція, Міранда*. Цей факт також цілком пояснюється змінністю засобів вербальної комунікації через глобалізаційні процеси. Однак мусимо відзначити й деяку контраверсійність у називанні тварин сучасними містянами, спричинену радянським минулим, яка виявляється у вживанні росіянізмів і суржику (*Рижий, Запєвка, Затєйка, Карандаш*), утрадиційнених кличок (*Мурчик, Рижик, Шарик*), називанні тварин (здебільшого собак) російськими онімами (*Абакан, Ангара, Алтай, Ладога, Байкал*), хоч і при значній перевазі онімів, запозичених з європейських (*Джо, Дарсі, Грета, Евіта*) і східних (*Ахмет, Гяур, Гізель, Арміна*) мов. Особливо це стосується кінонімів.

Ще одна особливість, яка насторожує, – українські містяни рідко дають клички своїм улюбленцям, в основі яких були б назви українських персоналій або реалій. Таких прикладів порівняно мало (*Берегиня, Майдан, Туса, Буг, Криза, Яник, Порох, Трембіта, Хунта, Шева, Шустер*), а це свідчить про те, що номінативна мода щодо

фелінонімів і кінонімів на основі питомих онімів чи апелювативів не сформувалася, а у зв'язку з засиллям англіцизмів, гадаємо, втрачає шанс сформуватися.

В останні 12-15 років усе частіше натрапляємо на запозичені імена (рідше прізвища), які є мотивувальними для кличок котів чи собак в українських містах, і з них найбільше з європейських мов: *Адель, Альжбетта, Ассоль, Барбара, Белла, Джесси, Джес, Джинджер, Джессика, Джинси, Джина, Джитта, Джоконда, Джоння, Джорджия, Есмеральда, Катріш, Маріо, Мерилін, Міхаель, Наомі, Річард, Гашек, Гейтс, Гектор, Георг, Герак, Герберт, Герман* – феліноніми; *Аврора, Арчі, Бессі, Бріджет, Бьянка, Бетті, Бруно, Ватсон, Герда, Френк, Френсі, Гофман, Декстер, Джей, Джесси, Джина, Дульцінея, Енді, Йорік, Капоне, Келлі, Лайза, Моцарт, Партос, Синдбад, Сюзана* – кіноніми). Кількісне співвідношення мотивувальних слов'янських імен та прізвищ і неслов'янських у нашій картотеці кличок виглядає як 2 до 5.

Окремого слова вимагають клички тварин, в основу яких покладено ім'я відомої й упізнаваної особи. Сучасні містяни дуже схильні називати своїх улюбленців на честь відомих людей, найчастіше зі сфери сучасної культури (світу моди, кінематографу, політики). Поза всяким сумнівом тут важливу роль відіграють особисті уподобання господаря, але частотність таких кличок симптоматична, а з огляду на сучасну номінативну моду – і не випадкова, адже при відкритті того чи того виду тварин навіть у сучасній зоології вже очевидна тенденція іменувати вид ім'ям видатної особистості [12; 14]. Серед сучасних кличок найчастіше трапляються: *Армані, Джексон, Діта, Майкл, Мерилін, Феліні, Хадсон, Адольф, Адамс, Чаплін, Барак, Олівер, Бетховен, Бруно, Ватсон, Атос, Гомер, Гофман, Гуччі, Декстер, Капоне, Клеопатра, Ламберт, Моцарт, Нефертіті, Оззі, Сократ, Стінг, Чак, Круз, Ньютон*.

Як доводять дослідження російських ономастів, до традиційних кличок тварин, поширених у місті, можна віднести ті, які асоціюються в господарів домашніх улюбленців із героями літературних творів, кінофільмів, мультфільмів [3, с. 94]. Це доволі поширене явище ще в радянські часи – при виборі клички для свого улюбленця керуватися особистими літературними чи кіноуподобаннями. Тому кількість кличок котів і собак, в основі яких імена головних героїв фільмів та мультфільмів чи літературних творів переконлива. Такі клички мотивовані людською ментальністю, особливостями характеру господаря чи домашнього улюбленця, багатогранністю людської фантазії, але найчастіше – сподіваннями господаря знайти чи виховати у свого улюбленця певні риси, що сподобалися йому в героях: *Адель, Багіра, Бакс Банні, Барбі, Бетмен, Гарфілд, Кевін, Кімті, Клео, Коллінз, Барбі, Майла, Маріо, Панда, Патрік, Понночка, Ральф, Річард, Роксі, Сімба, Тигра, Томас, Урфін, Астеріск, Воланд* – феліноніми; *Багіра, Каїтанка, Мухтар, Рекс, Рембо, Сімба, Ватсон, Добриня, Портос, Леопольд, Мальвіна, Дюймовочка, Снігуронька, Нафана, Фунтик, Ємея* – кіноніми). Свого часу Рене Клер висловив думку, що кінематограф є винаходом дуже небезпечним. І це досить справедливе висловлювання з тієї причини, що кіно, на відміну від безлічі інших напрямків мистецтва, упродовж всієї вікової історії кінематографа не залишає байдужим геть нікого. З появою диснейвських мультфільмів частотними стають саме ті клички, які уживаються в мультфільмах або фільмах – таких кличок у нашій картотеці поки понад 70: *Барбі, Бетмен, Воланд, Вініпук, Гарфілд, Герда, Вальтер, Кевін, Кімті, Клео, Каа, Коллінз, Майла, Немо, Маріо, Панда, Патрік, Ральф, Річард, Роксі, Сімба, Тигра, Томас, Урфін, Чіча* та інші. З них частотними є *Гарфілд* – популярний диснейвський кіт, герой коміксів і мультфільмів, *Сімба* – головний персонаж диснейвського мультфільму «Король Лев», та *Кімті* – персонаж японської поп-культури, героїня мультфільмів, маленька біла кішечка в спрощеному малюванні.

Хоч і не часто, але все ж трапляються клички, мотивовані міфонемами або античними онімами: *Авель, Шанті, Аполлон, Еней, Гера, Джин, Дракон, Зевс, Марс, Німфа, Орфей, Спартак, Тор, Центавр, Цезар, Фараон, Юпітер, Нептун, Касандра, Еллада, Ахілес, Ахіл, Атлас*. Здебільшого це кіноніми, котячі ж дуже рідко асоціюються у власників із реаліями античності. Виняток становлять хіба що асоційовані з Єгиптом *Клеопатра, Нефертіті, Рамзес*.

2. Часто сучасні міські зооніми виконують подвійну функцію: ідентифікувальну й характеризувальну. Саме ця номінативна специфіка є об'єднавчою щодо кличок, в основу яких покладена певна ознака тварини, про що й інформує зоонім. До речі, зооніми містять у собі більше характеризувальної інформації, ніж інші розряди власних назв. Клички тварин здебільшого зберігають внутрішню семантичну форму, яку зазвичай розпізнають усі носії мови у зв'язку з чіткістю її семантичної структури, закладеній в апелятиві, від якого походять подібні феліноніми й кіноніми. До таких, наприклад, належать клички домашніх улюбленців, в основі яких лежить колір тварини: *Димка, Біла, Вакса, Блонді, Пінка, Охра, Нигера, Негра, Пеструха, Снега, Сніжана, Сніжинка, Сніжок, Негр, Огник, Персик, Руді, Рудий, Рижий, Рижик, Рижок, Циган, Чорномор, Чорномирдін, Чорний, Черниш – феліноніми; Білок, Вуглик, Каштан, Найті, Нічка, Димка, Рижок, Помаранч, Сніжка, Чорний – кіноніми*. Мотивація цих кличок цілком очевидна. Сюди також відносимо запозичення або похідні від іншомовних слів, що вказують на колір тварини: *Айс, Браун, Найті, Санрайз, Сноу, Скай, Блек, Реда, Реджи*. Мотивація наступних зоонімів також може бути пояснена кольором тварин: *Акварелька, Віскі, Даймонд, Димка, Зефір, Каштан, Кокос, Мартіні, Мишка, Онікс, Перлінка, Тигричка*.

Назви дорогоцінних і напівдорогоцінних каменів та мінералів, кольори яких асоціюються у власників із кольором хутра тварин, часом також використовуються сучасними запоріжанами при називанні домашніх улюбленців: *Онікс, Опал, Жемчужина, Перлінка, Агат, Даймонд*.

Уже утрадиційнилися клички, в основі яких лежить мотиваційна ознака хутра тварини: *Чубарик, Чубар, Чуб, Чубла, Бархат, Соболь, Лохма, Шкурка*. Ця група представлена також загальновідомими й поширеними кличками: *Пушок, Пухнастик, Пушик, Пуша, Пушинка, Пусі, Пусикета, Пуся, Пушка, Пух, Пухлик, Пухлий, Пуш, Пушіндій – переконливий асоціативний ряд із пухнастістю*.

Розмір, особливості статури тварини також викликають часом несподівані асоціації господарів і реалізується в таких кличках: *Батон, Бегемот, Гном, Гоблін, Голіаф, Карпуз, Кнопа, Кнопка, Струнка, Коцей, Товстопуз, Товстун, Толстий, Бочара, Швабра, Швайка, Ушастик, Ушик – феліноніми; Грація – кінонім*.

Особливо вигадливі запорізькі містяни, коли намагаються увиразнити особливості поведінки у кличці: *Банді, Зубастик, Тигдик, Хорт(а), Шустрик, Шустер, Елегант, Вереда, Ігрунка, Капризка, Фурія, Буран, Бутуз, Бушуй, Буян*. А коли йдеться про характер і звички тварини, то номінативні асоціації господарів цілком прозорі й часто іронічні: *Баян, Бойовий, Шайтан, Разбой, Босяк, Вулкан, Тиран, Дикар, Колбас, Куська, Кусяй, Кусама, Кусачка, Кусимона, Куся, Гризла, Лютый, Люцифер, Ляпус, Ніжинка, Мурза, Мурзик, Мурзилка, Мурзон, Мурзя, Няма, Отелло, Охламон, Сплюн, Соник, Шалава, Шельма, Шарма, Шкода, Шмига, Шумка – феліноніми; Пройда, Психея, Жулік, Жульчи, Заграй, Задор, Зоркий, Лютый, Умік, Ярій – кіноніми*. Напевно, саме в такому випадку господарі виглядають найбільш вигадливими, про що свідчить переконливий ряд похідних тільки від кореня мур-, асоціативного з котами: *Мура, Мураня, Мурашка, Мурзилка, Мурка, Мурчик, Мурлися, Мурляшка*,

Мурркіся, Мурчетта, Мурися, Мурик, Мурий, Муркис, Мурло, Мурчай, Мурчелло, Муряндлик, Мурусен, Мурчадло, Муриць, Мурисік.

Навіть специфіка голосу тварини зрідка може бути мотиваційною при виборі клички: *Бас, Басик, Скрипучка, Скрипа, М'явус, М'ямлик, М'яуч, М'яучел* – феліноніми. Ще рідше – походження: *Байстріук, Мауглі, Найд(а)*, можливо, *Фазенда*.

Низка кличок, в основі яких лежить назва іншої тварини, асоціативна із домашнім улюбленцем за певними ознаками: *Зайка, Барс, Барсик, Гепард, Ібіс, Леопард, Рись, Рися, Лев, Жук, Муха, Тигр, Хрюшка, Чайка, Бегемот, Білочка, Єнота, Норка, Сова, Тигра, Тигричка, Їжуля, Мишка, Пума, Панда, Білка, Ворона, Гюрза, Дельфіна, Лисьона*. Деякі контраверсійними виглядають феліноніми *Мишка, Миш*.

3. Клички другого типу (немотивовані, або із сумнівною мотивацією) безпосередньо пов'язані з апелятивним фондом лексики літературної й розмовної мови. Цей тип кличок у всій різноманітності своїх типових виявів має ніби прозору й загальнозрозумілу сигніфікацію, але в кожному конкретному випадку той, хто вдавався до вибору такого найменування, свідомо керувався потрібним йому реальним значенням апелятива: *Жилка, Брошка, Бусинка, Граната, Парадигма, Іскра, Намистинка, Тайга, Аксель, Бархан, Бакс, Блюз, Вулкан, Димар, Фантик, Дота* (феліноніми), *Буря, Бархан, Бурса, Доля, Кобра, Криза, Румба, Тайна, Фея, Флейта, Чайка, Лотос, Мушкет, Скрипач, Фрак, Циклон, Ярлик* (кіноніми). Це дуже індивідуалізовані в плані мотивації клички, тому вважаємо недоцільною їхню детальну класифікацію, адже можна говорити тільки про ті чи ті групи апелятивної лексики, з яких походять подібні клички, однак вони не дають прозорої відповіді на мотивацію конкретного феліноніма чи кіноніма. Хоча така спроба тематичної деталізації кінонімів Кіровоградщини вже була [6]. Тільки ретельне анкетування господарів, які зголосяться надати інформацію щодо мотивації клички улюбленця дасть реальну картину кличок другого типу. З даних анкет можемо навести хіба що курйозні клички домашніх улюбленців, які вказують на сферу діяльності, хобі господарів: у родинях філологів мешкають коти *Хіри, Підмет, Парадигма*; у військових – *Граната, Міна, Війна*; медичні працівники називали своїх улюбленців *Цитрамон, Бінтік, Рефлекс*; фанат футболу має kota з кличкою *Свисток* і сюди ж очевидно можна віднести кіноніми *Фінал, Форвард*.

Очевидно, що в основу деяких кличок покладені часто вживані «модні» слова-апелятиви, найчастіше запозичені: *Бьюти, Бест, Дота, Флешка, Бакс, Долар, Євро, Бумер, Кібер, Джаз, Джокер, Джедай, Джип, Ерос, Ніштяк, Хакер, Хамер, Фест, Старбакс*.

До семантично непрозорих умовно можна віднести значну кількість міських кінонімів, які утворені за допомогою афери: *Ая, Ньюся, Іда, Лола, Магрі, Ума, Урса, Ері, Ел, Цез* – кіноніми; *Джо, Нур, Мет, Ося, Фей, Фел* – феліноніми. Односкладних оказіональних кличок також найбільше серед кінонімів, що пов'язано, очевидно, із бажанням максимально скоротити кличку собаки, яку треба часто вигукувати на тренуваннях і прогулянках: *Лек, Аго, Аюр, Бек, Бел, Вім, Гай, Ел, Тей Сан, Сег, Ріб, Рей, Ост, Нер, Лой, Лек, Кан, Ір, Зут, Зет, Дар, Дон, Нет, Нот, Ют, Юл, Юз, Юк, Шот, Шек, Шах, Чез, Фей, Феб*. Серед фелінонімів таких менше: *Ачі, Буч, Вуд, Гур, Гек, Даг, Дин, Зур, Лек, Лем*. Часто немотивовані міські феліноніми двоскладові: *Аста, Аюта, Арма, Арзо, Дяба, Бара, Беся, Бива, Вірта, Ванза, Вейка, Енка, Енса, Кіля, Лона, Піра, Оста, Аточ, Деро*. Окремі клички утворені повтором звуків чи складів: *Зізі, Зузі, Жужу, Ярро, Лю-Лю, Ю-ю*. Немотивованих і коротких одно-двоскладових кличок в рази більше серед кінонімів.

Серед інших ідентифікувальних фактів номінації тварин впадають в око ті, що стосуються статі, особливо серед фелінонімів. Демінутивні похідні найбільше трапляються серед кличок кішок: *Васяня, Намистинка, Димка, Буська, Буриська, Вишенька, Зорька, Іриска, Капризка, Мілочка, Мурлися*. Сюди ж слід віднести численні побутові скорочення від людських імен: *Ніка, Ньюша, Олсі, Саня, Туся, Фрося, Яся*. Отже, господарі мотивовані більш покладистою, грайливою, дитинною моделлю поведінки кішечок. Що ж до котів, то їх господарі частіше утворюють іронічні (*Бісквіт, Жувльчі, Квазімодо, Пузо, Котобубз, Ляпсус, Омлет, Пельмень, Кагор, Віскарь, Вермут*) і знущальні клички на основі суржику, інвективів, сленгу: *Спиногрис, Тигдик, Дуля, Заделло, Баклан, Бухан, Кретин, Ништяк*. Останніх вкрай мало й вони виняток на загальному фоні семантично прозорих, okazіональних і часом фантазійних кличок домашніх улюбленців, у яких усвідомлено чи підсвідомо закладено один мотив – любові.

Висновки. У зоонімії містяни найчастіше створюють номінативні прецеденти, покладаючись на усталені, традиційні мовні ресурси, новітні запозичення, вигадують okazіоналізми, які індивідуалізують хатнього улюбленця й виявляють міську ідентичність господаря.

Подальші дослідження над запропонованим лінгвістичним матеріалом можуть розгортатися кількома напрямками в межах актуальної нині антропоцентричної парадигми: у площині соціолінгвістичних, етнокультурних, психолінгвістичних спостережень над номінативними прецедентами у сфері зоонімії.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Мотиваційні групи сучасних зоонімів південно-західної України / Г. Л. Аркушин // Студії з ономастики та етимології. 2015–2016. Пам'яті Романа Івановича Остаха. – Київ, 2017. – С. 15–22; Arkushyn H. L. Motyvatsiini hrupy suchasnykh zoonimiv pivdenno-zakhidnoi Ukrainy / H. L. Arkushyn // Studii z onomastyky ta etymolohii. 2015–2016. Pamiati Romana Ivanovycha Ostasha. – Kyiv, 2017. – S. 15–22.

2. Аркушин Г. Л. Словотвір зоонімів північно-західної України / Г. Л. Аркушин // Типологія та функції мовних одиниць. – 2016. – № 2. – С. 5–16; Arkushyn H. L. Slovtvir zoonimiv pivnichno-zakhidnoi Ukrainy / H. L. Arkushyn // Typolohiia ta funktsii movnykh odynyts. – 2016. – № 2. – S. 5–16.

3. Гусева Е. В. Традиционные и частотные клички животных в языковой картине мира современного горожанина / Е. В. Гусева // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 2002. – № 4. – С. 91–104; Guseva Ye. V. Traditsionnye i chastotnye klichki zhyvotnykh v yazykovoy kartine mira sovremennogo gorozhanina / Ye. V. Guseva // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 9. Filologiya. – 2002. – № 4. – S. 91–104.

4. Державна служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; Derzhavna sluzhba statystyky [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Карабута О. П. Лексико- семантична і словотворна структура зоологічних назв сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Олена Павлівна Карабута; Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1997. – 24 с.; Karabuta O. P. Leksyko- semantychna i slovtvorna struktura zoolohichnykh nazv suchasnoi ukrainskoi movy: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 / Olena Pavlivna Karabuta; Dnipropetrovskiy derzh. un-t. – Dnipropetrovsk, 1997. – 24 s.

6. Кирилюк О. Л. Кіноніми Кіровоградщини: особливості вибору кличок та способи їх творення / О. Л. Кирилюк // Ономастичні науки. – 2006. – № 1. – С. 46–49;

Kyryliuk O. L. Kinonimy Kirovohradshchyny : osoblyvosti vyboru klychok ta sposoby yikh tvorennia / O. L. Kyryliuk // Onomastychni nauky. – 2006. – № 1. – S. 46–49.

7. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики : Соціологічний напрям у мовознавстві : моногр. / Г. П. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 432 с. ; Matsiuk H. P. Do vytokiv sotsiolinhvistyky : Sotsiolohichniy napriam u movoznavstvi : monohr. / H. P. Matsiuk. – Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka, 2008. – 432 s.

8. Рижкова Д. С. Homo Urbanus як нова ідентичність : автореф. дис... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 / Дарина Сергіївна Рижкова ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, – Харків, 2018 – 17 с. ; Ryzhkova D. S. Homo Urbanus yak nova identychnist : avtoref. dys... kand. filos. nauk : spets. 09.00.04 / Daryna Serhiivna Ryzhkova ; Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, – Kharkiv, 2018 – 17 s.

9. Роймер Й. Homo Urbanus. Парадокс революції / Й. Роймер. – Буча : Видавництво Жупанського, 2017. – 136 с. ; Roimer Y. Homo Urbanus. Paradoks revoliutsii / Y. Roimer. – Bucha : Vydavnytstvo Zhupanskooho, 2017. – 136 s.

10. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття : на матеріалі мови засобів масової інформації / О. А. Стишов. – 2-ге вид., перероб. – Київ : Пугач, 2005. – 387 с. ; Styshov O. A. Ukrainiska leksyka kintsia XX stolittia : na materiali movy zasobiv masovoi informatsii / O. A. Styshov. – 2-he vyd., pererob. – Kyiv : Puhach, 2005. – 387 s.

11. Сюсько М. І. З народного джерела : карпатоукраїнський зоонімikon у контексті інших слов'янських (і неслов'янських) мов : моногр. / М. І. Сюсько. – Ужгород : Гражда, 2011. – 270 с. ; Siusko M. I. Z narodnoho dzherela : karpatoukrainskyi zoonimikon u konteksti inshykh slov'ianskykh (i neslovianskykh) mov : monohr. / M. I. Siusko. – Uzhhorod : Grazhda, 2011. – 270 s.

12. Jinkinson B. 10 species named after famous people [Electronic resource] / B. Jinkinson // BBC World Service. – 2012. – 19 July. – Mode of access : <https://www.bbc.com/news/magazine-18889495>

13. Herzog H. A. Biology, culture, and the origins of pet-keeping [Electronic resource] / H. A. Herzog // Animal Behavior and Cognition. – 2014. – Vol 1, Issue 3. – P. 296–308. – Mode of access : http://animalbehaviorandcognition.org/uploads/journals/3/06.Herzog_FINAL.pdf

14. Nicholls H. And the award for the best species named after an actor goes to ... [Electronic resource] / H. Nicholls // The Guardian Support. – 2016. – 26 Feb – Mode of access : <https://www.theguardian.com/science/animal-magic/2016/feb/26/species-named-after-actor-academy-award-oscar>

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019.

S. Sablina

NOMINATIVE PRIORITIES OF MODERN CITY RESIDENTS IN THE ZOONOMY AREA

The aim of the study is to find out the typology of priorities and motivations for naming pets in the modern Ukrainian urban environment based on the material of fellinonyms and kinonyms of the city of Zaporizhzhia.

The zoonomy of the modern city resident has been developing gradually, and over the decades the motivational features in it could change: it was the similarity of objects and the commonality of their functions, and often quite random associations.

Modern pets' names of Ukrainian city residents in terms of motivation are divided into two groups: nicknames, based on motivated names (for example, people's names); nicknames,

which use occasionalisms and appellatives, which for the most part make it impossible to motivate the nickname and not to contain any indication of the features of these animals. However, in a third of the cases the pets' owners still do not come up with occasionalisms, but use human names. In fact, there is a tendency to name pets by using the colloquial version of a human name, which is consistent with the household model of behaviour of city residents in relation to animals.

By number, the largest subset of motivated pet names is those based on an anthroponym, which is the simplest and most unpretentious way to name an animal. Ukrainian city residents rarely give their pets names, based on the names of Ukrainian personalities or realities, which indicates that the nominative fashion on felinonyms and kinonyms has not been formed on the basis of specific onyms or appellatives, and due to the prevalence of Anglicism, it misses its chance to be formed.

In the last 12-15 years, we have increasingly come across borrowed names (rarely surnames) that are motivating for cat or dog nicknames in Ukrainian cities, and most of them are borrowed from European languages.

Modern urban zoonyms often have a dual function: identifying and characterizing: these include pet names, which are based on the animal's color, fur characteristics, size, physique features, the character and behaviour of the animal.

Non-motivated nicknames of urban animals are most often based on «fashionable» appellatives (most often borrowed), one-syllable occasional nicknames formed by apheresis.

In zoonomy, city residents create nominative precedents, relying on traditional language resources, the latest borrowings, creating occasionalisms that individualize the pet and reveal the urban identity of the owner.

Key words: *onomastics, zoonym, motivation, occasionalism, anthroponym, appellative.*

УДК 811.161.1'373.7

А. Ю. Садовая

КОМПАРАТИВНАЯ МОДЕЛЬ МИРА В ИДИОСТИЛЕ А. СУРОВА

В статье исследована компаративная модель мира в идиостиле А. Сулова путем выявления семантических механизмов построения компаративных конструкций и описания реципиентной и донорской концептосфер. Проанализированы компаративные образования разных типов с синтаксическими и морфологическими показателями. Компаративность рассматривается как семантическая категория, представляющая оппозицию значений, которые выражены языковыми средствами и выполняют компаративную функцию независимо от внешнего окружения.

Ключевые слова: *идиостиль, компаратив, компаративная модель мира, компаративная конструкция, концептосфера, основание сравнения, предмет, прототип, союз.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-174-181

Компаративность как функционально-семантическая категория широко представлена в семантической структуре и образно-изобразительной функции сравнительных конструкций. Компаративная модель мира является одной из форм

репрезентации формирования и отражения идиостиля – «совокупности языковых и стилистико-текстовых особенностей, свойственных речи писателя, ученого, публициста, а также отдельных носителей данного языка» [6, с. 95–96]. Она демонстрирует динамику мышления автора и его точку зрения на окружающую действительность. Такой подход обуславливает **актуальность** исследования не только в контексте проблематики языковой личности, но и в психолингвистическом и культурологическом аспектах.

Компаративные образования получили достаточно широкое освещение в научной лингвистической литературе [10]. Осуществляется анализ компаративных конструкций в контексте картины мира (В. Н. Телия, Н. П. Тропина, А. Д. Шмелев и др.), рассматривается компаративная модель мира в творчестве конкретных авторов (О. П. Барменкова, И. Ю. Кочешкова и др.). Аспекты теоретического осмысления компаративной модели мира, практического описания ее составляющих и их взаимодействия в художественном тексте, требуют существенного анализа.

Целью данной статьи является описание компаративной модели мира как одной из форм отражения различных способов выражения индивидуально-авторского мировосприятия и формирования идиостиля А. Сулова. Для этого необходимо решить следующие **задачи**: 1) выявить характерные типы компаративных конструкций в текстовом пространстве А. Сулова и их структуру; 2) описать семантику компаративных образований как элементов идиостиля поэта; 3) интерпретировать донорскую и реципиентную концептосферы как основное средство репрезентации компаративной модели мира.

Как известно, компаративность является семантической категорией, представляющей оппозицию значений, которые выражены языковыми средствами и выполняют компаративную функцию независимо от внешнего окружения [10, с. 215]. При описании компаративных конструкций нами употребляются, вслед за О. П. Барменковой, термины «прототип», «предмет» и «основание» [1, с. 14–17]. Для интерпретации компаративной модели мира мы опираемся на исследования В. И. Кононенко [3] и М. И. Черемисиной [10].

В ходе анализа идиостиля А. Сулова [7; 8] выявлены два характерные типа компаративных конструкций: с синтаксическими и морфологическими показателями. Первую группу (212 единиц) составляют образования с синтаксическими показателями – союзами *как* (198 единиц) и *словно* (14 единиц).

На наш взгляд, конструкции с союзом *как* демонстрируют семантическое отождествление предмета и прототипа по их качествам: *Дороги на море не видно, и волны, как глыбы; Просто осень, как привал, как награда*. Как видно из примеров, основанием является неопределенное качество, при котором становится возможным сравнение, о чем свидетельствуют предлагаемые нами семантические экспликации: **Качество волн подобно качеству глыб, *Качество осени подобно качеству привала и качеству наград*. Образования с союзом *как* содержат также сравнение по отношению к определенному постоянному качеству, представленному прилагательными в полной форме *белый, колдовские, печальные* и др.: *Белый бурун за кармою, / Как усы моряка; Только вышла вдруг за поэта, / С колдовскими, как ночь, глазами; Облака плывут печальные, как вдовы*. Благодаря использованию прилагательных в краткой форме *холодно, серы, загадочны, просты* и др. качество выступает как характеристика непостоянная, ситуативная: *Мое сердце холодно, как Снежная Королева; Наши челки серы, как порох; Поэты должны быть загадочны как обелиски. / Поэты должны быть просты, как лесные цветы*.

Основанием конструкций с союзом как могут быть также завершённые процессы, действия (*грохочу, висят, скакал, пах, говорила* и др.) и незавершённые (*уйдет, заплачет, растаял, отхлынула* и др.): *Я грохочу, как паровоз; И над этим всем звезды висят, как сливы; Я скакал, как заяц, вспугнутый дровосеком; И ветер пах, как юбка у невесты; Говорила мне мать: «Работай, сынок», / и сама трудилась, как вол; И сердце мое как птица / К далеким уйдет снегам; Еще немного и заплачет / Дождь, как над страшной телеграммой; И белый снег растаял, как мальчишка; Жизнь, как отлив, отхлынула с волной.*

Мы противопоставляем, вслед за М. И. Черемисиной, конструкции с союзом как по значению так называемым «модально-сравнительным» союзам [10, с. 16], из которых у А. Сурова присутствует союз *словно*. Этот союз отличается от союза *как* в модальном отношении. Он выражает кажущееся, нереальное сходство: уподобление предметов не настоящим, существующим в действительности, а вымышленным, воображаемым прототипам. В идиостиле исследованного автора конструкции с союзом *словно* содержат сравнение реальных сущностей и процессов с неким образом – потенциально-реальными ситуациями, которые не лежат в поле непосредственного наблюдения, но отражают знания об окружающем мире: *И жизнь бесконечна и, словно пустой разговор, / Бессмысленна и беспощадна; Нужно просто поверить, словно открыть тетрадь / И наплевать, какая сегодня стоит погода* и др. В конструкциях такого типа эксплицирована возможность восприятия одной ситуации через образ другой также на основании различных воображаемых визуализаций: *Я брежу, и во мне чернота, словно след от костра, Ну, звезды, как горох, / Или сказать красивей, словно бисер* и др.

Вторую по численности группу (66 единиц) составляют образования, в которых компаративность выражена морфологически: формами творительного падежа (48 единиц): *Он плывет по туману, на небе заря петухами; Девчонки, правда (глядика!), скачут козой...; И вылетел рассвет, мальчишкой угорелым...; По оврагам вставал туман ледяным навесом* и др. Как известно, в языке художественной литературы творительный падеж в сравнительном значении встречается довольно часто. В идиостиле А. Сурова он употребляется в значении сравнения и уподобления преимущественно при глаголах.

Данные два типа компаративных образований также могут повторяться в одном предложении (*Будет оттепель или лето, / Будет солнце сочным, как манго, / И лучей живые иголки / Будут сыпаться, как в кино; И когда я иду по свету, весь внутри, как трава, зелёный, / Тень моя впереди, как парус, по дороге лесной бежит; Слова горят, как в костре дрова, / Слова пристают, как клей*), наслаиваться (*Свистел чижом, шипел ужом, / Висел тоскливым миражом*) и объединяться (*Красный цвет появился точкой, в области сердца, / И растет, как цветок, как накал в черно-белом сплаве*).

Для интерпретации конструкций со сравнительной степенью прилагательного (18 единиц) важной представляется теория А. Вежбицкой о семантической структуре компаратива [2, с. 147]. В данных конструкциях проявляются определенные заложенные качества у предмета сравнения. С этой целью автор использует компаратив *лучше*: *Впрочем, даже козлы / Лучше людей, потому что к природе близки* и др. Зафиксировано также использование компаративов *больше, горше, дольше* и др.: *В тебе не так уж много крови, / Все больше зелья золотого, / Все больше шепота и слез; И наши источники горше полыни-травы, / Вещи живут дольше людей*. Сопоставление в таких конструкциях осуществляется на основании фокусирования на степень проявления в сравниваемых предмете и прототипе определенных признаков.

Компоненты проанализированных выше двух типов компаративных конструкций репрезентируют четыре донорские и реципиентные концептосферы в идиостиле А. Сурова. Реципиентная концептосфера антропоцентрична, поскольку представлена преимущественно предметами сравнения «Человек» – 142 единицы. Вторичными по численности и значимости выступают «Абстракции» – 76 единиц, «Природа» – 47 единиц, «Предметы» – 13 единиц.

В концептосферу «Человек» входит обширная группа предметов сравнения, выраженных грамматической категорией лица, эксплицированных личными местоимениями: *он, она, они, я, ты*. Среди них количественно лидирует местоимение *я*: *Я грохочу, как паровоз, / Не под откос, под барабаны и под трубы!; Как моряк через шторм, я иду через холод и мрак...; Я, как авианосец на швартовых, / Стоял, приколотый к причальной стенке...; И я по улицам иду, как генерал... и др.*

Частотны также местоимения *он, ты и мы*. *Ты* автор использует в основном для описания женских образов: *И только ты, как шёлком по брезенту, / Ты красной нитью вплетена в тесьму; И ты возникла, как на сливках пенка; он* – для мужских: *А он летел вперед, как ветер / На черном бешеном коне, Он станет как семечка в кулаке, / И будет в твоей руке*. Местоимение *мы* обычно характеризует обобщенный предмет сравнения: *Как тополи у дороги, / Мы все удалися в дела – здоровы и высоки, / Такие, как мы, горожане. Такие как мы*.

Особенностью автора является преимущественное использование предметов сравнения, связанных с лицом человека: *лицо, глаза, щеки, челки*: *Тараканы проели дыру в голове, как в полу; Только вышла вдруг за поэта, / С колдовскими, как ночь, глазами; Пылают щеки как жаровни; Наши челки серы, как порох*. Поэт уделяет также значительное внимание физическим и психическим состояниям человека путем частотного использования предметов сравнения *сердце, кровь*: *Лишь сердце мое как птица / К далеким уйдет снегам, Мое сердце холодно, как Снежная королева, Как маленький пушистый хомячок / Стучало сердце, я совсем не плакал; И как ручейки по зеленой траве, / По жилам кровь побежит*. Для обозначения обобщенного предмета сравнения автором часто используются такие, которые обозначают социальные характеристики человека: *поэт, мать* (частотны), *друг, рыбаки, дедушки* (менее частотны): *Поэт гуляет, как бродяга – вольный; поэты должны быть загадочны как обелиски / Поэты должны быть просты, как лесные цветы; Вот мать моя, как Парка, Свивает нить и штопает судьбу; Говорила мне мать: «Работай, сынок», / И сама трудилась, как вол; И рыбаки, как бронзовые глыбы*.

Зафиксированы также случаи употребления предметов сравнения со значением «Абстракции». По нашему мнению, все они преимущественно обозначают различные качества человека. Предметы сравнения *речь, глухота, молчанье* – для обозначения речепроизводства: *Я говорю корявыми словами / Просты, как корни, слогом, речь моя; И длинное, как будний день, молчанье; И глухота, которой вы окружены, как маской*. Для называния поведения: *непослушание* (*И юное, как май, непослушанье*), ощущений *рукопожатие* (*И крепкая, как водочка с мороза, / твоя..., рукопожатие твое*), возраста *детство* (*Детство пройдено, как этап, впереди лишь волны; обоняния Запах твой, как солнечный восход*).

Группа «Природа» представлена прежде всего предметами и явлениями неживой природы. Это небесные тела *солнце, звезды, облака* и др.: *Красноречивый как фурункул / Надулся солнца мячик злой; И над всем этим звезды висят, как сливы; Облака плывут печальные как вдовы; атмосферные явления дождь, снег, бурун: Еще немного и заплачет / Дождь, как над страшной телеграммой; И белый снег растаял, как мальчишка / И пролился на землю; Белый бурун за кормою, / Как усы моряка*.

Встречаются также другие объекты и явления неживой природы, например, водные объекты *море, волны: А к черту чаек, оставайтесь до заката, / Закат рванет, зашепчет море, как в бреду; Дороги на море не видно, и волны, как глыбы*. Они могут употребляться как единично (*И ветер пах, как юбка у невесты*), так и целыми группами в одном сравнении (*Верет, солнце и пыль неизбежны, как приступы боли, / как мгновения счастья, как запах соленой воды; Там солнце и песок, там тень от тента, / И синий, как полоска изоленты, / И неба купол, и пейзаж морской*).

«Природа» у автора охватывает растительный и животный мир. Из растений предпочтительны цветы и их части *незабудка, корни: Из белых роз, как снега холодных; Как пальцы в сапогах, в земле замерзли корни*. Животный мир представлен в основном птицами: *И к утру увидеть воронье, / Как черные бусы, на первый надетое луч и др.*

Группа «Предметы» самая малочисленная. Она репрезентирует различные жизненные реалии: *вещи, папироса, похлебка, нити, спичка, катер, кораблик и др.: И у вещей, как у людей, / Бьется сердце порой; Курю папиросу, / Как сердце мое, / Пустую; И ты похлебка, что ты сварил, / В змеиные глотки их / Войдет, как пуля входит в затыл, / Как входит кулак под дых; Но тянутся из нас, как провода, / Назад стальные нити; Как голубую незабудку / Я подарю старухе спичку; Мой пограничный катер спит на «бочке», / Вполглаза, как овчарка, как терьер; Как осенний лист, сорвавшись с ладони, / Сядет на реку кораблик крылатый.*

Прототипы сравнения – это своеобразная призма, через которую автор воспринимает действительность. Исследование донорской концептосферы в идиостиле А. Сурова также показывает антропоцентричность его мировидения: «Человек» – 125 единиц, «Природа» – 85 единиц; «Предметы» – 65 единиц, «Абстракции» – 3 единицы.

«Человек» представлен такими группами прототипов сравнения: 1) обобщенное название: *человек, люди (Спит новая весна как новый человек)*; 2) термины родства и свойства: *мать, сын, брат, вдова и др. (Все равно люблю его, как мать сына)*; 3) профессии, должности, звания: *морьяк, прачка, генерал и др. (И я по улицам иду, как генерал)*; 4) части тела: *сердце, усы, пальцы и др. (Курю папиросу, / Как сердце мое, / Пустую)*.

«Природа» включает следующие прототипы: 1) животные дикие: *заяц, кролик, хомячок, слон, кобыла и др. (Я скакал как заяц, вспугнутый дровосеком)*; домашние: *кот, овчарка, терьер, конь, вол и др. (Говорила мне мать: «Работай, сынок», / И сама трудилась, как вол)*; 2) птицы: *дятел, птица, птичка (Лишь сердце мое как птица / К далеким уйдет снегам)*; 3) растения: *тополь, тюльпан, листва, роза, незабудка (Как голубую незабудку / Я подарю старухе спичку)*; части растений: *лист, корни, семечка, слива, манго и др. (И я попал, как слива под каток... / Под выстрел твоих глаз)*; 4) неживая природа: *ветер, вода, ручеек, гром и др. (И как вода в оковах берегов / Я замыкаюсь в коконе стихов)*.

«Предметы» обозначены прототипами сравнения *паровоз, авианосец, пол, провода, клей, юбка, маска, пенка, чемодан, порошок, колодец, жаровни, пуля и др. (Я бешено курил над чаем черным, / Как паровоз, и завязать не мог)*. «Абстракции» единичны: *этап, боль, суд (И длинное, как будний день, молчанье)*. Довольно часто встречаются у автора также сравнения с союзом *как* с прототипом – фразеологическим сочетанием: *И как баран на новые ворота, / Поэт глядит на горсть монеток медных*.

Таким образом, компаративная модель мира в идиостиле А. Сурова представлена характерными конструкциями двух типов: союзными (с союзами *что* и *словно*) и бессоюзными (со сравнительной степенью прилагательного и творительным

падежом). При союзе как преимущественно осуществляется семантическое отождествление предмета и прототипа по отношению к неопределенному и определенному качествам, т.е. качественное сравнение. При союзе словно происходит сопоставление предмета с образами, не существующими в действительности, т.е. образное сравнение. В конструкциях с прилагательным в сравнительной степени общие признаки сравниваемых сущностей являются нерешающими, поскольку сравнение осуществляется на основании фокусирования на степень проявления определенных качеств.

Автор может усиливать эффект сравнения и создавать дополнительную образность путем повторения, насаивания и объединения компаративных конструкций разных типов, сопоставляя различные концептосферы, среди которых доминируют реципиентная концептосфера «Человек» и донорские концептосферы «Человек» и «Природа». Это свидетельствует об антропоцентричности компаративной модели мира, которая является отражением формирования идиостиля А. Сурова и способов выражения индивидуально-авторского мировосприятия. Предлагаемое исследование является **перспективным** для понимания семантической категории компаративности и ее экспликации как компаративной модели мира в идиостиль конкретного автора.

Список используемой литературы

1. Барменкова О. П. Компаративна модель світу в російській мові та її реалізація у творах І. Бабеля : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / Оксана Петрівна Барменкова ; НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ, 2003. – 20 с. ; Barmenkova O. P. Komparatyvna model svitu v rosiiskii movi ta yii realizatsiia u tvorakh I. Babelia : avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 / Oksana Petrivna Barmenkova ; NAN Ukrainy, Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni. – Kyiv, 2003. – 20 s.
2. Вежбицкая А. Сравнение–градация–метафора / А. Вежбицкая // Теория метафоры / пер. под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной – Москва : Прогресс, 1990. – С. 133–152 ; Vezhbitskaya A. Sravnenie–gradatsiya–metafora / A. Vezhbitskaya // Teoriya metafory / per. pod red. N. D. Arutyunovoy, M. A. Zhurinskoy – Moskva : Progress, 1990. – S. 133–152.
3. Кононенко В. И. Синонимика синтаксических конструкций в современном русском языке / В. И. Кононенко. – Киев : Наукова думка, 1970. – 143 с. ; Kononenko V. I. Sinonimika sintaksicheskikh konstruktsiy v sovremennom russkom yazyke / V. I. Kononenko. – Kiev : Naukova dumka, 1970. – 143 s.
4. Левин Ю. А. Русская метафора : синтез, семантика, трансформации / Ю. А. Левин // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1969. – Вып. 236, Т. 4. – С. 290–305 ; Levin Yu. A. Russkaya metafora : sintez, semantika, transformatsii / Yu. A. Levin // Trudy po znakovym sistemam. – Tartu, 1969. – Vyp. 236, T. 4. – S. 290–305.
5. Леэметс Х. Д. Компаративность и метафоричность в языках разных систем / Х. Д. Леэметс // Метафора в языке и тексте. – Москва : Наука, 1988. – С. 92–108 ; Leemets Kh. D. Komparativnost i metaforichnost v yazykakh raznykh sistem / Kh. D. Leemets // Metafora v yazyke i tekste. – Moskva : Nauka, 1988. – S. 92–108.
6. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожиной. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Флинта : Наука, 2006. – 696 с. ; Stilisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar russkogo yazyka / pod red. M. N. Kozhinoy. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moskva : Flinta : Nauka, 2006. – 696 s.

7. Суrow А. Внутреннее пространство : стихи / А. Суrow. – Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2008. – 208 с. ; Surov A. Vnutrennee prostranstvo : stikhi / A. Surov. – Nikolaev : Izdatelstvo Iriny Gudym, 2008. – 208 s.

8. Суrow А. Стихи : поэзия / А. Суrow. – Николаев : Возможности Киммерии, 2003. – 80 с. ; Surov A. Stikhi : poeziya / A. Surov. – Nikolaev : Vozmozhnosti Kimmerii, 2003. – 80 s.

9. Теория функциональной грамматики : Качественность. Количественность / Т. Г. Акимова, В. П. Берков, А. В. Бондарко и др. – Санкт-Петербург : Наука, 1996. – 264 с. ; Teoriya funktsionalnoy grammatiki : Kachestvennost. Kolichestvennost / T. G. Akimova, V. P. Berkov, A. V. Bondarko i dr. – Sankt-Peterburg : Nauka, 1996. – 264 s.

10. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка / М. И. Черемисина. – Новосибирск : Издательство Новосибирского университета, 1976. – 270 с. ; Cheremisina M. I. Sravnitelnye konstruktсии russkogo yazyka / M. I. Cheremisina. – Novosibirsk : Izdatelstvo Novosibirskogo universiteta, 1976. – 270 s.

Статья поступила в редакцию 31.04.2019.

G. Sadova

COMPARATIVE MODEL OF THE WORLD IN A. SUROW'S IDIOSTYLE

The article deals with the comparative model of the world in A. Surov's individual style, which demonstrates the dynamics of the author's thinking, his view of reality and his inner world. The poet's typical comparative models have been revealed: with syntactic and morphological comparisons. The author's typical syntactic indicators are conjunctions «kak» (as) and «slovno» (as if/as though); the morphological indicators are the comparative degree of adjectives and the instrumental (ablative) case.

The semantic mechanisms of these units formation have been described. Constructions with the conjunction «kak» (as) contain comparisons of the relatively constant and non-constant qualities of adjectives in the full and short forms respectively, as well as of the actions, the completed and the incomplete processes, which are presented by the verb forms. Constructions with the conjunction «slovno» (as if/as though) demonstrate the comparison of real entities and processes with potentially real situations, reflecting the concept of the outside world, explaining the similarity that is perceived only by the author. Comparative units with the instrumental (ablative) case express comparisons and similarities in various actions. These two types of comparative constructions can also be repeated, stratified, and combined in one sentence in A. Surov's works. In constructions with an adjective in the comparative degree, the overall characteristic of the compared entities is irrelevant, since the comparison is made on the basis of focusing on the degree of the certain features manifestation. This is confirmed by the author's semantic explications. Components of all types of comparative constructions represent four donor and recipient conceptual spheres: «Man», «Abstraction», «Nature», and «Objects». The conceptual sphere «Man» has been proved to be the dominant recipient and donor conceptual sphere, which testifies A. Surov's anthropocentric creativity. The conceptual sphere «Nature» is also widespread among the donor conceptual spheres. To sum up, comparativeness is a semantic category presenting the opposition of meanings which are expressed by linguistic means and perform a comparative function regardless of the environment. This category is widely represented in the semantic structure and figurative function of constructions within the poet's works. The comparative model of the world is a reflection of A. Surov's individual style formation and ways of the individual author's worldview perception. The proposed

research is prospective for understanding the semantic category of comparability and its explication as a comparative model of the world in a particular author's individual style.

Key words: *individual style, comparative, comparative model of the world, comparative construction, conceptual sphere, base of comparison, object, prototype, conjunction.*

Г. Ю. Садова

КОМПАРАТИВНА МОДЕЛЬ СВІТУ В ІДІОСТИЛІ А. СУРОВА

У статті досліджена компаративна модель світу в ідіостилі А. Сурова, що демонструє динаміку мислення автора, його погляд на дійсність та його внутрішній світ. Виявлено типові компаративні моделі, що використовує поет: з синтаксичними та морфологічними показниками порівняння. Характерні синтаксичні показники для автора це сполучники «как» (як) та «словно» (немов), морфологічні показники – порівняльний ступінь прикметників та орудний відмінок.

Описано семантичні механізми побудови цих одиниць. Утворення зі сполучником «как» (як) містять уподібнення відносно постійних та непостійних якостей, що подаються відповідно прикметниками у повній та короткій формах, а також відносно дій, завершених та незавершених процесів, що подаються дієслівними формами. Конструкції зі сполучником «словно» (немов) демонструють порівняння реальних сутностей та процесів з потенційно-реальними ситуаціями, що відбивають уявлення про навколишній світ, висвітлюють схожість, яка здається лише автору. Компаративні одиниці з орудним відмінком виражають співставлення та уподібнення при різноманітних діях. У конструкціях із прикметником у порівняльному ступені загальна характеристика порівнюваних сутностей є несуттєвою, оскільки порівняння здійснюється на підставі фокусування на ступінь прояву певних ознак. Це підтверджується авторськими семантичними експлікаціями. Компоненти усіх типів компаративних конструкцій репрезентують чотири донорські та реципієнтні концептосфери: «Людина», «Абстракції», «Природа», «Предмети». Виявлено, що «Людина» є домінантною реципієнтною та донорською концептосферами, що свідчить про антропоцентричність творчості А. Сурова. Серед донорських концептосфер також суттєво поширеною є «Природа». Отже компаративність постає як семантична категорія, що подає опозицію значень, які виражені мовними засобами та виконують компаративну функцію незалежно від оточення. Ця категорія широко представлена в семантичній структурі та образно-образотворчої функції конструкцій у межах творів поета.

Компаративна модель світу є віддзеркаленням формування відображення ідіостилі А. Сурова та способів вираження індивідуально-авторського світосприйняття. Дослідження є перспективним для розуміння семантичної категорії компаративності та її експлікації як компаративної моделі світу в ідіостилі конкретного автора.

Ключові слова: *ідіостиль, компаратив, компаративна модель світу, компаративна конструкція, концептосфера, підстава порівняння, предмет, прототип, сполучник.*

УДК 811.161.2'272

Г. В. Ситар
М. О. Рогова

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМИ КАНДИДАТА У ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ С. ТІГІПКА (НА МАТЕРІАЛІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2010 РОКУ)

У статті досліджено мовні особливості програми кандидата у Президенти України С. Тігіпка. Виявлено комунікативні ролі політичного діяча і проаналізовано мовні засоби, що їх репрезентують. Схарактеризовано політичний слоган передвиборчої кампанії С. Тігіпка.

Ключові слова: *гасло, кандидат у президенти, комунікативна роль, комунікативний імідж, маніпулятивна стратегія, мовленнєвий вплив, передвиборча кампанія, політична програма.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-182-186

Постановка проблеми. Сьогодні політична лінгвістика належить до важливих галузей прикладної лінгвістики, у центрі якої перебуває мова як один із найпотужніших інструментів впливу на світогляд сучасних виборців. Політична (передвиборча) програма – один з основних жанрів політичних текстів. У ХХІ столітті в науковій літературі все частіше можна зустріти поняття «комунікативний імідж політика». Один із виявів комунікативного іміджу втілено в політичних програмах.

Актуальність дослідження. Вивчення лінгвістичних особливостей політичних програм актуальне передусім тому, що дозволяє встановити комунікативні стратегії, втілені у відповідних політичних текстах, та ефективні мовні засоби впливу на електорат.

Мета дослідження – визначити мовні особливості програми кандидата у Президенти України С. Тігіпка (на матеріалі виборів Президента України 2010 р.). Поставлена мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**: 1) розкрити поняття політичної програми; 2) виділити комунікативні ролі кандидата; 3) схарактеризувати мовні засоби їх вираження; 4) проаналізувати слоган політичної програми С. Тігіпка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням політичного маніпулятивного дискурсу займалися В. Красних, Дж. Ліч, О. Михальова, О. Шейгал та інші вчені. Серед українських досліджень, присвячених різним аспектам політичному дискурсу, варто відзначити праці М. Бабака, Ф. Бацевича, А. Башук, Я. Бондаренко, В. Демецької, О. Зернецької, К. Кантура, Н. Кондратенко, Н. Петлюченко, Г. Почепцова. Проте на сьогодні не достатньо вивченими залишаються закономірності мовленнєвого наповнення політичних програм українських політиків, потребує уточнення типологія мовних засобів впливу на адресата, реалізованих на матеріалі української мови.

Виклад основного матеріалу. Жодна процедура виборів неможлива без передвиборчої кампанії, у межах якої кандидат позиціонує себе як гідну політичну силу й закликає електорат голосувати саме за нього.

За М. Вороновим, передвиборна програма – «офіційно зареєстрований письмовий документ політичної партії, виборчого блоку партій, що висунули список кандидатів

у депутати чи на виборну посаду, або окремих кандидатів, який містить основні напрями їх громадсько-політичної діяльності після обрання» [5, с. 483].

Б. Констан вважає партійну програму основоположним елементом у структурі партії, без якого не можна уявити її діяльність (за [1, с. 104]). М. Дюверже акцентує на підпорядкуванні політичної програми структурі й організації партії, оскільки програма служить лише засобом впливу на виборців [1, с. 105].

Н. Кондратенко цілком умотивовано наголошує на винятковій ролі слогану в політичній програмі: «Політична програма кандидата передбачає підготовку та створення низки текстів, де її можна репрезентувати. Насамперед – це рекламний слоган, який повинен стисло та афористично передавати основну ідею програми політика» [2, с. 55].

І. Морозова пропонує таке визначення слогана: «коротке самостійне рекламне повідомлення, що може існувати ізольовано від інших рекламних продуктів та становить згорнутий зміст рекламної кампанії» [3, с. 7].

У політичній програмі 2010 року С. Л. Тігіпка використано яскравий слоган *Сильний президент – сильна країна*, у якому сконцентровано основну ідею кампанії. Слоган побудовано як безсполучникову конструкцію з умовними відношеннями, створену за допомогою повтору позитивно оцінного прикметника *сильний*. Функція слогану – представити політика, підкреслити його основну рису, що позиціюється як перевага у порівнянні з іншими кандидатами. Крім цього, слоган перегукується з назвою партії «Сильна Україна», висуванцем якої є С. Тігіпка.

У праці О. Чорної виділено 16 комунікативних ролей політичного лідера [6], що можуть бути реалізовані у програмі певного політика. У програмі С. Тігіпка можна виділити кілька комунікативних ролей, але найбільш виразною, за нашими спостереженнями, є комунікативна роль «Компетентний керівник».

Передвиборча програма починається з основних біографічних відомостей: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, освіта, місце проживання й посади, які обіймав кандидат раніше.

У вступі виділено центральні проблеми, які потребують першочергового вирішення політиком, якщо він стане президентом: *«Я вважаю, що Україну до успіху може привести новий довгостроковий курс країни, який базується на трьох важливих складових. Це: конкурентоспроможна економіка, сильна держава, розвинена демократія»*. Отже, на структурному рівні політична програма має тезову (блокову) форму репрезентації. Слід зазначити, що кожен із трьох основних блоків містить тематичні абзаци із заголовками.

Реалізаторами зазначеної комунікативної ролі виступають:

1) «Я-висловлювання», що містять позитивну самопрезентацію діяльності / компетентності політика: *я думаю; я йду; я вважаю (4 рази); я вірю (3 рази); я за (6 разів); я бачу; я не допущу; я збираюсь (5 разів); я доб'юся; я виступаю; я підтримуватиму; я збираюся створити; я маю намір (4 рази); я створю; я ініціюватиму; я почну; я повернуся; я виступаю (2 рази); я поверну (2 рази); я зроблю (3 рази); я радикально покращу; я досягну;*

2) дієслова зі значенням результативності, ефективності: *піднімемо економіку; піднімемо країну;*

3) дієслова доконаного виду на позначення майбутніх дій (аналітична форма майбутнього часу): *у ній буде зафіксована роль Президентства; будуть відмінені політичні квоти; буде введено заборону на політичну діяльність; їм буде передана більша частина владних повноважень;*

4) апелювання до базових потреб людини (життя, здоров'я, безпека, мир і под.) з відповідним лексичним наповненням: *Я за впровадження обов'язкового медичного страхування. За розвиток сімейної медицини та державної системи профілактики захворювань; побудову сильної контрактної армії; я негайно розпочну розробку нової воєнної доктрини, виходячи з загроз і реалій сучасного світу. Нам потрібна мобільна професійна армія, з ефективною системою підготовки солдат і офіцерів резерву; оберігати спокій простих людей буде сильна професійна армія;*

5) стратегія апелювання до сімейних цінностей: *покращення умов для материнства і дитинства; діти – наше майбутнє; я радикально покращу умови для материнства і дитинства. Демографічна політика держави повинна підпорядковуватись інтересам конкретної сім'ї. Українці більше народжуватимуть дітей; наші діти та онуки житимуть у новій Україні;*

6) нагромадження проблем, що є запланованими майбутніми змінами (тобто констатація проблем і запевнення виборців у тому, що завдяки цьому політичному діячу вони будуть вирішені): *я думаю ... про країну, в якій зупинені зростання безробіття та падіння рівня життя людей; про державу, де немає боротьби за повноваження між гілками влади, яка призводить до паралічу державної системи; про економіку, яка звільнилась від пут непорідних податків, бюрократії та корупції; безвідповідальність державної влади, відсутність професіоналізму; стабільну національну валюту без стрибків та потрясінь; зниження рівня безробіття; подолання кризи; Україна не може ефективно розвиватися за нинішнього дефіциту транспортних магістралей; вдосконалити систему загального тестування;*

7) стратегія ми-інклюзивного, єднання з народом: *ми повинні залишити багату країну своїм дітям та онукам; наші діти та онуки житимуть у новій Україні; наші суперечності відійдуть у минуле; у нас занадто багато справ, які ми зможемо зробити тільки спільно; ми всі – українці; нам потрібна мобільна професійна армія.*

Характерними особливостями аналізованого політичного тексту є повтори та метафори. На початку передвиборчої програми привертає увагу нанизування однотипних конструкцій: *Я думаю про майбутнє України. Про країну... Про державу... Про економіку... Про майбутнє...* Ці основні положення, власне, є стислим переказом наступних 5 сторінок. Наприкінці програми також ужито повтор, здійснено акцентування уваги на словосполученні *нова Україна*, що втілює ідею позитивних змін: *...житимуть у новій Україні... У новій Україні буде...*

З метою посилити емоційність політичної програми до тексту введено низку метафор: *про державу, де немає боротьби за повноваження між гілками влади, яка призводить до паралічу державної системи* (метафора хвороби); *про економіку, яка звільнилась від пут непомірних податків* (метафора боротьби); *вжити термінові заходи для оздоровлення економіки країни* (метафора хвороби); *оживити банківську систему та кредитний ринок* (метафора життя / смерті) та ін.

3-поміж синтаксичних засобів у програмі варто відзначити градацію: *Що нам заважає? Безвідповідальність державної влади, відсутність професіоналізму та політичної волі; сільським жителям необхідні всі базові елементи сучасної інфраструктури: газ, світло, водопостачання, дороги, телефон та Інтернет – на рівні, доступному мешканцям міст.*

Для окреслення найгостріших проблем використано риторичне запитання «*Що нам заважає?*» з метою активізації уваги електорату.

Після викладу основних положень як підсумок вжито окличне речення **УКРАЇНА БУДЕ СИЛЬНОЮ!**, що має допомогти виборцю зробити такий висновок: держава стане

сильною тільки тоді, коли на пост президента України прийде С. Тігіпка. Цей прийом є також своєрідною маніпуляцією.

Останній абзац програми має особливе навантаження, оскільки він вирізняється з-поміж інших нагромадженням кількох маніпулятивних стратегій, активізацією засобів вербалізації одночасно кількох комунікативних ролей – «Відповідальний», «Лідер-що-єднає» і «Віруючий». Для першої комунікативної ролі властиві комісиви, які визначають високий рівень власної відповідальності перед слухачем: *і перед усім українським народом клянусь; я доб'юся ухвалення пакету законів; я зроблю...* Для другої – часте вживання назви країни (офіційна назва країни *Україна* зустрічається в програмі 25 разів). Третя комунікативна роль характеризується використанням релігійної лексики: *у це я свято вірю; незалежно від національності та віросповідання; свободи віросповідання.*

Висновки. Отже, політична програма містить різнотипні засоби впливу на виборця: образні звороти, оцінну лексику. З метою навіювання власних поглядів електорату і здобуття влади у проаналізованій програмі використано маніпулятивні стратегії. Кандидату створено образ «ідеального політика», який є узагальненням тих рис, які допоможуть здобути симпатію виборців. Досліджувана модель програми є досить вдалою, оскільки використано кілька взаємопов'язаних стратегій і комунікативних ролей («Компетентний керівник», «Відповідальний», «Лідер-що-єднає» та «Віруючий»).

Домінуюча комунікативна роль С. Тігіпка «Компетентний керівник» репрезентує кандидата як гідного очільника держави, координатора всіх політичних процесів, наголошує на його професійності, рішучості, відповідальності. Передвиборча програма С. Тігіпка апелює як до розуму громадян України, так і до емоцій. Саме до останніх звернуто образні звороти, використані в тексті політичної програми.

Перспективною подальших досліджень є простеження мовних особливостей політичних програм інших відомих українських політиків, а також зіставлення реалізованих комунікативних ролей і мовних засобів, використаних для їх оформлення.

Список використаної літератури

1. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. – Москва : Академический Проект, 2002. – 560 с. ; Dyuverzhe M. Politicheskie partii / M. Dyuverzhe. – Moskva : Akademicheskii Proekt, 2002. – 560 s.
2. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с. ; Kondratenko N. V. Ukrainskyi politychnyi dyskurs : Tekstualizatsiia realnosti / N. V. Kondratenko. – Odesa : Chornomoria, 2007. – 156 s.
3. Морозова И. Слагая слоганы / И. Морозова. – Москва : РИП-Холдинг, 2007. – 174 с. ; Morozova I. Slagaya slogany / I. Morozova. – Moskva : RIP-Kholding, 2007. – 174 s.
4. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Сергія Леонідовича Тігіпка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011.html> ; Peredvyborna prohrama kandydata na post Prezydenta Ukrainy Serhiia Leonidovycha Tihipka [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011.html>
5. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : Генеза, 2004. – 736 с. ; Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk / za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. – 2-he vyd., dop. i pererob. – Kyiv : Heneza, 2004. – 736 s.

6. Чорна О. О. Комунікативний імідж президента : моногр. / О. О. Чорна. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – 300 с. ; Chorna O. O. Komunikatyvnyi imidzh prezidenta : monohr. / O. O. Chorna. – Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2017. – 300 s.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019.

H. Sytar

M. Rohova

**LANGUAGE FEATURES OF PROGRAM BY S. TIHIPKO,
CANDIDATE FOR PRESIDENT OF UKRAINE
(BASED ON 2010 PRESIDENTIAL ELECTION OF UKRAINE INFORMATION)**

The article investigates linguistic features in program of presidential candidate S. Tihipko. Communicative roles of a political figure, implemented in program, identified and analyzed; language, representing these roles, is emphasized.

The purpose of the article is to define the language features of program by S. Tihipko, candidate for President of Ukraine (based on 2010 presidential election of Ukraine information).

It found that the image of a politician is an integral part in modern politics, and the so-called communicative image is a special consideration. One of his manifestations is the communicative role. Namely, the ability of a politician «to play» (to explain, to describe, to convey an idea, to idealize himself) in public. Because of that the phenomenon of communicative image is not well researched, there is not consensus on the definition of communicative role. In our survey we use O. Chorna's classification, which distinguishes 16 communicative roles of a political leader, each of them has its own verbalizers and is characterized by a number of manipulative strategies.

It was revealed, that features in program of 2010 presidential candidate S. Tihipko, the communicative role of «Competent Leader» is dominating. Vivid objectivators are: «I am the statements», perfect verbs to indicate future actions (analytical form of the future tense), verbs with the meaning of effectiveness, efficiency.

The main image-creating communicative strategies are: appealing to basic needs (life, health, safety, peace); appealing to family values; accumulation of problems that implies future changes; a strategy of inclusive, unity with the people. Among figurative appeals, metaphors attract attention.

Distinctive of the candidate's election program was the use of several interconnected communicative roles (Competent Leader, Responsible, Unity Leader and Believer).

The political tagline of S. Tihipko is analyzed, on which the main idea of his election campaign is concentrated.

Dominant communicative role of S. Tihipko «Competent Leader» represents the candidate as a worthy head of state, coordinator of all political processes, emphasizes his professionalism, determination, responsibility. S. Tihipko's election program appeals to both the minds of Ukrainian citizens and emotions. Exactly, the latter are drawn to the figurative references used in the text of the political agenda.

The prospect of further research is to trace the linguistic features of the political programs of other well-known Ukrainian politicians, as well as to compare the communicative roles played and the linguistic means used to design them.

Key words: *tagline, presidential candidate, communicative role, communicative image, manipulative strategy, speech influence, election campaign, political program.*

УДК 811.111'342.9

Т. В. Тищенко

ІНТОНАЦІЯ ЧОЛОВІЧИХ НЕГАТИВНИХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Статтю присвячено експериментально-фонетичному дослідженню інтонації експліцитних чоловічих негативних раціональних та емоційних оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні побутової сфери. На основі аудитивного та акустичного аналізів встановлено інваріантні та диференційні просодичні ознаки цих висловлень у комунікації між представниками однієї й різних статей рівного соціального статусу.

Ключові слова: чоловіче негативне оцінне висловлення, аудитивний аналіз, акустичний аналіз, інваріантні просодичні ознаки, диференційні просодичні ознаки.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-187-192

Постановка проблеми. У призмі антропоцентричного підходу сучасної лінгвістики мова є відбиттям пізнавальної діяльності людини. Оцінка є результатом пізнання навколишнього світу. В процесі пізнання дійсності людина виконує певні соціальні ролі відповідно до свого соціального статусу, а отже постає носієм суспільних відносин. Актуалізація категорії оцінки в мові є об'єктом сучасних соціолінгвістичних досліджень, спрямованих на встановлення особливостей гендерної мовленнєвої поведінки та вербалізації ролей, норм, цінностей, відведених суспільством чоловікам і жінкам. Оцінка об'єктивується у мовних одиницях лексичного, фонетичного, синтаксичного й дискурсивного рівнів.

Негативні оцінні висловлення вербалізують негативну оцінку об'єкта, який не відповідає очікуванню суб'єкта за будь-якими параметрами. Для вираження негативної оцінки суб'єкт застосовує комунікативні стратегії несхвалення, осуду, критики та знецінення [1, с. 219].

У германістиці велика увага була зосереджена навколо структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних особливостей негативних оцінних висловлень [1; 2; 3; 5] та інтонації прагматичних типів цих висловлень [4].

Актуальність експериментально-фонетичного дослідження чоловічих негативних раціональних та емоційних оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні зумовлена спрямованістю лінгвістики на вивчення мовленнєвих явищ у ракурсі взаємодії мови та соціуму, де мовлення розглядається як форма гендерної поведінки індивіда. Це дослідження уточнює інтонаційні моделі комунікативно-прагматичних типів висловлень у сучасному англійському мовленні.

Метою статті є встановлення просодичного оформлення англійських чоловічих негативних оцінних висловлень у сучасному діалогічному мовленні побутової сфери з урахуванням чинника гендерної варіативності. Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**: визначити просодичні засоби маркування чоловічих негативних раціональних і емоційних оцінних висловлень у комунікації між чоловіками та з жінками рівного соціального статусу; виявити інваріантні інтонаційні ознаки англійських чоловічих негативних оцінних висловлень на рівні перцепції та на акустичному рівні; встановити диференційні просодичні

характеристики англійських чоловічих негативних оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні побутової сфери.

Об'єктом дослідження є чоловічі негативні оцінні висловлення в англійському діалогічному мовленні побутової сфери. **Предмет** дослідження становить інтонація чоловічих негативних оцінних висловлень англійського діалогічного мовлення в гендерному аспекті. Матеріалом слугували записи британських діалогічних текстових фрагментів побутового характеру з художніх творів та фільмів, навчальних аудіотекстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінка відбиває раціональне або емоційне ставлення суб'єкта оцінки до об'єкта оцінки [9, с. 2; 10, с. 52]. Експліцитна оцінні висловлення містять елементи оцінної структури в пропозиції висловлення [3, с. 8]. Негативні емоційні оцінні висловлення можуть виражати гнів, роздратування, обурення, недовіру, зневагу, ненависть, відчай, розчарування, презирство, незадоволення тощо [8, с. 25].

Серед висловлень-невдоволень, які оцінюють явища навколишньої дійсності або результати спілкування та виражають почуття, Я. Р. Федорів виявила такі функціонально-семантичні форми як образа, звинувачення, претензія, докір, критика, несхвалення, прокльони, лайки, заперечення, неправдива аргументація [4, с. 51]. Дослідниця встановила, що інваріантними просодичними ознаками висловлень-невдоволень є низький передтакт, рівний та висхідний такт, усічений тип шкали, низхідний термінальний тон, широкий та розширений діапазон інтоногрупи, вузький та звужений діапазон шкали, тональні перепади на стику інтоногруп, простий або порізаний мелодійний контур, низька або середня швидкість зміни термінального тону, нестабільний темп, короткі синтагматичні паузи, помірна та підвищена гучність, стакатоподібний ритм [4, с. 195].

Інтонаційними маркерами емоційної негативної оцінки є темп, гучність, паузи, наголос, тембр, модуляція тону [3, с. 7]. Зневажливе ставлення передається через монотонне мовлення, глибший голос, незначні зміни мелодійного контуру, сповільнений темп висловлення [8, с. 2].

Виклад основного матеріалу. За результатами першого етапу аудитивного аналізу оцінних висловлень були створені підвибірки по 80 експліцитних оцінних висловлень та проведено їх кодування відповідно до характеру за шкалою оцінок, статі адресата мовлення, комунікативно-прагматичних засад. Чоловічі негативні оцінні висловлення (ЧНОВ) були поділені на підвибірки РОВО (раціональних оцінних висловлень у комунікації між представниками однієї статі), РОВР (раціональних оцінних висловлень у комунікації між представниками різної статі), ЕОВО (емоційних оцінних висловлень у комунікації між представниками однієї статі), ЕОВР (емоційних оцінних висловлень у комунікації між представниками різної статі).

За допомогою аудитивного та акустичного аналізів було встановлено найхарактерніші просодичні ознаки ЧНОВ: рівний середній передтакт; низхідна ступінчаста та середня рівна шкали; середній, звужений та широкий тональні діапазони інтоногрупи; високий та низький низхідні опуклі та увігнуті термінальні тони; низхідний та висхідно-низхідний види мелодійного контуру; помірний темп; помірна гучність; елегійний (сумний) та драматичний (трагічний) тембри висловлення; локалізація максимуму частоти основного тону (ЧОТ) на такті та ядрі першої або другої інтоногрупи; локалізація максимуму інтенсивності на ядерному складі та першій ритмогрупі; мінімальна середньоскладова тривалість; малі та середні незаповнені тентативні паузи обдумування.

За результатами аудитивного та акустичного аналізів варіативність раціональних ЧНОВ проявляється у взаємодії просодичних характеристик:

1) РОВО: вузький тональний діапазон інтоногрупи; рівний вид мелодійного контуру; прискорений темп; знижена гучність; локалізація максимуму інтенсивності на іншій, крім передтакту, такту і ядерної, ритмогрупи; малі незаповнені та середні заповнені тентативні паузи вибору;

2) РОВВ: висхідна ступінчаста шкала; низький низхідно-висхідний та висхідний термінальні тони; низхідно-висхідний вид мелодійного контуру; підвищена гучність; малі незаповнені тентативні психологічні паузи; короткі заповнені тентативні паузи обдумування; нетемпоральні психологічні паузи.

Емоційні ЧНОВ проявляють таку варіативність просодичних характеристик:

1) ЕОВО: підвищена та знижена гучність; локалізація максимуму інтенсивності на іншій, крім передтакту, такту і ядерної, ритмогрупи; малі незаповнені тентативні психологічні паузи; нетемпоральні психологічні паузи, паузи вибору й обдумування.

2) ЕОВР: висхідна ступінчаста шкала; розширений та вузький тональні діапазони інтоногрупи; низький низхідно-висхідний, високий висхідно-низхідний термінальні тони; коротка середньоскладова тривалість висловлення; малі заповнені тентативні паузи вибору; середні заповнені тентативні паузи обдумування.

Наприклад, виділене РОВВ побудоване за моделлю (eInt) eAdj eN, де eInt – інтенсифікатор або засіб пом'якшення оцінки, eAdj - оцінний прикметник, eN – оцінний іменник:

– *Hello, dear...*

– *Evening.*

– *Oh, no – another cheerful evening ahead of us, I see.*

– *Oh, don't start. I've had a (102 мс) & &bad enough (154 мс) & &day as it`is. Do you want me to tell you about it? [7].*

Висловлення оформлене низьким низхідним передтактом, низхідною ковзною шкалою середнього діапазону, високим низхідним термінальним тоном звуженого діапазону. Максимум ЧОТ локалізовано на такті. Максимальною інтенсивність є на другій ритмогрупі. Висловлення актуалізоване у помірному темпі та гучності, з драматичним тембром.

Виділене ЕОВО є зразком моделі N/Pr Vlink eAdj, де N/Pr – іменник або займенник, Vlink – дієслово-зв'язка, eAdj – оцінний прикметник:

«*It's a valuable piece of baseball history.*» *I continued, «and you can see it for yourself at the Odessa Steps bar on Brighton Beach. They've got a whole museum of baseball stuff around the walls. But last Wednesday night, some guy pulled this bat off the wall»*

«*Hey, (313 мс) / that would be & terrible» [6].*

Першу інтоногрупу становить високий висхідно-низхідний термінальний тон широкого діапазону. У другій інтоногрупі високий рівний такт починає низхідну ступінчасту шкалу, за якою спостерігається високий висхідно-низхідний термінальний тон широкого діапазону. Максимум ЧОТ локалізовано на ядрі першої інтоногрупи. Максимальною інтенсивність є на ядрі другої інтоногрупи. Висловлення актуалізоване у помірному темпі, з помірною гучністю, драматичним тембром.

Висновок. У сучасному англійському діалогічному мовленні побутової сфери просодичними засобами маркування чоловічих негативних раціональних і емоційних оцінних висловлень у комунікації між чоловіками та з жінками є мелодійний контур, гучність, темп, паузація. За результатами аудитивного та акустичного аналізів чоловічі негативні оцінні висловлення характеризуються своєрідною інваріантністю та диференційністю тональних, динамічних і темпоральних параметрів.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективним вважаємо вивчення впливу віку комунікантів на просодичну варіативність англійських негативних оцінних висловлень у діалогічному мовленні.

Список використаної літератури

1. Гулієва Д. О. Реалізація комунікативних стратегій позитивної / негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Діна Олександрівна Гулієва ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2018. – 268 с. ; Huliieva D. O. Realizatsiia komunikativnykh stratehii pozytyvnoi / nehatyvnoi otsinky v anhlo-amerykanskii neofitsiinii komunikatsii) : dys. ... kand. fylol. nauk : spets. 10.02.04 / Dina Oleksandrivna Huliieva ; Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina. – Kharkiv, 2018. – 268 s.

2. Крысанова Т. А. Высказывания, содержащие отрицательную оценку адресата в современном английском языке (коммуникативно-прагматический аспект) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Татьяна Александровна Крысанова ; Волынский гос. ун-т им. Леси Украинки. – Луцк, 1999. – 182 с. ; Krysanova T. A. Vyskazyvaniya, soderzhashchie otritsatelnyu otsenku adresata v sovremennom angliyskom yazyke (kommunikativno-pragmaticheskii aspekt) : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Tatyana Aleksandrovna Krysanova ; Volynskiy gos. un-t im. Lesi Ukrainki. – Lutsk, 1999. – 182 s.

3. Кузенко Г. М. Структурно-семантичні та комунікативно прагматичні особливості емотивних висловлювань негативної оцінки (на матеріалі англійського художнього дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / Галина Миколаївна Кузенко ; Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Миколаїв, 2006. – 211 с. ; Kuzenko H. M. Strukturno-semantychni ta komunikativno prahmatychni osoblyvosti emotyvnnykh vyslovliuvan nehatyvnoi otsinky (na materialii anhlovnoho khudozhnoho dyskursu) : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 / Halyna Mykolaiivna Kuzenko ; Mykolaiivskiy derzh. humanitarniy un-t im. Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». – Mykolaiv, 2006. – 211 s.

4. Федорів Я. Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлень-невдоволен (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Федорів Ярослава Романівна ; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – Київ, 2000. – 248 с. ; Fedoriv Ya. R. Sotsiokulturni aspekty prosodychnoi orhanizatsii vyslovlen-nevdovolen (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia na materialii anhliiskoho movlennia) : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Fedoriv Yaroslava Romanivna ; Kyivskiy derzh. lnhvistychniy un-t. – Kyiv, 2000. – 248 s.

5. Черняк О. П. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлень осуду (на матеріалі англо-мовного художнього дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Оксана Павлівна Черняк ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2009. – 20 с. ; Cherniak O. P. Strukturno-semantychni ta komunikativno-prahmatychni osoblyvosti vysloven osudu (na materialii anhlo-movnoho khudozhnoho dyskursu) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Oksana Pavlivna Cherniak ; Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. – Chernivtsi, 2009. – 20 s.

6. Battersby A. This Time It's Personal : audiobook [CD] / A. Battersby. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 3 audio discs (approximately 210 min.)

7. Bower St. First Certificate : First! Examination Practice 2 : Listening [CD] / St. Bower, Chr. Wilson. – Newbury, Berkshire : Express Publishing, 2001. – CD 1.

8. Finkbeiner R. Pejoration / R. Finkbeiner, J. Meibauer, H. Wiese. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2016. – 364 p. – Series : Linguistik Aktuell/Linguistics Today (LA), Book 228.

9. Hunston S. Evaluation : An introduction / S. Hunston, G. Thompson // Evaluation in Text. Authorial Stance and the Construction of Discourse / ed. by S. Hunston, G. Thompson. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 2–35.

10. Martin J. R. The Language of Evaluation : Appraisal in English / J. R. Martin, P. R. R. White. – Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2005. – 278 p.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019.

T. Tyshchenko

INTONATION OF MALE NEGATIVE EVALUATIVE UTTERANCES IN MODERN ENGLISH DIALOGICAL SPEECH

The article deals with a gender-oriented experimental phonetic study of explicit male negative evaluative utterances in modern English everyday dialogical speech.

The realization of the category of evaluation in speech is in the limelight of modern sociolinguistic research aimed at establishing the linguistic behaviour peculiarities and verbalization of roles, norms and values attributed to men and women by society. Evaluation is objectified in language units of lexical, phonetic, syntactic and discourse levels. Negative evaluative utterances verbalise the negative evaluation of the object that doesn't meet the subject's expectations according to certain criteria.

On the basis of auditory and acoustic analyses prosodic markers of male negative rational and emotional evaluative utterances in communication between men and in communication with women of the same social status have been outlined: pitch pattern, loudness, tempo and pausation.

Invariant prosodic features of male negative evaluative utterances in communication between representatives of the same and different sex but of the same social status have been established: mid level pre-head; descending stepping and mid level scales; mid, narrowed and wide ranges of intonation group; high and low falling terminal tones; falling and rising-falling pitch contour; moderate tempo; moderate loudness; sad and dramatic timbre; voice pitch frequency maximum on head and nucleus of the first or second intonation group; peak intensity on nucleus and the first rhythm group; minimal average syllable duration; small and average unfilled tentative reflective pauses.

Variant prosodic features of the following male negative evaluative utterances have been distinguished:

1. Rational evaluative utterances in communication between men: level pitch contour; accelerated tempo; reduced loudness; peak intensity on another rhythm group than pre-head, head and nucleus; small unfilled and average filled tentative choice pauses;

2. Rational evaluative utterances in communication between men and women: ascending stepping scale; the Low Low-Rise and the Rise; falling-rising pitch contour; increased loudness; small unfilled tentative psychological pauses; short filled tentative reflective pauses; intemporal psychological pauses;

3. Emotional evaluative utterances in communication between men: increased and reduced loudness; peak intensity on another rhythm group than pre-head, head and nucleus; small unfilled tentative psychological pauses; intemporal psychological, choice and reflective pauses;

4. Emotional evaluative utterances in communication between men and women: ascending stepping scale; widened and narrow ranges of intonation group; the Low Low-Rise

and the High Rise-Fall; short average syllable duration; small filled tentative choice pauses; average filled tentative reflective pauses.

Key words: *male negative evaluative utterance, auditory analysis, acoustic analysis, invariant prosodic features, variant prosodic features.*

УДК 811.131.1'253

Г. В. Трифонова
А. О. Мірко

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКОГО ГУМОРУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У КІНОСТРІЧЦІ «ПРИБОРКАННЯ НОРОВЛИВОГО»

У статті досліджено прийоми створення гумористичного ефекту в італійській кінострічці «Приборкання норавливого» з урахуванням аудіовізуальної природи досліджуваного матеріалу. Розглянуто сучасні підходи до визначення поняття гумору в лінгвістиці та визначено основні мовні засоби реалізації гумору. Виявлено способи перекладу італійського гумору українською мовою та механізми збереження гумористичного ефекту.

Ключові слова: *гумор, комічне, італійська комедія, гумористичний ефект, перекладацькі прийоми.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-192-199

Розуміння поняття гумору знаходиться на перетині багатьох наук, що спричиняє складнощі в його тлумаченні. Наразі філософи, політологи, філологи, соціологи, психологи, медійні експерти, медики тощо залучені до дискусії з приводу роз'яснення природи, сутності гумору як явища та його впливу на людину. Результатом дії гумору на людину, зазвичай, стає посмішка або сміх. Жодна теорія на сьогодні не здатна в повній мірі розшифрувати «магію посмішки», яка з фізіологічної точки зору є процесом, в який залучені м'язи обличчя та діафрагми, що супроводжується збільшенням серцевого ритму, підвищенням рівню імуноглобуліну, м'язового напруження. Міждисциплінарне використання поняття гумору підсилює **актуальність** детального дослідження його особливостей у різних сферах застосування.

У даному дослідженні увага зосереджена на механізмах створення гумору в італійських кінострічках та проблемах його перекладу українською мовою. Важливим є зрозуміти, яким чином в аудіовізуальних контекстах створюється гумористичний ефект і як його можна зберегти у зовсім іншій культурній площині. Дослідження комедійних кінострічок є актуальним, оскільки вони є дуже популярним масмедійним продуктом. Одна з тенденцій розвитку засобів масової комунікації – інфотейтмент (від англ. information + entertainment), реалізована у поєднанні інформації та розваг, пояснює, що масове суспільство, про яке можна говорити вже з 40-х років ХХ ст., віддає велику перевагу заняттям, покликаним розважати та викликати задоволення. Через це саме комедійні кінострічки як масмедійні проекти мають особливий попит. Виявлення механізмів створення гумористичного ефекту та його передачі у міжкультурних контекстах стає актуальною проблемою.

Переклад гумору в італійських кінострічках українською мовою є малодослідженим питанням, оскільки відсутні наукові праці, в яких висвітлюється ця проблема або її аспекти. Зустрічаються праці, присвячені перекладу форм комічного в англійських телесеріалах (С. В. Баранова, А. В. Трофименко), способам перекладу назв американських і британських мультфільмів (О. В. Зосімова), проблемі відтворення ключових концептів у кінотекстах комедійних жанрів (В. В. Конкульовський), загальним особливостям кінотексту та теорії кіноперекладу (Г. М. Кузенко, Т. В. Кропінова), перекладу англійських субтитрів і назв фільмів (Т. Г. Лук'янова), особливостям перекладу англійських кінокомедій українською мовою (І. В. Софієнко, О. В. Рарик, М. Є. Шевченко, І. М. Шукало).

Метою роботи є з'ясувати лінгвістичні прийоми створення гумористичного ефекту в італійській кінострічці «Приборкання норвільського» (1980 р.), режисерами якої стали Дж. Мочча і Ф. Кастеллано, та простежити, чи зберігається гумористичний ефект при перекладі цих фільмів українською мовою. Реалізація поставленої мети передбачає аналіз підходів до визначення гумору в сучасній лінгвістиці, визначення особливостей створення гумору в обраній італійській кінокартині, виявлення способів перекладу італійського гумору українською мовою.

Об'єктом дослідження стала італійська кінокомедія. **Предмет** дослідження – механізми створення гумору в італійській кінокомедії «Приборкання норвільського» і способи їх перекладу українською мовою. Фільм було озвучено творчим об'єднанням «Цікава ідея».

Методологічна основа дослідження складається з аналізу та систематизації, за допомогою яких були розглянуті підходи до визначення гумору в сучасній лінгвістиці, метод зіставлення дозволив розглянути різні точки зору. Метод безпосереднього спостереження та контекстуальний метод були використані, щоб виявити в кінокартинах приклади гумору, здійснити вибірку не лише мовного, а й візуального матеріалу. Порівняльний аналіз мовного матеріалу та текстово-інтерпретаційний методи були застосовані до обраних прикладів гумору, аби з'ясувати, чи зберігається потрібний гумористичний ефект.

Поширеною є точка зору, відповідно до якої гумор є найпоширенішим видом комічного. Т. А. Шульга вважає комічне мовно-естетичною категорією, що «забезпечує взаємодію та/або протиставлення одиниць мови за їх предметно-поняттєвим та конотативним (культурно-ціннісним) наповненням, переосмислення їх традиційного змісту, форми, аксіології, а також спрямовує кореляцію одиниць мови в напрямку критичного емоційно-оцінного авторського освоєння дійсності» [6, с. 18]. Основою для створення комічного ефекту, на думку дослідниці, стають різного роду девіації, тобто відхилення від норми, зміни у зв'язках між значеннями слів, використання фразеологічних одиниць. В. О. Самохіна підтверджує точку зору щодо комічного як відхилення від норми, яке не веде до деструкції, а представляє нормальний устрій світу [4]. Таким чином, комічне викликає не лише посмішку, а й звертає увагу на те, що є відмінним від звичайного стану, дозволяє поєднати протилежні почуття або ситуації, протиставити те, що на перший погляд неможливо рівняти. Наприклад, сміх і сльози, радість і сум тощо.

О. Б. Шонь, розглядаючи комічне, зосереджується на дефініціях гумору, іронії та сатири. Слід зауважити, що, на думку дослідниці, «гумор і сатира розглядаються як дві сторони категорії комічного. Гумор – це спосіб відображення комічних явищ дійсності художніми засобами, це критика, що передбачає не знищення об'єкта висміювання, а його виправлення, вдосконалення, орієнтує на позитивні зміни. Гумористичний сміх відзначається м'якою, стриманою тональністю» [5, с. 12]. Сатира,

у свою чергу, полягає в негативному переосмисленні об'єктів критики, якими є явища і події, що не збігаються з ідеалом і потребують викриття. Іронія, на думку фахівця, не лише троп з ознакою подвійного смислу, а відображення прихованого значення, що відрізняється, або є протилежним до явного. Серед механізмів створення комічного О. Б. Шонь зазначає наступні:

1) використання засобу семантизації лексем, який полягає в тому, що значення слів сприймаються відповідно до контекстів, в яких вони вживаються, а не до їх прямих словникових значень.

2) вживання атрибутивних словосполучень, коли смисловим центром словосполучення виступає прикметник.

3) власні імена – прізвища і прізвиська персонажів, застосування яких веде як до можливості, так і до неможливості співвіднесення імені з носієм.

4) вставні конструкції, які мстять контрастні зіставлення, виявляють свій стилістичний потенціал у сукупності з іншими засобами – відокремленими конструкціями, риторичними питаннями, нагромадженням однорідних членів речення.

5) цитація іншого некомічного висловлювання.

6) лексико-синтаксичний алогізм, що полягає у зв'язку одного слова з двома або декількома іншими в різних смислових планах, а також в алогічному поєднанні декількох однорідних членів речення. Комічний ефект створюється вживанням несумісних понять в одному ряді.

7) повтор, який при поступовому нагромадженні веде до якісно нового переосмислення інформації.

8) порівняння, в яких порівнювані об'єкти мають великий ступінь невідповідності та протилежності і по суті є комічними сами по собі.

9) метафора, яка зближує не порівнювані на перший погляд об'єкти, викликає несподівані асоціації [5, с. 12–15].

М. Бондаренко, визначаючи основні художні прийоми, що викликають гумористичний ефект, зосереджується на таких як: гра слів, іронія / сарказм, пародія, сатира, гумор з «підтекстом», малапропізм (від франц. *mal à propos* – недоречно) – неправильне слововживання, чорний гумор [3].

А. Є. Болдирева наголошує, що гумор обов'язково ґрунтується на алогізмі, який має позитивний ефект. Важливим у створенні гумористичного ефекту є елемент несподіваності, який по суті є наслідком девіації. Таким чином, «гумор базується на ошуканому сподіванні» [2]. Мовні засоби створення гумористичного ефекту дослідниця розглядає на двох рівнях: мовному та дискурсивному та доводить, що причиною виникнення гумористичного ефекту є перцепція мовного рівня. Одним із найуживаніших засобів продукування гумору є гра слів, побудована на вживанні повних і неповних омонімів, паронімів, навмисному припусканні мовленнєвих помилок, руйнуванні фразеологічних одиниць, використанні семантично-хибних ланцюжків. «Крім гри слів гумористичний ефект створюється через використання метафори, порівняння, гіперболи. При сприйнятті цих засобів у свідомості може виникнути опозиція «можливе – неможливе» [2]. Гумористичний ефект може створюватись також за допомогою поєднання слів, яким властиве різне стилістичне забарвлення. Наприклад, поруч можуть розміщуватись слова, характерні для розмовного та книжного стилів, у межах однієї ситуації. Часто для створення гумористичного ефекту утворюються неологізми в межах розмовного стилю.

А. Я. Алексеев визначає як вербальні, так і екстралінгвістичні механізми створення комічного. До першої групи належать антифраза (імпліцитний діалог, в якому кожен стверджує, що правий, що у свою чергу виражається в повній

несумісності аргументів), гіпербола, метафора, гротескна синекдоха, антитеза, порівняння. До другої групи належить інтонація [1, с. 331].

Специфікою кінематографічного мистецтва є створення аудіовізуальних образів, тому доречним буде розглядати механізми створення гумору на мовному та екстралінгвістичному рівнях.

Досліджуючи англomовні анімаційні комедії, М. М. Юрковська визначає, що одним із важливих механізмів комічного, є інтерпретація реальної комунікації із залученням стереотипних явищ [7, с. 18]. Так у кінокартині «Приборкання норвільового» протиставляється сільський та міський способи життя.

У кінострічці «Приборкання норвільового» основними прийомами створення гумористичного ефекту стали: елементи несподіваності. Наприклад, – *È simpatico. – In fotografia.* (Пер.: – Він симпатичний. – Це лише на фотографії.); – *Mi chiamo... – Basta così!* (Пер.: – Мене звати... – Досить!).

Порівняння використовуються у поєднанні з візуальними прийомами. Наприклад, *Tu avevvi una montagna di capelli, una foresta.* (Пер.: У тебе була густа шевелюра). На відео – лисий чоловік; *Tu eri un grissino.* (Пер.: А ти був стрункий). На відео – товстий чоловік. В обох прикладах при перекладі втрачено ефект художнього порівняння. Візуальні прийоми можуть вступати у гру з вербальними, створюючи гумористичний ефект, наприклад, – *Suono le campanile. – Ne suoni spesso?* (Пер.: – Калатаю у дзвони. – І як часто?). На відео у ченця стерті долоні. Або, наприклад, *L'aspetto non è tutto. Nell'uomo la bellezza è soggettiva... gentile, educato, simpatico con un bel sorriso.* (Пер.: Зовнішність це ще не все. Чоловіча краса взагалі річ дуже відносна... сила і характер, а ще чарівна посмішка). На відео в героя потворні зуби Дракули. Ще один приклад: *L'ho sempre usato come sgabello.* (Пер.: Я користувався ним як стільцем). На відео – телевізор.

Використовується також невідповідність між нормою та змальованою дійсністю. Наприклад, *Ha litigato con il barbiere. Quello gli ha tagliato i capelli... – Non mi piacciono, li voglio più lunghi.* (Пер.: Навіть з перукарем посварився. Той постриг йому волосся... – Мені не подобається, хочу довше). Зрозуміло, що в реальності неможливо повернути довжину волосся після підстригання. Ще один приклад: *Uno dei profeti... un aspetto misterioso. Prevede il futuro? – Sì – E cosa prevede? – Che la Sua minestra si raffredderà se continua a parlare.* (Пер.: Так звали одного пророка... вигляд загадкової людини. Ви також передрікаєте майбутнє? – Так. – І що саме ви передрікаєте? – Що ваш суп вихолоне, якщо і далі розмовлятимете). Вочевидь, героїня очікувала іншої відповіді відповідно до свого кокетливого настрою. Або такий приклад, *Io ho 25 – Neanche tu dimostri. – Grazie. – Te ne davo 26.* (Пер.: Я би так не сказав. Виглядаєш на 26).

Цілі ситуації змальовані у контексті невідповідності норми та змальованої дійсності, поєднання протилежного. Наприклад, – *Pronto! Hotel Corona? – No. È una stazione di servizio. – Vorrei pernottare una stanza. – Ma questa è una stazione di servizio. Vuole benzina? – C'è una bella stanza con il bagno? – Acqua per la batteria? – Ah, non avete stanza. Ma non avete una doppia? – Avrei dell'olio. – Ho capito. È esaurito. – Vaffanculo.* (Пер.: Алло! Готель «Корона»? – Ні, це заправка. Вам потрібен бензин? – Є номер на одну людину з ванною? – Вам потрібна вода для акумулятора? – Навіть подвійного номера немає? – В мене є масло. Потрібно вам? – Зрозуміло, місць немає. – Пішов ти!). Або такий приклад, *Io sono nato in una fredda sera d'inverno, esattamente il 4 agosto alle 19:40 in questa stanza, mentre il piano sotto mia madre passeggiava nervosamente fumando un sigaro. Mia madre ra un uomo alto biondo al contrario mio nonno che era scuro di capelli.* (Пер.: Я народився холодної зимової ночі. Це було 4 серпня о 20 хвилин на 8,

без 40 хвилин на 6. На першому поверсі моя мати не знаходила собі місця, з сигарою крокуючи по кімнаті. Вона була високим блондином, а дід був темноволосим).

Невідповідність норми та відеообразів простежується у таких прикладах: *Mi hai colpito. – È stato il secchio.* (Пер. : – Ти вдарив мене. – Це не я, це відро); *Ma che ore sono? – È tardissimo, sono le 7.* (Пер. – Котра година? – Вже пізно. Сьома ранку.); – *Sei più cocciuta da un somaro. – Finalmente un complimento.* (Пер.: – От ти вперта як баран. – Нарешті комплімент).

Відхилення від норми іноді поєднується з гіперболою та ефектом несподіваності: *Elia ha portato in tribunale tutti quelli del paese. Il giudice.* (Пер.: З ким Елія тільки не судився. Він подав позов на кожного мешканця села. – Навіть проти мене. – А ви хто такий? – Суддя).

У деяких випадках для створення гумористичного ефекту використовується гра слів, наприклад, – *Mi piacciono i libri gialli. – Non ho pregiudizi razziali.* Проте при перекладі гумористичний ефект втрачено, оскільки український відповідник «i libri gialli» – «детективи» – не містить компоненту кольору. Пер. : – Люблю детективи. – Мені все подобається. В італійській мові форма дієслова третьої особи однини не містить граматичних індикаторів статі, тому без відриву від контексту неможливо визначити, хто саме виконує дію, чоловік чи жінка, тому, враховуючи це, можна використати гру слів. Наприклад, – *Ha un bel nome. – Chi? – Vittorio. – Vai al diavolo!* «Ha un bel nome» можна перекласти: У вас красиве ім'я. Проте при перекладі гумористичний ефект втрачено. Пер.: – У твого нареченого дуже гарне ім'я. Вітторіо. – Іди до дідька! Цікавим є той факт, що у фільмі два рази зустрічається слово «barbabietola», яке у першому випадку перекладається як буряк, а в другому – як брюссельська капуста. За контекстом головний герой їхав до Брюсселя на переговори з приводу буряка. Варіант перекладу «брюссельська капуста» було б доречніше використати обидва рази, аби додати висловлюванням більш виразного ефекту.

Кілька разів у фільмі зустрічається та сама фраза: «*Qual è la tua risposta affermativa*», яка викликає гумористичний ефект відсутністю альтернативи, яку передбачає будь-яка відповідь, тобто відхиленням від норми. Проте при перекладі втрачено ідейне навантаження, фраза перекладається не однаково та її гумористичний ефект втрачається. Порівняймо переклади: Яка твоя відповідь?; А тепер ти погоджуєшся?

Для створення гумористичного ефекту використовуються також нагромадження однорідних членів речення. Наприклад, *La porta, le scarpe, la finestra.* (Пер.: Двері, черевики, вікно); *Pazzo, bibilco, idiota, stupido, bastardo, disgraziato, bufone, megalemano, pallone gonfiato.* (Пер.: Ти божевільний, ідіот, бовдур, грубіян, нахаба, селяк, покидьок, егоїст) *Incivile, insolente, zoticone, brutto, bestiaccia, villanzone, imbecille, balordo, idiota, deficiente, pirla, stronzo.* (Пер.: Грубіян, нахаба, селяк, покидьок, бовдур, егоїст, дурень, тупий, ідіот, імбецил, сволота, нахаба).

В основі гумористичного ефекту кінострічки «Приборкання норавливого» є поєднання двох різних несумісних стереотипних образів – жителів села та міста. Основним прийомом створення гумору стало поєднання несумісних понять та зображення відхилень від норми (неповага до хворої людини, нахабна поведінка з красивою жінкою, грубощі по відношенню до жінки, світський характер релігії, коли чернець тренує збірну з волейболу, любов та розуміння тварин і зневага до людей). Дуже велика роль відводиться візуальним елементам, тому діалоги вирізняються простотою лексики та не вимагають використання усього наявного арсеналу перекладацьких трансформацій. У випадках перекладу гри слів, реалій, художніх порівнянь гумористичний ефект втрачається.

Кінокартина «Приборкання норавливого» отримала високу популярність через простоту сприйняття. Попри те, що західний гумор відрізняється від східного через культурні, соціально-психологічні відмінності, гумор у кінокартині «Приборкання норавливого» зрозумілий. Гумористичний ефект втрачається лише у випадках мовної або культурної самотності фраз.

Проблеми реалізації гумору в аудіовізуальних контекстах та механізми збереження гумористичного ефекту при перекладі надають широкі можливості подальших досліджень, розкриваючи межі міждисциплінарного підходу до предмета вивчення задля комплексного вирішення поставлених завдань. Проблема перекладу гумору пов'язана з природою художнього прийому, який побудований на когнітивних процесах сприйняття дійсності та її вад, розуміння норми та девіації, що залежать від географічного, мовного, культурного, історичного середовища носіїв мови. Часто перед перекладачем постає проблема неперекладності гумору або необхідності частого застосування доместикації чи форенізації, опущення чи додавання з метою зберегти гумористичний ефект.

Список використаної літератури

1. Алексеев А. Я. Сопоставительная стилистика : учеб. пособ. / А. Я. Алексеев. – Днепропетровск : Национальный горный университет, 2012. – 471 с. ; Alekseev A. Ya. Sopostavitelnaya stilistika : ucheb. posob. / A. Ya. Alekseev. – Dnepropetrovsk : Natsionalnyy gornyy universitet, 2012. – 471 s.
2. Болдирева А. Мовні засоби створення гумористичного ефекту : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П. Г. Вудхауза) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Анжела Євгенівна Болдирева ; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2007. – 24 с. ; Boldyreva A. Movni zasoby stvorennia humorystychnoho efektu : lnhvokohnityvnyi aspekt (na materialy romaniv P. H. Vudkhauza) : avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Anzhela Yevheniivna Boldyreva ; Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. – Odesa, 2007. – 24 s.
3. Бондаренко М. Інтерпретація словесного гумору як виклик для перекладача [Електронний ресурс] / М. Бондаренко // Everest Переклади. – 2017. – 22 серпня. – Режим доступу : <https://everest-center.com/interpretatsiya-slovesnogo-gumoru-yak-viklik-dlya-perekladacha/> ; Bondarenko M. Interpretatsiia slovesnogo humoru yak vyklyk dlia perekladacha [Elektronnyi resurs] / M. Bondarenko // Everest Pereklady. – 2017. – 22 serpnia. – Rezhym dostupu : <https://everest-center.com/interpretatsiya-slovesnogo-gumoru-yak-viklik-dlya-perekladacha/>
4. Самохіна В. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США : текстуальний і дискурсивний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / Вікторія Опанасівна Самохіна ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2010. – 36 с. ; Samokhina V. Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velykoi Brytanii i SSHa : tekstualnyi i dyskursyvnyi aspekty : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : spets. 10.02.04 / Viktoriia Opanasivna Samokhina ; Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2010. – 36 s.
5. Шонь О. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Олена Богданівна Шонь ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2003. – 24 с. ; Shon O. Movnostylistychni zasoby realizatsii humoru, ironii i satyru v amerykanskykh korotkykh opovidanniakh : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Olena Bohdanivna Shon ; Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. – Lviv, 2003. – 24 s.

6. Шульга Т. Гумористичний компонент у семантиці лексичних і фразеологічних одиниць мови творів Євгена Дударя»: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Тамара Анатоліївна Шульга ; Інститут української мови Національної академії наук України. – Київ, 2009. – 22 с. ; Shulha T. Humorystychnyi komponent u semantytsi leksychnykh i frazeolohichnykh odynts movy tvoriv Yevhena Dudaria» : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Tamara Anatoliivna Shulha ; Instytut ukrainskoi movy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. – Kyiv, 2009. – 22 s.

7. Юрковська М. Дискурс англomовної анімаційної комедії : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Майя Миколаївна Юрковська ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2011. – 23 с. ; Yurkovska M. Dyskurs anhломovnoi animatsiinoi komedii : avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Maiia Mykolaivna Yurkovska ; Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2011. – 23 s.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019.

H. Tryfonova

A. Mirko

**PROBLEMS OF THE TRANSLATION OF ITALIAN HUMOR
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE MOVIE
«THE TAMING OF THE SCOUNDREL»**

The article explores the techniques of creating a humorous effect in the Italian film «The Taming of the Scoundrel», taking into account the audiovisual nature of the material under study. Modern approaches to defining the concept of humour in linguistics are examined and the main linguistic means of realization of humour are discussed, including contextual changes of lexical meanings of words, expletive constructions, rhetorical questions, accumulation of homogeneous terms, sentence, use of incompatible concepts, repetitions, contrasting comparisons, metaphors, black humour, hyperbole, grotesque synecdoche, antithesis etc. It was revealed that the humorous effect of the movie «The Taming of the Scoundrel» is based on a combination of two incompatible stereotyped images – residents of the Italian village and the city.

The main method of humour creation was a combination of incompatible concepts and depictions of deviations from the norm (disrespect for a sick person, arrogant behaviour with a beautiful woman, rudeness towards a woman, secular nature of religion, when a monk trains the volleyball team, love and understanding towards animals and disrespect towards people). Special attention in the realization of humour is drawn to the visual elements, built on the principle of a combination of the inseparable, the deviation from the norm and hyperbolization. The dialogues show patterns of conversational style and simplicity of vocabulary and syntax, so they do not require the use of a variety of translation transformations.

The article describes ways of translating Italian humour into Ukrainian and mechanisms for conservation the humorous effect. The vast majority of sentences are translated by literal translation. In some cases, lexical substitutions are used. For the most part, the humorous effect persists, except the case of translation of wordplay, realities, artistic comparisons. In some cases, the humorous effect could be conserved by choosing other translation strategies.

The movie «The Taming of the Scoundrel» gained high popularity because of its simplicity of perception. Although Western humour differs from Eastern humour because of national cultural, socio-psychological differences, the humour in the movie «The Taming of the Scoundrel» is clear and understandable. The humorous effect is lost only in cases of linguistic or cultural identity of the phrases. However, the problem of creating a humorous

effect in audiovisual contexts and its conservation in different cultural areas remains always urgent.

Key words: *humour, comic, Italian comedy, humorous effect, translation techniques.*

УДК 811.111'373

Ю. Г. Федорова
Н. М. Восводіна

ВЕРБАЛЬНИЙ КОНТУР КОНЦЕПТА «CYBERSPACE» В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглядаються англомовні новоутворення, які пов'язані з вербальним контуром концепту 'CYBERSPACE', який входить до складу сучасної англомовної картини світу. Зазначений концепт складається з таких підгруп: INTERNET, E-MAIL, DATA, SOCIAL NETWORKING, PROGRAMMING AND SOFTWARE, HACKING AND HACKERS, IT-TECHNOLOGIES. Автори статті розглядають три підгрупи зазначеного концепту: INTERNET, E-MAIL, DATA як найбільш репрезентативні. Досліджуючи зміни в різних підсистемах лексико-семантичної системи англійської мови, спостерігається формування нових словотвірних елементів і моделей, функціонування нових розгалужених словотвірних і лексико-семантичних парадигм, що концентруються навколо найважливіших понять. Нові лексико-семантичні парадигми, своєю чергою, створюють феномен поліномінації, позначення одного поняття поліваріантними засобами.

Ключові слова: *мовна інновація, концепт, вербальний контур, інтернетизація, неокорпус.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-199-206

Відомості про мову лінгвістика отримує за своїми кордонами, але вони також переходять у психологію, філософію, логіку та інші дисципліни. Факт лінгвістичної експансії безпосередньо пов'язаний з вивченням мовного образу світу. Глибоке розуміння номінативних властивостей мовних одиниць у різних мовах, закріплення лексичних одиниць і усталених виразів у мові можливе лише з урахуванням позалінгвівальних факторів – соціальних, етнічних, психологічних. Отже, експансія лінгвістики та більш толерантне ставлення мовознавців щодо використання даних інших наук у лінгвістичних студіях певною мірою сприяє вивченню проблем «мова – мислення», «мова - національний менталітет», «мова – культура», «мова – мовна особистість». Остання кореляція пов'язана з антропоцентричним підходом, який домінує в сучасних гуманітарних дослідженнях.

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць з урахуванням структур людського знання, які вони репрезентують, а також ментальних процесів, що покладені в основу категоризації світу, концептуалізації знань і, врешті решт, мовної номінації.

Мета статті – проаналізувати семантичну природу вербального контуру 'CYBERSPACE' як частину концептосфери сучасної англомовної картини світу, що зумовило виконання наступних завдань:

- виділити теоретичні засади методологічної категорії «картина світу», що пов'язана з ключовими концептами сучасної англійської картини світу;

- виокремити в англійській мові особливий шар лексичних новоутворень – слова та вирази, які відбивають ключові концепти сучасної англійської картини світу;

- виявити мовну репрезентацію ключових концептів у сучасній англійській картині, а також семантичні та прагматичні особливості вживання цих одиниць.

Сучасна лінгвістика розглядає мову як вербальний образ світу. Мова не відбиває світ прямо, а передає наше концептуальне сприйняття світу [2, с. 12]. Системи мови використовуються з точки зору мовної свідомості, її лінгвокреативного потенціалу та інтра-мовної техніки. Мові належить активна роль у процесі пізнання. З її допомогою не лише відтворюється логічна, мисленнева картина навколишньої дійсності. Мова вносить у цей виключно складний процес свої корективи, залишаючи відбиток на пізнанні [1, с. 41]. У цьому процесі беруть участь різні типи мислення: практичне, поняттєве, редуковане, лінгвокреативне. Лінгвокреативне мислення – це здатність людини відбивати світ у мовних нормах. Воно є переважно асоціативним і саме за його допомогою формується картина світу. Лінгвокреативне мислення породжує асоціативні засоби. Це мовленнєво-розумова діяльність, пов'язана з мовним узусом, з простором лексичного та граматичного каркаса мови, а також зі здатністю суб'єкта цієї діяльності мислити даною мовою як тезаурусі культури певного народу в її національній самобутності [5, с. 102]. Цей тип мислення організовує мовне будівництво, а також супроводжує процес пізнання. Поняття картини світу належить до фундаментальних понять і використовується дослідниками, щоб відбити специфіку людини та її буття, взаємовідносини людини зі світом, найважливіші умови її існування у світі.

Розглядаючи сучасну англійську картину світу, слід відзначити, що поряд з інноваційною технологічною революцією людина, все ж таки, залишається у центрі уваги, про що свідчать лінгвальні новоутворення. Оскільки метою даної статті є розгляд концептуальної парадигматики мовних новоутворень сучасної англійської мови, які слугували для розвитку динаміки та еволюції сучасного суспільства, слід наголосити, що в нашому дослідженні ми використовуємо загальний, тобто панорамний підхід щодо опису й аналізу концептуальної парадигми мовної картини світу.

Концептом, який відіграє не менш важливу роль у поповненні словникового складу сучасної англійської мови й є ключовим елементом комп'ютеризації у всіх сферах антропологічного буття людини, виступає 'CYBERSPACE', що містить 384 лінгвальних інновацій. У свою чергу, зазначений концепт поділяється на підгрупи INTERNET, E-MAIL, DATA, SOCIAL NETWORKING, PROGRAMMING AND SOFTWARE, та HACKING AND HACKERS, IT-TECHNOLOGIES. Розглянемо більш детально три підгрупи зазначеного вербального контуру: INTERNET, E-MAIL, DATA, які представлені найбільш яскраво у даному вербальному контурі.

Безумовно, сучасна англійська мова постійно перебуває у розвитку завдяки таким чинникам як мас-медіа, економічні та соціальні перетворення, міжнародний тероризм та боротьба з ним та ін. Проте, слід відзначити, що у сфері тотальної комп'ютеризації та технологічних інновацій, безпосередньо, головним постачальником неологізмів виступає всевітня мережа Інтернет й вносить неодмінно багату кількість лексичних інновацій у неокорпус сучасної англійської мови. Отже, інформаційна революція на початку ХХІ сторіччя продовжує бути найбільш впливовим чинником щодо процесів поповнення словникового складу сучасної англійської мови. З «інтернетизацією» суспільства, зокрема, пов'язана найбільша кількість лексико-

фразеологічних інновацій останнього часу. Так, в підгрупі INTERNET зосереджена більша кількість лексичних інновацій, які пов'язані із всевітнім павутинням, таких як *click laundering, clickprint, clickstream, cobweb page, crowdfunding, crowd mining, Crowdsourcing, flash campaign, flash crowd, flash mob, fleshmeet, folksonomy, fridge Googling, friend, friendsourcing, tweetup, Twitterverse, type-in traffic, typosquatter, Wikipedia kid*. За нашими кількісними підрахунками, дана підгрупа містить 87 лексичних інновацій, що складають 41 % загальної кількості неологізмів.

Як вважає відомий науковець Ю. А. Зацний, у процесі поповнення словникового складу англійської мови спостерігається тенденція поліномінації та синонімізація понять та концентрація неологізмів навколо базових центрів парадигм. Ці явища обумовлюються актуальністю процесів, які відбуваються в умовах сучасного етапу науково-технічного прогресу [3]. Так, наприклад, за словником Ю. А. Зацного, можна навести наступні приклади попереднього твердження, як «великий аматор комп'ютерної техніки» – *chip-head, computer junkie, cyberaddict, cyberhead, cyberbuff, cyberjunkie, data-junkie, digh-head, gearhead, nethead, technofreak, technophile, tekky, telephile*; «фахівець в галузі сучасної техніки» – *compuret nerd, cyberguru, cybernerd, geek, supernerd, techguru, yechnogeek, technoguru, technoed, technosavant, uberned*; «такий, що добре знає комп'ютерну техніку» – *computer hip, computerate, competent, computer-savvy, cybersavvy, it-savvy, technoliterate, techsavvy*; «людина, яка активно користується мережею Інтернет» – *cider-citizen, cuber-surfer, e-surfer, netter, internaut, nethead, netizen, netsurfer* [4]. Проте, слід зазначити, що не тільки позитивні явища притаманні Інтернету, дуже часто виникають неологізми, які пов'язані із негативною стороною соціального життя.

Так, всевітня мережа Інтернет дала змогу розповсюдження та широкої пропаганди расизму, насильства, агресивності, для поширення порнографії, сексу (*cyberporn, cybersleaze, cybersex, eco-porn, financial pornography, gadget porn*). Порнографічний бізнес виявився єдиним по-справжньому прибутковим бізнесом для інтернетівських компаній. Проте під найбільший вплив у даному випадку підпадають діти, порнографія на яких й спрямована. Тому для боротьби із розповсюдженням пропаганди було створено міжнародний орган «кіберполіцейського» (*cybercop*); комп'ютери та телевізори останнім часом оснащують спеціальним приладом, який дає можливість відключати певні програми, що передаються через телевізійну мережу або через Інтернет (V-chip) або кодувати ті чи інші канали доступу до певних заборонених каналів, мереж тощо. На цій підставі виникає лексична інновація *mommy hacker*, яка стурбована пошуком її дітьми інформації в Інтернет, і тому вона нерідко «зламає» свої домашні комп'ютери. Крім виникнення міжнародного органу, який керує розповсюдження порнографії, було створено поняття *porn sifter*, під яким мається на увазі людина, яка працює своєрідним «фільтром» й розшукує порнографічні веб-сторінки, для того щоб вони надалі були зафіксовані у списку негативних сторінок і, таким чином, були блоковані програмною системою.

Однак, іноді батьківські тривоги та сумніння щодо негативного впливу Інтернет мереж та соціальних трендів, якими активно користуються їхні діти є безпідставними та не мають сенсу. Так, наприклад, телескопічне утворення слова *juvenoia* (*juvenile + paranoia*) саме й позначає даний страх та занепокоєння: «*Is the internet really an amplifier for youth deviance, bad behavior, and risk? Or is it just the opposite? Are we simply applying age-old paranoia about youth (juvenoia) to the newest technology and coming to all the wrong conclusions?*» (Generation YES Blog, December 3, 2010).

Підгрупа E-MAIL характеризується лексичними інноваціями, які, безумовно, пов'язані з обміном інформації через «електронну пошту». До речі, поняття «пошта» на сучасному етапі розвитку англійської мови обумовлюється у пізнанні людини як «електронна пошта», «голосова пошта», «відео пошта» (*e-mail, voice-mail, snail-mail*, тому «звичайна» пошта одержала такі позначення, як *hard-mail, snail-mail* (остання номінація – *snail-mail* – натякає на повільність руху традиційної пошти). Зазначимо, що ця концептосфера містить 71 лексичних інновацій, а це 29 % загального об'єму зазначеної підгрупи.

Велика кількість новоутворень, яка характеризує даний концепт, має на увазі ментальні та фізичні особливості людини, як наприклад, *email apnea, e-mail bankruptcy, e-mail fatigue, e-mail hygiene*. Дослідження довели, що нездатність відреагувати на інформацію, яка надходить на електронну пошту якомога швидше у поєднанні із соціальним та персональним очікуванням того, що людина збирається відповісти, може призвести до спустошення та деморалізації людини як фізично так й духовно. Такий стан позначається поняттям *e-mail apnea*: «...*Author Linda Stone, who coined the term "continuous partial attention" to describe the mental state of today's knowledge workers, says she's now noticing, get this, "e-mail apnea": the unconscious suspension of regular and steady breathing when people tackle their e-mail*» (Breathing your way to a happier and healthier life, Ask the Cognitive Behavior Therapist, April 2, 2009).

Неологізм *e-mail bankruptcy* позначає становище, коли людина за будь-якої обставини не хоче або не може читати чи відповідати на всі електронні листи, що надходили до неї певний час, тобто вимушена потреба у «стиранні» всіх повідомлень. «*It's hardly surprising, then, that we're attracted to the concept of e-mail bankruptcy. To declare e-mail bankruptcy, you delete every single message in your inbox and start from scratch*» (Tampa Tribune, May 7, 2007).

В останній час інтернетизація охопила всі галузі буття людини. Однак, поряд із поліпшенням та удосконаленням сучасного життя соціуму в Інтернеті, з'являється так званий «спам», тобто непотрібна інформація, яка часто містить повідомлення неважливого характеру й уражає будь-яку систему комп'ютера вірусом. Наприклад, поняття *empty spam* позначає перенасичений уривками з класичної літератури, позбавлений реклами.

Для контролю та боротьби з будь-яким спамом було створено своєрідна «зброя» *e-mail hygiene*, принципом якої було видалення, знищення та захист комп'ютера від вірусів та інших непотрібних погроз, яким часто піддаються поштові скриньки користувачів Інтернету.

Як було зазначено раніше, в лексичному складі розвитку сучасної англійської мови відбуваються важливі речі, а саме поліномінація понять. Яскравим прикладом даного явища виступає слово *ham*, яка за традиційним трактуванням позначає шинку, проте у контексті підгрупи E-MAIL, зазначене поняття позначає «нон-спам повідомлення», тобто легітимне «нормальне» електронне повідомлення, яке блокується або фільтрується антивірусною системою, оскільки містить одне або декілька слів, що певним чином асоціюються зі спамом. До речі, дане слово й стало основою для створення слова *spam (spiced ham)*.

Оскільки велика кількість людей щодня користуються Інтернетом та спілкуються за допомогою електронної пошти або обговорюють певні проблеми на різних форумах, не завжди у потоці думки користувач Інтернету зосереджується на тому, що він повідомляє й, як правило, робить багато помилок в ході написання того чи іншого матеріалу. Таким чином, для позначення негативно змістовного повідомлення

з безліччю різноманітних помилок, невірне використання граматичних правил, було винайдено неологізм *dictionary flame*.

Кількісні підрахунки свідчать про те, що до підгрупи DATA входять 63 нововведення. Характерними лексичними інноваціями у даній підгрупі DATA являються парадигматичні центри поняття *information*. За допомогою цього слова було створено цілу низку неологізмів-словосполучень *information broker, information environmentalism, information fatigue syndrome, information food chain, information foraging, information pollution, information scent information superiority, information tamer, information triage, information warfare, infostructure*. За визначенням Ю. Зацного, Інтернет вважається частиною простору, яку вчені називають «інформаційною екологією» (*information ecology*), яка розглядається як система людей, процесів, цінностей та відповідних технологій [3, с. 7]. Зазначимо, що за твердженням учених, головною рисою людини «інформаційної екології» вважається його «інформоядність». Так, вони пояснюють, що сучасна людина функціонує через «поїдання» інформації й на цій підставі було винайдено найменування – характеристику *informavore*.

До цієї групи «інформоядності» належать такі неологізми *information food chain, information foraging*. Отже, наведені вище приклади лексичних інновацій свідчать про те, що у своїй семантиці дані неологізми несуть одну й ту ж аналогію, що було основою у новоутворенні *informavore*. Наприклад, нове лексичне словосполучення *information foraging* позначає пошук інформації шляхами та методами, що використовуються тваринами для добування їжі: «**Information foraging theory...views humans as informavores, continually seeking information from our environment. In a sense we are foraging for information, a process with parallels to how animals forage for food. For both human and animal there are cues in the environment that help us judge whether to continue foraging in the same location or to forage elsewhere**» (American Society for Information Science Bulletin, June 1, 2002).

Як було зазначено раніше, вплив глобальної комп'ютерної мережі та новітньої техніки на різні аспекти сучасного громадського життя мають як позитивні так й негативні наслідки. Доказами цього можна визначити перенасиченість інформацією (*infoflood, infoglut*), неспроможністю «переварити» велику кількість інформації для звичайної людини. Отже, виникає певна кількість неологізмів, що характеризують таке явище як «інформаційний стрес» (*infostress, information anxiety, social networking fatigue, e-mail fatigue, password fatigue*). Таким чином, наприклад, для позначення ментального виснаження та стресу, спричиненого створенням або утриманням великої кількості акаунтів у соціальних мережах, було винайдено неологізм *social network fatigue*: «**This is why there's been a growing online grumble about "social network fatigue". It's more than a frustration with signing up for umpteen useless accounts; it's the exhaustion that comes from being asked to build an online identity over and over again. Yes, young people have an inexhaustible desire to try on and discard alternative personas like clothing. But the point comes where you say, can't I just be me?**» (The Globe and Mail, February 16, 2007).

Password fatigue позначає також стомлення розумових здібностей людини, причиною яких являється потреба у запам'ятовуванні великої кількості паролей. «**One of the tribulations of internet life is password fatigue. Use a different one for every website and you're likely to forget them. Write them all down, or use the same one, and you risk becoming the latest victim of identity theft**» (The Observer, April 22, 2007).

Тривала робота із сучасною технікою, безперечно, викликає «технострес» (*technostress*) та комп'ютерну хворобу (*computer sickness*). Навіть серед комп'ютерно грамотних та досвідчених людей чимало тих, хто відчуває втому від складної сучасної

техніки (*high-tech fatigue*). Неологізм-словосполучення *e-mail fatigue* характеризує стан втоми від отримання великої кількості повідомлень електронною поштою.

Цікавими є неологізми, які так чи інакше характеризують людину, яка добре пов'язана із всесвітньою мережею Інтернет. Так, наприклад, слово *webgarian* позначає особу, яка є висококласним експертом не тільки у галузі пошуку інформації в Інтернет, але й також пріоритетом якої становить організація та сортування отриманої інформації.

Для номінації користувача Інтернет, було створено інновацію *pancake people*, що позначає людину, яка багато читає, але недостатньо глибоко переймається проблемою того, що читає. «*The changing nature of work, study and leisure is rewiring the human brain in such a way that deep reading the concentrated pursuit of linear stories and thought – is being trained out of us. A University Of California (San Diego) study found that the amount of information the average American processed in 2008 was triple what it was in 1960. This has turned many into pancake people – spread wide and thin*» (FLOAT Press Blog, April 5, 2011).

Для позначення веб-сайту, де дозволено людині додавати, змінювати або видаляти інформацію позначають лексичною інновацією *wiki*, яке, до речі, слугувало деяким поштовхом до створення таких неологізмів як *wikiality* – телескопічне утворення від *wikipedia* та *reality* (реальність, яка зумовлена певним консенсусом, зокрема, таким суспільним результатом якого стала Вікіпедія), *wikification* (відкриття веб-сайту, враховуючи побажання та співпрацю інших людей), *Wikigroaning* (практика розміщувати дві однакові статті у Вікіпедії, однак, перша являється інформаційно корисною та короткою, проте як в друга набагато більша ніж перша й мало інформаційна, тобто містить багато непотрібної інформації).

Проте номінація *Wikipedia kid* позначає зовсім не інтелектуальну людину, яка сповнена енциклопедичних знань, а навпаки, дана лексична інновація трактується як особа, яка має недосконалені властивості для пошуку інформації та якої бракує здібностей для критичного мислення.

Отже, вербальний контур концепту 'CYBERSPACE' широко представлений у складі сучасної англійської мови та еволюції мовної картини світу, оскільки являє собою невіддільний й ключовий елемент даної системи. Сьогодні не можна представити людину без використання певних технологічних засобів, які з кожним днем поширюють своє функціонування від звичайного мобільного телефону до «розумного» девайса, який використовується не лише за своїм прямим призначенням, але й функціонує як комп'ютер, телевізор тощо.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні закономірностей механізмів, факторів впливу та прогнозування інноваційних процесів у різних мовах на матеріалі різних типів інституціональних дискурсів і, зокрема, у контрастивних дослідженнях різних пар мов.

Список використаної літератури

1. Брутян Г. А. Аргументация / Г. А. Брутян. – Ереван : Из-во АН Арм.ССР, 1984. – 105 с. ; Brutyuan G. A. Argumentatsiya / G. A. Brutyuan. – Yerevan : Iz-vo AN Arm.SSR, 1984. – 105 s.
2. Вежбицкая А. Семантика грамматики / А. Вежбицкая. – Москва : ИНИОН РАН, 1992. – 31 с. ; Vezhbtskaya A. Semantika grammatiki / A. Vezhbtskaya. – Moskva : INION RAN, 1992. – 31 s.
3. Зацный Ю. А. Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий) / Ю. А. Зацный. – Запорожье : Запорож. гос. ун-т, 2000. – 243 с. ;

Zatsnyy Yu. A. Anglo-russkiy slovar novykh slov i slovosochetaniy (rubezh stoletiy) / Yu. A. Zatsnyy. – Zaporozhe : Zaporozh. gos. un-t, 2000. – 243 s.

4. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90-х років ХХ століття / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : Тандем-У, 1997. – 396 с. ; Zatsnyi Yu. A. Neolohizmu anhliiskoi movy 80-90-kh rokiv XX stolittia / Yu. A. Zatsnyi. – Zaporizhzhia : Tandem-U, 1997. – 396 s.

5. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – Москва : Наука, 1986. – 143 с. ; Teliya V. N. Konnotativnyy aspekt semantiki nominativnykh edinits / V. N. Teliya. – Moskva : Nauka, 1986. – 143 s.

Список фактичного та ілюстративного матеріалу

1. Generation YES Blog, December 3, 2010.
 2. Breathing your way to a happier and healthier life, Ask the Cognitive Behavior Therapist, April 2, 2009.
 3. Tampa Tribune, May 7, 2007.
 4. American Society for Information Science Bulletin, June 1, 2002.
 5. The Globe and Mail, February 16, 2007.
 6. The Observer, April 22, 2007.
 7. FLOAT Press Blog, April 5, 2011.
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2019.

Yu. Fedorova

N. Voievodina

VERBAL CONTOUR OF THE ‘CYBERSPACE’ CONCEPT IN THE MODERN ENGLISH-LANGUAGE WORLD’S PICTURE

The article explores word innovations in modern English in the sphere of cyberspace. Such subgroups as INTERNET, E-MAIL, DATA, SOCIAL NETWORKING, PROGRAMMING AND SOFTWARE, HACKING AND HACKERS, IT-TECHNOLOGIES are considered as parts of the suggested concept. But it should be pointed out that three subgroups of the mentioned concept: INTERNET, E-MAIL, DATA are investigated as the representative ones.

Beginning with studies that have gradually emerged as linguocultural studies, linguists have chosen the notion of the linguistic picture of the world as central to describing a complex and multidimensional mechanism of reflection in the language of reality and consciousness. Gradually, it became clear that the linguistic picture of the world is a multilayered entity and embraces verbalized frames, concepts, stereotypes, customs, rituals and values. The concepts themselves, frames, belong to the conceptual picture of the world or the concept sphere. The conceptual picture of the world is at the heart of the linguistic picture of the world, it is a more universal concept. The linguistic picture of the world is created in the nomination process, it is a key component of national culture. The basic elements of the linguistic picture of the world are verbalized universals and nominations denoting national-specific concepts. Universal and nationally labeled concepts can be verbalized in both individual words and idiomatic units. In the context of our research, we aimed to describe key concepts as part of the conceptsphere of modern British society, namely the ‘CYBERSPACE’ concept. The main value concepts were selected as a result of the analysis of non-fiction, including newspapers and magazines in print and electronic. The UK is a multinational country, but the study did not take into account the values of the individual national groups that make up the British nation, because it was interesting to explore the value concepts shared by the majority in the country and help reflect the most

common features of the British national mentality. The development of society, economy, expansion of spheres of activity and sources of profit influenced the lexical formulation of concepts. The concept of 'CYBERSPACE' is represented by the following sub-groups: INTERNET, E-MAIL, DATA, SOCIAL NETWORKING, PROGRAMMING AND SOFTWARE, HACKING AND HACKERS, IT-TECHNOLOGIES. It is well known that modern society has existed in the age of IT-technologies, so the emergence of such a concept as 'CYBERSPACE' may be explained by the fact that the information revolution in the early 21st century continued to be the most influential factor in the processes of replenishing the English vocabulary. The «Internet» of society, in particular, is associated with the largest number of vocabulary and phraseological innovations of recent times.

Key words: *internatization, concept, cyberspace, verbal contour, IT technologies.*

УДК 81'42:659.123

О. А. Цупікова

РЕКЛАМНИЙ ДИСКУРС ЯК ОДИН ІЗ ТИПІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена аналізу рекламного дискурсу як одного з типів інституційного дискурсу з позиції лінгвопрагматики; представлено основні ознаки рекламного дискурсу; схарактеризовано особливості рекламного тексту; окреслено специфічні риси рекламної комунікації; систематизовано стратегії впливу на адресата.

Ключові слова: *реklamний дискурс, рекламний текст, рекламна комунікація, стратегія впливу.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-206-212

Постановка проблеми. У сучасному комунікативному просторі рекламний дискурс посідає значне місце, адже реклама активно проникає у життя кожної людини, керуючи її поведінкою. Основним завданням реклами є забезпечення попиту на певну продукцію та максимальне розширення кількості потенційних споживачів. Успішного результату ця прагматична настанова досягає через комунікативні стратегії реклами: інформування, вплив, переконання. Тому сучасна реклама – це дієвий інструмент впливу на покупця, здатний трансформувати його світогляд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми впливу реклами на індивідуальну свідомість всебічно вивчаються науковцями різних галузей. У центрі мовознавчих студій перебуває різноманітна проблематика рекламного дискурсу: дослідження психолінгвістичного (Ю. А. Сорокін, Є. Ф. Тарасов), комунікативно-прагматичного (О. Ю. Арешенкова, Ф. С. Бацевич), когнітивного (В. І. Охріменко, О. Є. Ткачук-Мірошниченко), прагмалінгвістичного (Т. А. Безугла, О. Д. Македонова) аспектів. Проте, незважаючи на численність і поліаспектність лінгвістичних праць та значні здобутки у вивченні рекламного дискурсу, залишається недостатньо розробленим цей феномен з позиції лінгвопрагматики, тоді як ця проблема є **актуальною**, потребує постійного оновлення і вимагає подальших досліджень.

Метою розвідки є систематизація й узагальнення теоретичного матеріалу з аналізу рекламного дискурсу як одного з типів інституційного з позиції лінгвопрагматики, що зумовлює оглядовий характер статті.

Виклад основного матеріалу. Важливість дослідження рекламного дискурсу з позиції лінгвопрагматики зумовлена тим, що вона розглядає різні мовні засоби впливу на реципієнта з точки зору їхньої доцільності для досягнення комунікативного наміру укладача тексту, адже основна мета реклами – певним чином впливати на свідомість покупця, щоб спонукати його до купівлі товару. Аби досягти суто прагматичної мети – сприяти продажу продукції, рекламотворці використовують найсучасніші знання з мовознавства та психології. Вони цілеспрямовано застосовують увесь арсенал мовних засобів, насамперед здатних впливати на адресата. Крім того, метою лінгвопрагматики є дослідження мови в контексті, що дає підстави для більш ретельного вивчення рекламного дискурсу.

Мовленнєвий вплив у рекламному дискурсі демонструє поєднання трьох чинників: психологічного (мотив), соціального (мета) й лінгвістичного (засіб). Мотив як психологічний фактор впливу розуміють як потребу, «бажання, інтереси комунікантів, які спонукають їх до здійснення дій і вчинків та спрямовують їхню мовленнєву діяльність» [3, с. 11]. Основним мотивом рекламодавця є потреба отримувати прибуток від продажу товару. Цей мотив реалізується в його меті – просування рекламованого об'єкта на ринку. Лінгвістичний фактор пов'язаний із його засобом – мовою. Головними функціями мови є комунікативна, впливова, експресивна, фактична, естетична, метамовна. У рекламному дискурсі мова виконує вказані функції за допомогою мовних засобів, які використовуються копірайтерами для здійснення впливу на потенційного споживача.

Сьогодні в науковців немає єдиної думки щодо тлумачення рекламного дискурсу, але зазвичай він розглядається як комунікативна подія, яка створена з метою інформування про товар, спонукання споживачів до його купівлі [9]. У межах даної лінгвістичної розвідки ми розглядаємо рекламний дискурс як комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки учасників реклами, що реалізується через рекламні тексти в поєднанні вербальних і невербальних елементів [7].

Серед основних ознак рекламного дискурсу як специфічного складника інституційного дискурсу відзначають його антропоцентричність і прагматичну скерованість, клішованість, автономність, зрозумілість широким колам реципієнтів, адресатність, оцінність, імперативність, наскрізну сугестивність, належність до сфери ЗМІ, лінгвальну опосередкованість, орієнтацію на власну структуру, фіксовані ролі учасників та їхній часово-просторовий розрив, зумовленість контекстом, інсценованість, підготовленість тощо [6; 8].

Як і будь-який інший тип інституційного дискурсу, рекламний має низку правових обмежень: вірогідність пропонованої інформації, відсутність прямої критики на адресу товарів-конкурентів, невикористання інформації, що є забороненою законом, обмеженість у часі.

Контекст рекламного дискурсу «являє собою єдність соціальних, психологічних, прагматичних характеристик» [12, с. 26]. Він має наступні елементи: 1) субстанція – фізичні носії, спосіб існування або передачі тексту; 2) музика та зображення – сигнали для слухового та зорового сенсорних каналів; 3) паралінгвістичні засоби – значуща поведінка, яка супроводжує мовлення: особливості інтонації, жестів, виразність обличчя (у мовленні); тип і розмір шрифтів (на письмі); 4) ситуація – характеристики і взаємодія об'єктів і людей, які стосуються тексту (з точки зору учасників комунікації); 5) співтекст – інші рекламні тексти; 6) інтертекст – інші дискурси;

7) учасники – їхні інтенції та інтерпретації, знання та уявлення, прихильності та почуття; 8) функція – вплив, спонукання до дії [9].

Рекламний дискурс відрізняється своїми жанровими різновидами: оголошення, замітка, стаття, інтерв'ю, кореспонденція, репортаж, звіт, рецензія, консультація, оповідь, рекламне гасло, ролик, плакат, листівка, буклет тощо.

Аналіз рекламного дискурсу не є повним без вивчення особливостей рекламного тексту. На сьогодні рекламний текст як гомогенне утворення, що містить у собі знаки лише вербальної семіотичної системи, поступається місцем гетерогенному тексту, який, окрім вербальних елементів, містить й аудіовізуальні. Такі тексти набувають усе більшого поширення в рекламній комунікації, і являють собою один з найбільш успішних її засобів.

У сучасній лінгвістиці рекламний текст визначають як креолізований, гібридний, полікодовий, ізовербальний, багатовимірний, мультимодальний тощо [1; 3; 11]. У таких текстах вербальні й зображувально-звукові компоненти утворюють візуальне, структурне, змістове та функційне ціле, яке забезпечує комплексний, комунікативно-прагматичний вплив на адресата. До числа невербальних компонентів дослідники відносять образ предмета реклами, ілюстрацію, схему, креслення, фірмові знаки, національну символіку, типи шрифтів, кольорове оформлення рекламного тексту, жести персонажів, фотографію, діаграму, карти тощо [2; 4]. Вибір того чи іншого засобу залежить від багатьох характеристик: інтенції автора, жанру матеріалу, чинника адресата та ін.

У нашій науковій розвідці ми розглядаємо рекламні тексти як функціонально організовані екстралінгвальними та лінгвальними знаками повідомлення, що характеризуються специфікою форми, змісту, комунікативної функції та прагматичної інтенції.

До характерологічних ознак рекламного тексту належать: згорнутість / компактність (реklamний текст охоплюється одним поглядом і містить елементи, що допомагають сприймати його подібно до ієрогліфа); додатковість (реklamний текст доповнює, конкретизує графічне або відео зображення); сигнальність (у рекламному тексті акцентування зазнає сигнальна фраза – заголовок, що має великий ефект впливу та в концентрованому вигляді виражає ідею рекламного повідомлення); ієрархічність (різне шрифтове виділення більш чи менш важливої інформації); оцінювання (акцентуація функційності, надійності, соціальної значущості товару); інструктивність (інформація, що задає алгоритм можливих дій покупця) [5].

Структура рекламного тексту має чітко визначений характер в залежності від комунікативної настанови. Кожний структурний елемент (заголовок, основний текст, слоган, фраза-відлуння) виконує певні функції, які зумовлюють вибір мовних засобів для їх оформлення.

У залежності від комунікативної настанови рекламний текст має чітко визначену структуру, кожний елемент якої (заголовок, основний текст, слоган, фраза-відлуння) виконує певні функції, які зумовлюють вибір мовних засобів для їхнього оформлення.

З поняттям дискурсу перехрещується поняття комунікації. Рекламна комунікація є процесом поширення рекламної інформації до кількісно великих, різних за складом аудиторій споживачів товарів / послуг за допомогою ЗМІ.

Особливістю рекламної комунікації є її підготовленість, оскільки створення рекламного тексту є завершальним етапом численних досліджень.

Рекламна комунікація – це непрямая комунікація, де рекламодавець і споживач невідомі один одному і не вступають у безпосередній контакт. Але при цьому адресат (одержувач) сприймає рекламний текст, раніше створений адресантом (копірайтером) і переданий йому засобами масової інформації. Тобто рекламна комунікація характеризується односпрямованістю, за якої зворотній зв'язок відсутній або відстрочений, тому між комунікантами спостерігається часово-просторовий розрив.

Отже, рекламна комунікація виконує дві основні функції: інформаційну (інформування реципієнта про товари / послуги) і прагматичну (передача комунікативної настанови з метою певного впливу на одержувача). Специфікою рекламної комунікації, отже, є інформування споживача про товари / послуги і вплив на нього за допомогою різних засобів.

Рекламний дискурс здійснює вплив на свідомість людей за допомогою стратегій інформування, аргументації, сугестії та маніпуляції.

Стратегія інформативного впливу базується на формуванні інформованості адресата про предмет рекламування [7]. За допомогою цієї стратегії адресант здійснює вплив на адресата через інформацію, апелюючи до його інтересів і пріоритетів. Функціями цієї стратегії є не лише знайомство потенційного споживача з новими товарами, але й створення максимально ефективних позицій для рекламованої продукції, що вигідно відрізняють її від конкурентів, а також регулювання дій реципієнта, тобто надання алгоритму його дій про подальші кроки для отримання товару або користування послугою. Отже, стратегія інформативного впливу спрямована на впорядкування й аранжування відомостей про предмет рекламування, щоб забезпечити його максимальну мнемонічність.

Стратегія аргументативного впливу полягає в переконанні адресата в необхідності, доцільності вибору конкретного товару, формуванні споживчої переваги, заохоченні до придбання [7]. Ця стратегія базується на застосуванні раціонально-психологічних аргументів адресанта, за допомогою яких він повідомляє про рекламований продукт й обґрунтовує доцільність купівлі товару. Аргументами в рекламному дискурсі можуть бути інструкція, цифри (статистика), графіки, діаграми, свідчення очевидців, результати тестів, вагомні сертифікати.

Сутність стратегії сугестії полягає у впливі на почуття, розум і волю людини. Цей процес пов'язаний зі зниженням свідомості та критичності під час сприйняття навіюваного змісту рекламного тексту, не вимагає розгорнутого логічного аналізу та оцінки.

Стратегія маніпулятивного впливу ґрунтується на маніпуляції свідомістю та підсвідомістю адресата рекламного повідомлення і спрямована на створення приємного позитивного стану, отримання насолоди від придбання предмета рекламування [7].

З метою одержання бажаного результату рекламодавці обирають таку стратегію, яка максимально ефективно дозволяє реалізувати їхні прагматичні наміри шляхом мовленнєвого впливу на поведінку адресата.

Висновок. Отже, рекламний дискурс є інституційним типом дискурсу, орієнтованим на просування товарів і послуг вербальними та невербальними засобами за відсутності контакту комунікантів, метою якого є інформування та спонукання масового адресата до споживання певної продукції.

Перспективи подальшого вивчення окресленої проблеми вбачаємо в поглибленні лінгвопрагматичного аналізу рекламного дискурсу в площині взаємодії вербальних і невербальних параметрів із залученням інших підходів.

Список використаної літератури

1. Бернадская Ю. С. Текст в рекламе : учеб. пособ. / Ю. С. Бернадская. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 288 с. ; Bernadskaya Yu. S. Tekst v reklame : ucheb. posob. / Yu. S. Bernadskaya. – Moskva : YuNITI-DANA, 2008. – 288 s.
2. Бове К. Л. Современная реклама / К. Л. Бове, У. Ф. Аренс. – Тольятти : ИД «Довгань», 1995. – 704 с. ; Bove K. L. Sovremennaya reklama / K. L. Bove, U. F. Arens. – Tolyatti : ID «Dovgan», 1995. – 704 s.
3. Ейгер Г. В. Мотивационный потенциал речевых актов / Г. В. Ейгер, И. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2000. – № 500. – С. 10–17 ; Eihher H. V. Motyvatsyonnyi potentsyal rechevykh aktov / H. V. Eihher, Y. S. Shevchenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. – 2000. – № 500. – S. 10–17.
4. Имшинецкая И. Я. Речевые манипулятивные техники в рекламе [Электронный ресурс] / И. Я. Имшинецкая // Лаборатория рекламы, маркетинга и public relations. – 2003. – № 2. – Режим доступа : <http://www.advlab.ru/articles/article235.htm> ; Imshinetskaya I. Ya. Rechevye manipulyativnye tekhniki v reklame [Elektronnyy resurs] / I. Ya. Imshenetskaya // Laboratoriya reklamy, marketinga i public relations. – 2003. – № 2. – Rezhim dostupa : <http://www.advlab.ru/articles/article235.htm>
5. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5–20 ; Karasik V. I. O tipakh diskursa / V. I. Karasik // Yazykovaya lichnost : institutsionalnyy i personalnyy diskurs : sb. nauch. tr. – Volgograd : Peremena, 2000. – S. 5–20.
6. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / Е. С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты : сб. обзоров РАН ИНИОН. Сер. «Теория и история языкознания». – Москва, 2000. – С. 5–13 ; Kubryakova Ye. S. O ponyatiyakh diskursa i diskursivnogo analiza v sovremennoy lingvistike / Ye. S. Kubryakova // Diskurs, rech, rechevaya deyatel'nost : funktsionalnye i strukturnye aspekty : sb. obzorov RAN INION. Ser. «Teoriya i istoriya yazykoznaniiya». – Moskva, 2000. – S. 5–13.
7. Македонова О. Д. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ольга Дмитрівна Македонова ; Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2017. – 24 с. ; Makiedonova O. D. Linhvostylistychna orhanizatsiia ta prahmatychnе funktsionuvannia anhliiskomovnoho reklamnoho dyskursu : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Olha Dmytrivna Makiedonova ; Zaporizkyi natsionalnyi universytet. – Zaporizhzhia, 2017. – 24 s.
8. Олексюк О. М. Лексико-семантичні доміанти сугестивного дискурсу реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Олеся Миколаївна Олексюк ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – 20 с. ; Oleksiuk O. M. Leksyko-semantychni dominanty suhestyvnoho dyskursu reklamy : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Olesia Mykolaiivna Oleksiuk ; Odeskyi nats. un-t im. I. I. Mechnykova. – Odesa, 2012. – 20 s.
9. Павлюк Л. Г. Аксиологічні та структурні характеристики дискурсу реклами у мас медіа [Електронний ресурс] // Електронна база інституту журналістики КНУТШ / Л. Г. Павлюк. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1460> ; Pavliuk L. H. Aksiolohichni ta strukturni kharakterystyky dyskursu reklamy u mas media [Elektronnyi resurs]

//Elektronna baza instytutu zhurnalistyky KNUTSh / L. H. Pavliuk. – Rezhym dostupu : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1460>

10. Пихтовникова Л. С. Немецкоязычный рекламный дискурс : прагмастилистический и когнитивный аспекты : моногр. / Л. С. Пихтовникова, В. В. Самарина. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2016. – 160 с. ; Pikhtovnikova L. S. Nemetskojazychnyy reklamnyy diskurs : pragmastilisticheskiy i kognitivnyy aspekty : monogr. / L. S. Pikhtovnikova, V. V. Samarina. – Kharkov : KhNU im. V. N. Karazina, 2016. – 160 s.

11. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия / отв. ред. Р. Г. Котов. – Москва : Наука, 1990. – С. 180–186 ; Sorokin Yu. A. Kreolizovannyye teksty i ikh kommunikativnaya funktsiya / Yu. A. Sorokin, Ye. F. Tarasov // Optimizatsiya rechevogo vozdeystviya / otv. red. R. G. Kotov. – Moskva : Nauka, 1990. – S. 180–186.

12. Шевченко И. С. Когнитивно-прагматические исследования дискурса / И. С. Шевченко // Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : 200-летию Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина посвящается. – Харьков, 2005. – С. 105–117 ; Shevchenko I. S. Kognitivno-pragmaticheskie issledovaniya diskursa / I. S. Shevchenko // Diskurs kak kognitivno-kommunikativnyy fenomen : 200-letiyu Kharkovskogo natsionalnogo universiteta im. V. N. Karazina posvyashchaetsya. – Kharkov, 2005. – S. 105–117.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2019.

О. Tsupikova

ADVERTISING DISCOURSE AS ONE OF INSTITUTIONAL DISCOURSE TYPES

The paper is devoted to the analysis of advertising discourse as one of the institutional types from the linguopragmatics perspective. In this aspect, the main features of advertising discourse are presented, the features of advertising text are characterized, specific features of advertising communication are outlined and strategies for influencing the recipient are systematized in the present article.

The aim of this study is the analysis of advertising discourse as one of the institutional types from the linguopragmatics perspective.

The research results made it possible to conclude that advertising discourse belongs to the institutional type as a communicative-pragmatic model of speech behaviour of advertising participants, which is realized through advertising texts in a combination of verbal and non-verbal elements.

The basic features of advertising discourse as a specific component of the institutional discourse are presented as following: anthropocentricity, pragmatic orientation, cliché, autonomy and comprehensibility to a wide range of recipients, consumer targeting and mass media affiliation.

The peculiarities of the advertising text are defined as heterogeneous and creolized, with verbal and pictorial and audio components formation of a visual, structural, semantic and functional unit, providing a complex, communicative and pragmatic influence on the addressee. It is suggested to consider advertising texts as functionally organized extralinguistic and lingual signs of a message characterized by the specificity of form, content, communicative function and pragmatic intention.

The features of the advertising text are highlighted as minimization or compactness, additionality, signalling, hierarchy, evaluation and instructiveness.

The article outlines the specific features of advertising communication as a process of disseminating advertising information to quantitatively large and various audiences that consumes goods and services through the mass media. A feature of advertising communication is its preparedness and unidirectionality with absent or delayed feedback. The author has proved that the specificity of advertising communication is informing the consumer about the products and services and influencing him by various means.

The information, argumentation, suggestion and manipulation strategies with which advertising discourse influences the consumer's consciousness are analyzed in the present article.

Key words: *advertising discourse, advertising text, advertising communication, strategies for influencing.*

УДК 811.111:811.14'06:811.161.2]’373.4

А. В. Шабан

Ю. В. Жарікова

РЕЛІГІЙНИЙ КОНЦЕПТ БОГ / ΘΕΟΣ / GOD В НОВОГРЕЦЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У статті досліджені релігійні концепти, що зустрічаються в новогрецьких, англійських та українських прислів'ях (пареміях). Висвітлюються результати аналізу спільних та відмінних рис у трьох мовах на прикладі релігійного концепту «Бог / Θεός / God».

Ключові слова: *концепт, релігійний концепт, паремія, Бог, Θεός, God.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-212-217

Багато досліджень присвячено аналізу релігійних концептів російської, української, англійської мов. Релігійні концепти показують шанобливе ставлення до своєї віри, прагнення людини удосконалитися та наблизитися до духовного. Ставлення народу до святого відбивається у прислів'ях (пареміях), які передаються із покоління у покоління. Тому постає необхідність у дослідженні релігійних концептів-понять в пареміях новогрецької, англійської та української мов з метою виявлення спільних та відмінних рис культури у цих трьох мовах.

Актуальність даної розвідки полягає у потребі дослідження релігійних концептів у новогрецьких, англійських та українських пареміях, їх систематизації та аналізі.

Мета статті – визначити роль вживання релігійних концептів у пареміях, дослідити та проаналізувати семантичне значення концептів, порівняти на прикладі трьох мов функції релігійних концептів.

Завдання ми вбачаємо у наступному:

1. Проаналізувати концепт Бог / Θεός / God у пареміях трьох мов.
2. Визначити спільні та відмінні функції концепту Бог / Θεός / God в культурі, світобаченні, семантичному значенні.

У своїй роботі ми спиралися на праці таких дослідників як Ю. Аפרесян, Н. Арутюнова, Г. Брутян, Л. Вайсгербер, А. Вежбицька, І. Голубовська, В. Карасик, Ю. Караулов, О. Кубрякова, І. Левонтіна, В. Маслова, Ю. Степанов, Н. Сукаленко, Н. Турсиду. Під час пошуку релігійних термінів ми використовували праці Г. Ексарху, А. Жовковського, Л. Караянакі, С. Тлупа. При аналізі концептів було використано словники Г. Бабіньотіса, А. Іоаннідіса, Дж. Сімпсона, та Г. Аперсона.

При дослідженні релігійних концептів в новогрецьких пареміях були виділені такі відповідники на позначення концептів: Бог – *ο Θεός, ο Κύριος*; ангел – *ο άγγελος*; священник – *ο παπάς, ο καλόγερος, ο μοναχός* (монах); чорт – *ο διάβολος, ο διάουλος, ο δαίμονας*; церква – *η εκκλησία, ο ναός*; рай – *ο παράδεισος*; пекло – *ο άδης, η κόλαση*; Великдень – *το Πάσχα, η Λαμπρή*; віра – *η πίστη*; правда – *η αλήθεια*; доля – *η μοίρα*; душа – *η ψυχή* (у деяких випадках – *η καρδιά*); гріх – *η αμαρτία*; молитва – *η προσευχή*. Встановлено, що концепти на позначення учасників релігійного дискурсу зустрічаються набагато частіше, ніж концепти на позначення стратегій.

Серед релігійних концептів в англійській мові були визначені наступні: на позначення Бога – *God (Got), Lord, Father*; на позначення диявола – *Devil*; священників – *priest, clerk, parson*; раю – *Paradise, Heaven*; пекла – *Hell*. Концепт *Easter* (Великдень) в англійських прислів'ях вживається рідко, тому що в англійських реаліях Пасха не входить до видатних релігійних свят. Віра передається як *faith* та *belief*. Дуже часто в англійських пареміях простежується концепт надії – *hope* та долі – *fate*.

В українській культурі, яка бере свій початок із православної віри, багато концептів пов'язані з непохитною вірою в Бога, який може передаватися через концепти *Творець, Всевишній, Вседержитель, Господь, Владика, Цар*. В протилежність Богу – початок усього недоброго, ворог та спокусник – це *Диявол, чорт, демон, сатана, біс*. Священник передається через концепти *поп, монах*; віра, правда і доля – постійні та незмінні поняття, що виокремлюються з усіх інших, бо християнські чесноти – взірць культури та моралі.

Концепт «Бог» є базовим культурним концептом, на основі якого сформувалася свідомість людини. У розумінні християнина Бог – це щось непізнане, таємниче, що вбирає в себе уявлення про душу, вічне життя, доброту, відкритість, щирість. Давньогрецьке поняття Єдиного передбачало уявлення про духовну реальність, відкриття якої було справжнім інтелектуальним подвигом [2, с. 10].

При дослідженні концептів у новогрецьких пареміях, ми виділили основні компоненти, що представляють семантичну модель концепту «Бог» в мовній картині світу. Це такі компоненти, як:

1) Всевидючий керівник світу: *Ένας Θεός ζέρει (тільки богу відомо); Θεού θέλοντος και καιρού επιτρέποντος (за Божим хотінням, за дозволом часу); Ο άνθρωπος ότι μπορεί κι ο Θεός ότι θέλει (Людина робить те, що може, а Бог те, що хоче) [9]; Ο άνθρωπος σχεδιάζει μα ο Θεός εξουσιάζει [6] (Людина планує, а Бог керує) [8, с. 16];*

2) Деміург: *Ο Θεός έφκιασε τον κόσμο κι είπε: 'Οπόχει μυαλό ας πορεύεται (Бог створив світ і сказав: «той, у кого є розум, нехай продовжить свій шлях») [8]; Ηλιος και βροχή του Θεού η ευχή (Сонце та дощ – усе Бог дає); Ο Θεός βλέπει βουνά και ρίχνει χιόνι [9] (Бог гори споглядає і снігом їх накриває);*

3) Всемогутність: *Ο,τι στους ανθρώπους είναι αδύνατον, στο Θεό είναι δυνατόν (для Бога небог допомагає, а нічого неможливого) Ο καθένας για λόγου του κι ο Θεός για όλους (Кожен сам для себе, а Бог – для усіх);*

4) Справедливий суддя: *Μωραίνει Κύριος ον βουλέται απολέσαι (кого Бог покарати хоче, тому відбирає розум); Που γραψ' ο Θεός ξεβράκωτο, ποτέ βρακί δε βάζει [8] (Коли Бог не дав одягу, одягненим не будеш); Ο Θεός μπορεί να αρχει, μα δε λησμονεί (Розплати не минути) [10, с. 242];*

5) Допомога: *Ο Θεός έρχεται κοντά μας, όταν πια δεν το περιμένουμε (Бог приходить нам на допомогу, коли ми зовсім не очікуємо); Αγαπά ο Θεός τον κλέφτη, μ'αγαπάει και το νοικοκύρη [6] (Бог любить злодія, але й господаря теж любить); ο Θεός να βάλει το χέρι του (Бог в поміч); Όντες θέλει να χαλάσει ο Θεός το μέρμηγκα, του βάνει φτερά και πετάει [9] (Коли Бог хоче погубити мурашку, він дає їй крила, щоб літати).*

При дослідженні паремій помітне зрівняння людських якостей із Божими та приписування Богу людських рис, а інколи й вад характеру: *Σφάλμα γιατρού, πενιά Θεού (Помилка лікаря – божий вирок); Δώρα και θεούς έπεισαν (Дари і богів засліплюють); Και τα ρούχα δίνει ο Θεός και την κρυώτη (Бог дає одяг та посилає холод); Το πολύ το κυρ'ελέησον, το βαριέται κι ο Θεός (Від постійних молитов нудно навіть Богові) [10, с. 325]; Δεν ξέρει ο Θεός ψέματα (Бог не знає брехні); Ανάγκα και οι θεοί πείθονται (Вижене голод на холод; досл. і боги терплять скруту).*

Інколи можна зустріти приклади з дещо іронічним вживанням концепту «Бог», що показує зневіру та розчарування в релігії та служителях церкви, через яких відбувається знайомство мирян із Богом: *Ο Θεός δε γκρεμίζει τα σπίτια των ανθρώπων, περί χαλάει τα μυαλά τους και τα γκρεμίζουν μονάχοι τους (Бог не руйнує будинки людей – він зводить з розуму – і люди сами руйнують будинки); Νηστεύει ο δούλος του Θεού, γιατί ψωμί δεν έχει (Поститься раб божий, бо хліба не має) [6]; Τα χείλη σου και στου θεού τ'αυτί (твої слова та Богу у вуха). Були знайдені прислів'я, у яких Бог виступає як сила, що дає не тільки добрі якості, а й дарує злі: *Το στάνιο και τη βία ο Θεός τα δωσε (бог дав силу та насилля); Ο Θεός άλλους έπλασε και άλλους έκλασε (Одним бог допомагає, інших сльозами поливає).**

Англійська культура представляє Бога в іншому світі. В концепті «God» об'єктивуються уявлення про святого духа, про Всевишню реальну істоту, творця. Він має владу над природою і людськими долями, він може карати і прощати: *God tempers the wind to the shorn lamb (Бог накладає хрест по силах); God is just, and time suppresses time (Бог справедливий скрізь час та простір); Бог всемогутній, бачить усюди, абсолютна істота: God has many names though he is only one being (У Бога багато імен, пори це, він один); Every man for himself, and God for us all (Людина сама для себе, а Бог дня нас усіх) [5]. Йому притаманні мудрість і справедливість, доброта, любов до правди, постійність та сталість: *Father and mother are kind, but God is kinder (Батько й мати добрі, а Бог ще добріший); God sees the truth (Бог бачить правду). Як істота, яка здатна мислити, відчувати й говорити, він взаємодіє з людиною, для якої є рятівником і дарувальником, захисником і помічником: God is our fortress (Бог – наша фортеця); The Lord is my shepherd (Господь – мій настих); All things are possible with God (Все можливе з Богом).**

Носіям лінгвокультури він бачиться об'єктом поклоніння і, разом з тим, виступає об'єктом глузувань, істотою, що вселяє страх: *God looks to clean hands, not to full ones (Бог шукає чесні руки, але не для того, щоб їх наповнити); God helps them who help themselves (на Бога сподівайся, а сам не зивай); The mills of God grind slowly (Бог правду бачить, але не скоро скаже); Trust in God, but tie your camel (Довір'яй Богу, але прив'яжи свого верблюда) [5].*

В аналізі стійких виразів з концептом «God» виявлено такі ознаки:

1. Деміург: *In the beginning God created the heaven and the earth (Спочатку Бог створив небо і землю);*

2. Справедливий каратель: *God gave, God took back (Бог дав – Бог узяв); When God prepares evil for a man, he first damages his mind – (Коли Бог готує зло для людини, він спочатку завдає шкоди її розуму); Against God's wrath no castle is thunder proof (Божого суду не минеш); God strikes with his finger, and not with all his arms (Бог вдаряє пальцем, а не всіма руками);*

3. Милосердний та великодушний: *He who forgives others, God forgives him (Хто прощає інших, того прощає Бог)* [7].

Англійці, носії протестантської культури вважають, що жодне трактування або вчення про Бога не здатне передати сутність віри та духовного прагнення людини на шляху духовного збагачення. Люди постійно намагаються наблизитися до Бога, що пояснюється пареміями: *The voice of the people is the voice of God (Голос народу – Божий голос); God made the country, and man made the town (Бог створив країну, а людина збудувала місто)*. Окрім цього, Бог представляється об'єктом поклоніння і, разом з тим, виступає об'єктом ненависті, глузувань, істотою, яка вселяє страх. Можливості його обмежені, він смертний, несправедливий, помиляється, допускає і вершить зло.

Під час аналізу концепту «Бог» в українських прислів'ях ми виділили такі фрейми:

1) Фрейм «Милосердя» (особистість, істота). Символізація певних властивостей, якостей і вчинків Бога показує, що Бог асоціюється відповідно з добром, удачею, порядком, свободою, долею, надією: *Кого Бог любить, того не загубить; Бог до людей як батько до дітей; Ворог хоче голову зняти, а Бог і волосини не дає; Бог не без милості, козак не без долі.*

2) Фрейм «Всемогутність». Всемогутність Бога виражається через погрози та покарання, а також націлювання людей до послуху та дотримання моральних настанов: *Бога не гніви, а чорта не дражни; Перед Богом усі рівні; Що від Бога суджене, те від людей нерозлучене; Чоловік міркує, а Бог керує; Бог має драбину і вгору і в долину; З богом контракту не підпишеш; З богом жарти короткі; Без Бога ані до порога; Без Божої волі і волос з голови не впаде; Як Бог допустить, то й суха верба розпусть; Усі під Богом ходимо; У кого є страх, у тому є Бог.*

3) Фрейм «Допомога». Віра в Бога розкривається через довіру, впевненість та сподівання. Завжди є надія на порятунок, на допомогу, яка буде надана в необхідну годину: *Як дасть Бог день то дасть пташкам поживу; Бог тобі допоможе, як будеш робити, небоже; Дав бог роток, дасть і кусок; Бог відкладає, але не забуває; Бог дасть долю і в чистім полі; Кому Бог допоможе, той усю трудність переможе; Хто з Богом, Бог з ним; Як ми Богові, так Бог нам; З Богом підеши – добрий шлях знайдеш.*

4) Фрейм «Творець». Концепт «Бог» містить уявлення про надприродну істоту, що володіє всіма довершеними якостями: Безсмертний, Всемогутній, Добрий. З ним пов'язане розуміння початку всього у світі, в тому числі походження людини: *Кого Бог сотворить, того не уморить; Якого мене Бог сотворив, такого й має.*

Також було помічено, що поряд з прислів'ями, що відбивають сприйняття Бога як абсолютної досконалості, що творить добро, можна виділити ряд прислів'їв, в яких Бог аж ніяк не постає істотою, яка керує життям, навпаки, простежується тенденція, що «Людина сама творець своєї долі»: *Як сам не зробиши, то й Бог не допоможе; Бога взивай, не взивай, а руки прикладай; Бога проси, а сам роби; Богу молися, а до берега гребися; В бога надія, коли хліб у торбі; На бога надійся, а сам не зивай; На бога надія і на кума Матвія.*

В окрему групу можна об'єднати прислів'я, в яких відображено іронічне, подекуди глузливе ставлення до Бога і церкви: *Кого бог хоче скарати, тому розум відбере; Не піймав бога за бороду, не знаєш, що тобі буде; Обіцяв бог дати, але казав ждати; Сотворив бог — та й сім день після того сміявся; Який бог змочив, такий і висушить; Коли Бог розуму не дав, так руками не розмірковуй; Щоб і чорта не гнівити, і богу молитись; Бога нема дома, а святі роблять, що самі хочуть.*

Отже, можемо зазначити, що важливими й актуалізованими ознаками концепту «Бог» є: «всемогутня істота», «істота, владна над людськими долями» і «об'єкт поклоніння». Проаналізувавши релігійні концепти у новогрецьких, англійських та українських пареміях, можна зробити висновок, що найчастіше зустрічається концепт «Бог» як Творець, духовна сила добра, Батько, охорона, допомога та всеосяжна влада. В релігійній концептосфері Бог – це перш за все справедливе та добре начало, що несе світло і святість, безгрішне життя. Він бачиться людям помічником та охоронцем, надійним захисником та досконалим Творцем. Аспекти, у яких Бог зображається як каратель, насмішник та дарувальник поганих якостей зустрічаються набагато рідше та становлять більш винятки, ніж правила.

У даному дослідженні не були розглянуті інші релігійні концепти, такі, як «віра», «доля», «священик», «диявол» та інші. Це може бути предметом наступних досліджень.

Список використаної літератури

1. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. / Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж, 2001. – С. 75–80 ; Karasik V. I. Lingvokulturnyy kontsept kak edinitca issledovaniya / V. I. Karasik, G. G. Slyshkin // Metodologicheskie problemy kognitivnoy lingvistiki : sb. nauch. tr. / Pod red. I. A. Sternina. – Voronezh, 2001. – S. 75–80.

2. Карасик В. И. Религиозный дискурс / В. И. Карасик // Языковая личность : проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 5–19 ; Karasik V. I. Religioznyy diskurs / V. I. Karasik // Yazykovaya lichnost : problemy lingvokulturologii i funktsionalnoy semantiki. – Volgograd : Peremena, 1999. – S. 5–19.

3. Кравець О. П. Концептуалізація і мовна картина світу [Електронний ресурс] / О. П. Кравець // Науковий блог. – Режим доступу : <https://naub.oa.edu.ua/2010/kontseptualizatsiya-i-movna-kartyna-svitu/> ; Kravets O. P. Kontseptualizatsiia i movna kartyna svitu [Elektronnyi resurs] / O. P. Kravets // Naukovyi bloh. – Rezhym dostupu : <https://naub.oa.edu.ua/2010/kontseptualizatsiya-i-movna-kartyna-svitu/>

4. Турсиду Н. Ю. Розуміння «Картини світу» і «Моделі світу» в лінгводидактичному аспекті під час вивчення російської мови як іноземної студентами-греками [Електронний ресурс] / Н. Ю. Турсиду // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. – 2016. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_1_11 ; Tursydu N. Yu. Rozuminnia «Kartyny svitu» i «Modeli svitu» v lnhvodydaktychnomu aspekti pid chas vvychennia rosiiskoi movy yak inozemnoi studentamy-hrekamy [Elektronnyi resurs] / N. Yu. Tursydu // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii : Pedahohika. – 2016. – Vyp. 1. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_1_11

5. Apperson G. L. The Wordsworth Dictionary of Proverbs / G. L. Apperson. – Ware : Wordsworth, 1983. – 656 p.

6. Karagianaki L. Ελληνικές παροιμίες / L. Karagianaki. – Αθήνα : ΑΙΟΛΟΣ, 2006. – 127 σ.

7. Speake J. The Oxford Dictionary of Proverbs / J. Speake. – Oxford : OXFORD University Press, 1999. – 625 p.

8. Βλαχόπουλος Σ. Λεξικό ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής / Σ. Βλαχόπουλος. – Αθήνα : Copyright, 2007. – 379 σ.

9. Ελληνικές Παροιμίες [Electronic resource] // Γνωμικολογικον. – Mode of access : <http://www.gnomikologikon.gr/greek-proverbs.php>

10. Εξαρχός Γ. Το αλφαβητάρι των παροιμιών / Γ. Εξαρχός. – Αθήνα : ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΥΛΟΣ, 2007. – 205 σ.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2019.

A. Shaban

Y. Zharikova

RELIGIOUS CONCEPT «ΒΟΓ / ΘΕΟΣ / GOD» IN GREEK, ENGLISH AND UKRAINIAN PROVERBS

The article deals with the religious concepts found in modern Greek, English and Ukrainian proverbs (paremias). The relevance of this research is due to the fact that it identifies similarities and differences of this concept concludes different ethnic groups. They are verbalized not only and not so much in language codes, but in memory of the historical extent of their existence. The results of the analysis of common and distinctive features in three languages are illustrated on the example of the religious concept «Βογ / Θεός / God».

The religious concepts occupy a special place among cultural concepts. They are a reflection of human mentality, because they permeate all spheres of life. The religious concept is characterized as a multidimensional mystical-semiotical and axiological formation within three major contexts – spiritual world-outlook, cultural history, and linguistic semiotics.

The concept ΒΟΓ / ΘΕΟΣ / GOD finds its implementation in proverbs, which points to its significant role of everyday life of the Greek, English and Ukrainian-speaking communities.

The concept «God» is the basic cultural concept. The Christians believe that God is something unrecognizable and mysterious, and He absorbs the idea of soul, eternal life, kindness, openness and sincerity. Indeed, people in everyday communication use some proverbs and sayings marked by religious concepts.

The ideological groups of the concept ΒΟΓ / ΘΕΟΣ / GOD were formed on the basis of a continuous sample. The most interesting way is to trace the transformations of certain concepts of culture, which from different perspectives can be considered the key components of the mental peculiarity of the people in one or another historical period. We found some definitions of this concept such as: 1) Owner; 2) Almighty Power; 3) Help; 4) Fair punishment.

Key words: concept, religious concept, proverb, Βογ, Θεός, God.

УДК 81'25'373

N. Shalova
O. Zarivna

LEXICAL MEANS AND TECHNIQUES OF ACHIEVING THE TRANSLATION EQUIVALENCE OF COMPOUND TERMS IN THE FIELD OF MECHANICAL ENGINEERING AND INFORMATION TECHNOLOGY

This article is devoted to the study of lexical means and techniques of achieving the translation equivalence of compound terms in the field of mechanical engineering and information technology. The paper provides a comprehensive analysis of the features of achieving equivalence in the translation of terminological phrases and the nature of the means and techniques of translation of compound terms. Lexical-semantic and lexical-grammatical techniques of translation of compound terms are determined.

Key words: *compound terms, calquing, explication, source language, target language, semantic features.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-218-224

Introduction. Nowadays, translation has information and communication functions, and therefore translation is a means of providing information and communication between people who speak different languages. The modern period of language development is characterized by a significant quantitative increase in terms in various spheres of science and technology, their active penetration into common language, the process of its intellectualization, and the replenishment of the vocabulary with new units. Therefore, it can be argued that, problems of studying the peculiarities of the functioning terms in the process of scientific and technical translation are becoming increasingly relevant with the rapid development of scientific and technical information.

The topicality of the research is due to the fact that in recent decades the interest of linguists and specialists of various fields of science and technology to the problems of branch terminology has sharply increased, that is explained by the growing stream of scientific and technical information, processes of integration of sciences, strengthening processes of term formation.

The object of the study is the compound terms of engineering and information technology.

The subject of the study are the lexical means and techniques of achieving the equivalence of translation of compound terms in the field of engineering and IT which determines **the purpose** of our study – to consider the translation aspect of the compound terms of engineering and information technology and the features of techniques and means of achieving the equivalence of their translation.

Achievement of the goal has determined the following **tasks** to be solved:

- to describe the features of achieving equivalence and adequacy in translating compound terms;
- to identify means of achieving equivalence and adequacy in translating compound terms;
- to reveal the nature of lexical techniques of translation of compound terms;
- to define lexical-semantic and lexical-grammatical methods of translation of compound terms.

Analysis of recent research and publications. The modern period of language development is characterized by a significant quantitative increase of terms in various spheres of science and technology, their active penetration into common language, the process of its intellectualization, and the replenishment of the vocabulary with new units.

A. L. Pumpyansky's study gives grounds to argue that the vocabulary of scientific and technical literature is characterized by the use of a large number of scientific and technical terms, i.e. words or phrases denoting scientific or technical concepts [7, p. 203].

One cannot disagree with A. V. Fedorov's view that the main condition for the correct translation of scientific and technical terms, i.e. choosing the right word from those that serve to convey the term of the concept in its various meanings, is an understanding of what the text deals with the language, knowledge of the phenomena of reality and their names. That is, the translator must be familiar with the relevant field of science or technology and be aware of special terminology [10, p. 218].

We agree with V. V. Akulenko's opinion that special attention in translating scientific and technical terms should be given to the so-called «false friends» of the translator, i.e. lexical units, which coincide in external and even in internal form, but cause false associations, due to the presence of another meaning, the possibility of semantic variation of the linguistic unit [1, p. 371].

E. F. Skorohodko emphasizes in his research that a very important feature of the translation of scientific and technical literature is that the interpreter often has to create equivalent Ukrainian terms for the expression of new concepts [9, p. 92].

Therefore, the need to disclose the meaning of many foreign terms and find equivalents to them independently in the native language is a peculiarity of scientific and technical literature translation.

Review of the main material. Features of achieving equivalence and adequacy in translating compound terms. The basic requirement for the translation of English terms is the complete preservation of their semantic content. The Ukrainian equivalent, functioning in a particular professional language, is also a term, and, therefore, must correspond to the basic characteristics of the term which include: lack of synonymy in one area, limitation of ambiguity, accuracy and completeness of the term, lack of expressiveness, euphonium, optimum level of motivation of terms, which is the act of displaying one or many features of objects in its name by means of language.

It is known that a large number of terms expresses the same concepts or phenomena of reality. There are many synonymous terms, polysemantic terms, terms-neologisms that do not have translation equivalents, and homonymous terms. Polysemantic terms can be both highly specialized terms and commonly used, which can have two or more meanings, even within the same terminology. For example: *agreement – contract; currency – monetary unit; customer – buyer*, etc [11, p. 368].

The growth of the number of internationalisms in the modern language of science and technology indicates the tendencies of international co-operation, the integration in many industries in order to improve the efficiency of professional communication and exchange of experience, for example: *satellite, management*, etc [11, p. 369].

We can distinguish the main parameters in the process of translation of terminological vocabulary not only by the choice of an adequate version of the content of the source text, but also the background knowledge, logic, context, ability to abstract concepts when choosing a synonym.

Thus, the translation of the English terminology group is made from the right to the left. The translation of simple terms that are part of the group should be adequate and consistent with the meaning accepted by the experts of the industry.

A number of grammatical features can be identified in English scientific and technical materials. The same syntactic structures and morphological forms are used in the scientific and technical language as well as in other functional styles. However, a number of grammatical phenomena are noted in this style more often than in others, some phenomena, on the contrary, are rare in it, others are used only with the typical lexical «filling» [4, p. 56].

Therefore, translation of the term-phrase is possible only by a detailed semantic analysis of the individual elements, taking into account the content of the original text, determine the logical connection between these elements. To find meaning, you should refer to the context and additional literature in the source language and you can search the Ukrainian equivalent in dictionaries and additional literature in the target language.

Means of achieving equivalence and adequacy in translating compound terms. Among the basic means of translation of compound terms in the scientific and technical literature A. A. Weise distinguishes the following things: semantic development, concretization, generalization, introduction and omission of words, antonymic translation and paraphrase [2, p. 87].

The semantic development means is used when the dictionary equivalent of a word is out of the context. For example, a commonly used word in the scientific and technical literature «background» has several meanings in the dictionary: background, scene, prerequisite, foundation, preparation, education, qualification, questionnaire, origin. Having studied the vocabulary of the proposed variants and comparing them with the English dictionary of synonyms and the explanatory dictionary, logically developing the meaning, we have the following translation options: source material / information, general information about anything.

The need for additional words or omissions is often dictated by language norms. Antonymic translation is used only in the case of stylistic differences. From the point of view of linguistic peculiarities, the translator is obliged to use different substitutions of individual words, phrases, parts of the sentence and transformation of the whole sentence, translating from English into Ukrainian, in order to express the content of the translated text in the target language [5, p. 92].

V. D. Tabanokova proposes to develop an adequate and standardized algorithm for translating computer terms. This algorithm is called the «translation model» in the translation literature [6, p. 45]. V. N. Kommisarov developed a meaning of the term «translational model». He thinks, it is «a conditional description of a series of mental operations that, when performed, the translator can translate all or part of the original text» [5, p. 47].

The main ways of translating the terms according to E. M. Yenikieva is transliteration / transcription, transcoding, calculating, as well as descriptive and equivalent translation. Using transliteration / transcription we can translate the following English terms: operator, monitor, server, printer, computer, interface. Terms such as profile, matrix, domain, card are translated by adapted transcoding [3, p. 56].

Lexical techniques of translation of compound terms. V. N. Komisarov notes that transliteration (transcription) is used mainly for the translation of individual words-terms, and the translation of terminological phrases is carried out by means of calquing and explication. Calquing is a means of translating the lexical unit of the original one by replacing its constituent parts (morphemes or words) with their lexical correspondences in the target language [5, p. 173].

T. A. Kazakova defines calquing as the reproduction of a word or phrase that is not a sound but a combinatorial composition when the components of a word (morphemes) or phrases (tokens) are translated by the corresponding elements of the target language.

Calquing as a means of translation served as a basis for a large number of borrowings in intercultural communication in cases where transliteration was unacceptable for aesthetic, semantic or other reasons [4, p. 89].

Having carried out the analysis of calculations, O. O. Selivanova distinguishes word-formation, semantic, word-forming syntactic and syntactic calquing and emphasizes that calquing is one of the processes of replenishment of the lexical composition of language [8, p. 199].

Thus, it should be emphasized that calquing is appropriate for the translation of terminological phrases when the constituent elements of these phrases have already occupied a certain place in the terminological system of the target language and are accessible to specialists.

Lexical-semantic and lexical-grammatical techniques of translation of compound terms. Such methods of translation of words and phrases as *transliteration* (transcription), *calquing* are applied mainly to the linguistic units of stable or universal meanings, which are independent of any context having the same or similar form and content both in the source and target language. It happens differently with linguistic units that can express different meanings depending on context, situation and implied sense: such units require special techniques for translation. These include: narrowing (*concretization*) or extension (*generalization*) of the initial value, neutralization or enhancement of emphasis, functional replacement, description (explication) or comment [10, p. 103].

According to the definition of T. A. Kazakova *concretization* or narrowing, the initial value is used in cases where the method of information arrangement of the original unit is lower than the way of arrangement of corresponding unit in the target language [4, p. 104].

Extension (*generalization*) of the original unit takes place in cases where the method of informational arrangement of the original unit is higher than the method of ordering it corresponding to the content of the unit in the target language.

The analysis of the peculiarities of the translation of compound terminological phrases in a certain context gives grounds to claim that such techniques of lexico-semantic transformations, such as concretization and generalization, take place to convey the exact meaning of the term [4, p. 105].

Explication is used in the case a phrase is composed of terms that have not been used yet in a particular field of science or technology in the target language and require interpretation. Explication (descriptive translation) is a lexical-grammatical transformation in which the lexical unit of the source language is replaced by a phrase that gives an explanation or definition of the unit [4, p. 185].

Explication is an extremely productive means of translation of computer terms as the rapid development of the field of information technology does not allow many terms in a timely manner find their equivalents and gain a foothold in the target language. Multi-component terminological phrases, such as: *processor-specific code* (a program bound to a specific processor); *non-mouse program* (a program that does not support mouse operation); *nucleus* (kernel of operating system) are translated via explication yet.

The performance of explication when translated into Ukrainian is also explained by differences in the means of word and phrase formation. English, which is analytical in structure, is characterized by domination of multicomponent noun phrases that are not typical of Ukrainian. The inconsistencies in the translation of multicomponent phrases are often eliminated by calquing with a change in the sequence of the components of the phrase [8, p. 199].

Therefore, in order to have an adequate descriptive translation, it is necessary to have a good knowledge of the subject area of the translated text in order to disclose the meaning of the term properly.

Conclusions. The analysis of theoretical literature shows that when translating the term-phrase, it is necessary to carry out a detailed semantic analysis of the individual elements, taking into account the content of the source text. It is important to establish in which semantic relations the components are with each other and with the main component of the term-phrase. The nature of these relationships determines the arrangement and content of the translation of the term.

Transliteration / transcription are mainly used for the translation of separate words, terms, and calquing and explication are used for translation of terminological phrases.

Having analyzed the peculiarities of the translation of compound terms in a particular context, it can be stated that such lexico-semantic transformations, such as concretization and generalization, are used to convey the exact meaning of the term. If a phrase is composed of terms that have not yet been used in a particular field of science or technology in the target language and need their own interpretation, then such lexical and grammatical transformation as explication is used. The advantage of calquing over explication is that explication requires more words to convey semantics, and in the case of calquing each element of a phrase in the source language corresponds to one element of the phrase in the target language, therefore, the principle of saving language is implemented.

Having analyzed the considerable amount of lexical material, we can conclude that the most common means of translating compound terms in the field of engineering and information technology is calquing. The high frequency of calquing is functionally and pragmatically justified, since in this case the lexical correspondence of the translated elements is preserved as much as possible.

References

1. Акуленко В. В. О «ложных друзьях переводчика» / В. В. Акуленко // Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика» / сост. В. В. Акуленко, С. Ю. Комиссарчик, Р. В. Погорелова, В. Л. Юхт. – Москва : Сов. энциклопедия, 1969. – С. 371–384 ; Akulenko V. V. O «lozhnykh druzyakh perevodchika» / V. V. Akulenko // Anglo-russkiy i russko-angliyskiy slovar «lozhnykh druzyey perevodchika» / sost. V. V. Akulenko, S. Yu. Komissarchik, R. V. Pogorelova, V. L. Yukht. – Moskva : Sov. entsiklopediya, 1969. – S. 371–384.
2. Вейзе А. А. Перевод технической литературы с английского на русский : учеб. пособ. / А. А. Вейзе, Н. Б. Киреев, Н. К. Мирончиков. – Минск : Издательство «Киреев», 1997. – 112 с. ; Veyze A. A. Perevod tekhnicheskoy literatury s angliyskogo na russkiy : ucheb. posob. / A. A. Veyze, N. B. Kireev, N. K. Mironchikov. – Minsk : Izdatelstvo «Kireev», 1997. – 112 s.
3. Єнікєєва Є. М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову / Є. М. Єнікєєва // Вісник Сумського державного університету. – 2001. – № 5 (26) : Серія : Філологічні науки. – С. 54–59 ; Yenikieieva Ye. M. Osoblyvosti perekladu kompiuternykh terminiv na ukrainsku movu / Ye. M. Yenikieieva // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. – 2001. – № 5 (26) : Seriiia : Filolohichni nauky. – S. 54–59.
4. Казакова Т. А. Теория перевода (лингвистические аспекты) / Т. А. Казакова. – Санкт-Петербург : Союз, 2001. – 320 с. ; Kazakova T. A. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty) / T. A. Kazakova. – Sankt-Peterburg : Soyuz, 2001. – 320 s.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода : (лингвистические аспекты) : учеб. / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с. ; Komissarov V. N. Teoriya

perevoda : (lingvisticheskie aspekty) : ucheb. / V. N. Komissarov. – Moskva : Vysshaya shkola, 1990. – 253 s.

6. Кутузов А. Б. Прологомены к денотативной модели перевода компьютерных терминов / А. Б. Кутузов, В. Д. Табанакова // Актуальные проблемы лингвистики и терминоведения : междунар. сб. науч. тр., посвящ. юбилею проф. З. И. Комаровой. – Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 2007. – С. 38–40 ; Kutuzov A. B. Prolegomeny k denotativnoy modeli perevoda kompyuternykh terminov / A. B. Kutuzov, V. D. Tabanakova // Aktualnye problemy lingvistiki i terminovedeniya : mezhdunar. sb. nauch. tr., posvyashch. yubileyu prof. Z. I. Komarovoy. – Yekaterinburg : Uralskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet, 2007. – S. 38–40.

7. Пумпянский А. Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык / А. Л. Пумпянский. – Москва : Наука, 1965. – 289 с. ; Pumpyanskiy A. L. Vvedenie v praktiku perevoda nauchnoy i tekhnicheskoy literatury na angliyskiy yazyk / A. L. Pumpyanskiy. – Moskva : Nauka, 1965. – 289 s.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. ; Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2006. – 716 s.

9. Скороходько Э. Ф. Вопросы перевода английской технической литературы : (перевод терминов) / Э. Ф. Скороходько. – 2-е изд., испр. и доп. – Киев : Издательство Киевского университета, 1963. – 92 с. ; Skorokhodko E. F. Voprosy perevoda angliyskoy tekhnicheskoy literatury : (perevod terminov) / E. F. Skorokhodko. – 2-e izd., ispr. i dop. – Kiev : Izdatelstvo Kievskogo universiteta, 1963. – 92 s.

10. Федоров А. В. Основы общей теории перевода : (лингвист. проблемы) / А. В. Федоров. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Высш. шк., 1983. – 320 с. ; Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda : (lingvist. problemy) / A. V. Fedorov. – 4-e izd., pererab. i dop. – Moskva : Vyssh. shk., 1983. – 320 s.

11. Shalova N. Structural models of composite terms in the field of mechanical engineering and IT / N. Shalova, O. Zarivna // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія. – 2018. – Вип. 19. – С. 367–374 ; Shalova N. Structural models of composite terms in the field of mechanical engineering and IT / N. Shalova, O. Zarivna // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Filolohiia. – 2018. – Vyp. 19. – S. 367–374.

Submitted October 30th, 2019.

Н. С. Шалова

О. Т. Зарівна

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДЕНИХ ТЕРМІНІВ НА ОСНОВІ ПІДМОВ МАШИНОБУДУВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ця стаття присвячена дослідженню лексичних засобів та прийомів досягнення еквівалентності перекладу складених термінів на основі підмов машинобудування та інформаційних технологій. Питання даного дослідження є актуальним, оскільки лінгвісти зацікавлені в проблемі досягнення еквівалентності перекладу галузевих терміносистем, але з цієї точки зору вони ще не вивчені. Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній здійснено комплексний аналіз особливостей досягнення еквівалентності при перекладі термінологічних словосполучень; з'ясовано характер засобів та прийомів перекладу складених термінів, визначено лексико-семантичні та лексико-граматичні прийоми перекладу складених термінів на основі підмов

машинобудування та інформаційних технологій. Як показує аналіз теоретичної літератури при перекладі терміна-словосполучення необхідно провести докладний смисловий аналіз окремих елементів, враховуючи зміст тексту оригіналу. Проаналізувавши особливості перекладу складених термінів в певному контексті, можна стверджувати, що такі лексико-семантичні трансформації, як конкретизація та генералізація, використовуються для передачі точного значення терміна. Якщо словосполучення складається з термінів, які ще не ввійшли до вжитку у певній галузі науки чи техніки мовою перекладу і потребують свого тлумачення, використовується така лексико-граматична трансформація, як експлікація. Перевагою калькування над експлікацією є те, що експлікація потребує більше слів для передачі семантики, а у випадку калькування кожному елементу словосполучення мовою оригіналу відповідає один елемент словосполучення мовою перекладу, отже, реалізується принцип економії мовних засобів. Проаналізувавши значний обсяг лексичного матеріалу, можна дійти висновку, що найпоширенішим засобом перекладу складених термінів у галузі машинобудування та інформаційних технологій є калькування. Висока частотність калькування є функціонально і прагматично виправданою, оскільки у цьому випадку максимально зберігається лексична відповідність елементів перекладу. Відповідно до важливості та актуальності даного дослідження ми розглядаємо подальший аналіз прийомів та методів перекладу термінологічних словосполучень підсистем машинобудування та інформаційних технологій з точки зору шляхів досягнення еквівалентності при перекладі на українську мову як перспективне дослідження.

Ключові слова: складені терміни, калькування, експлікація, мова оригіналу, мова перекладу, семантичні особливості.

УДК 811.111'373

L. Shapa
E. Lebedieva
O. Gvozd

SUFFIX MORPHEMES IN THE ATTRIBUTES OF TWO-COMPONENT ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS AS STYLE DISTINCTIVE MARKERS OF OFFICIAL DISCOURSE

The article presents the comparative analysis results of differential and integral characteristics of suffix morphemes in the attributes of two-component attributive constructions which was carried out with the goal to identify attributes with suffixes as stylistic markers of official discourse.

Key words: discourse, frequency of usage, amount, lexical meaning, suffix morpheme, genre, total frequency.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-224-233

The definition of style distinctive markers in various types of discourses can be considered as one of the most important problems in discourse science. First it promotes more

distinct separation of discourse types. Second it provides more correct identification of characteristics of units that can or can not be referred to some definite discourse.

The **goal of the study** is to describe a morphological constituent of the attributes included in attributive constructions in order to determine whether it can act as a style distinctive marker of some type of discourse in general.

Morphological units and in particular – suffix morphemes have already been described in detail from various positions. As a rule if research is devoted to some part of speech then usually one of the issues of analysis is the description of its morphological characteristics [5; 10; 11; 16]. Attributive constructions were also examined by many linguists [2; 4; 14]. It is possible to mention the research by E. V. Yurieva [14] that carried out the comparative analysis of attributive constructions on the basis of text corpora related to a few discourses: newspaper, publicity, scientific and official. However, the aim of her research was the comparative analysis of distribution and functioning of the English noun-noun constructions in these corpora. T. G. Dobrosklonskaya [2] in her turn also described a structure, functioning and methods of translation of attributive constructions in multi-genre media discourse. But in 2000 [3] she devoted her doctoral thesis to the indication of such kind of constructions as style distinctive signs on the basis of the same media discourse that includes various genres.

However, the description of affix characteristics in order to define their probable status as the style distinctive markers has not been found in the linguistic literature available. Therefore methods, methodology, research process and conclusions made in this article can be useful in future for other linguists considering the similar subjects.

In order to achieve the goal we should choose a discourse that contains various genres. It was possible to choose media discourse where the variety of genres gives an opportunity to carry out the correct comparative analysis and provide reliable results of research. However, the authors decided to take the multi-genre official discourse as the base for the future material. It also meets all necessary requirements for comparative analysis to distinguish style distinctive markers presenting its (discourse) most prominent features which differ it from other discourses but at the same time possess common characteristics.

The text corpora of the following four genres serves as a material for the comparative analysis: two types are so-called «humanitarian» areas, they are «Judicial documents» and «Office correspondence», and the other two belong to the «technical» subject fields – «Formulas of inventions (licenses)» and «Automobile operation instruction». Four text corpora allow us to get more reliable statistical data while comparing them.

Foremost we should select the most frequently used and productive attributive constructions. Having considered all the nomenclature of such constructions the authors came to the conclusion that two-component attributive constructions (TCAC) with the attributes expressed by nouns in general and possessive cases have got all necessary quantitative characteristics and can become the object of the analysis.

It should be noted that the basic and most productive method of TCAC formation is a conjugation of two stems of nouns i.e. formation of attributes by means of conversion [13]. Most linguists explain this grammatical phenomenon with the fact that there is a large freedom of semantic relations in nominative word-combinations in English because a prepositive attribute can characterize a word qualified by it in various way [6; 9; 15].

However, in spite of the fact that greater part of TCAC attributes is created by conversion in the texts of official discourse the authors consider the attributes formed by means of suffix morphemes. Although this method is less frequent and productive than the conversion one it gives an opportunity to complement the list of methods forming

the different types of attributes included in TCACs of official discourse. Besides, it presents morphology of attributes in more detail and allows to consider these word-formation elements of attributes as probable markers of official discourse.

Suffix morphemes which are most characteristic for each of the studied genres of official discourse were fixed in the attributes of TCACs.

1. The text corpus «Judicial Documents». It is composed of the texts of the judicial documents of the Administrative Tribunal of the International Labor Organization (ILO) in the collection «Judges of the Administrative Tribunal of the International Labor Organization». The total number of different suffix morphemes that form the attributes of TCACs is 7 units, the total frequency of all suffixes is 131.

The morphological structure of two-component constructions which occur in the genre of judicial documents is closely related to their semantic characteristics. And first of all this concerns the attributes. We present all seven suffix attributes with the corresponding examples.

First of all the most frequent suffix morphemes in this type of attributive constructions are suffixes *-ant/-ent* (F = 76), for example, *appellant's submission, complainant's pay*. However, its productivity is not very high i.e. this suffix joins no more than two or three nouns. But the attributes formed with the suffixes *-ant/-ent* have a very important lexical and semantic peculiarity which determines the frequency of their use – they belong to the group with a generalized lexical meaning «persons initiating legal procedures».

The attributes of two-component attributive constructions with the suffix *-tion/-sion*, being quite frequent (F = 36) and at the same time the most productive, present nouns denoting documents: *education grant, education allowance, administration directive, application form, application program*; organizations, departments, services: *Regulations service, Selection Committee*; terms expressing the attitude of the contracting parties: *termination indemnity, regulations procedure*; actions: *termination work*.

The suffix *-ty* (F = 6) forms attributes-abstract nouns, which have the meanings of «state, quality, condition, sign» from the stems of adjectives. Once they were borrowed from the Romance language. In our text corpus these are the stems of adjectives with the meaning «having quality», e.g. *active-activity*.

The suffix *-ment* (F = 6) having the same frequency as the previous one most often forms attributes that indicate «event», for example, *an appointment list*.

The following can be said about the suffixes *-ance/-ence, -or/-er, -ure*. They form a small group of attributes: suffixes *-ance/-ence* are used 4 times in attributes derived from verbs, for example, *perform – performance, refer – reference*; *-or/-er* are found only 2 times in the texts of this genre, for example, *Director's decision*, indicating «status of a person». And finally, the suffix that has the minimum frequency of usage is *-ure* (F = 1).

2. The text corpus of the genre «Office Correspondence». The texts were taken from the correspondence of the British Council with teachers of universities in foreign countries (British Council Correspondence). The number of different suffix morphemes is 6 units, the total frequency of occurrence of these suffixes is 82.

If to consider the structure of the attributes of the TCACs referred to this genre of official style we can note the following suffix morphemes.

The most frequent are *-tion/-sion* (F = 42). This suffix is very productive because it forms 36 different attributes, for example, *application form, documentation service, registration fee, television studio, admission charges*. At the lexical level attributes with these

suffixes are included in the lexical groups «document names», «various types of services (financial)», «scene of action».

The suffix *-ty* (F = 14) forms nouns referred to the lexical group «types of documents», «functions of objects», for example, *university diploma, safety helmets*.

The suffix morphemes *-ance / -ence* function as parts of attributes 10 times, for example, *advance information, conference refunds, performance report*. From the examples it follows that the *-ance / -ence* morphemes make up the attributes of the TCACs which are referred to lexical groups «nature of information message», «financial services» and «types of documents».

The suffixes *-er / -or* (F = 6) are attached to six attributes, for example, *traveler's cheque, officer's service, usher hall*, which denote the status of a person or executer.

The suffix morpheme *-ment*, the frequency of its occurrence is also 6 units. Here are some examples: *establishment position, department links*. A group of attributes with this suffix has the lexical meaning «organizations (governing bodies)».

The *-ing* suffix is on the last place as to the frequency of usage (F = 4), for example, *evening visit*. Here a word that fixes a specific time is used as an attribute.

After considering the list of suffix morphemes that are attached to the attributes of two-component attributive constructions found in the texts of «Judicial Documents» and «Office Correspondence» genres the following preliminary conclusions were made. Although these genres belong to the «humanitarian» ones, i.e. in a sense, to the closely related areas of official discourse the morphological part of the attributes in the TCACs of these genres have certain differences.

Firstly, significantly more modest numerical values in the frequency of occurrence of suffix morphemes in «Office Correspondence» genre as compared to the suffixes in the attributes in «Judicial documents» genre, 82 and 131, respectively. This difference is primarily due to the fact that the texts in «Office Correspondence» genre contains a much smaller number of two-component attributive constructions of the type that was stated at the beginning of the article – with attributes in the general or possessive cases. Accordingly, the frequency values of suffix attributes are lower than in the text corpus «Judicial Documents».

Secondly, there is some definite balance regarding the total number of suffixes in the corpora of both genres. E.g. in the texts of the genre «Office Correspondence» there is lack of attributes with the suffix morpheme *-ant / -ent* but the genre «Judicial Documents» has a maximum frequency of their usage. This can be explained by the generalized lexical meaning of the attributes that are formed with the help of the suffixes *-ant / -ent* – «persons initiating legal procedure». Such «persons» simply cannot be among the parties participating in official correspondence. The *-ure* suffix is also missed. And at the same time in the texts of the genre «Office Correspondence» the suffix *-ing* is presented for fixing time.

Thirdly, there is a problem of generalized abstract lexical meanings of the attributes of TCACs, which the suffix morphemes give them. We cannot say that lexical meanings coincide in the TCAC attributes of both genres. But to talk about the complete discrepancy of lexical characteristics would be incorrect. In both genres there are some common meanings: «documents», «status of a person», «organizations».

3. The text corpus of the genre «Automobile operation instruction». It includes the texts of operating instruction for Toyota vehicles. The number of different suffixes that make up the attributes is 8 units, the total frequency of occurrence is 342.

The addition of the following suffix morphemes is the most characteristic for the attributes used in TCACs of this corpus. The most common are, firstly, *-er / -or*

(F = 155). They form a group of nouns denoting «instruments, devices, parts», for example, *speedometer gear, radiator hoses, accelerator rod, selector shaft, distributor drive*.

On the second place as to the frequency of usage are attributes that contain the suffixes *-sion / -tion* (F = 144), for example, *compression spring, extension housing, tension spring*. They form attributes that are included in the lexical group «physical phenomena».

Next we can mention the suffix morpheme *-ment* (F = 10), for example, *instrument panel*. Attributes can be also referred to the lexical group «devices, machines, spare parts (workpieces)».

The suffix *-ure* (F = 8) forms attributes denoting, for example, «temperature influence» and can be referred to the lexical group «physical (natural) phenomena».

The same value of frequency in attributes is demonstrated by the suffix *-ing* (F = 8). It shows higher productivity as compared to the previous suffix *-ure*, i.e. it joins a larger number of attributes, for example, *bearing race, housing assembly* «parts, devices, parts of devices»; *fastening fatigue* «physical phenomena».

The following two suffix morphemes have one of the lowest frequency indicators: *-ty* (F = 3), *-age* (F = 3). For example, *safety valve, leakage control*. The lexical meanings of attributes with these suffixes can be characterized as «conditions» and «physical phenomena».

On the last place according to the parameter of frequency we can see the suffix *-ance* (F = 1), for example, *performance plan*.

4. The text corpus of the genre «Formulas of inventions (licenses)». This corpus includes the texts containing formulas of inventions in physics and radio electronics, extracted from the licensed sources. The total number of suffix morphemes in the TCACs of this genre is 8 units, their total frequency is 404.

Two-component constructions are widely used in the texts of formulas of inventions. The prevalence of these types of TCACs is dictated by the naming function of their attributes which in turn is caused by the extralinguistic factor – the naming of objects of inventions, actions, processes.

TCACs with the attributes formed by the suffixes *-er / -or* have frequency of usage 291, for example, *simulator means, exciter diodes, distributor channels, ammeter zone, actuator elements, transformer means*. Their frequency of occurrence obviously depends on the lexical meanings of the attributes with these suffixes – «devices used in electronics and physics».

On the second place as to the frequency of usage are the suffix morphemes *-tion / -sion* (F = 123). And again from the examples below it follows that the value of frequency of the attributes with these suffixes directly depends on the generalized lexical meaning that they have – «physical phenomena that are created (or necessary) as a result of work», for example, *saturation induction, propagation direction, saturation conditions, isolation region*; «devices, spare parts (workpieces)», for example, *installation electrodes, conversion method*.

The suffix morpheme *-ure* (F = 24) creates attributes that can be referred both to a group with the lexical meaning «physical phenomena», for example, *pressure control*, and the one with the meaning «object», for example, *picture image*.

The suffix *-ty* (F = 23) forms a group of attributes with the lexical meaning «physical phenomena», for example, *conductivity type, impurity concentration*.

The suffixes *-ance / -ence* make up 21 attributes, for example, *capacitance means, resonance condition, reference voltage*. These attributes belong to the group with the lexical meaning «physical phenomena».

The suffix *-age* (F = 20), as we see, has rather high frequency value but is the least productive of all the suffixes represented, since it forms only one attribute – *voltage*,

for example, *voltage measurement*, *voltage control* and creates a group of attributes with the meaning «physical phenomenon».

The suffixes *-ment*, *-ing* take the last position in the list of suffix morphemes of attributes in TCACs of the genre «Formulas of inventions (licenses)», they are used only once, for example, *measurement control* – «process», *winding coil* «device, machine».

Before presenting the main conclusions of the performed analysis the comparison of suffix attributes of TCACs in the two so-called «technical» genres «Automobile operation instruction» and «Formulas of inventions (licenses)» was carried out as it was done above with the attributes of TCACs in the «humanitarian» genres – «Judicial Documents» and «Office Correspondence».

The total number of suffix morphemes in the TCAC attributes in the genres «Automobile operation instruction» and «Formulas of inventions (licenses)» coincide – 8 units in both corpora. The values of the total frequency of the attributes in TCACs in the genre «Formulas of inventions (licenses)» are slightly higher than in the ones of «Automobile operation instruction» – 404 and 342, respectively. The nomenclature of suffix morphemes used in both genres also coincides. We can also say about the coincidence of generalized lexical meanings of the attributes made by the presented suffix morphemes. The main meanings of attributes in both genres are as follows: «parts, devices, parts of devices», «physical phenomena».

Thus taking into account a significant coincidence of morphological, lexical, and statistical characteristics we can assume that the suffix morphemes in the attributes of TCACs referred to these genres are the style distinctive markers inherent to the so-called «technical» genres of official discourse.

The comparative analysis of the suffix attributes included in the two-component attributive constructions functioning in the text corpora of four genres that are the part of official discourse shows the following.

1. The number of suffix morphemes that make up the attributes of TCACs in all four genres almost coincide.

2. Of all suffixes (9 units) found in the TCAC attributes the majority (6 units) functions in all four genres – *-tion / -sion*, *-ance / -ence*, *-er / -or*, *-ment*, *-ty*; and three of them – *-ing*, *-sure*, *-ant / -ent* are used selectively. These facts allow us to conclude that the degree of coincidence in the number and nomenclature of suffix morphemes in the TCAC attributes of the genres under consideration is quite high and with some reservations these characteristics can serve as the markers of official discourse.

3. There is an absolute superiority of the quantitative indicators of the TCAC suffix attributes of the genres «Automobile operation instruction» and «Formulas of Inventions (licenses)» as compared to the frequency values presented in the genres «Judicial Documents» and «Office Correspondence» – 746 and 213 (more than three times). Thus the results of the study described confirm the thesis formulated by T. G. Dobrosklonskaya [2] – the morphological method of attribute formation is typical mainly for scientific and technical terms whereas prefix-suffix models are less common in «humanitarian» texts.

4. The degree of coincidence of the morphological and lexical characteristics of the suffix attributes of TCACs inside the «technical» genres «Automobile operation instruction» and «Formulas of inventions (licenses)» is quite high. However only quantitative (statistical) indicators can serve as stylistic signs of official discourse since «... styles differ not so much in the nomenclature of specific elements, but in their specific distribution. Therefore, the most indicative characteristic of the functional style is the statistical characteristic» [1, p. 344].

The results have shown that the statistical characteristics of the TCAC suffix attributes inside the genres «Automobile operation instruction» and «Formulas of inventions (licenses)» fully reflect the peculiarities of official discourse in contrast to the attributes of the genres «Judicial Documents» and «Office Correspondence».

The «humanitarian» genres «Judicial Documents» and «Office Correspondence» demonstrate less uniform distribution of lexical and statistic data inside themselves as compared to the «technical» genres.

5. Inside the «humanitarian» and «technical» genres there is a complete or partial coincidence of the lexical meanings of the TCAC attributes formed by different suffix morphemes. However, when comparing the TCAC attributes with the same suffixes functioning in the «humanitarian» or «technical» genres it becomes obvious that there is not a single coincidence in lexical meanings between them.

Further research will be devoted to a comparative analysis of characteristics of multi-component attributive constructions functioning in various genres of official discourse.

References

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : учеб. для вузов / И. В. Арнольд. – 6-е изд. – Москва : Флинта : Наука, 2004. – 384 с. ; Arnold I. V. Stilistika. Sovremennyy angliyskiy yazyk : ucheb. dlya vuzov / I. V. Arnold. – 6-e izd. – Moskva : Flinta : Nauka, 2004. – 384 s.

2. Добросклонская Т. Г. Характер словосочетания как признак функционального стиля : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 Татьяна Георгиевна Добросклонская ; Моск. гос. ун-т. – Москва, 1981. – 25 с. ; Dobrosklonskaya T. G. Kharakter slovosochetaniya kak priznak funktsionalnogo stilya : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Tatyana Georgievna Dobrosklonskaya ; Mosk. gos. un-t. – Moskva, 1981. – 25 s.

3. Добросклонская Т. Г. Теория и методы медиа лингвистики (на материале английского языка) : автореф. дис. ... докт филол. наук : спец. 10.02.04 / Татьяна Георгиевна Добросклонская ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2000. – 48 с. ; Dobrosklonskaya T. G. Teoriya i metody media lingvistiki (na materiale angliyskogo yazyka) : avtoref. dis. ... dokt filol. nauk : spets. 10.02.04 / Tatyana Georgievna Dobrosklonskaya ; Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. – Moskva, 2000. – 48 s.

4. Єсипенко Н. Г. Лексико-семантичні компоненти авторського стилю і мовна картина світу (на матеріалі англomовної прози воєнної та мирної тематик) : автореф. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Надія Григорівна Єсипенко ; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2007. – 26 с. ; Yesyenko N. H. Leksyko-semantychni komponenty avtorskoho styliu i movna kartyna svitu (na materialy anhlomovnoi prozy voiennoi ta myrnoi tematyk) : avtoref. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Nadiia Hryhorivna Yesyenko ; Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yu. Fedkovycha. – Chernivtsi, 2007. – 26 s.

5. Жоголев Е. А. Факторы, определяющие аффиксальную сочетаемость существительных в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Евгений Александрович Жоголев ; Смол. гос. ун-т. – Смоленск, 2006. – 147 с. ; Zhogolev Ye. A. Faktory, opredelyayushchie affiksalnuyu sochetaemost sushchestvitelnykh v sovremennom angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yevgeniy Aleksandrovich Zhogolev ; Smol. gos. un-t. – Smolensk, 2006. – 147 s.

6. Карашук П. М. Словообразование английского языка : учеб. пособ. / П. М. Карашук. – Москва : Высш. школа, 1977. – 302 с. ; Karashchuk P. M.

Slovoobrazovanie angliyskogo yazyka : ucheb. posob. / P. M. Karashchuk. – Moskva : Vyssh. shkola, 1977. – 302 s.

7. Максимова Т. М. Особенности атрибутивных словосочетаний в заголовках английских газет : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Т. М. Максимова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – Москва : 1977. – 22 с. ; Maksimova T. M. Osobennosti atributivnykh slovosochetaniy v zagolovkakh angliyskikh gazet : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / T. M. Maksimova; Mosk. gos. ped. in-t inostr. yaz. im. Morisa Toreza. – Moskva : 1977. – 22 s.

8. Мешков О. Л. Словообразование в современном английском языке : учеб. пособ. / О. Л. Мешков. – Москва : Высш. школа, 1985. – 186 с. ; Meshkov O. L. Slovoslozhenie v sovremennom angliyskom yazyke : ucheb. posob. / O. L. Meshkov. – Moskva : Vyssh. shkola, 1985. – 186 s.

9. Разговорова Н. Н. Лингвостилистические особенности делового письма : на материале английской коммерческой корреспонденции : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Наталия Никитична Разговорова ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 1983. – 202 с. ; Razgovorova N. N. Lingvostilisticheskie osobennosti delovogo pisma : na materiale angliyskoy kommercheskoy korrespondentsii : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Nataliya Nikitichna Razgovorova ; Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. – Moskva, 1983. – 202 s.

10. Рогачева Н. В. Морфемная структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Наталія Вікторівна Рогачова ; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – Київ, 2000. – 25 с. ; Rohacheva N. V. Morfemna struktura imennykiv u tekstakh riznykh funktsionalnykh styliv (na materialі anhliiskoi movy) : avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Nataliia Viktorivna Rohachova ; Kyivskiy derzh. linhvistychnyi un-t. – Kyiv, 2000. – 25 s.

11. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – Москва : Наука, 1968. – 172 с. ; Ufimtseva A. A. Slovo v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka / A. A. Ufimtseva. – Moskva : Nauka, 1968. – 172 s.

12. Чукреева Е. И. Ономазиологическое исследование политических терминов и общественно-политической лексики в американском английском языке (на материале выступлений бывшего госсекретаря США Мадлен Олбрайт) / Е. И. Чукреева // Лингвокультурология. – 2010. – № 4. – С. 222–224 ; Chukreeva Ye. I. Onomasiologicheskoe issledovanie politicheskikh terminov i obshchestvenno-politicheskoy leksiki v amerikanskom angliyskom yazyke (na materiale vystupleniy byvshego gossekretarya SShA Madlen Olbrayt) / Ye. I. Chukreeva // Lingvokulturologiya. – 2010. – № 4. – S. 222–224.

13. Щербакова О. В. Структурно-семантическая и этимологическая характеристика словообразовательного поля существительных-неологизмов в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О. В. Щербакова ; Пятигор. гос. лингвист. ун-т. – Пятигорск, 2005. – 20 с. ; Shcherbakova O. V. Strukturno-semanticheskaya i etimologicheskaya kharakteristika slovoobrazovatel'nogo polya sushchestvitel'nykh-neologizmov v sovremennom angliyskom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / O. V. Shcherbakova ; Pyatigor. gos. lingvist. un-t. – Pyatigorsk, 2005. – 20 s.

14. Юрєва Е. В. Английские субстантивно-субстантивные словосочетания в стилевой дифференциации языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Екатерина Валерьевна Юрєва ; Моск. пед. гос. ун-т. – Москва, 2009. – 29 с. ; Yureva Ye. V. Angliyskie substantivno-substantivnye slovosochetaniya v stilevoy differentsiatsii

yazyka : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yekaterina Valerevna Yureva ; Mosk. ped. gos. un-t. – Moskva, 2009. – 29 s.

15. Якубайтис Т. А. Части речи и типы текстов / Т. А. Якубайтис. – Рига : Зинатне, 1981. – 248 с. ; Yakubaytis T. A. Chasti rechi i tipy tekstov / T. A. Yakubaytis. – Riga : Zinatne, 1981. – 248 s.

16. Nevreva M. N. Statistics of noun morphological derivation in the scientific functional style text corpora / M. N. Nevreva, E. V. Lebedeva, O. V. Gvozd // European Journal of Literature and Linguistics. – 2016. – № 4. – P. 31–34.

Submitted November 7th, 2019.

Л. М. Шапа

О. В. Лебедєва

О. В. Гвоздь

СУФІКСАЛЬНІ МОРФЕМИ В АТРИБУТАХ ДВОКОМПОНЕНТНИХ АТРИБУТИВНИХ КОНСТРУКЦІЯХ ЯК СТИЛЬОРОЗРІЗНЯЛЬНІ МАРКЕРИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

У статті представлені результати порівняльного аналізу, проведеного на основі текстових корпусів чотирьох жанрів офіційного дискурсу: так звані «гуманітарні» сфери, це «Судові документи» та «Офісна кореспонденція», та інші два, які належать до «технічних» предметних галузей – «Формули винаходів (ліцензій)» та «Інструкції з експлуатації автомобілів». Об'єктом порівняльного аналізу є двокомпонентні атрибутивні конструкції (ДАК), які містять атрибути, виражені іменниками в загальних та присвійних відмінках, та мають суфіксальні морфемі. Двокомпонентні атрибутивні конструкції (ДАК) були обрані, оскільки вони використовуються в текстах чотирьох жанрів з високими величинами частоти. Наступні три характеристики суфіксальних атрибутів ДАК було проаналізовано: статистична (кількісна), морфологічна та лексична. Основна мета статті – визначити, чи можна подібні суфіксальні атрибути вважати стильорозрізняльними маркерами офіційного дискурсу відповідно до цих трьох характеристик. Порівняльний аналіз спочатку проводиться між текстовими корпусами всередині «гуманітарних» та «технічних» жанрів окремо, а потім отримані дані порівнюються знову. Аналіз показав наступне. Кількість суфіксальних морфем, що складають атрибути ДАК у всіх чотирьох жанрах, майже збігається. З 9 суфіксів, знайдених в атрибутах ДАК, більшість (6 одиниць) функціонують у всіх чотирьох жанрах, а три з них використовуються вибірково. Існує абсолютна перевага кількісних показників суфіксальних атрибутів ДАК жанрів «Інструкція з експлуатації автомобілів» та «Формули винаходів (ліцензій)» у порівнянні зі значеннями частоти, які представлені у жанрах «Судові документи» та «Офісна кореспонденція» – 746 та 213 (більше ніж в три рази). Ця статистична характеристика суфіксальних атрибутів ДАК жанрів «Інструкція з експлуатації автомобіля» та «Формули винаходів (ліцензій)» повністю відбиває особливості офіційного дискурсу на відміну від атрибутів жанрів «Судові документи» та «Офісна кореспонденція». Ці дані також підтверджують думку лінгвістів про те, що морфологічний метод формування атрибутів характерний головним чином для науково-технічних термінів, тоді як префіксально-суфіксальні моделі рідше зустрічаються у «гуманітарних» текстах. Ступінь збігу морфологічних та лексичних характеристик суфіксальних атрибутів ДАК «технічних» жанрів «Інструкція з експлуатації автомобілів» та «Формули винаходів (ліцензій)» досить висока. Щодо «гуманітарних» жанрів «Судові документи» та «Офісна кореспонденція», то вони демонструють менш рівномірний розподіл лексичних та статистичних ознак

між собою у порівнянні з «технічними» жанрами. Усередині «гуманітарних» та «технічних» жанрів існує повний або частковий збіг лексичних значень атрибутів ДАК, які утворені різними суфіксальними морфемами. Однак, якщо порівняти атрибути ДАК з тими ж суфіксами, що функціонують у «гуманітарному» чи «технічному» жанрах, стає очевидним, що між лексичними значеннями у цих двох типах жанрів не існує жодного збігу.

Ключові слова: дискурс, частота використання, кількість, лексичне значення, суфіксальна морфема, жанр, сумарна частота.

УДК 811.16'367.622

Н. О. Щербій

МІЖКАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ЗВОРОТНИХ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті визначено статус віддієслівних іменників у слов'янському мовознавстві. Описано міжкатегоріальні зв'язки віддієслівних утворень, схарактеризовано їх гібридність. Порівняно специфічні особливості зворотних віддієслівних іменників у слов'янських мовах, зокрема словотвірні, морфологічні та семантичні аспекти. Проаналізовано уживання зворотних віддієслівних іменників у сучасних текстах.

Ключові слова: віддієслівні іменники, зворотний формант, реципрок, рефлексив, декаузатив, термінатив.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-233-241

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві є дослідження міжкатегоріальних зав'язків на тлі кількох споріднених мов. Таким багатоаспектним мовним явищем є віддієслівні утворення, т. зв. «гібридні форми дієслова» (дієприкметники, дієприслівники, віддієслівні іменники), які знаходяться на межі кількох частин мови, виявляючи синкретизм на морфологічному та семантико-синтаксичному рівнях.

В основі «гібридності» лежить теорія мішаних частин мови О. Пешковського, яка полягає у формуванні частин мови, що поєднують у собі категорії, характерні різним класам слів, як наприклад, стану, часу, зворотності, відмінка, числа. До таких частин мови дослідник відносить віддієслівний іменник, який знаходиться в середині категорії іменника, дієприкметник та дієприслівник, що сформувалися в межах прикметника та прислівника відповідно. Усі названі змішані частини мови об'єднує категорія виду, яка передусім належить дієслову, тому й досліджувати ці частини мови потрібно на ґрунті дієслова [5, с. 104].

У західнослов'янському мовознавстві віддієслівні іменники були предметом вивчення М. Jelinek, Н. Křížková, Р. Karlík, J. Furdík, К. Buzássyová, F. Trávníček, J. Gebauer, В. Havránek, J. Puzynina, Н. Safarewiczowa, А. Скоплев, у східнослов'янському – О. Пчелінцева, М. Гінзбург, К. Пономаренко, О. Петрик та ін. Однак єдиного трактування та частиномовної приналежності так і не було визначено, чим і зумовлена **актуальність** комплексного дослідження міжкатегоріальних зав'язків

віддієслівних іменників у слов'янських мовах, зокрема на фоні «гібридності» цієї категорії, яка суміщає ознаки діаметрально протилежних частин мови.

Мета та завдання дослідження полягають у визначенні поняття віддієслівний іменник у слов'янському мовознавстві, характеристиці та порівнянні структурно-семантичних особливостей віддієслівних іменників категоріального типу в слов'янських мовах, зокрема збереженні зворотного форманту *się*, що спричиняє утворення нових специфічних зворотних віддієслівних іменників, аналізі вживання зворотних віддієслівних іменників у сучасних польськомовних текстах.

Виклад основного матеріалу. У слов'янському мовознавстві немає чіткого розуміння природи віддієслівних іменників. Так, польський мовознавець Z. Saloni вживає термін *odśownik*, який використовується для позначення віддієслівних іменників на *-nie / -cie* типу *pachnienie, wiedzenie*, таким чином відносячи ці утворення до дієслівних форм [16]. S. Mędak також уживає подібний термін *rzeczownik odśowny*, включаючи ці слова до парадигми дієслова [13]. W. Doroszewski зараховує такі форми до іменника, оскільки в академічному словнику польської мови під його редакцією [19] знаходимо визначення *forma rzeczownikowa czasownika: zakochanie (się)* – іменна форма дієслова *zakochać się*; *rozmiękczenie* – іменна форма дієслова *rozmiękczyć*. S. Dubisz використовує інший підхід, оскільки більшість віддієслівних іменників на *-nie, -cie* безпосередньо відносить до складу статей про дієслова в межах дієслівної парадигми: як наприклад: *rozmyślanie książk. «Zastanawiać się nad czymś, rozważać, roztrząsać coś w myśli; medytować»*. Якщо девербатив має інше додатково фіксоване предметне значення, це показується в окремій дієслівній статті, а потім дається окреме пояснення значень: а) *rzecz. od rozmyślać* (іменник від *rozдумувати*); б) «*medytacja, refleksja, także religijna*» [17].

У чеській мові термін *podstatné jméno slovesné* (у словацькій мові зустрічається подібне визначення *slovesné podstatné meno*) позначає акціональне віддієслівне утворення з формантом *-ni, -ti*, яке має флективні ознаки іменника й виражає категорію роду, числа і відмінка, але й регулярно походить від основ дієслів, наслідуючи категорію виду і зворотності (*dotýkáni se – dotknutí se, rozcházení se – rozejiti se*) [7, с. 259].

Авторка ґрунтовної монографії про віддієслівні іменники J. Puzynina слідом за іншими західнослов'янськими мовознавцями (K. Buzássyová, J. Furdík, H. Křížková, P. Karlík) виокремлює два типи віддієслівних іменників: 1) категоріальні *substantivum verbale* (*-anie, -enie, -cie, -ęcie*), що за формально-семантичними характеристиками тяжіють до дієслова; 2) некатегоріальні *substantivum deverbale*, які утворюються за допомогою різноманітних суфіксів і близькі до іменника [14, с. 28–33].

У східнослов'янських мовах немає поділу на категоріальні й некатегоріальні типи: усі подібні утворення розглядають як віддієслівні іменники, що є результатом словотвірного підходу до розгляду цього мовного явища, хоча спостерігається різноманітний обсяг дієслівної семантики у лексемах [6]. І. Вихованець, К. Городенська в межах іменника розглядають словотвірну іменникову категорію граматичної предметності, що ґрунтується на трансформації номіналізації. До цієї категорії дослідники зараховують відпредикатні іменники (здебільшого віддієслівні та відприкметникові), які нівелюють вихідні дієслівні категорії та набувають іменникових граматичних категорій [1, с. 101–102].

У польській мові віддієслівні іменники категоріального типу (*substantivum verbale*) утворюються від пасивних дієприкметників на *-any, -eny, -ty, -ęty* за допомогою формантів *-anie, -enie, -cie, -ęcie*. Для них характерне процесове значення і здатність зберігати суфікси й префікси твірного дієслова, що є формальними показниками

належності до певного виду. Відповідно вони успадковують граматичну категорію виду, яка передає характер протікання процесу, а саме: цілісність / нецілісність, результативність / нерезультативність, початок дії / завершеність, багатократність / однократність, граничність / неграничність, тяглість / миттєвість тощо [3; 4].

Значенню утворюються два типи іменників [12, с. 284]: 1) присудкові, на кшталт *shuchanie*, *mysie* і 2) підметові, як *podanie* 'письмове прохання, документ, заява', *nakrycie* 'стола', *okrycie* 'плащ', *zamknięcie* 'замок, колодка'. Щодо підметових віддієслівних іменників подібні думки висловлюють й українські мовознавці. Так, І. Вихованець та К. Городенська стверджують, що набуття синтаксичних і морфологічних ознак нової для вихідного слова частини мови іноді супроводжується також семантичним зрушенням – частковим або повним семантичним зближенням з іншою частиною мови, до якої синтаксично й морфологічно це слово перейшло. Так, віддієслівна морфологізована субстантивація може мати кілька ступенів транспозиції: синтаксичний, морфологічний і семантичний, тому й наявна велика кількість видів віддієслівних іменників (на позначення дії, процесу або стану). Утворені внаслідок віддієслівної морфологізованої субстантивації іменники разом з вихідними дієсловами мають спільну лексичну семантику, але різні частиномовні граматичні категорії й формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні функції [1, с. 115–116].

Найдавніші спорадичні згадки про появу віддієслівних іменників у польській мові датуються XV століттям, але широкого вжитку вони набули з XVIII століття [15, с. 333–334], і їхня продуктивність не припиняється, про що свідчить утворення цілком нових віддієслівних іменників від запозичень на позначення сучасних інформаційних процесів, як от: *esemesowanie*, *googlanie*, *facebookowanie*, *instalowanie*, *nagrywanie*, *pobieranie*, *blogowanie*, *instagramowanie*, *polubienie*. Деякі користувачі навіть в одному реченні можуть ужити декілька таких дериватів: *Spodobalo nam się blogowanie, facebookowanie.. czas na instagramowanie* (Інтернет-сторінка). Про продуктивність свідчить і те, що деякі утворення навіть набирають питомо польських зворотних особливостей (*instalowanie się*, *logowanie się*), як от у заголовку статті: *Od «grzechu anielstwa» do «uważności», czyli poezja jako instalowanie się w świecie* (M. Zaleski Teksty Drugie 2011).

Серед слов'янських мов сучасна польська мова вирізняється збереженням зворотного форманту *się* при віддієслівних іменниках категоріального типу. У чеській і словацькій мовах ця тенденція також зберігається, але меншою мірою: напр.: словацьк. *rozbiehať sa* (розбігатися) – *rozbehnúť sa* (розбігтися) → *rozbiehanie sa* – *rozbehnutie sa* (розбіг) [7]; чеськ. *dočasně zakrývat* – *zakrýt* (тимчасово закривати – закрити) → *dočasně zakrývání* – *zakrytí* (тимчасове закриття). Щодо споріднених східнослов'янських форм подібне трактування є навряд чи застосовним або зовсім неможливим, пор.: укр. *закривання* – *закриття*, але *витування* – ?; рос. *разбегание* (*ся) – ? [7]. Аналогічна ситуація спостерігається також у південнослов'янських мовах [7]. Як стверджує F. Trávníček, J. Gebauer, B. Navránek зворотність у чеських віддієслівних іменниках є периферійною і факультативною, а словники взагалі можуть не фіксувати зворотних форм віддієслівних іменників, оскільки вони призначені для практичного користування, як наприклад: *A pak přišlo učení se fotografie – malířství – umění* (J. Němec). Причиною цього, як вважає H. Safarewiczowa [15, с. 332], є те, що в польській та чеській мові, на відміну від української та російської, зворотний займенник не злився з дієсловом, а вільно функціонує в реченні, хоча для нього характерне явище десемантизації як займенника: *Zmuszają do obejrzenia się, nawet do podążenia się za kobietą, które ich używa* (J. L. Wiśniewski).

У сучасній польській мові для зворотного віддієслівного іменника характерною є постпозиція зворотного форманту, винятком становлять нечисленні приклади препозиції, пов'язані з тенденцією до уникання зворотного форманту *się* в кінці речення [8]: *Albo upicie się, najmocniejsze, ale już w tym samym momencie zaczyna się trzeźwienie* (О. Tokarczuk), а при збігу двох енклітик порядок уживання також порушується, як от: *Nie miałam zbyt wiele czasu na przyglądanie mu się w łóżku, byłam na dziś umówiona na sesję fotograficzną ze znajomą Anki* (К. Macios).

Якщо у реченні вживаються два зворотних віддієслівних іменника, тоді виникає явище гаплогії, яке полягає в редукції повторюваного фонетичного елементу *się*, причому уцілілий елемент *się* отримує функції й зредукованого, а у реченні займає позицію після першого іменника, як наприклад у реченні: *Zbyt mocno zatroskałem się człowieczą skórą, zbyt mocne czulem obrzydzenie do wszystkiego, co ludzkie, zbyt mocno znudziło mnie ubieranie się i rozbieranie, ubieranie się i rozbieranie, kurne!* (Т. Wołdak-Janowska). Явище гаплогії може виникати тільки в сурядних реченнях, у підрядних реченнях не спостерігається.

У польській мові при зворотних віддієслівних іменниках *się* може опускатися в конструкціях з секундарним абстракційним значенням, як от: підметовим (*wydarzenie się – wydarzenie*), абстракційних ситуаціях (*przywitanie się – przywitanie, pożegnanie się – pożegnanie, zaostrenie się – zaostrenie, polepszenie się – polepszenie, pogorszenie się – pogorszenie*), станів (*pojednanie się – pojednanie*): *Ileż w to staranie (się) włożonej latami pracy, ile znoju i mordęgi tysięcy i tysięcy ludzi* (R. Kapuściński). Таке явище найчастіше виступає в конструкціях з секундарним абстракційним значенням, у яких віддієслівний іменник ужитий в множині: *Pociąg Zenka odchodził za trzy godziny i teraz odbywały się ostatnie przygotowania* (I. Jurgielewiczowa).

Існує низка злексикалізованих виразів з віддієслівними іменниками без *się*, утворених від рефлексивних дієслів, як от [15]: *trzęsienie ziemi, Boże Narodzenie, wbrew spodziewaniu, do zobaczenia, niedoczekanie twoje, olejek do opalania, do widzenia, głębokie zastanowienie, zapalenie płuc, kaleka od urodzenia, uniesienie*.

Уживання зворотного форманту при віддієслівних іменниках характерне тільки для присудкових віддієслівних іменників категоріального типу на *-anie, -enie, -cie, -ęcie*. Серед таких іменників виділяємо п'ять значеннєвих груп:

1. Власне зворотні віддієслівні іменники, у яких суб'єкт є одночасно й об'єктом виконуваної дії. До власне зворотних девербативів зараховуємо слова, які позначають дію, скеровану на зовнішність чи поверхню власного тіла. Такі дії особа-суб'єкт виконує над самим собою, шляхом т. зв. 'самообслуговування', тобто суб'єктові й об'єктові властива «семантична рефлексивність». Це гігієнічні або інші процеси, що виконуються за допомогою рук і скеровані на все тіло. Найчисленніші девербативи цієї групи мають значення 'обслуговувати самого себе' [9]: *mierzenie się, szorowanie się, wytarcie się, polewanie się, mycie się, golenie się, mydlenie się, perfumowanie się, charakteryzowanie się, gładzenie się, obsmarowanie się, pudrowanie się, ubranie się, rozbieranie się: Następne sceny to przechodzenie przez kolejne służby, mierzenie się wzrokiem ze strażnikami, a w końcu słowne przepychanki z urzędnikiem, który ma wydać walizkę.* (J. Loretz).

Конструкції з власне зворотними віддієслівними іменниками рідко трапляються в НКЖР. Причиною цього є продуктивна тенденція до еліпсису *się* при зворотних віддієслівних іменниках зі значенням 'дії, пов'язані з особистою гігієною' [14, с. 104]: *mycie się, ubieranie się, czesanie się, golenie się: Chłopiec wciąga szorty, wsuwa nogi w trepy, machnięcie ręką po włosach zastępuje czesanie* (I. Jurgielewiczowa).

До власне рефлексивних віддієслівних іменників відносимо також слова, дія яких виражає оцінку вчинку чи поведінки суб'єкта щодо самого себе. Вони виражають оцінне ставлення суб'єкта до об'єкта, передача якого є основною метою повідомлення мовця [9, с. 182–183]:

1) меліоративні власне рефлексиви виражають симпатію, любов, повагу, ніжність, люб'язність суб'єкта до самого себе в контексті взаємодії з соціумом: *chwalenie się, ekscytowanie się, wychwalanie się, chępczenie się, pysznienie się, wywyższanie się, chlubienie się, wylansowanie się. Radością kolekcjonera nie jest **chępczenie się** tym, co zgromadził, nie jest nią wartość jego zbiorów, ani nawet sława posiadacza* (Małgorzata Kuźmińska; Michał Kuźmiński) – виділений зворотний віддієслівний іменник має значення 'вихвалювання своїм нагромадженням майном', а отже має оцінну конотацію.

2) пейоративні власне зворотні віддієслівні іменники служать для вираження антипатії, зневажливого, відверто ворожого, несхвального ставлення суб'єкта до об'єкта висловлення. Образи, що лежать в основі пейоративних рефлексивів, імплікують ідею дій-стимуляторів негативної поведінки людини та вад її характеру, які засуджуються соціумом: *posądzenie się, zblażnienie się, ośmieszanie się, skompromitowanie się, znesławianie się, nienawidzenie się, ukaranie się, łajanie się, obwinienie się, oczernianie się, oszkalowanie się, biczowanie się, splugawienie się. Narzekala na śpiewanie, próby, wyjazdy, mówiła, że to **ośmieszanie się** i przesada, że chciała tylko raz, spróbować jak kiedyś, dla zabawy, że jest zmęczona, nieludzko zmęczona* (W. Kowalewski) – 'висміяння, зневажання'.

У польській мові до власне рефлексивних віддієслівних іменників належить специфічний клас зі значенням 'роздвоєння особистості', де суб'єкт із позиції стороннього спостерігача виконує дію над об'єктом, який розуміється як відображення суб'єкта. До цієї групи належить обмежена кількість слів-синонімів до дієслова *widzieć* // *bacymu*: *zobaczenie się, obejrzenie się, obserwowanie się, egzaminowanie się, oglądanie się, widzenie się, opatrzenie się, poobserwowanie się, ujrzenie się, przeglądanie się, przejrzenie się. Pani Brońcowa wymawiała córce niezaradność, nieumiejętność, a przy tym do najbliższej rozmowy tyle wplątywała napomknień, tyle ważkich nawiasów, iż każde **widzenie się** z Żaneta stawało się dla tej ostatniej mordującym* (W. Gąsiorowski).

2. Взаємні віддієслівні іменники [10], які позначають взаємну (симетричну) дію суб'єкта й об'єкта щодо один одного, на кшталт: *całowanie się* – całować wzajemnie jeden drugiego; *kąsanie się* – dokuczać sobie, dręczyć się wzajemnie; *bicie się* – bić jeden drugiego, wzajemnie sobie zadawać razy; *łuczenie się* – bić się, *przekrzykiwanie się* – przekrzyknąć siebie wzajemnie.

РецД розглядаються в складі утворених ними реципрокальних конструкцій (РецК), які позначають ситуацію з двома учасниками (актантами), кожен із яких водночас є суб'єктом та об'єктом цієї перехідної дії. Наприклад: ... *dopiero na schodach **całowali się** po raz drugi i drugie ich całowanie się było jeszcze inne od pierwszego, jeszcze dłuższe...* (W. P. Szymański); *Do rytuału należy **polewanie się** na przemian gorącą i zimną wodą oraz wzajemne **smaganie się** brzoźowymi witkami* (R. Kolmas); *Wolala wygłup, **bicie się** poduszkami od powagi* (M. Gretkowska); *Wzajemne **przekrzykiwanie się**, chamskie i seksistowskie uwagi, powtarzanie w kółko tego samego były spowodowane nie tylko brakiem moderatorów* (K. A. Wychowalek) – виділені зворотні віддієслівні іменники мають яскраво виражене реципрокальне значення, про що свідчить і контекст і допоміжні ад'єктивні маркери (*wzajemne*), окрім того останній дербатив *przekrzykiwanie się* передає ще й мультиплікативно-взаємне значення, коли взаємна

діє є багаторазовою (у польській мові девербативи з таким значенням практично відсутні).

3. Середні (медіальні) віддієслівні іменники, у яких зворотний формант не виконує самостійної функції, а становить з іменником невіддільну єдність і є складником непостійної дієслівної лексеми, виступає як фактично функціонально пустий складник дієслівної лексеми: *banie się, wstydzenie się, zakochanie się, odstrzeliwanie się, borykanie się, chępczenie się, dodzwonienie się, brzydzenie się, domaganie się, wpatrywanie się, rozejście się, podobanie się, śmianie się, spodziewanie się. Do godz. 14 praktycznie nie było szans na **dodzwonienie się** do Urzędu Miasta, bo w centrali telefonicznej rozładowały się akumulatory* (Express Pustrowany).

До середніх віддієслівних іменників [8], зараховуємо іменники з т. зв. плеонастичним *się*, емфатичним рефлексивним показником, зворотні та незворотні форми яких є значеннєво рівнозначними й вільно функціонують у мовах [15, с. 341], такі як: *dotknięcie – dotknięcie się, błyszczenie – błyszczenie się, chichotanie – chichotanie się, świecenie – świecenie się, bradziażyć – bradziażyć się, doczekać – doczekać się, wypytać – wypytać się, przesiadanie – przesiadanie się, spóźnienie – spóźnienie się*. Ці пари не утворюють семантичної чи граматичної опозиції, а тільки формальну, оскільки функціонування в мові двох значеннєво рівнозначних форм призводить до занепаду однієї з них, частіше зворотної. Як наприклад: ... *im mocniej krzyczałem, tem głośniejsze dochodziło do moich uszu **chichotanie się** osób, zapelniających widocznie mój pokój* ... (J. Lam) – твір датований 1878 роком, проте в НКJP не знаходимо жодного речення з *chichotanie się*, як і в Інтернет-просторі.

4. Термінативні віддієслівні іменники, які виражають високий ступінь інтенсивності, граничну межу чи досягнення результату виконаної дії: *przyglądanie się, przypatrywanie się, nasłuchanie się, wdawanie się, przysłużenie się, uganianie się*. Формальним показником цієї групи є префікс і зворотний займенник, оскільки термінативні безпрефіксні формації у польській мові слабо розвинені, а іменникові деривати взагалі не утворюються. *Intensywne życie towarzyskie, **uganianie się** za kobietami kolidują z prowadzeniem skutecznych badań* (Andrzej Krzywicki).

5. До п'ятої групи варто віднести віддієслівні іменники з декаузативним значенням [11], що описують ситуації, які виникають спонтанно, несвідомо. Для конструкцій із декаузативами характерне усунення чи виведення агентивного семантичного компонента. Декаузативи констатують зміну стану предмета, хоч причина цієї зміни залишається невизначеною. Такі девербативи характерні передусім для наукової літератури та є дуже поширеними, як наприклад: *Świeca pali się ok. 11-12 min, natomiast koncha nieco krócej, bo ok. 10 minut. A więc **palenie się** do połowy zajmie ok. 4,5 do 5 min* (T. Szewczyk) – у реченні виділений віддієслівний іменник *palenie się* вживається зі зворотним формантом, що призводить до деконкретизації ситуації: процес горіння відбувся сам чи хтось імпліцитний спричинив його, причина залишається невизначеною.

Декаузативні віддієслівні іменники позначають природні явища в широкому розумінні, тобто біологічного (*krzewienie się, aglutynowanie się, otorbienie się*) і тваринного світу (*kocenie się, oproszenie się, wycielenie się, żrebiecie się*), хімічних (*mineralizowanie się, destylowanie się*), фізичних (*elektryzowanie się, magnesowanie się, skondensowanie się*), атмосферних явищ (*stopienie się, zachmurzenie się, rozwijanie się*), проявів хвороб (*dializowanie się, gnojenie się, obieranie się*), елементів топографії та інше. *Elektryzowanie się tkanin jest utrapieniem każdej gospodyni* (Internet); *Po drugie, zużywanie się narzędzia może przybierać różne postacie, np. starcie na powierzchni*

przyłożenia, żłobek na powierzchni natarcia, wykruszenie się krawędzi skrawającej, wytarcie się wierzchołka ostrza (J. Kosmol).

Висновки. Віддієслівні іменники становлять особливу гібридну форму дієслова, що охоплює ознаки діаметрально протилежних частин мови – іменника та дієслова. Зворотні віддієслівні іменники є специфічною рисою польської мови, частково чеської та словацької, зберігаючи категорію виду та зворотності. Для зворотних віддієслівних іменників здебільшого характерна постпозиція зворотного форманту *się*, а також явище гаплогії та опускання *się* у сталих конструкціях. Значенню виділяємо 5 груп віддієслівних іменників: власне зворотні, взаємні, середні (медіальні), термінативні та декаузативні. Уживання віддієслівних іменників у польській мові відзначається високою продуктивністю, про що свідчить утворення цілком нових лексем від запозичень на позначення сучасних інформаційних процесів, а деякі утворення навіть набирають питомо польських зворотних особливостей (*instalowanie się, logowanie się*).

Перспективи подальших досліджень. Гібридність дієслівних форм становить актуальний і малодосліджений аспект, зокрема в контексті структурно-семантичних відмінностей на тлі слов'янських мов. Зворотність віддієслівних іменників є одним з найяскравіших прикладів гібридності, проте варто простежити й інші категорійні особливості девербативів у слов'янських мовах.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – Київ : Пульсари, 2004. – 400 с. ; Vykhoanets I. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy / I. Vykhoanets, K. Horodenska. – Kyiv : Pulsary, 2004. – 400 s.
2. Гінзбург М. Видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення опредметнених процесів у слов'янських мовах / М. Гінзбург // Українська мова. – 2011. – № 2. – С. 30–43 ; Hinzburh M. Vydove protystavlennia viddiieslivnykh imennykiv na roznachennia opredmetnennykh protsesiv u slovianskykh movakh / M. Hinzburh // Ukrainska mova. – 2011. – № 2. – S. 30–43.
3. Гінзбург М. Мовознавче підґрунтя теорії подавання процесових понять в українській фаховій мові / М. Гінзбург // Українська наукова термінологія. Природничі науки : зб. матер. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 листоп. 2012 р. – Ч. 4. – С. 29–39 ; Hinzburh M. Movoznavche pidgruntia teorii podavannia protsesovykh poniat v ukrainskii fakhovii movi / M. Hinzburh // Ukrainska naukova terminolohiia. Pryrodnychi nauky : zb. mater. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 2 lystop. 2012 r. – Ch. 4. – S. 29–39.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підруч. / В. О. Горпинич. – Київ : Академія, 2004. – 335 с. ; Horpunych V. O. Morfolohiia ukrainskoi movy : pidruch. / V. O. Horpunych. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 335 с.
5. Пешковский А. Русский синтаксис в научном освещении / А. Пешковский ; вступ. ст. Е. В. Клобукова. – 8-е изд. – Москва. 2001. – 450 с. ; Peshkovskiy A. Russkiy sintaksis v nauchnom osveshchenii / A. Peshkovskiy ; vstup. st. Ye. V. Klobukova. – 8-e izd. – Moskva. 2001. – 450 s.
6. Пчелинцева Е. От глагола к имени : аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия / Е. Пчелинцева. – Санкт-Петербург : Наука, 2016. – 367 с. ; Пчелинцева Е. От глагола к имени : аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия / Е. Пчелинцева. – Санкт-Петербург : Наука, 2016. – 367 с.
7. Скоплев А. Дві іпостасі західнослов'янського дієслівного іменника (на матеріалі чеської мови) / А. О. Скоплев // Вісник університету імені Альфреда Нобеля.

Серія : Філологічні науки. – 2018. – № 1. – С.259–270 ; Skopliiev A. Dvi ipostasi zakhidnoslovianskoho diieslivnoho imennyka (na materiali cheskoï movy) / A. O. Skopliiev // Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia : Filolohichni nauky. – 2018. – № 1. – S. 259–270.

8. Щербій Н. Граматична сполучуваність виразу się в польській мові в порівнянні з українською мовою (postфікс ся) / Н. О. Щербій // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2014. – Вип. 9. – С. 44–48 ; Shcherbii N. Hramatychna spoluchuvaniist vyrazu się v polskii movi v porivnianni z ukrainskoïu movoïu (postfikssia) / N. O. Shcherbii // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Filolohiia. – 2014. – Vyp. 9. – S. 44–48.

9. Щербій Н. Категорія зворотності в українській і польській мовах / Н. Щербій // Зіставно-типологічні студії : українська мова на тлі споріднених мов : моногр. / за ред. В. І. Кононенка. – Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2015. – С. 180–200 ; Shcherbii N. Katehoriia zvorotnosti v ukrainskii i polskii movakh / N. Shcherbii // Zistavno-typolohichni studii : ukrainska mova na tli sporidnennykh mov : monohr. / za red. V. I. Kononenka. – Kyiv ; Ivano-Frankivsk ; Varshava : Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliia Stefanyka, 2015. – S. 180–200.

10. Щербій Н. Рефлексивність і реципрокальність в польській та українській мовах / Н. Щербій // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – 2015–2016. – Вип. 44–45. – С. 135–139 ; Shcherbii N. Refleksyvniist i retsyprokalnist v polskii ta ukrainskii movakh / N. Shcherbii // Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia. – 2015–2016. – Vyp. 44–45. – С. 135–139.

11. Щербій Н. Рефлексивні декаузативи в польській та українській мовах / Н. Щербій // Studia Ucrainica Varsoviensia. – 2016. – Т. 4. – С. 273–281 ; Shcherbii N. Refleksyvni dekauzatyvy v polskii ta ukrainskii movakh / N. Shcherbii // Studia Ucrainica Varsoviensia. – 2016. – Т. 4. – S. 273–281.

12. Doroszewski W. Podstawy gramatyki polskiej / W. Doroszewski. – Wyd. 2. – Warszawa, 1963. – Cz. 1. – 318 s.

13. Mędak S. Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich : Podręczny słownik języka polskiego / S. Mędak. – Kraków. 2004. – 363 s.

14. Puzynina J. Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (słowotwórstwo, semantyka, składnia) / J. Puzynina. – Warszawa : Warszawa Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1969. – 205 s.

15. Safarewiczowa H. Rzeczowniki «zwrotne» w języku polskim / H. Safarewiczowa // Język Polski. – 1954. – Т. 34, Z. 5. – S. 332–348.

16. Saloni Z. Czasowniki polskie. Odmiana. Słownik / Z. Saloni. – Warszawa. 2004. – 256 s.

17. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego / by S. Dubisza. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. – Wersja 1.0.

18. Wieczorek D. Ukrainiskij pierfiekt na -no, -to na fonie polskiego pierfiakta / D. Wieczorek. – Wrocław : Wydawnictwo uniwersytetu wrodawskiego, 1994. – 115 s.

19. WSJP – Wielki słownik języka polskiego / by W. Doroszewski. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe. – 1958–1969. – Т. I–X

Стаття надійшла до редакції 10.11.2019.

N. Shcherbii

**INTERCATEGORICAL STATUS OF REFLEXIVE VERBAL NOUNS
IN SLAVIC LANGUAGES**

One of the most debatable topics in modern linguistics is the study of intercategory relations between several related languages. These multidimensional linguistic phenomena include the verbal formations, the so-called «hybrid forms of verbs» (participles, transgressive, reflexive verbal nouns), which are on the border of several parts of speech displaying syncretism at the morphological, semantic and syntactic levels.

The article defines the status of verbal nouns in Slavic linguistics. It describes the intercategory links of verbal formations and characterizes their hybridity. It provides comparison of specific features of reflexive verbal nouns in Slavic languages, including word-forming, morphological and semantic aspects. It also analyzes the use of reflexive verbal nouns in modern texts.

*Verbal nouns are a special hybrid form of the verb, which covers the features of diametrically opposite parts of the language, namely the noun and the verb. Reflexive verbal nouns are a specific feature of Polish, partly Czech and Slovak as well, which maintain the category of aspect and reflexivity. The postposition of the reflexive formant *się*, as well as the phenomenon of haplology and omission of *się* in lexicalized constructions mostly characterize reflexive verbal nouns.*

There are five groups of verbal nouns:

1) reflexive verbal nouns, in which the subject is the object of the action being performed as well. The reflexive deverbatives include words that denote the action directed at the appearance or surface of one's body;

2) reciprocal verbal nouns, which denote the mutual (symmetrical) action of the subject and object against each other;

3) medial verbal nouns, in which the reflexive formant does not perform an independent function, but forms an inseparable unity with the noun and is a component of a non-permanent verbal lexeme;

4) terminative verbal nouns expressing a high degree of intensity, limit or achievement of the result of the action performed;

5) decausal verbal nouns describing situations that arise spontaneously, unconsciously, and are primarily typical for scientific literature. Decausatives state the change in the subject's state, although the reason for this change remains unclear.

The use of verbal nouns in Polish is characterized by high productivity, as evidenced by the formation of entirely new lexemes from loanwords used to denote modern information processes, and some formations even take on specific Polish reflexive features.

Key words: *verbal nouns, reverse formant, reciprocal, reflexive, decausative, terminative.*

УДК 811.112.2'367

П. І. Яценко

УСКЛАДНЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПІДРЯДНО-СУРЯДНОГО ПОЛІНОМА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ)

У статті розглянуто загальні способи ускладнення синтаксичної структури складного речення. Досліджено шляхи введення ускладнюючих синтаксичних конструкцій у підрядно-сурядний поліном сучасної німецької мови на матеріалі наукового дискурсу. Проаналізовано причини преференційного вживання включення та розширення.

Ключові слова: науковий дискурс, складне речення, підрядно-сурядний поліном, ускладнення, синтаксична структура речення, включення, розширення.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-242-249

Світ сучасної людини складний та багатоплановий. Світ науковця, людини освіченої та розумної, постає у ще більш ускладненій формі, адже науковець звертає увагу не тільки на події, а і їхні складові та виявлені причинно-наслідкові чи інші види відношень між ними. Мовлення науковців відбиває зафіксований ними світ, тому реченнєві конструкції, якими вони користуються, також підлягають ускладненню. Серед часто вживаних видів речень говорять про складні, серед яких називають **поліноми** [7; 10; 11], що є реченнями, утвореними мінімум трьома клаузами. **Клауза** розуміється як найменший предикативний формант складного речення, вершиною якого виступає повнозначне дієслово [1, с. 256]. Серед клауз розрізняють головні та підрядні види, які сполучаються координативним чи субординативним видом зв'язку, так утворюються складносурядні, складнопідрядні та змішані види поліномів (сурядно-підрядний та підрядно-сурядний).

Глибокому та всебічному вивченню підлягали складно-сурядні речення [10] або складно-сурядні поліноми та сурядно-підрядні поліноми [12], однак лишається низка недостатньо досліджених видів речень та кілька питань, що не знайшли поки своєї відповіді. Серед недосить вивчених одиниць знаходяться **підрядно-сурядні поліноми** (далі ПСП), котрі розуміються як різновид складного речення, що формується мінімально трьома клаузами, серед яких одна є **головною** (далі Г), а дві – **підрядними** (далі П), сполученими між собою сурядним зв'язком (див. рис. 1).

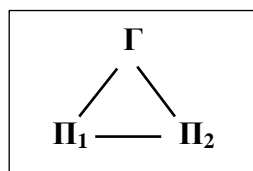

Рис. 1 Базова модель ПСП

У ПСП клаузи сполучаються між собою, утворюючи трикутну базову структуру:
(1) *Im Fall der Flucht sei zu befürchten gewesen, dass die Schüler dem A gefolgt wären und ihren Angriff somit fortgesetzt hätten* [18]. У такому реченні (1) підрядний зв'язок

між клаузами є домінуючим, а сурядний зв'язок стає другорядним і розширює підрядну частину.

Серед питань, пов'язаних із ПСП, одним з актуальних лишається вивчення ускладнення цього виду речення. У ХХ ст. термін «ускладнення» досліджували виключно на рівні простого речення в межах одного синтаксичного елемента [9, с. 115], отже ускладнення поліномів залишалось поза увагою. Ускладнення простого речення розумілося як процес додавання до структури речення однорідних членів, вставних слів тощо [5, с. 190]. Пізніше ускладнення стали розуміти як введення напівпредикативних конструкцій [6, с. 541], додавання клауз з виділенням ускладнених СР [2, с. 36; 3, с. 15; 4, с. 72; 8, с. 11]. Останній з перелічених підходів є актуальним для ПСП наукового дискурсу.

Об'єктом дослідження виступає ПСП наукового дискурсу, відібрані з сучасних наукових видань 2014–2017 рр. **Предметом дослідження** є синтаксичні процеси ускладнення структури ПСП.

Метою цього дослідження є вивчення специфічних рис синтаксичних процесів ускладнення ПСП у сучасному науковому дискурсі. Основними **завданнями** цього дослідження стали:

- встановити, чи є типовим ускладнення синтаксичної структури для ПСП;
- виявити, які синтаксичні процеси ускладнення речення характерні для ПСП, та дослідити їх поширеність;
- проаналізувати специфічні риси ускладнення речення у ПСП наукового дискурсу.

Актуальність роботи полягає у необхідності ґрунтовного вивчення синтаксичних процесів ускладнення ПСП сучасного наукового дискурсу, що не були предметом наукових розвідок попередників.

Будучи складною за своєю будовою структурою, ПСП все ж підлягають введенню додаткових предикативних та напівпредикативних конструкцій (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Загальні дані про ускладнені ПСП наукового дискурсу

Ускладнені ПСП	Неускладнені ПСП	Разом
331	169	500
66,2 %	33,8 %	100 %

Перевага ускладнених ПСП пояснюється тим, що базова структура ПСП, хоча є частково закритою та доволі збалансованою, проте, у разі необхідності, здатна до трансформацій, що стає можливим при введенні підрядних чи напівпредикативних конструкцій.

Серед ускладнених ПСП містяться речення з одноразовим та багаторазовим ускладненням (див. Табл. 2):

Таблиця 2

Ускладнення ПСП

Одноразово ускладнені ПСП	Багаторазово ускладнені ПСП	Разом
167	164	331
50,5 %	49,5 %	100 %

Слід за А. М. Приходько, котрий вивчав процеси ускладнення складно-сурядного речення [10, с. 20], котрі також можуть бути виявлені у будь-яких інших видах складних речень, розрізняємо: розгорнення, включення та розширення. Виходячи з базового принципу утворення ПСП – домінантного субординативного зв'язку між

клаузами – та його мінімальної структури, речення, котрі ускладнюються шляхом розгорнення базової конструкції, тобто шляхом додавання головних клауз, перестають бути ПСП, вони переходять до сурядно-підрядних поліномів. На цій підставі розгорнення вважається не характерним для ПСП. Однак, інші два види ускладнення речення властиві ПСП: розширення (додавання підрядних клауз до основної структури) та включення (введення конструкцій з неповною предикативністю: інфінітивних, дієприкметникових чи абсолютних). У таблиці 3 наведені дані про способи ускладнення ПСП наукового дискурсу.

Таблиця 3

Способи ускладнення синтаксичної структури ПСП

Розгорнення	Розширення	Включення		
		Інф. звороти	Дієприсл. звороти	Абсолютні звороти
0	207 ПСП	47 ПСП	4 ПСП	0

Найбільш популярним способом ускладнення речення виступає розширення його синтаксичної структури. За виключенням ПСП з одним головним та двома підрядними кожне інше ПСП є результатом саме цього процесу (у нашій вибірці це 207 ПСП (див. Табл. 4)):

Таблиця 4

Співвідношення загальної кількості ПСП до ПСП, розширених підрядною клаузою

Формально-граматичні моделі ПСП	1-2	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	Разом
Загальна кількість ПСП	293	150	37	12	6	2	500
Кількість розширених ПСП	0	150	37	12	6	2	207

Отже, кожне ПСП, що містить три й більше підрядних клауз, а priori є результатом розширення формально-граматичної моделі базового ПСП: (2) *Da der Test, alle Bedeutungsvarianten von Toleranz auf ein gemeinsames Hyperonym zurückzuführen, fehlschlägt, wird von der Autorin eine Liste mit Fragen erstellt, die aus den Valenzstellen resultieren und den Leerstellen des Frames TOLERANZ entsprechen* [14]. Так у (2) базова модель ПСП розширюється каузальним підрядним, воно розпочинає речення та уточнює обставини зображуваної події. Воно приєднується до базової структури ПСП.

Загальна кількість підрядних клауз, що розширили базову структуру ПСП у нашому матеріалі, становить 294 (див. Табл. 5). Серед них виявлені як однорідні, так і неоднорідні підрядні речення:

Таблиця 5

Види підрядних у ПСП

Формально-граматичні моделі ПСП	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	Разом	
Однорідні підрядні	27	20	13	14	5	79	26,9 %
Неоднорідні підрядні	123	54	23	10	5	215	73,1 %
Загальна кількість підрядних, котрі розширили ПСП	150	74	36	24	10	294	100 %

Превалювання неоднорідних підрядних пояснюється первинною складністю структури ПСП та бажанням мовця не перенавантажити слухачів при сприйнятті

речення, адже комплекс з кількох однорідних підрядних розглядається як перенасичена частина: (3) *Im Zusammenhang mit der ersten Forschungsfrage interessieren wir uns vor allem dafür, wie viele und welche Einleiter die Probanden gebrauchen, ob die Einleiter angemessen eingesetzt werden und wie die Wortfolge im Nebensatz und im nachgestellten Hauptsatz ist* [19]. Так у (3) автор при одній головній використовує 4 підрядні клаузи. Складність інформативного блоку та схожість двох підрядних клауз призводять до редукації частини першої підрядної клаузи (лишається тільки частина сполучуваного блоку «*wie viele*»). Речення типу (3) наочно демонструють, що процеси спрощення та ускладнення існують у певному балансі.

Більшість підрядних у ПСП додається як неоднорідна клауза першого, другого чи іншого ступенів (див. Табл. 6):

Таблиця 6

Формально-граматичні моделі ПСП	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	Разом	
Підрядні 1 ступеня	318	82	28	20	11	459	64,8 %
Підрядні 2 ступеня	132	53	17	6	2	210	29,7 %
Підрядні 3 ступеня	-	13	12	6	1	32	4,5 %
Підрядні 4 ступеня	-	-	3	2	-	5	0,7 %
Підрядні 5 ступеня	-	-	-	2	-	2	0,3 %
Разом за моделями	450	148	60	36	14	708	100 %

Хоча теоретично можливим ступенем підрядного в опрацьованих ПСП може бути шостий ступінь, проте практично зафіксовано лише кілька підрядних речень п'ятого ступеня. Типовим лишається вживання підрядних першого та другого ступенів: (4) *Berücksichtigt man ferner die empirisch im SMiK-Projekt ermittelte Erkenntnis, dass assoziativ-semantische Stereotype einander durchaus auch widersprechen können (als «typisch dänisch» erscheint sowohl «gastfreundlich» wie auch «tendenziell ablehnend gegenüber Fremden/Ausländern», cf. Kilian 2015: 160–161), dann wird einmal mehr deutlich, dass nur die Bewusstmachung und sprachkritische Reflexion solcher Stereotype einen «unkritischen, unüberlegten Gebrauch» (von Polenz 1988: 150) verdrängen und zu einem funktional angemessenen Gebrauch führen können* [16]. Так у (4) містяться 3 підрядні першого ступеня та одне другого, хоча теоретично можливим був третій ступінь. Серед підрядних першого ступеня є пара однорідних додатку та одне умовне, що приєднується окремо до головного, отже базова структура ПСП повністю збережена. У (4) можна спостерігати й типовий прийом спрощення підрядного шляхом вилучення сполучника та підмета з другого підрядного пари.

Розширення як спосіб ускладнення ПСП є типовим для нього процесом. При розширенні виявлено як додавання підрядних клауз до головної ПСП в цілому чи його частини, зберігаючи базову тричленну структуру ПСП, так і збільшення структури шляхом додавання однорідних підрядних.

Розширення ПСП у проаналізованому матеріалі використовується значно частіше за інший тип ускладнення – включення. При включенні напівпредикативної конструкції до ПСП наукового дискурсу використовуються лише інфінітивні та дієприслівникові звороти. Не виявлено жодного випадку вживання абсолютних зворотів (див. Табл. 3). Фактично, кожна напівпредикативна конструкція становить ущільнений варіант окремої предикативної одиниці, скороченої до такої форми. Таким чином речення лишається прийнятним до розуміння та гармонійним.

Для ПСП наукового дискурсу типовим є вживання інфінітивних зворотів з Infinitiv 1, у більшості випадків звороти функціонують як означення чи додаток (див. Табл. 7):

Таблиця 7

Функції інфінітивних зворотів у ПСП

Підмет	Додаток	Означення	Обставина	Разом
3	15	19	10	47
6,4 %	31,9 %	40,4 %	21,3 %	100 %

Домінування інфінітивів у функції додатку та означення пояснюється бажанням додати деталі та розкрити сутність явищ у ПСП науки: (5) *Dass diese Register bei den meisten Versuchen, das päpstliche Supplikenwesen im Überblick zu erfassen, schlichtweg übergangen werden und bislang kaum je systematisch untersucht wurden, kann daher nur verwundern* [15]; (6) *Auch ist zu beachten, dass A, sobald die Polizei ihn in Gewahrsam nahm, wohl nicht mehr mit einer Korrektur des Verwaltungsfehlers rechnete, sondern davon ausging, sofort in sein Heimatland rückgeführt zu werden* [13]. Так у (5) інфінітивний зворот уточнює іменник «Versuchen», що міститься в одному з підрядних речень, а у (6) інфінітивний зворот завершує ПСП, розкриваючи значення «davon». В обох реченнях інфінітивні звороти природньо включаються у загальну структуру, через їх компактність вони не заважають загальному розумінню ПСП, а лише відіграють роль поширювача загальної структури речення.

Найменш вживаним підвидом ускладнювачів ПСП виявився дієприслівниковий зворот (лише 4 ПСП містили його): (7) *Nachdem Fachbücher wenig flexibel sind und oft nur im Abstand von mehreren Jahren neu aufgelegt werden, versuchen viele Gebiete der Medizin dieses Dilemma zu lösen, indem sie, wie bereits von Cochrane empfohlen, Leitlinien publizieren und regelmäßig erneuern* [1] [17]. Так у (7) вживається дієприслівниковий зворот з Partizip 2, в якому міститься результат попередньої дії, що у скороченій формі надає необхідний мовцеві коментар.

Крім зазначених класичних способів ускладнення ПСП характерним для наукового дискурсу виявилось введення другорядного прошарку інформації шляхом додавання вставних конструкцій. Серед зафіксованих варіантів у більшості випадків таке ускладнення містить посилення на інших авторів (4, 7) чи уточнення думки автора висловлення (4). Для цього використовуються як овальні (4), так і квадратні дужки (7).

Серед наявних трьох способів ускладнення речення у проаналізованих ПСП виявлено лише два: розширення та включення, проте без залучення абсолютних зворотів. При додаванні предикативної одиниці типовим для ПСП є введення підрядної клаузи, отже цілої предикативної одиниці, у разі чого часто використовують еліпсис сполучника чи іншої частини речення задля спрощення блоку. Характерним для ПСП є введення переважно неоднорідного підрядного, проте приєднання рідко відбувається нижче третього ступеня.

Другий спосіб ускладнення ПСП – включення – представлений у досліджуваній вибірці лише інфінітивними та дієприслівниковими зворотами. Цей спосіб уможливорює додавання напівпредикативної одиниці, що становить собою скорочену підрядну клаузу, котра підлягала певним трансформаціям.

Яким би складним не був би ПСП, все ж його номінативна структура лишається збалансованою. Навіть при подальшому ускладненні будови, існують способи гармонізації його форми. Отже, способи ускладнення та спрощення взаємопов'язані та взаємозалежні, адже занадто ускладненні речення не сприятимуть, а заважатимуть комунікації між співрозмовниками-науковцями.

Вже у першому наближенні до об'єкта аналізу стає очевидним, що дослідження особливостей підрядно-сурядного полінома у науковому дискурсі лишається

актуальним питанням сучасної германістики, а наведені міркування можуть дати поштовх до вивчення цього виду складного речення у **перспективі**, де особливої вагомості набуває аналіз підрядно-сурядного полінома в інших видах дискурсу, напр., художньому чи публіцистичному.

Список використаної літератури

1. Акиншина Ю. В. Впросительные высказывания в свете теории коммуникаций (на материале франкоязычной научно-популярной литературы) / Ю. В. Акиншина // Проблемы психолингвистики, интерпретации текста и теории коммуникации: сб. научн. трудов. – Москва: Изд-во МГОУ, 2006. – С. 170–173; Akinshina Yu. V. Voprositelnye vyskazyvaniya v svete teorii kommunikatsiy (na materiale frankoyazychnoy nauchno-populyarnoy literatury) / Yu. V. Akinshina // Problemy psikholingvistiki, interpretatsii teksta i teorii kommunikatsii: sb. nauchn. trudov. – Moskva: Izd-vo MGOU, 2006. – S. 170–173.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – Київ: Наукова думка, 1992. – 222 с.; Vykhovanets I. R. Narisy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy / I. R. Vykhovanets. – Kyiv: Naukova dumka, 1992. – 222 s.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. / І. Р. Вихованець. – Київ: Либідь, 1993. – 368 с.; Vykhovanets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruch. / I. R. Vykhovanets. – Kyiv: Lybid, 1993. – 368 s.
4. Вихованець І. Р. Типи синтаксичних одиниць / І. Р. Вихованець // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – 2002. – № 6, Кн. 1. – С. 70–76; Vykhovanets I. R. Typy syntaksychnykh odynyts / I. R. Vykhovanets // Movni i kontseptualni kartyny svitu: zb. nauk. prats. – 2002. – № 6, Кн. 1. – S. 70–76.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ: Либідь, 2001. – 224 с.; Yermolenko S. Ya. Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk lnhvistychnykh terminiv / S. Ya. Yermolenko, S. P. Bybyk, O. H. Todor; za red. S. Ya. Yermolenko. – Kyiv: Lybid, 2001. – 224 s.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис: моногр. / А. П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. – 992 с.; Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys: monohr. / A. P. Zahnitko. – Donetsk: TOV «VKF «BAO»», 2011. – 992 s.
7. Корбозерова Н. Н. Грамматика и семантика сложного предложения. Вопросы становления синтаксиса испанского языка / Н. Н. Корбозерова. – Киев: Вища школа, 1989. – 109 с.; Korbozerova N. N. Grammatika i semantika slozhnogo predlozheniya. Voprosy stanovleniya syntaksisa ispanskogo yazyuka / N. N. Korbozerova. – Kiev: Vishcha shkola, 1989. – 109 s.
8. Корбозерова Н. Н. Семантика, структура и эволюция сложноподчиненного предложения в испанском языке: автореф. дисс. ... филол. наук: спец. 10.02.05 / Нина Николаевна Корбозерова; Киев. гос. ун-т. – Киев, 1991. – 33 с.; Korbozerova N. N. Semantika, struktura i evolyutsiya slozhnopodchinennogo predlozheniya v ispanskom yazyuke: avtoref. diss. ... filol. nauk: spets. 10.02.05 / Nina Nikolaevna Korbozerova; Kiev. gos. un-t. – Kiev, 1991. – 33 s.
9. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – Киев: Вища школа, 1971. – 191 с.; Pocheptsov G. G. Konstruktivnyy analiz struktury predlozheniya / G. G. Pocheptsov. – Kiev: Vishcha shkola, 1971. – 191 s.

10. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Запоріз. держ. ун-т, 2002. – 292 с. ; Prykhodko A. M. Skladnosuriadne rechennia v suchasni nimetskii movi / A. M. Prykhodko. – Zaporizhzhia : Zaporiz. derzh. un-t, 2002. – 292 s.

11. Черемисина М. И. Очерки о теории сложного предложения / М. И. Черемисина, Т. А. Колосова. – Новосибирск : Наука, Сибирск. отделение, 1987. – 197 с. ; Cheremisina M. I. Ocherki o teorii slozhnogo predlozheniya / M. I. Cheremisina, T. A. Kolosova. – Novosibirsk : Nauka, Sibirsk. otdelenie, 1987. – 197 s.

12. Яценко П. І. Когнітивно-комунікативна організація сурядно-підрядного полінома в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Яценко Поліна Ігорівна ; Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – 310 с. ; Yatsenko P. I. Kohnityvno-komunikatyvna orhanizatsiia suriadno-pidriadnoho polinoma v suchasni nimetskii movi : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yatsenko Polina Ihorivna ; Zaporiz. nats. un-t. – Zaporizhzhia, 2012. – 310 s.

13. Cremer F. Abschiebungs-Fall [Electronic resource] / F. Cremer, S. Humbert // Der Fall des Monats im Strafrech. – 2015. – № 11. – Mode of access : <http://famos.jura.uni-wuerzburg.de/2015/11/abschiebungs-fall/>

14. Dudzik K. Darstellung des Begriffs Toleranz im Deutschen und im Polnischen aus Frame-semantischer Perspektive / Dudzik K. // Linguistik Online [Electronic resource]. – 2017. – Bd. 83, № 4. – Mode of access : <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/3783/5740>

15. Emich B. Gnadenmaschine Papsttum Das römische Supplikenwesen zwischen Barmherzigkeit und Bürokratie [Electronic resource] / B. Emich // Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs. – 2015. – Bd 2. – Mode of access : <https://verlag.oeaw.ac.at/beitraege-rechtsgeschichte-oesterreichs-band-2-2015>

16. Kilian J. Der Däne [NGr Nom] ist [Vfin] gemütlich [ADJGr] Nationale Stereotype aus dem SMiK-Projekt* und Kritische Grammatik im Deutschunterricht [Electronic resource] / J. Kilian // Linguistik Online. – 2016. – Bd. 79, № 5. – Mode of access : <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/3351/5133>

17. Mayer G. Was gut für alle ist, ist nicht immer gut für jeden. «Medizin nach Leitlinien» und «personalisierte Medizin»: Zwei inkompatible Konzepte? [Electronic resource] / G. Mayer // Journal für Hypertonie. – 2016. – № 20 (1). – P. 11–15. – Mode of access : <https://www.kup.at/kup/pdf/13319.pdf>

18. Poewe I. Ohrfeigen-Fall [Electronic resource] / I. Poewe, N. Weinberg // Der Fall des Monats im Strafrecht. – 2016. – Bd. 12. – Mode of access : <http://famos.jura.uni-wuerzburg.de/2016/12/ohrfeigen-fall/#more-100>

19. Pon L. Nebensätze in freien schriftlichen Produktionen kroatischer DaF-Lernender [Electronic resource] / L. Pon, M. A. Varga // Linguistik Online. – 2017. – Bd. 83, № 4. – Mode of access : <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/3786/5746>

Стаття надійшла до редакції 26.10.2019.

P. Yatsenko

**THE COMPLICATION OF THE SYNTACTICAL STRUCTURE
OF SUBORDINATE-COORDINATE POLYNOME IN MODERN GERMAN
(ON THE MATERIAL OF SCIENTIFIC DISCOURSE)**

This article offers the research of ways of complication of a subordinate-coordinate polynome, an art of complex clauses, which is made of at least three constituents. Each constituent – a clause is a participant of subordinate relations. There are additionally coordinative relations between a pair of subordinate clauses in the sentence.

The study is undertaken on the material of the scientific discourse. The analyzed 500 subordinate-coordinate polynomes were chosen from scientific journals of the period from 2015 to 2017. It was discovered, that for two thirds of polynomes it is typical to broaden its basic triangle form and to add new predicative or half-predicative constructions. Among all existing ways of complication (widening, extension, including), only two (widening and including) are used to streamline the syntactical structure of subordinate-coordinate polynomes. If a polynom is extended, so one or more main clauses are added, it stops to be a subordinate-coordinate polynome and becomes a coordinate-subordinate one. Such sentences were not analyzed in this research, because such sentences are not subordinate-coordinate polynomes anymore.

The typical way of complication is widening of a polynome, that occurs when a) one or more subordinate clauses are added to the pair of coordinate clauses in the sentence or b) when a word in a clause or the whole main or subordinate clause is specified. Almost half of studied examples were complicated several times. That means that even such a close and balanced construction as a subordinate-coordinate polynome can be changed according to the needs of the author. More than a half of subordinate clauses are directly connected with the main one. From possible 6 levels of setting a hierarchical connection between clauses like a connection between a subordinate clause and a main one only five are evidential. When the structure of a polynome is getting more complicated, some processes of simplification are used parallel: ellipsis, reduction of a subordinate clause etc.

The second way of complication of a polynome is including half-predicative constructions. In the analyzed polynomes only 2 from 3 half-predicative constructions were found: infinitive and adverbial participial phrases. There were no polynomes with absolute constructions, which also belong to half-predicative ones.

The quantity of infinitive phrases is more than ten times higher than the quantity of adverbial participial ones. It is typical for polynomes to add infinitive phrases with Infinitive Simple Active. In a such way these phrases show an activity which happens parallel to the predicate in the clause. By contrast to this, adverbial participial phrases include Participle 2 Active, that shows a finished action, which has happened before the action in the clause with what it's connected. Anyway, including a half-predicative construction is much less typical for polynomes in the scientific discourse than adding a clause, so a full predicative construction.

The perspective of this research can be an investigation of subordinate-coordinate polynomes in other discourses (mass media, literature etc.) and the comparison of their features with the features of the polynomes in the scientific discourse. Another sphere of a further research is a study of the communicative organization of subordinate-coordinate polynomes in different discourses and an investigating of the differences between subordinate-coordinate and coordinate-subordinate polynomes.

Key words: *scientific discourse, complex clause, subordinate-coordinate polynome, complication, syntactical structure of a sentence, including, widening.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАРАНОВА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, заступник завідувача кафедри германської філології Сумського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

БЄЛІНСЬКА ВАЛЕРІЯ ЄВГЕНІВНА, аспірант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

БОНДАРЕНКО АЛЛА ІВАНІВНА, професор кафедри мовно-літературної освіти та культури української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, доктор філологічних наук, доцент

ВОСВОДИНА НІНА МИХАЙЛІВНА, доцент кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ВОЛКОВА СВІТЛАНА ГЕННАДІЇВНА, викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДОБРОВОЛЬСЬКА ОКСАНА ЯРОСЛАВІВНА, професор кафедри іноземної філології та перекладу Національного транспортного університету, доктор філологічних наук, доцент

ДУРКАЛЕВИЧ ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, професор кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент

ГВОЗДЬ ОЛЬГА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

ГОРДІЄНКО ОЛЕНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА, доцент кафедри іноземних мов Запорізького державного медичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ГОРОДНЮК НАТАЛІЯ АНДРІЇВНА, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету, доктор філологічних наук, доцент

ГУЦУЛЯК СВІТЛАНА ІВАНІВНА, асистент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

ЖАРІКОВА ЮЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА, завідувач кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ЗАРІВНА ОКСАНА ТИМОФІЇВНА, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат педагогічних наук, доцент

ЗУБЕНКО СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент кафедри іноземних мов Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, кандидат філологічних наук

КАЛИНОВСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент

КОЛЕСНИКОВА ІРИНА АНАТОЛІЇВНА, професор кафедри бізнес-лінгвістики Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор філологічних наук, професор

КОЛОДІНА ЛАРИСА СТЕПАНІВНА, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат філологічних наук, доцент

КОЛЯДА ЕЛІНА КАЛЕНИКІВНА, завідувач кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, професор

КУЛАКЕВИЧ ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри українознавства ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», кандидат філологічних наук, доцент

КУЦА АЛІНА АНАТОЛІЇВНА, магістрант Національного університету біоресурсів і природокористування України

ЛЕБЕДЄВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

ЛУНЬОВА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидат філологічних наук

МІРКО АЛЬОНА ОЛЕГІВНА, магістрант Маріупольського державного університету

НІКОЛЬЧЕНКО МАРІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА, доцент кафедри української філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

НІКОЛЬЧЕНКО ТАМАРА МАРКІВНА, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

НОВИЦЬКА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА, доцент кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

НОВОДВОРЧУК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА, викладач кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти та гуманітарних питань Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка

ОДАРЧУК НАТАЛІЯ АНДРІЇВНА, доцент кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент

ПАВЛЕНКО ОЛЕНА ГЕОРГІЇВНА, декан факультету іноземних мов Маріупольського державного університету, доктор філологічних наук, професор

ПАХНЕНКО ІРИНА ІВАНІВНА, доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

ПЛЕТЕНКО КРИСТІНА ПАВЛІВНА, магістрант Сумського державного університету

РОГОВА МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА, магістрант Донецького національного університету імені Василя Стуса

РОМАНОВА НАТАЛЯ ВАСИЛІВНА, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету, доктор філологічних наук, доцент

САБЛІНА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри української мови Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

САДОВА ГАННА ЮРІЇВНА, доцент кафедри англійської мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат філологічних наук, доцент

СИТАР ГАННА ВАСИЛІВНА, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор філологічних наук, доцент

СТАСИК МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ, доцент кафедри українознавства Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ТЄЛСТОВА СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА, доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент

ТИЩЕНКО ТЕТЯНА ВАЛЕНТИНІВНА, доцент кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук

ТРИФОНОВА ГАННА ВАЛЕРІЇВНА, завідувач кафедри італійської філології Маріупольського державного університету, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

ФЕДОРОВА ЮЛІЯ ГЕННАДІЇВНА, завідувач кафедри англійської філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ЦУПКОВА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА, доцент кафедри мовної підготовки Запорізького державного медичного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

ШАБАН АННА ВАСИЛІВНА, магістрант Маріупольського державного університету

ШАЛОВА НАТАЛІЯ СТАНІСЛАВІВНА, старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ШАПА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ШМОРЛІВСЬКА ЛІЛІЯ ІГОРІВНА, аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЩЕРБІЙ НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янських мов ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ЯЦЕНКО ПОЛІНА ІГОРІВНА, доцент кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BARANOVA SVITLANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor, Deputy Head of the Chair of Germanic Philology (Sumy State University)

BIELINSKA VALERIYA, post-graduate student (Chair of Ukrainian Language, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)

BONDARENKO ALLA, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor (Chair of Language and Literary Education and Culture of the Ukrainian Language, Nizhyn Mykola Gogol State University)

DOBROVOLSKA OKSANA, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor (Chair of Foreign Philology, National Transport University)

DURKALEVYCH VIKTORIYA, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor (Chair of Language and Intercultural Communication, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)

FEDOROVA YULIYA, Candidate of Philology, Associate Professor, Head of English Philology Chair (Mariupol State University)

GORDIYENKO OLENA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Foreign Languages Chair, Zaporizhzhia State Medical University)

GVOZD OLGA, Senior Lecturer (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

HORODNIUK NATALIYA, Doctor of Philology, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)

HUTSULIAK SVITLANA, Candidate of Philology, PhD, Assistant Professor (Chair of Ukrainian Literature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

KALYNOVSKA IRYNA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Conversational English Chair, Lesya Ukrainka Eastern European National University)

KOLESNIKOVA IRYNA, Doctor of Philology, Professor (Chair of Business Linguistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman)

KOLIADA ELINA, Candidate of Philology, PhD, Professor, Head of Conversational English Chair (Lesya Ukrainka Eastern European National University)

KOLODINA LARISA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Foreign Philology and Translation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)

KULAKEVYCH LYUDMYLA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Ukrainian Studies, Ukrainian State University of Chemical Technology)

KUTSA ALINA, graduate student (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)

LEBEDIEVA OLENA, Senior Lecturer (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

LUNYOVA TETYANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of English and German Philology, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University)

MIRKO ALONA, graduate student (Mariupol State University)

NIKOLCHENKO MARIA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Slavic Philology and Translation, Mariupol State University)

NIKOLCHENKO TAMARA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Slavic Philology and Translation, Mariupol State University)

NOVODVORCHUK OLHA, Lecturer (Chair of Pedagogy and Psychology of Preschool Education and Humanities Issues, Kremenchuk Pedagogical College named after Anton Makarenko)

NOVYTSKA OKSANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of Greek Philology and Translation, Mariupol State University)

ODARCHUK NATALIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Conversational English Chair, Lesya Ukrainka Eastern European National University)

PAKHENKO IRINA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Chair of Russian Language, Foreign Literature and Methods of their Teaching, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko)

PAVLENKO OLENA, Dean of the Foreign Languages Department, Doctor of Philology, Professor (Mariupol State University)

PLETENKO KRISTINA, graduate student (Sumy State University)

ROHOVA MARYNA, graduate student (Donetsk National University named after Vasyl Stus)

ROMANOVA NATALYA, Doctor of Philology, PhD, Professor (German and Romance Philology Chair, Kherson State University)

SABLINA SVITLANA, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukrainian Philology Chair, Zaporizhzhia National University)

SADOVA GANNA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (English Language and Literature Chair, Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University)

SHABAN ANNA, graduate student (Mariupol State University)

SHALOVA NATALYA, Senior Lecturer (Chair of English Language for Engineering № 2, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»)

SHAPA LUDMILA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

SHCHERBII NATALIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Slavic Languages Chair, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)

SHMORLIVSKA LILIYA, post-graduate student (Chair of Ukrainian Literature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

STASYK MYKOLA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Ukrainian Studies, Zaporizhzhia National University)

SYTAR HANNA, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor (Chair of General and Applied Linguistics and Slavic Philology, Donetsk National University named after Vasyl Stus)

TIELIETOVA SVITLANA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Russian Language, Foreign Literature and Methods of their Teaching, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko)

TRYFONOVA HANNA, Candidate of Social Communication, PhD, Head of Italian Philology Chair (Mariupol State University)

TSUPIKOVA OLENA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Language Training Chair, Zaporizhzhia State Medical University)

TYSHCHENKO TETIANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of the English Language and Translation, Faculty of Oriental Studies, Kyiv National Linguistic University)

VOIEVODINA NINA, Candidate of Philology, Associate Professor (German and French Philology Chair, Mariupol State University)

VOLKOVA SVITLANA, Lecturer (Chair of English for the Humanities № 3, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»)

YATSENKO POLINA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of German Philology and Translation, Zaporizhzhia National University)

ZARIVNA OKSANA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Chair of English Language for Engineering № 2, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»)

ZHARIKOVA YULIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor, Head of the Chair of Greek Philology and Translation (Mariupol State University)

ZUBENKO SVITLANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Foreign Languages Chair, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv)

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем філології. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток філологічної науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом відповідального редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхилити статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до

друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-чиїх прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чиї матеріали він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері філології та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а відповідальному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 30 квітня**.

Набір статей до друку у грудні відбувається **до 31 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 30 квітня і 31 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їхньої відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що приймаються до публікації у збірнику, мають охоплювати коло актуальних питань літературознавчого, фольклористичного та лінгвістичного спрямування, стосуючись, зокрема: висвітлення важливих теоретичних та методологічних проблем літературознавства; дослідження жанрово-тематичних особливостей текстів усної народної творчості, проблем фольклорно-літературної взаємодії; вивчення фонетичної, семантичної та граматичної структури мови в синхронії та діячронії тощо.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (від **35 рядків**, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком **Key words:** (курсив);

3. *Вимоги до оформлення тексту:*

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від **8** до **15** сторінок, враховуючи рисунки, таблиці, перелік використаної літератури. Основний

текст статті, перелік літератури та анотація – шрифт TimesNewRoman, кегель **14**, інтервал – **1,5**; поля дзеркальні: верхнє – **25** мм, нижнє – **25** мм, зсередини – **25** мм, ззовні – **25** мм., абзацний відступ – **10** мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- *перелік літературних джерел* розташовується **за алфавітом** після тексту статті з підзаголовком **Список використаної літератури** і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну**, без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (*див. відповідний Зразок*);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (*див. відповідний Зразок*) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Кожна стаття буде проходити **перевірку на плагіат** у сервісі пошуку плагіату **Unicheck**. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Н. І. Назаренко

А. В. Гриценко

ЄВРОПА НА ТЛІ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» В РОМАНІ МАЛКОЛМА БРЕДБЕРІ «ПРОФЕСОР КРИМІНАЛЕ»

У статті досліджено європейські реалії кінця ХХ століття, художню візію яких презентовано в романі М. Бредбері «Професор Кримінале». Розглянуто питання хронотопу, соціальної, національної та культурної ідентичності представників двох різних епох – тоталітарної та посттоталітарної Європи.

Ключові слова: тоталітаризм, хронотоп, мотив подорожі, філософ, журналіст, постмодерністська свідомість, деконструктивізм, ідеологія, епоха.

Текст статті

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1. Література Англії. ХХ століття : навч. посіб. / за ред. К. О. Шахової. – Київ : Либідь, 1993. – 400 с. ; Literatura Anhlii. XX stolittia : navch. posib. / za red. K. O. Shakhovoi. – Kyiv : Lybid, 1993. – 400 s.

2.

3.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2018.

N. Nazarenko

A. Hrytsenko

EUROPE AGAINST «THE END OF HISTORY» IN MALCOLM BRADBURY'S NOVEL «DOCTOR CRIMINALE»

This article explores European realities of the last decade of the twentieth century, which artistic vision is presented in the novel of M. Bradbury «Doctor Criminale». The questions of time-space interrelation, social, national and cultural identity of members of two different eras – totalitarian and post-totalitarian Europe – are investigated in the article. A headstrong young journalist goes on the adventure of a lifetime, traveling through Europe to find the world's most enigmatic philosopher Bazlo Criminale who is considered to be one of Europe's most legendary living men. A mysterious novelist and thinker known for his extreme elusiveness, the beloved Criminale is a cultural icon of the highest order. Seeking to find the man behind the myth, a London television-news station hires Francis Jay, an enterprising young reporter, to find Criminale. From Vienna to Budapest to the picturesque lakeshores of Italy, Jay journeys across the continent-and even briefly to Brazil-interviewing the man's biographer, his publisher, and his former lover, all of whom have their own interests at stake. Through literary award dinners and other examples of «culture as spectacle» Jay must navigate the chaotic world of post-Cold War Europe as he chases the specter of a literary legend. Francis Jay is a man of the '90s. Street-wise but eco-friendly, smart yet charmingly naive, when his journalism career falls on the rocks he sets out to salvage it by embarking on a quest to write about one of the greatest philosophers of the modern age for a TV documentary. The myth of Doctor Bazlo Criminale proves almost impossible to penetrate, but Jay doggedly pursues the doctor from congress to congress, from woman to woman and from muse to muse: just who is the mysterious Criminale? The narrative opens in London, flies to Vienna, boards the Salieri Express for Budapest, then chuffs on to Milan, from where it cruises to a luxurious island on Lake Como, then to Lausanne. A brief interlude on Lake Geneva is followed by a long jaunt to Buenos Aires. A climax is reached in Brussels, «the heart of a new Europe». An epilogue follows in 'Schlossburg', Southern Germany, site of one of the four conferences that feature in the novel. On the basis of socio-cultural situation in Hungary, Austria, UK M. Bradbury shows changes in ideology, social and political system, political and cultural landmarks. Generally characters in the novel can be described as dramatic, self-reflexive and self-ironical, who are also perplexed in the situation of the end of the century and consequently the millennium. At the end of the novel Francis, who admired prominent intellectual at the beginning of his investigation, freed from the influence of the charismatic philosopher, correlating him with the previous totalitarian era, and himself - with new era of united Europe, which has just begun.

Key words: totalitarianism, time-space, travel motif, philosopher, journalist, postmodern consciousness, deconstruction, ideology, age.

Зразок

для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Назаренко Надія Іванівна, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	Назаренко Надежда Ивановна, доцент кафедры английской филологии Мариупольского государственного университета, кандидат филологических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	Nazarenko Nadiia Ivanivna, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)
<i>Контактні телефони автора, E-mail, адреса Нової пошти</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, адресу відділення Нової пошти, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	
Контактні телефони керівника, E-mail	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ : ФІЛОЛОГІЯ

ВИПУСК 21

УДК 80(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія :
Філологія / гол. ред. О. Г. Павленко. – Маріуполь : МДУ, 2019. – Вип. 21.
– 263 с.

Головна редколегія:

Головний редактор – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко.
Заступник головного редактора – д-р філол. наук, доц. Н. А. Городнюк.
Відповідальний секретар – канд. філол. наук, ст. викл. Н. М. Лоскутова.
Відповідальний за англійськомовний супровід – канд. пед. наук,
доц. Н. В. Мараховська.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 50 примірників. Замовлення № 072/19